

Magyar törvények törtenetirata rövid vazolatban előadva.
(Geschichte des ungarischen Rechts.) hung

Belmay's Erben
Pozsony 1845

Signatur: 17242-B
Barcode: +Z158823003
Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ158823003>
Umfang: Bild 1 - 228

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

Pa. 19. E. 94

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

17.242-B

ALT-

17242-B.

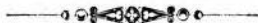
MAGYAR TÖRVÉNYEK

TÖRTÉNETIRATA

RÖVID VÁZOLATBAN ELŐADVA

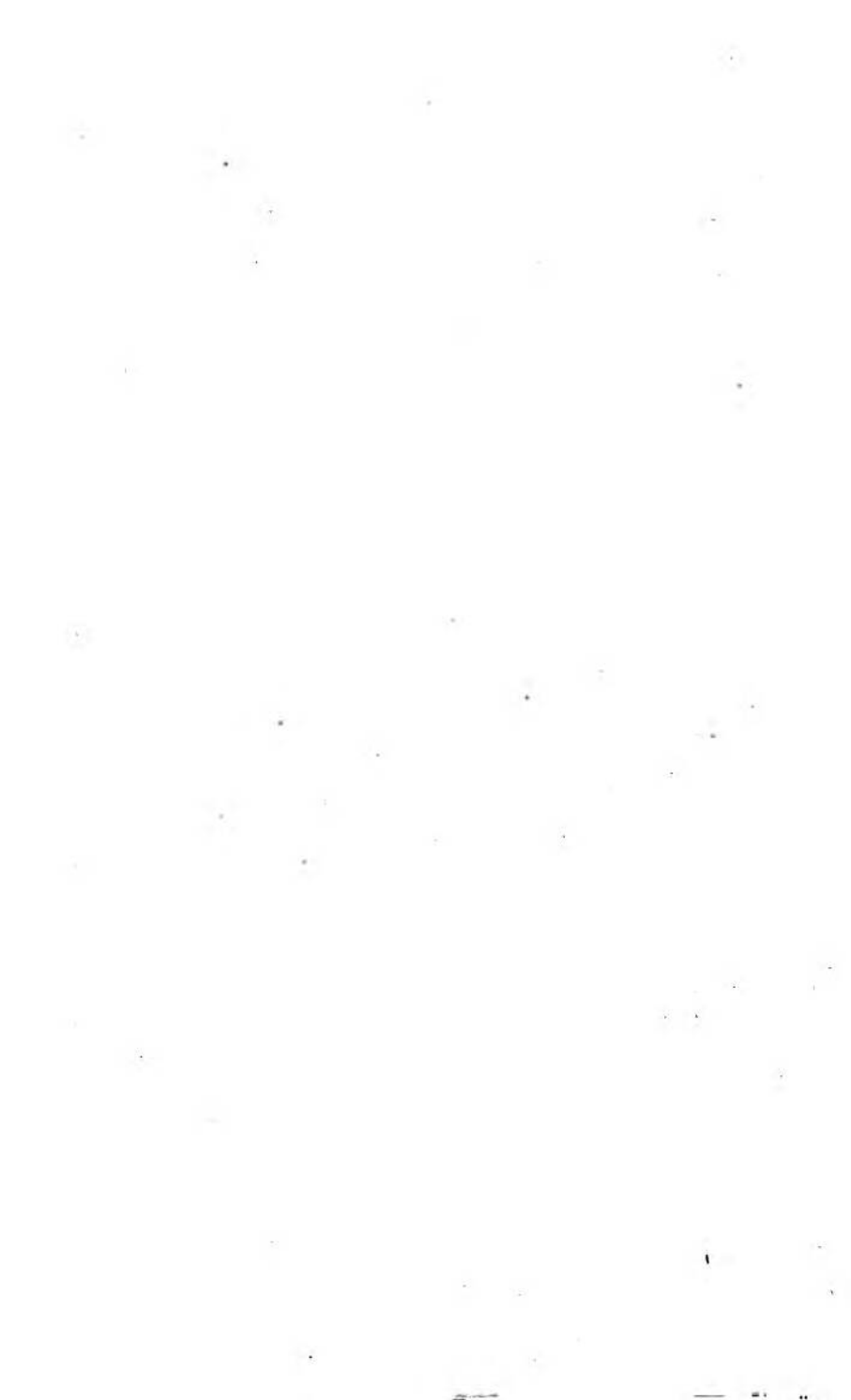
SZLEMENICS PÁL

törvénytanárr, hites ügyvéd, magyar tudós társasági rendes-tag, a' pozsoni királyi akademiában magyar polgári és fenyítő törvény 's tisztí írásmód tanító, ugyanottani törvénykarbeli idősbik, és tek. Pozson vármegyei táblabíró által.

POZSONBAN.
NYOMATOTT BELNAY ÖRÖKÖSEINÉL.

1845.

ELŐSZÓ.

Ezennel édes hazám oltárára teszem a' hazánk törvényei keletkezésének, és koronkénti kifejlésének vagy átalakulásának kinyomozására szentelt fáradozásaim eredményeinek rövid vázlatát. Azoknak kimerítőbb 's terjedelmesb előadását a' magyar tudós társaság évkönyvei számára szántam. A' jelen munka, tulajdon tanítványaim iparának elősegélése lévén fő czélja, főleg polgári és fenyítő törvényszéki, és az országlati, ugymint azokkal benső kapcsolatban lévő, törvényeinket veszi szemügyre. Hogy fáradozásaim ezen eredményei csak most, hivataloskodásom 36dik évében, jönnek napfényre, 's hogy kielégítőbbek nem lehettek, nem szorgalmam hiánya, hanem, tehetségeim csekélységén kívül, helyzetemnek mostohasága okozta. Tudniillik a' pozsoni akademiának, melyben működni imádott Fejedelmem parancsából életem feladata lőn, sem czélomra szolgálható könyvtára, sem kézirat-gyűjteménye nem lévén, ebbeli munkálodásaimat csak nagy tudományú Fejér György prépost oklevélgyűjteményének kijövedele után kezdhetém meg, 's ezen gyűjteménynél, mellynek haszná-

lásához is, mit itt hálás szívvel megemlíteni szent kötelességemnek tartottam, csak a' sz. Benedek érdemteljes rendje pozsoni házának kegyessége által juthaték, és Kovachich Márton György és József Miklós törvényeink régiségei fáradhatlan buvárainak jeles munkáin kívül egyéb segédforrásaim alig valának.

Pozsonban 1845 évi Aprilis 12dikén.

A' szerző.

Bevezetés.

---

1. §. Magyar törvények történetiratának eszméje és haszna.

Magyar törvények történetiratán a' magyarhoni törvények eredetének, gyarapodásának, és nevezeteseb változásainak rendbe szedett előterjesztését értjük. Hasznát tanúsítja az: mert annak tudása nélkül sok törvényeink okát és szellemét, következőleg igaz értelmét ki nem nyomozhatjuk, sőt régibb törvényeinkre, mivel nagy részök változást szenvedett, bízatosan nem is hivatkozhatunk.

2. §. Kútfejei.

Kútfejei közé tartoznak: fejedelmeinkkel kötött közügyi szerződéseink, országgyűlési törvényeink, 's azoknak elő és utószavaik, királyainknak ünnepélyes kiváltsági és birói leveleik, 's országunk rendes biráinak ítéleti és másféle birói irataik.

3. §. Segédforrásai.

Ezek közé számítatnak az országgyűlési iratok és naplók, és hazánk polgári történetirata. Ez hazánk törvényhozáskori körülményeit, melyekből sok törvénynek oka kiviláglik, amazok a' köztanácskozásba vett tárgyakat, azoknak meghányását, 's a' tett elhatározásnak indító okait terjesztik elő, és így a' törvény igaz értelmének kinyomozását hathatósan elősegélik.

4. §. Felosztása.

Törvényeink történet-iratát 5 fő korszakra szokás felosztani: az 1ső eleink Európába jövetelétől Sz. István első királyunkig, — a' 2ik Sz. Istvántól II. Ulászlóig, — a' 3ik II. Ulászlótól III. Károlyig, — a' 4ik III. Károlytól II. Józsefig, — az 5ik vagy is az úgy nevezett átalakulási korszak II. Józseftől jelenkorig terjed.

I. Korszak.

Eleink Európába jövetelétől sz. Istvánig.

5. §. A' törvényhozásnak első nyomai eleinknél.

Azon polgári társaság, melyben most nemzetünk él, kezdett azon szövetségtől vevén, melyet a' hét magyar vezérek, mint ugyanannyi népségek fejei, új honszerzés végett egymást közt kötöttek, törvényhozásunknak nyomdokait csak ezen időnél kezdve fogom keresni.

Törvények némelly nyomaira eleinknél tüstént Europa határinál megjelenésök korában akadunk. Bölcs Leo, napkeleti császár, tudniillik hadi fortélyról irt könyvében vitéz eleinkről, kikről gyakor, 's néha dicsőséges említést is teszen, már akkor megjegyzi: hogy más nemzetekkel kötött frigyeiket megtartani, 's gonosztevőiket kemény büntetés alá vetni nálok divatozó szokás volt. Az elődeink általi törvényhozásnak első világos nyoma mindazáltal csak az első közfejedelem választatásakor tűnik elő; akkor t. i. Béla király névtelen jegyzőjének tanúsága szerint, ¹⁾ megválasztatván a' közfejedelem, a' hét személyek egyszersmind őt sarkalatos törvényt alkottak, 's véröket pogány módra egy edénybe eresztvén azokra ünnepélyesen megesküdték. E' következők valának pedig azon író szavai szerint ²⁾ azon törvények:

I. Hogy miglen életök mind nékiek mind maradékaiknak tartana, fejedelmök mindenkor Álmos vezér nemzedékéből legyen. E' törvény által valamint egy részről Álmos maradékainak a' közfejedelemségre kirekesztő választatási, 's következőleg örökösülési jogot adának a' főszemélyek; úgy más részről fejedelem választási eredeti szabadságukat megszoríták, de mindazonáltal, mivel sem Álmos leányágát a' választatásból ki nem zárák, sem a' választatásnak 's örökösülésnek rendjét el nem határozzák, csak annyira: hogy csak Álmos vérén kívül senkit, abból pedig akárkit fejedelemségre emelhetnének. És innen lehet magyarázni: hogy miért neveztették fejedelmi hercegeink, jelesen Álmos Árpádot, Árpád Zoltánt, Zoltán Taksont előgondoskodással még élőkben ³⁾ fejedelmekké, — hogy miért tartották eleink 1ső Belának Salamon, és Sz. Lászlónak Kálmán, 1ső Geiza fia, ⁴⁾ előtti királyi

¹⁾ De septem Ducibus Hngariae 5d. czikk. — ²⁾ Ugyanott 6 cz. — ³⁾ Lásd ugyanott a' 13, 52, 's 57 cz. — ⁴⁾ Lásd II. Istvánnak 1124diki levelét Fejér Oklevélgyűjteménye II. köt. 67 lapján.

székre emeltetését törvényesnek, — hogy miért tartották magokat jogosítottaknak Sz. István halála után, férfiági atyafiainak elmellőzésével Pétert, sőt Aba Samut is királyukká tenni, és később sok főurak és nemesek Martell Károlyt, és annak fiát Károly Róbertet III. András ellen királyuknak elismerni és folytonosan pártolni.

II. Hogy mindabban, mit munkáikkal szerezni fognának, részvétlen egyikök se legyen. E' törvény által kötelezetté lőn a' közfejedelem az elfoglalandó tartományból a' többi főszemélyeket is munkájok és vitézségök jutalmául megajándékozni, 's a' köz zsákmányban részesíteni. Azt mindazáltal, mit némelyek Kéza Simon és Thuróczy történetírók általános állításaik után vitatnak, hogy e' törvény által a' Szittyából kijött nemzetségek, vagy csak a' választó főszemélyek is, az önhatalmú tartomány és másféle zsákmányosztály jogát magoknak fenntartották, sem a' törvény szavaiból kivenni, sem a' közfejedelmi hatalommal, mellyel Álmost, ötlet uroknak és parancsolójuknak ¹⁾ nevezve, felruházták, megegyeztetni nem lehet. És valóban Béla király névtelen jegyzőjének munkája tele van annak, és pedig nem csak általános, hanem részletes bizonyítványaival: hogy Árpád fejedelmi hatalmánál fogvást ajánlékozta meg a' főszemélyeket, valamint egyéb vezéreit, ²⁾ sőt alsóbb rendű vitézeit is ³⁾ majd nagyobb majd kisebb terjedelmű birtokokkal, az elfoglalt hazának nagy részét magának megtartván, és egyedül csak az abban levő váraknak kormányát és védelmét bízván ⁴⁾ tiszti hivatalképen főembereire. És ezen sarkalatos törvénytől veszi eredetét az érdemet jutalmazó fejedelmi adományoknak jötevő intézete, mellynek nagy részint köszönhetjük ősi alkotmányunknak majd egy egész évezredes fenállását, — a' fejedelmi adományok egy részről az érdemtételre, más részről a' megjutalmazott személy érdekének az alkotmányéval szoros összeforrása miatt annak lelkes pártolására leghathatósb eszközül szolgálván.

III. Hogy ők, a' főszemélyek, kik szabad akaratjokból Álmost urokká választották, a' hercegi tanácsból és az ország tiszti kormányából se magok se fiaik ki ne rekesztessenek. A' választó személyeknek ezen kikötése által polgári alkotmányunkra nézve három nagy fontosságú eredmény szülemlett: 1) A' választó ve-

¹⁾ Lásd Béla névt. jegyzője munkájának 5, 6, 10, 13, 20, 24, 29, 52, 57 cz. — ²⁾ Lásd ugyanott a' 15, 17, 31, 32, 37, 40, 41, 44, 46, 47, 50 cz. — ³⁾ Lásd ugyanott a' 17, 's 28. cz. — ⁴⁾ Lásd ismétott a' 18, 37, 46, 's 52 cz.

zerek ivadékostul egy külön jogokkal bíró, 's közvitézi rend fellett álló, születési főrenddé képződtek. 2) A' fejedelmi főhatalom ezen főrend befolyása által mérsékelt egyeduralkodási hatalommá alakult. 3) Mivel a' fejedelemtől azon jog, hogy a' hercegi tanácsba, és főhivatalokra másokat is alkalmazhasson el nem vétetett, egyszersmind a' hivatal általi főrendűségnek alapja is megvetve lőn. ¹⁾

IV. Hogy ha ki maradékaik közül hűségtelen lenne a' hercegi személy ellen, és viszálykodást eszközölne a' fejedelem és rokonai között, a' vétkesnek vére ontassék, mikép az ő vérök ontaték az esküben, mellyet letevének Álmos hercegnek. E' törvényből vette eredetét a' felségsértőknek és polgári háborúra ingerlőknek maiglan is divatban lévő halálbüntetése.

V. Hogy ha ki Álmos hercegnek és más főszemélyeknek utódjaik közül ezen esküjüket és rendelkezéseiket megszegné, száműző átok alatt örökre bűnhődjék. Úgy látszik, hogy e' törvényből vette eredetét II. András aranybullája 31dik cikkének szabad ellentállás jogáról szóló záradéka.

6. §. A' törvényhozásnak utóbbi nyomdokai.

A' törvényhozásnak második nyomdokára eleinknél azon alkalommal akadunk, midőn említett névtelen írónk szerint ²⁾ Árpád Zalánt, Duna és Tisza közötti tartomány fejedelmét, legyőzvén, vitézeivel Kurtueltouhoz érkezett 's ott Gemelsen erdő mellett 34 napig megállapodék. Azon helyen t. i., érdeklett írónk előadása szerint, „a' fejedelem és nemesei elrendezték az országnak minden szokásbeli törvényeit és minden jogait, miképen szolgáljanak a' fejedelemnek és előkelőinek, 's miképen tennének ítéletet mindegyik elkövetett gonosztetről.“ Ezen törvényeknek részletes tartalma mindazáltal hozzánk el nem jutott.

7. §. Az országos bírának első nyomdokai.

Fejedelmi hercegeink alatt már előtűnnek az országszerte kiterjedt hatalommal felruházott bírának nyomdokai is. Jelesen Béla király névtelen jegyzője ³⁾ Zoltán herceg 13 éves korá-

¹⁾ Béla névt. jegyzője a' főrendűeket „Primates“eknek nevezi, 's őket a' vitézekről (Milites) megkülönbözteti, és a' fejedelmi herceget mindenkor velök munkáltatja, a' mint ezt történetiratának 40, 52, 's 53 cikkei tanúsítják. — ²⁾ Lásd ugyanott a' 40 cz. — ³⁾ Ugyanott az 53. cz.

ról beszél: hogy az országnak minden előkelői köztanáccsal és egyetértő akarattal némellyeket a' fejedelem alatt országkormányzókká rendeltek, kik a' jogszokás vezérlete után a' viszálykodóknak pereiket és villongásait lecsillapítanak. A' biborban született Constantín császár ¹⁾ pedig e' tárgyat érdeklőleg így szól: „A' seregnek első vezére, ugymond, nálok Árpád véreből származó herczeg, kivel két más, a' gyilas és kárkhán, bírák tisztét viselik,“ és alább világosbb értelem végett megjegyzi: hogy gyilas és kárkhán nem személy nevek, hanem méltóságok, és hogy a' gyilasi méltóság a' kárkháninál nagyobb, és jelesen az akkori kárkhánt, Bulczut, a' nemzet harmadik vezérének mondja. — A' gyilas és kárkhán nevezetek e' szerint fő méltóságok nevei, következőleg magyar szavak lévén, mint-hogy a' gyil gyökérből származó gyilok szó maiglan vérontó eszközt, a' k h á n nevezet pedig főnököt jelent, a' gyilas ugyan fővesztő hatalmú, a' k á r k h á n pedig kártételről ítélő országos bírót jelenteni látszatik, 's későbbben királyaink alatt valószínűleg a' gyilasi méltóságból a' hajdan hasonló hatalmú nádori, a' kárkhániból pedig az országbirói méltóság alakult.

II. Korszak.

Sz. Istvántól II. Ulászlóig.

8. §. Sz. Istvánról 997ik évtől 1038ik évig.

Sz. István eldődeinek régi vallása helyébe a' keresztény hitet iktatván, és 1000dik évben a' herczegi méltóságot királyira változtatván, a' dolgoknak megváltozott állása szükségképen megkíváná: hogy a' nemzet intézetein különbféle változásokat tegyen. Ezen változásoknál szent királyunk magának példányul az akkori és régi királyokat, 's mintául a' birodalmaikban divatozó intézeteket vevé, a' mint ezt mind önszavai Ilik könyvének előbeszédében, mind pedig alább előterjesztendő különbféle intézetei bizonyítják. Azonban jöllehet sz. István újításaiban a' külföldet követné; azt mindazonáltal, mit némelly írók vitatnak, eldődeinek üdvös intézeteit és szokásait egészen fel nem forgatta, hanem inkább, mennyire csak megegyeztethetők valának az új állással, gondosan fenntartotta. Tanusítja ezt törvényei Iső könyvének 8ik czikke, hol fiának, mint reménylett örökösének, komolyan ajánlja: hogy az országglásban eldődeinek szokásait

¹⁾ De administ. imperio 40 cz.

kövesse, nem lehetvén, ugymond, a' görögöket latin, a' latí-
nokat pedig görög szokások szerint kormányozni. Tanusítja to-
vábbá az, hogy II. könyvének 19, 23, 27, 29, 's 33ik feje-
zetei szerint törvényeit, miben alkotmányunk fő lényege áll,
nem határtalan egyeduralkodói hatalommal, hanem Álmossal kö-
tött nemzeti szerződésünk 3ik pontjának értelmében, fejedelmi
hercegeink példájára, előkelőivel törvényhozó gyülekezetekben
hozá. Tanusítja végre az is, mert általánosan a' most említett
Álmos alatti szerződés minden pontjai keletben létének nyomait
sz. István törvényeiben (lásd I. könyv. előszavát, és 4ik cikkét,
's II. könyv. 14, 16, 19, 35, 51, 's 53 cikkeit) felleljük.

E' következők pedig sz. Istvánnak polgári jogunkat, 's tör-
vényeinket érdeklő fő érdemei:

I. Nemzetünket a' míveltségnek egyenlő fokára akarván, mint
II. könyvének előszavában mondja, más nemzetekkel emelni,
azt más nemzetek példájára tulajdon írott törvényekkel meg-
ajándékozá. Két könyvre osztva jelennek pedig meg törvény-
könyvünkben sz. István törvényei. Iső könyvét, melly tíz feje-
zetekre oszlik, fiának, sz. Imre hercegnek, számára készült
atyai intései 's kormányzást érdeklő tanácsait teszik; mellyek,
habár nem tulajdonképeni törvényrendeletek is, nemzetünknel
mindenkor olly becsben voltak: hogy azoknak törvénykönyvé-
ben a' legelső helyet tulajdonítaná. És nem ok nélkül; mert, mi-
velhogy a' sz. király vélt utódjának csak a' már fennállott inté-
zeteknek és keletben lévő alkotmányi elveknek fenntartását
ajánlhatá, ezen intésekben polgári alkotmányunknak több alap-
vonalaira akadunk. Jelesen előszavában a' fejedelmi méltóság-
bani örökösülés divatozásának, — Iső fejezetében a' királyi
méltóság katholika hit vallásávali egybeköttetésének, — 2ik fe-
jezetében királyaink egyházpártfogói főhatalmának, — 3ikban
a' főpapi rend elsőségének, 's az egyházi rend világi büntető
rendes bíróság alóli felmentettségének, — 4ikben a' főúri, és
közvitézi rendek más polgári felekezetek feletti állásának, —
5ikben királyaink bírói főhatalmának, — 6ikban a' jelesb nem-
zetségekből származó jövevények honfűsítésének nyomdokát ta-
láljuk. — Ildik könyvében, melly 55 fejezetekre terjed, sz.
Istvánnak tulajdonképeni, részint vallást és erkölcsi fenyté-
ket érdeklő, részint polgári, 's jobbára büntető törvényei fog-
laltatnak. *) — E' törvényeket sz. királyunk a' nemzet törvény-

*) E' könyvnek következő törvényei érdemelnek pedig főleg említést:

Az 5ik cikk, mellyben megengedi: hogy mindenki tulajdon va-
gyonát, — mellyet a' király adományával ellentétben veszen, —

hozó gyülekezetében hozá; melyben valamint hogy a' nemzetnek egyházi és világi főemberei (Regni Primates), a' fenn elő-

gyermekének, hitvesének, rokonainak (parentibus) vagy szent-egyháznak adhassa. — E' törvény mindenkinek királyi adományból nem eredő vagyona felett szabadon rendelkező tehetséget ad ugyan, de igen kórlátoltat; honnan természetesen következett a' királyi helybenhagyás felkérésének szüksége, melynek legrégibb kori divatozását valójában számos okleveleink tanúsítják.

A' 6ik cikk, melyben a' királyi méltósághoz tartozó javak, katonák, szolgák, 's akárminemű jószágok attól elvonatni, vagy kegyelemkép felkéretni tilalmaztatnak. — E' törvényben meg van vetve a' koronajószágok elidegeníthetlenségének elve.

A' 24ik cikk: hogy az özvegy, ha férje gyermekeinek táplálását magára vállalja, annak jószágait megtarthassa; de ha újra férjhez menvén árvaít elhagyná, azok vagyonából illő ruházaton túl semmit magának ne tulajdonítson. Továbbá hogy a' gyermektelen özvegy szinte tartsa meg férjének minden jószágait élete fogytaig, halála után pedig azok férjének rokonira (parentes), és ezek nem lévén, királyra szálljanak. E' törvény tanúsítja az özvegyi jognak, továbbá a' szülői, 's vérségi, és a' királyi fiskusi magonszakadás esetébeni örökösödésnek már akkori divatozását.

A' 33. cikk: hogy másnak házát megrohanó gróf 55 penzába, vitéz 10, 's pór 5. tinóba büntetessék.

A' 35. cikk, mely által sz. királyunk egész tanácsának kérésére megegyez abba: hogy mindenki egyenlőképen mind tulajdonát mind a' király ajándékát, kivéve mi püspökséghez vagy vármegyéhez tartozik, úri joggal bírja, míg él, és holtá után fiai azokban hasonló úri joggal örökösüljenek; ne is vessze el más vétség miatt senki javait, mintsem ha király élete ellen törekszik, vagy a' hazát elárulja, vagy más tartományba szökik; mely esetekben javai király hatalmába szálljanak, önmaga pedig ítélet alá essék, ártatlan fiai mindazáltal büntetlenül maradván. — És ezen törvényből kitetszik: hogy eleink mindjárt sz. István alatt egyenlő úri joggal bírták mind királyi adományi, mind másféle szerzés útján nyert józágaikat, és hogy ezen joguk, mivelhogy azt a' törvény a' püspököknek és megyés grófoknak hivataloknál fogvást bírt jószágokbani jogától nyilván megkülönbözteti, valóságos sajátsági 's úri jog volt. Kitetszik továbbá, hogy maradékaik mind a' kétféle józágaikban egyformán örökösödtek; végre hogy felségsértés, hazaárulás, és kiköltözés miatt mind a' két rendbeli józágaikat egyiránt elveszték; mikből kiviláglik, hogy eleinknél az úgy nevezett tulajdon, és adományi józágaik közt az úri jog mineműségére nézve azon különbség nem

adott törvények tanusága szerint, és az első fejedelmi herczeggel kötött szerződéssel egybenhangzólag, kétségen kívül részt vettek; úgy ellenben a' közzítési rend vagy mások abbani részvételének semmi nyomára sem találunk, — másféle közügyek tárgyalására nézve mindazáltal divatban lévén a' királynak és hazafiaknak közgyülekezetei is; a' mint ezt sz. királyunknak nyitrai káptalan részére költ 1006dik évi levele, ¹⁾ melyben ezen káptalannak a' király és hazafiak közgyülekezeteiben az esztergomi káptalan után első hely tulajdonítatik, világosan tanúsítja. — Hol és mely évben hozattak legyen a' sz. királyunk második könyvében foglalt törvények, kútfők nem léte miatt biztosan meghatározni nem lehet. Némellyek, jelesen Kollár és Pray, úgy vélekednek, hogy nem egy helyen 's nem egyszerre hozattak; mire valóban az is látszik mutatni: mert hasonnemű tárgyakról, például az emberölésről szóló törvények nem folyton következnek egymásra, hanem több helyeken adatnak elő. Nem is áll e' véleménynel ellenmondásban a' könyv végén található, 's később oda toldott ezen jegyzet: „Bevégeződik sz. Istvánnak Esztergomban 1035 évben kihirdetett törvénylevele,“ mert ezen jegyzet nem állítja azt: hogy sz. Istvánnak törvényei mind 1035dik évben hozattak, hanem csak azt, hogy ezen törvénylevele vagy is hozott törvényeinek gyűjteménye akkor hirdettetett ki; mi úgy is megtörténhetett, ha azon törvények több alkalommal hozattak, és később egybegyűjtettek. És valóban sz. Istvánnak előgonkoskodásával, és ezen könyv előszavában kifejezett azon szándékával, mellynél fogvást nemzetének tulajdon törvényeket adni kívána, legjobban egybe is hangzik az: hogy ő törvényeit, megakarván azokat feledésbe menéstől menteni, életének vége felé egybegyűjtette, és újonan kihirdettette. És ezen véleményt gyámolítja az is: hogy sz. István II. dik könyvének néhány régi példányaiban a' fennérdeklött jegyzetben „Esztergom“ helyett „Tolna“ áll; a' mi sz. István ezen törvénylevele 1035dik évbeni több helyeken történt kihirdetésére mutat.

Egyébiránt nem lehetvén itt sz. István minden törvényeinek egyes taglalásába ereszkedni, elég legyen általánosan megjegyezni: hogy e' sz. királyunk a' királyi méltóság fenntartásához tartozó javak elidegeníthetlenségét kimondván, a' hazapolgárok

---

létezett, mely az europai egyéb nemzeteknél a' tulajdon és hűbéri jószágok közt divatozék.

Az 51 ágazat, mely a' király és haza ellen összeesküvőkre egyházi átok büntetését rendeli.

¹⁾ Fejér Oklgy. I. köt. 285. lap.

rendelkező tehetségét királyi jogaira nézve megkorlátolván, a királyi fiskusnak mind magonszakadás mind hívségtelenkedés általi örökösödését megállapítván, a király és haza ellen törekvőkre súlyos büntetések szabván, 's a király jövedelmeinek elsikkasztását szigorúan megtiltván, egy részről a királyi méltóságot erősen körül sánczolá; ¹⁾ más részről pedig minden hazapolgárnak mind királyi adományi mind másféle, vagy is úgy nevezett tulajdon javaiban az úri jogot (dominium) és gyermekei örökösödését, sőt az utóbbiakban királyi jogaira nézve a mérsékelt szabad rendelkezést is biztosítván, az özvegy nőnek sorsát jó karba helyezvén, mindenkinek lakát, még a pórnak kunyhóját is, büntetlenül meg nem támadható menedékké alakítván ²⁾ mindenkinek életét ³⁾ épségét ⁴⁾ szabadságát ⁵⁾ szemérmét ⁶⁾ vagyonát ⁷⁾ illendő büntetés-szabások által bátorságba helyezvén, és mint több törvényei tanúsítják ⁸⁾ a gonosztevőknek egyházi eszközök és börtön általi javításáról is gondoskodván, a hazapolgárok boldogságát 's jólétét is megalapítá.

Hidk érdeme sz. Istvánnak az: hogy a korona néhány főhivatalait, jelesen a nádori, királyi udvargrófi, kanczellári, kamarafőnöki, 's királyi tanácsnoki méltóságokat, és a királyi fiskusi hivatalt felállítá, mint ezeket részint törvényei részint több azonkori oklevelek ⁹⁾ tanúsítják. A többi most divatban lévő korona hivataloknak neveik okleveleinkben sokkal később jönnek elő, mintsem hogy azoknak felállítását első szent királyunknak bízatosan lehetne tulajdonítani.

III. érdeme az: hogy a nemzet minden felekezeteinek szabadságát, vagy is igazait, előjogait és köteleességeit kijelelte, 's megállapította. Bizonyítja ezt II. András aranybullájának előszava és 19. cikk, 's 1231. diki szabadságlevelének ¹⁰⁾ szinte előszava és 27. ágazata, IV. Béla 1267. diki szabadságlevele ¹¹⁾ és sz. Istvánnak még I. Lajos korában meg volt legendája; melyben a nemzet különféle felekezeteinek sz. Istvántól nyert jogaik, és birtokaik szabadságuk mineműségével együtt, (a mint ezt a fejezérvári káptalannak I. Lajoshoz intézett 1349. évi tudósító levele ¹²⁾ tanúsítja,) feljegyezve valának.

¹⁾ II. k. 5, 6, 24, 35, 42, 54 's 53 cz. — ²⁾ II. k. 5, 24, 33, 35 cz.

— ³⁾ II. k. 13, 14, 32, 36, 37, 46 cz. — ⁴⁾ II. k. 23, 32, 47, 48,

49 cz. — ⁵⁾ II. k. 20 cz. — ⁶⁾ II. k. 25, 26 cz. — ⁷⁾ II. k. 29, 30,

38, 39, 40, 41, 44 cz. — ⁸⁾ II. k. 13, 14, 15, 16, 31, 32, 51 cz.

⁹⁾ Lásd a Fejér Oklgy. I. köt. 331, 388, 394, 448, 's II. köt. 82, 86, 's

94 lapjain álló okleveleket. — ¹⁰⁾ Ugyanott III. köt. II. d. 255. lap.

¹¹⁾ Ugyanott IV. köt. III. d. 391 lap. — ¹²⁾ Ismétott VII. köt. I. d. 108 lap.

Két általános felekezetre találjuk pedig az ország népségét sz. István törvényeiben felosztva: szabadokra és szolgákra, kik közül amazok ismét főrendbeliekre, fegyveresekre 's vitézekre (milites) és köznépre 's pórokra (vulgares) oszlanak. — A' főrendbeliek közé tartozának a' főpapok, és főemberek (Principes), bárók, és grófok, melly nevezetek akkoron hason értelműek valának, kik a' főpapokkal együtt régi okleveleinkben ország főembereinek (Regni Primates), 's ország nagyjainak (Regni Majores), és király jobbágynak vagy is jobb-jainak (Jobbagiones Regis) is neveztetének, ¹⁾ és közülök némellyek ugyan, p. o. a' megyés grófok (Comites Parochiani) országos hivatalokat viselő, mások pedig pusztán születésök és kitűnő birtokaiknál fogvásti főemberek valának, a' mint ezt, az Álmossal kötött szerződés 3ik pontján túl, II. András aranybullájának 10dig ágazata, 's több II. András, IV. Béla, és IV. László alatt költ oklevelek ²⁾ tanúsítják.

A' fegyveresek 's vitézek (Milites), kik nemeseknek is neveztetének, több rendbeliek valának, ugymint 1) Királyi vitézszolgák, (Servientes Regales). — 2) Várjobbágyok (Jobbagiones Castri). — 3) Egyházjobbágyok (Jobbagiones Ecclesiarum). — 4) Urak fegyveresei (milites Dominorum, Seniorum). — Hogy mindezen négy rendbeli fegyveresek már első sz. királyunk alatt léteztek, a' királyi vitézszolgákra és várjobbágyokra nézve ugyan II. Andrásnak 1222 és 1231dik évi szabadságlevelei, mellyek azoknak szabadságaikat sz. István által alapítottaknak mondják, a' többiekre nézve pedig önmagának sz. Istvánnak részint törvényei, részint a' pécsváradi monostor részére költ 1015diki alapító levele tanúsítják. — A' királyi vitézszolgák polgári állásukra nézve, a' fegyveres népnek egyéb felekezeteit, ugymint mellyekből a' kitűnöttek érdemeikérszoktak király vitézszolgái közé emeltetni, lényegesen felülhaladák, 's valamint a' bárók 's grófok, úgy ők is a' király udvara, 's családja tagjainak tartattak ³⁾, egyenesen király zászlója alatt vitézkedtek, ⁴⁾ 's a' megye grófjának hatósága alól birtokaikkal együtt kivéve létezőn, valamint a' főrendbeliek, úgy ők is közvetlenül a' királynak magának birói hatalma alatt állottak, ⁵⁾ 's a' király orszá-

¹⁾ Lásd ugyanott az I. köt. 331, 398, 448, és II. köt. 86, 184, 346, 375 lapjain álló oklev. — ²⁾ Lásd ismétott a' III. köt. I. dar. 245, II. dar. 140, IV. köt. III. dar. 108, és V. köt. III. dar. 353 lapjain lévőket. —

³⁾ Fejér Oklgy. II. köt. 308, III. köt. I. dar. 445, és IV. köt. III. dar. 294 lap. — ⁴⁾ Ugyanott IV. köt. I. d. 333, V. köt. II. d. 211, és III. d. 281 lap.

⁵⁾ Ugyanott II. köt. 308, IV. köt. III. dar. 185, és VII. köt. II. d. 113 lap.

gos seregébeni vitézkedés kötelességén túl semmi más szolgálattal nem tartozván, régi okleveleink szóllás módja szerint örökös arany szabadsággal bírtanak ¹⁾ és midőn a' várjobbágyok várbeli nemeseknek (*Nobiles Castrenses*) ²⁾ hivattatnának, ők ország nemeseinek (*Nobiles Regni*) ³⁾ czimeztetének. A' királyi vitézszolgai nevezet régi okleveleinkben még I. Károly, sőt I. Lajos és Zsigmond királyok alatt is, jóllehet igen ritkán, előtűnik. — A' várjobbágyok, jóllehet örök jószágokkal szinte bírtanak, szabadságukra nézve még is a' király vitézszolgáival egyenlők nem valának; jelesen mind birtokaik mind önmagok a' várnak és vár grófjának hatósága 's bírói hatalma alatt állottak, ⁴⁾ 's annak zászlója alatt vitézkedvén a' várat őrzeni 's védeni, és a' vár grófjával hazán kívülre is hadba menni tartoztak. ⁵⁾ Többféle nemekre alakultak pedig időjárástól, jelesen: a) sz. Király jobbágyaira, ⁶⁾ — b) sz. királyfia jobbágyaira ⁷⁾ — c) pusztán úgynevezett várjobbágyokra, és d) várjobbágyfiúkra (*Filii Jobbagyionum Castri*). ⁸⁾ — A' várjobbágy, 's várbeli nemes nevezet még I. Mária, és Zsigmond király alatt is előfordul okleveleinkben, és pedig országos nemességre és királyi vitézszolgai rangra emelésnek világos említésével is, sőt a' várbeli nemesek kiváltságaira nézve még Korvin Mátyás alatt is (1467: 2. cz) megkülönböztetnek az ország nemeseitől. ⁹⁾

A' szabad köznép (*vulgares*) közt törvényeinkben és régi okleveleinkben megkülönbözve találjuk: 1) A' jövevényeket (*Hospites*). — 2) A' honfi szabad lakosokat, kiket régi okleveleink *cives*, *civiles*, *ministri*, *conditionales* nevekkal illetnek, és a' birtokaiktól királynak vagy uraiknak tartozó foglalkozásaikhoz képest udvarnokokra, szőlőmivésekre, szántóvetőkre, juhászokra, méhészekre 's a' t. osztatnak. ¹⁰⁾ Ezek jószágait egyébiránt szinte örökségi joggal bírák, 's azokat örökösen is elidegeníthetik. ¹¹⁾ — 3) A' szabadosokat

¹⁾ Ismétott III. köt. I. d. 197, IV. köt. I. d. 333, és V. köt. II. d. 197 lap.

— ²⁾ Ugyanott IV. köt. III. d. 443, IX. köt. 666 és 684 lap. — ³⁾ Színtetott IV. köt. I. d. 333, V. köt. I. d. 137, III. d. 281, VIII. köt. III. d. 215 lap. — ⁴⁾ Lásd sz. István II. könyv. 43 cikkét és régi királyaink várjobbágyokat kir. vitézszolgaságra emelő leveleit. — ⁵⁾ Lásd II. Andrást 1222: 7, és 1231: 15 ágazatát. — ⁶⁾ Lásd Fejér Oklgy. III. köt.

I. d. 197, és IV. köt. I. d. 295 lap. — ⁷⁾ Ugyanott II. köt. 171 lap. — ⁸⁾ Ismétott III. k. I. d. 445, IV. köt. I. d. 149, és II. d. 36 's 295 lap. — ⁹⁾ Lásd alább a' 18 §t, jelesen I. Lajos 11 ágazatának tárgyalását. — ¹⁰⁾ Lásd a' pécsváradi, tihanyi, garammelléki monostorok alapító leveleit 's t. — ¹¹⁾ Lásd Fejér Oklgy. IV. köt. I. d. 99, 191, 295, 333, VII. köt. II. d. 72, 113, 's 250 lap.

(Libertini) vagy is szolgai sors alól felszabadítottakat. Ezeknek szabadsága a szabad lakosokénál megszorítottabb volt, 's ahhoz, hogy uraikat szabadon elhagyhatnák, még új felszabadításra volt szükségök. ¹⁾ Végre

A' szolgák (Servi, mancipia) uraiknak tartozó szolgálataikhoz képest, mint a' szabad lakosok, udvarnokokra, szőlőmivelőkre, szántóvetőkre, halászokra 's a' t. osztatának, és jöllehet uraik által földbirtok nélkül is eladathattak, minden tulajdon szerzéstől és bírástól mindazáltal, mind ez sz. István II. könyve 39 's 40 czikkeiből kiviláglik, elzárva nem valának. — A' szolga és szolgáléány (servus, mancipium, ancilla) nevezetek, 's a' rólok mint vagyonról, történt rendelkezések, még I. Károly és I. Lajos királyaink alatt is néha előtűnnek. ²⁾

IVdik érdeme az: hogy a' váraknak és megyeiknek szerkezetét és kormányát tökéletesebb rendbe szedte, a' mint ezt sz. királyunk legendájából a' fejérvári káptalannak I. Lajoshoz intézett 1349ik évi tudosításában fenn lévő adataink tanusítják; melyek szerint sz. István rendelte azt el, melly helységekben kellessék a' várak jobbágyiainak és népeinek, és minő szabadsággal élniök. Következő volt pedig a' várak szerkezete: mindegyik vár és megyéje kormányának fején egy főember, az úgy nevezett gróf (Comes) állott, ki mind katonai, mind rendőri, mind birói hatalommal fel vala ruházva, és mindegyik hatóságára nézve segédtisztviselőkkel ellátva. Illyenek valának: 1) Katonai dolgokban a' hadnagy (Princeps vagy Major exercitus), a' századosok és a' tizednőkök. ³⁾ — 2) Rendőri hatóságára nézve a' várnagy (Praefectus vagy Major Castri, vagy Varnogio), 's a' főhirdető (Archipreco) az alatta álló hirdetőkkel. ⁴⁾ — 3) Birói hatalmára nézve a' helyettes gróf (Viccomes), kiről önmagának sz. Istvánnak némelly oklevelével említést tesznek, 's ki szokottabb névvel a' gróf udvari grófjának (Comes Curialis Comitiss) vagy megyés udvari grófnak (Comes Curialis Parochianus) nevezteték, ⁵⁾ és a' prístáldok (Pristaldi vagy Prestaldi).

Vdik érdeme az igazság kiszolgáltatásának illő rendbeszerése. Jelesen sz. királyunk a' fontosbb ügyek elítélését önma-

¹⁾ Ugyanott V. köt. II. d. 348 lap. — ²⁾ Ismétott VIII. köt. I. d. 194, 364, III. d. 135, V. d. 247, IX. köt. I. d. 809, 's IV. d. 494 lap. — ³⁾ Ugyanott I. köt. 428, II. köt. 81, 88, III. köt. II. d. 315, VII. köt. I. d. 193, 194, 202 lap. — ⁴⁾ Szinteott I. köt. 327, II. köt. 94, 's 252, VII. k. I. d. 193, 202 lap. — ⁵⁾ Ugyanott I. köt. 466, II. köt. 41, 58, III. k. I. d. 86, 's II. d. 255 lap.

gának és királyi ítélőszékének (*Judicium Regale*) fenn-tartotta, a' csekélyebb érdekűeket pedig az a' végre rendelt bírákhoz igazította, mint ezt Iső könyvének 5ik czikke bizonyítja. — A' királyi ítélőszék a' királyon magán túl a' palotagrófból (*Comes Palatii*) vagy is nádorból, a' király ítélő udvari grófjából (*Comes Curialis Regis*), és a' király udvarában tanácsadók gyanánt jelen volt egyházi, és világi főemberekből, kiket Radó nádor sz. Dömötör apátságát alapító 1057 évi levelében ¹⁾ király igazságát ítélő bírának nevez, állott. — Melly ügyfajták tartoztak légyen oda, azokat elősoroló törvény nem létezvén, egyenként mind elöadni nem lehet; az mindazáltal sz. István törvényeiből ²⁾ bizonyos, hogy a' keresztény vallás elleni tettekben hebizonyult megátalkodás, a' polgári szabadság kérdése, a' király élete elleni törekedés, hazaárulás, 's kiszökés, életveszteséget maga után vonzó minden gonosztett, a' szántszándékos emberölés, és II. András aranybullájának utmutatása szerint az ország fő és köz rendű nemeseinek peres ügyeik annak tárgyai közé tartoztak. — A' mi az egyéb bírákat illeti: a' váraknak minden akár fegyverviselő akár polgári népeita' megyés grófok (*Comites Parochiani*), és azoknak udvari grófjaik ítéltek, és pedig mind polgári mind fenytő pereikre nézve, azokat egyedül, mellyek a' király ítélőszékének fenn valának tartva, kivéve. ³⁾ — Az egyház népeinek bírāja, gonosztetteiken kívül, azon püspök, káptalan, 's apát, és annak tisztje volt, kinek birtokában laktanak. — ⁴⁾ A' király népeit azoknak úgy nevezett grófjaik és a' nádor, a' világi földes urakéit a' földes urak és tisztviselőik, kik szinte udvari grófoknak (*Comites Curiales*) neveztetének, ⁵⁾ ítéltek, mind a' királynak közvetlen birtokai, mind az ország nemeseinek és főembereinek jószágai a' várnak és megyés grófoknak hatósága alól adományleveleik által fel lévén szabadítva.

¹⁾ Ugyanott I. köt. 394 lap. — ²⁾ I. k. 5, 's II. k. 12, 16, 20, 35, 's 38 cz.

³⁾ Tanusítják ezt sz. István II. k. 43, Kalmán I. k. 11, 12 's II. András 5dik törvényei, továbbá a' községeknek és egyházaknak régi királyainktól nyert szabadságleveleik, mellyekben t. i. azok népségeikkel együtt a' várak megyés bíráinak hatósága alól hol teljesen, hol pedig a' büntettek ítélésének kivételével felmentetnek, végre királyainknak várak jobbágyait és másféle sorsú embereit kir. vitézszolgaságra emelő leveleik, mellyekben az illyek a' vár grófjának hatósága alól mindenkor világos szavakkal kivétetnek. — ⁴⁾ Bizonyítja ezt a' pécsváradi monostor alapító 1015diki és sz. Lászlónak a' zalai monostor jogait erősítő 's sz. István leveleire utaló 1091diki levele Fejér Oklgy. f. r. 296, és 466 lapján. — ⁵⁾ Lásd III. Bélának Zeles pusztá eladását helybenhagyó 1181diki levelét Fejér Oklgy. II. k. 198 lapján.

A' perlekedés egyszerű volt. A' felek előadásai, minthogy írásbeli perlekedés csak III. Béla alatt hozatott először be, élő szóval tétettek. A' bizonyítások okleveleken túl rendszerint tanúk által történtek; kiknek minden gyalázat nélküli, és család- dos embereknek kellett lenniök, 's a' szolgálai sorsúaknak tanúsága szabad emberek közt, vagy uraik és asszonyaik ellen fel nem véteték ¹⁾. — Hogy a' kettős viadal, mint rendkívüli bizonyító szer sz. István korában használtaték, a' szalavári apátság- nak 1024ik évi szabadságlevele ²⁾ tanúsítja; az izzóvas íté- lete divatban létének mindazáltal nem találhatik sem törvényei- ben sem okleveleiben nyoma. — A' biró ítéletével meg nem elé- gedett fél feljebbvitellel élhetett; melly a' megyés gróf ítéleté- től a' király ítélő székéhez ment; de a' vakmerően tett feljebb- vitel 10 penzával *) büntetteték ³⁾. — Hogy ugyanoda ment a' megyés grófok hatósága alól felmentett népek első bíróságá- tól is a' feljebbvitel, onnan tetszik ki; mert az illy népeknek szabadságleveleikben, még II. András és IV. Béla alatt is, ki- rályaínk birói hatalmuknak fenntartását, vagy a' hozzájuk te- endő folyamodást, 's feljebbvitelt nyilván megemlítik. — A' perlekedés módjára nézve megjegyzést érdemel az is: hogy a' menedékhelyekkel élés akkor már keletben volt, 's annak ked- vezéséből csak a' király és haza ellen összeesküvők valónak ki- zárva ⁴⁾; továbbá hogy a' gyilkosságban igazlátok és közbenjá- rok rendeltetni szoktak, kik a' szántszándékos gyilkost a' meg- öltöttek atyafiaival kibékéltetnék. ⁵⁾

Az eddig előszámláltakon túl itt említést érdemel még II. Silvester pápának sz. Istvánhoz, mint még herczeghez, szóló 1000dik évi levele; ⁶⁾ mellynek tartalma szerint e' pápa azon okbul, mivel sz. István követei által országát és nemzetét az apostolok fejedelmének, sz. Péternek, örökösen felajánlotta, és a' kereszténység terjesztésében apostolként fáradozott, ötlet és utódjait koronával, királyi czímmel, országgal, és azon különös joggal megajándékozta: hogy a' keresztet, mint az apostolság jelét, magok előtt hordathassák, és a' szentegyházakról egész országszerte ő és utódjai helyett isteni kegyelem sugalása sze- rint rendelkezhessenek; mert habár régiségeink buvárai, Ker- chelich, 's Kollár, ezen oklevél hitelességét tagadják is, és a' magyar nemzet hazánkat pápák hűbérének soha nem tartotta is;

¹⁾ Sz. István II. könyv. 3, 19, 50, 55 cz. — ²⁾ Fejér Oklgy. I. k. 307 lap. — ³⁾ II. könyv. 43 cz. — ⁴⁾ Ugyanott 55 cz. — ⁵⁾ Ismétott 16 cz.

⁶⁾ Oklgy. I. köt. 274 lap. —

*) Egypenza $\frac{2}{3}$ régimagyar forintot vagy is 20 krt, azaz 40 denárt, 's 120 fillértett.

az mindazáltal történetileg bizonyos: hogy egy részről ugyan a pápák ezen oklevéllel egybenhangzólag sz. István felajánlására támaszkodva országunk fölött hűbéri jogot több alkalommal követeltek, 's gyakorlatba is hozni erőlködtek, más részről pedig királyaink az e' levélben kijellett egyházi féle jogokat mindenkor magokéinak tartották, 's a' pápák megtámadásai ellen néha nem kis elkeseredéssel is védelmezték.

Továbbá említést érdemel a' pécsi püspökségnek 1009dik évben költ alapító levele, ¹⁾ melyben sz. királyunk e' megyének déli határit Dunától Száva vize felett Kőárokig kiterjeszti; mi világos tanúságul szolgál arra: hogy a' Duna és Száva közötti tartomány sz. István korában hazánkhoz mint annak kiegészítő része tartozék.

9. §. Péterről 1038—1041 és 1044—1046, és Aba Sámuelről 1041—1044 évig.

Törvényeink sem Péter, sem Aba Sámuel alatt gyarapodást nem nyertek; sőt Kéza Simonnak ²⁾ és a' képes krónikának ³⁾ tanúsága szerint e' királyaink az ország nemeseit megvetvén, és amaz ugyan a' jövevény németekkel és latinokkal, emez pedig a' pórokkal tartván, és így sz. István intézeitől eltérvén, azokat tetemesen meggyengíték. Az ő tulajdon rendeleteik pedig olly gyűlölséget vonszának magokra: hogy azokat eldődeink, a' képes krónikának tanúsága szerint, Péteréit ugyan Aba által, mihelyest királyi székre jutott, megsemmisítenék, Aba Samu-éira néve pedig Péter visszafogadásakor magokat Henrik császár által a' régi magyar törvények és szokások megtartása felett biztosítani kívánnák.

Azoknak véleménye pedig, kik Hermánnak, azonkori történetírónak, tanúságára támaszkodva azt állítják: hogy Henrik császár Péter visszahelyezésének alkalmával eldődeink kérésére a' bajor törvényt hazánkba behozá, nem csak nemzetünknek törvényeihez ragaszkodó eddigleni jellemével, és egy részint a' képes krónikának most előadott tanúságával ellenkezik, hanem egyébként is gyarló talpkövnön alapszik; mert Hermánnak nem minden, hanem csupán csak egyik, t. i. Kanísius általi kiadásában van a' bajor törvény hazánkban behozásáról említés, és így még az sem bizonyos, valljon az Hermánnak hitelén alapszik-e, vagy nem?

¹⁾ Ugyanott 291 lap. — ²⁾ De originibus et gestis Hungarorum II. könyv. 2 cz. — ³⁾ Thuróczy Chronica Hungarorum II. rész. 35—37 cz.

Itt némi említést kíván az: hogy e' királyaink vetekedéseinek alkalmával Austriának még addiglan megtartott utolsó része is, a' kopasz hegytől Lajta vizéig, elveszett. ¹⁾

10. §. I. Andrásról 1046—1061, és I. Béláról 1061—1063 évig.

I. Andrásnak egy köz rendelete, *edictum* a, vagyon törvénykönyvünkben, mellyben fej és jószágveszteség alatt parancsolja: hogy mindenki, a' szittya pogány babonát és szertartásokat elhagyván, tüstént térjen Krisztusnak sz. István által hirdetett vallására vissza, 's a' papi főnököknek előbbi szokás szerint engedelmeskedjék, és magát minden gonosztettektől tartóztassa. Ezen, törvénykönyvünkben álló rendelet, nem törvényhangon, hanem elbeszélésképen adván András királynak rendeléseit 's parancsait elő, szavaira nézve ugyan nem valóságos mása András király eredeti hirdetményének; de még is belső tartalmának velejére nézve azzal megegyez, bizonyos lévén két azonkori hiteles történetírónak, Aloldnak és sz. Gellért püspök élete írójának, tanúságából az: hogy I. András megkoronáztatása után illy tartalmú hirdetményt valóban közrebocsátott, és ugyanezt tanúsítván Thuróczytól ²⁾ a' képes krónikának írója is.

I. Bélától, kit eldődeink bátyjának halála után, annak már megkoronázott fiát Salamont mellőzve, királyi székre emeltenek, törvénykönyvünk semmi törvényt sem mutat elő; néhány közhasznú rendeleteinek emlékét mindazáltal a' képes krónika, ³⁾ Kéza Simon, ⁴⁾ és más történetíróink fenntartották; jelesen hogy a' vásárokat szombaton tartatni parancsolta, a' mértékeket meghatározta, és azok szerint az árúknak árát igazságosan kiszabta, a' vámokat alább szállította, pénzt tiszta ezüsből veretett, és a' bizánczi, 40 ezüst denárt érő, aranyokat forgásba tette.

Ugyanazon történetírók ⁵⁾ fenntartották annak emlékét is: hogy Béla király alatt az országos vagy is királyi gyülekezetek divatban voltak, 's jelesen két olly gyülekezetről tesznek említést: az 1061 évi fejeváriról, mellyre egész országszerte hirdetöket küldvén, minden faluból két öregebbet is parancsai hallása végett jó czélból ugyan, de szerencsétlen következással meghívott, és az 1063dik évi demesiről.

¹⁾ Lásd Madarassy püspök *Dissert. hist. criticae super quibusdam vetustiorum rerum hung. capitibus* a' 21 és 29 lapokon, és III. Henriknek Sigfrid gróf részére költ 1045iki adománylevelét Fejér Oklgy. VII. köt. IV. dar. 47 lapján. — ²⁾ Thuróczy II. r. 42 cz. — ³⁾ Ugyanott 45 cz. — ⁴⁾ II. k. 4 cz. — ⁵⁾ Kéza II. k. 4 cz., és Thuróczy II. r. 46 cz.

Egyébiránt törvénytudományi tekintetből megemlítendő itt I. Andrásnak azon tette is, mellynél fogva az országnak harmadrészét testvér öccsének Bélának herczegség neve alatt ¹⁾ átengedte. András e' tette t. i., mellynek példájára a' királyi herczegek utódai alatt is az országnak egy részét magoknak követelék, a' közérőnek meggyengítése, és a' nagyravágyó hatalmasok ármánykodása mezejének megtágítása által, mind ő reá magára mind késő utódjaira is igen sajnós következtéseket vonszott. Ezen tette által meg lőn vetve azon elégtelenségnek, és visszavonásoknak alapja is, mellyeket a' királyi és herczegi birtokokban lakó ország nemesei jogainak nem egyenlő méltánylása, és szabadságaik közt az által néha szülemlett egyenlőtlenység, 's a' könnyebben gyakorolható féktelenség a' közjónak nagy kárával okozott.

Továbbá méltán említést érdemel itt Radó nádornak sz. Demeter Száva melletti monostorát alapító 1057dik évi levele ²⁾ is; mellynek tanúságából, minthogy a' szerint Radó nádor e' monostort azon egész tartománnyal együtt sz. koronánknak visszaszerzette, ismét nyilván kiviláglik: hogy a' Duna és Száva közötti Slavónia, Horvátországnak hazánkkal történt összekapcsoltatása előtt is, már hazánk kiegészítő része volt.

11. §. Salamonról 1063—1074dik évi Mártiusig, I. Geizáról 1074—1077 évi Április 25kéig, és I. Lászlóról 1077—1095 évi Július 29kéig.

Salamontól, ki némelly tanácsosainak sugalásai által I. Béla fiai ellen felingerültetve a' hazát, királyi méltósága elvesztésével végződött, polgári háborúnak mártalékává tette, 's a' nemzetnek örök gyűlöletét magára vonszotta, törvényekkel nem bírunk.

I. Geiza, kit az ország rondei Salamon király legyőzete után, habár akaratja ellen, királyi székre emeltenek, Bonfin tanúsága ³⁾ szerint némelly üdvös törvényeket hozott ugyan, azokat mindazáltal hozzánk jutni az idők mostohasága nem engedte.

Ezen két királyunk korából itt némi megjegyzést igényel VII. Gergely pápának két rendbeli, ugymint egy 1074dik évben Salamonhoz, és egy 1075dikben Geizához szóló levele, ⁴⁾ mellyekben első nyomát találjuk a' pápák azon követelésének: hogy Magyarország sz. István felajánlásánál fogvást a' romai székeknek hűbérnöki országa. Amabban t. i. Gergely pápa dorgálja Sala-

¹⁾ Thuróczy II. r. 42 cz. — ²⁾ Fejér Oklgy. I. köt. 394 lap. — ³⁾ II. tiz. 4 könyv. — ⁴⁾ Fejér Oklgy. I. köt. 421 és 423 lap.

mont azért, hogy Magyarországot, mely, ugymond sz. István felajánlásából a' romai sz. egyháznak tulajdona, a' németek királyától fogadta el hűbérül, és inti őtet: hogy királyi pálczáját apostoli felség hűbérnöki javának ismérje el. Emebben pedig Geizának ajánlja: hogy a' romai szék követei iránt engedelmes legyen, meggondolván azt: hogy Magyarországnak, mint legnemesb hazának, önszabadságával kelljen bírnia, és nem lennie semmi más ország királyának, a' romai sz. egyházon kívül, alája vettetve, és hogy, a' mint ő hiszi, Salamon uradalmát azért gátolja az isteni végzet, mert ő azt nem a' pápától hanem a' német királytól bitorlólag nyerte.

Iső vagy is Sz. Lászlónak, kit országunk rendei sem I. Geiza fiait, sem még akkor életben lévő Salamon királyt nem tekintve királyi székre emelének, 's kisőgora Zvonimir, Horvátország királya, 1087ik évben örökös nélkül kimulván, Horvátországot részint az özvegy királynénak és néhány főembereknek megegyezésével, részint fegyverrel szent koronának megszerzé, ¹⁾ törvénykönyvünkben három könyvekre osztott, 's különböző időkből hozott törvényeivel bírnak.

Törvényleveleinek Iső könyve, előszavának tanúsága szerint, önmagának sz. Lászlónak elnöklése alatt országunk főpapjai és világi főemberei által az egész papság és köznép jelenlétében tartatott szabolchiszent zsinatban, — mely tehát már csak külső alakát tekintve is nem pusztán egyházi, hanem akkor más országokban is divatozott egyházi és világi vegyes gyülekezet volt, — 1082ik évben hozatott, 's magában 42, részint egyházat és vallásgyakorlást illető, részint világi törvényszékeket, és igazságkiszolgáltatást érdeklő törvénycikkeket 's fejezeteket foglal.

Törvényleveleinek II. dik könyve, első cikkének tanúsága szerint, az ország minden főembereinek gyülekezetében, melynek kora mindazáltal kijelelve nincsen, Pannonhalmán hozatott, 's 18 csupán fenyítő törvényi 's nagyobbára tolvajság gonosztettével foglalkozó fejezetekből áll, melyek által sz. Istvánnak tolvajság elleni törvénye annyira megkeményíteték: hogy a' szolga ugyan második lopásáért, és ha tetten kapták, az elsőért életét, a' szabad ember pedig, ha csak 10 denárt érőt orozott is el, mindenkor már az elsőért életét minden vagyonával együtt elvesztené, sőt tizedik évökét felülhaladó gyermekei is szolgálással és vagyonuk veszteségével ²⁾ bűnhődnének. Végre

¹⁾ Lásd Madarassy püspök fenn előidézett munkáját a' 30 lapon. — ²⁾ Lásd 2, 12, és 14 cikkeit.

Törvényleveleinek III. könyve, 1. és 15. cikkének tanúsága szerint, szinte törvényhozó gyűlekezetben, melynek azonban sem helye sem ideje kijelelve nincsen, a' király és országunk főemberei által hozatott, és 29. fejezetekre *) terjed; melyek közül 13. ismét a' tolvajság gonosztettével, 9. más büntető rendelkezéssel, 7. pedig a' bírói hatalom rendezésével foglalkozik.

Általánosan pedig e' királyunk törvényhozására nézve megjegyzést igénylenek:

1) Hogy sz. László is törvényeit, mint a' törvényleveleiről fennebb előadottak tanúsítják, csak egyházi és világi főembereivel hozá.

*) Közülök főképen említésre méltók:

Az 1. fejezet, mely a' tolvajoknak bizonyosb kiirtása végett rendeli: hogy városról városra 's faluról falura királyi követ (nuncius) küldessék, kinek az örök és falubeliek a' tolvajságról gyanúsokat bejelenteni tartozzanak, és a' bejelentettek, ha magokat vétkeseknek el nem ismernék, tizenként felosztván, minden tizedik, és ha ez megégne, mindenik egyenként izzóvas-próba alá vettessék.

A' 3. fejezet: hogy a' palotagróf (nádor) haza menván a' királyi pecsétet az udvarban maradó helyettesének adja át, és míglen otthon marad, 55. penza büntetés alatt a' király udvarnokain kívül senkire pecsétet ne küldjön, 's másokat csak akkor ítélhessen, ha önkényt hozzá járulnak. Továbbá hogy a' hercegek és grófok is így fenytessenek, ha magokéintül másokat ítelnének.

A' 16. 's 24—26. fejezetek, melyeknek rendelete szerint minden bíró csak tulajdon megyéjében ítélhetett, annak körében mindazáltal pecsétjét, papi személyeken és grófokon kívül, akárcikire küldhette; melyet ha ki megvetvén meg nem jelent, első és másod ízben ötöt penzával bűnhődék, harmadszor pedig ügyét elveszté, és megnyírtva tartozásáért ellenfelének adaték. Továbbá a' bíró ítéletétét 30. napnál továbbra büntetlenül nem halaszthatá, 's ítéletéért egy évig felelni tartozék úgy: hogy annak igazságtalansága bebizonyítván, az elítelt értéket kétszeresen megtéríteni, és 5. penza birságot fizetni tartoznék; de viszont a' vádtevő is, ha az ítélet igazságtalanságát meg nem mutathatná, szinte 5. penzával bűnhődék.

A' 17. fejezet: hogy a' menedékhelyrefutó tolvaj, ha tettét megvallaná, sz. István törvénye szerint bűnhődjék, ha pedig magát ártatlannak mondaná, izzóvas-próba alá vettessék, 's megégyvén a' törvénynek egész szigorát érezze.

2) Hogy sz. László törvényhozása, mint azt I. k. 17, II. k. 3, 4, és III. k. 1, és 17dik cikkei tanusítják, azon természeti törvény szabályának, hogy lehetetlenre kötelezni senkit nem lehet, ellenére a' bebizonyítás terhét nem a' büntettet állító vádlónak, hanem az azt tagadó bevádolttnak nyakába vetette. Továbbá hogy az ártatlanság rovására a' pusztá gyanúnak mód nélkül sokat tulajdonított. Tanusítják ezt II. k. 3, 4, és 5ik cikkei, mellyek azt rendelék: hogy a' tolvajt akárki büntetlenül megköltözhesse, és bíró elébe állíthassa, habár igazságtalanul kötözte volna is meg, — hogy ha kit egész falu tolvajnak kikiáltana, izzóvas-próba alá vettessék, 's attól a' falubeliek egy részének védelme se menthesse meg őtet, — 's hogyha kinek valamije elvesz, alkalmas tanúkat maga mellé vevén, azt, akárhol nekie tetszik, fürkészhesse, és ha kik őtet abban gátlanák, izzóvas ítélete alá vettetvén, mint tolvajok, veszteszenek el.

3) Hogy az ártatlanság vagy gonosztett izzóvas vagy forróvíz ítélete általi felfödözésének vad szokása, mellyet az előbbi pontban említett képtelenségek divatának szükségképen dühödésig emelnie kellett, e' királyunk országlása alatt, mint számos törvényei bizonyítják, legvirágzóbb divatban volt.

4) Hogy sz. László törvényeiben, jelesen I. k. 17, 28, és III. k. 21dik cikkeiben, már a' hihetősítő és tisztító tanúknak némi nyomai előtűnnek.

5) Hogy a' nádornak sz. László alatt, III. k. 3 cikkének tanúsága szerint, a' király ítélőszékében főszerepe volt, 's a' király bírói pecsége nála létezett, és ellenben hogy a' király ítélőszékén kívül országos bírói hatalommal akkor még nem bírt.

6) Hogy sz. Lászlónak törvényhozása (III. k. 24, 25 cz.) az ítéllethozást halogató bíróra büntetést szabván, és minden bírót ítéleteért felelőssé tévén, az igazság pontos kiszolgáltatásáról valódi gondoskodott, 's feltalálta a' hiányos igazságkiszolgáltatás valóságos bibéjét.

7) Hogy az idéztetés sz. László korában (I. k. 41, 42, 's III. k. 25, 26 cz.) bírói pecsétnek királyi vagy más bírói küldött általi átadásával történt.

8) Hogy az ökör vagy tinóadás büntetése, törvényeiben csak kétszer fordulván elő, már szokásból kijönni kezdett.

9) Hogy a' püspökök tizedvételi joga sz. László alatt olly kiterjedésben vétetett: hogy őket az újonan felszabadított szolgákból (I. k. 27, 30 cz.), sőt a' bitang marhából, és szőkevény szolgáltaemberekből is (III. k. 13 cz.) tized illetné.

10) Hogy a' papi személyeket egyházi felmentességök a' közönséges fenytő bíróság ellen csupán csak csekély, egy tyúk

vagy lúd árát meg nem haladó, orozásokban védheté, egyébiránt divatban lévén már akkor is az, hogy a' bűnös papot fenytetése előtt püspöke egyházi rendjétől megfossza, mint mind ezt II. k. 13 czikke világosan tanúsítja.

11) Hogy sz. László a' menedékhelyeknek káros befolyását II. k. 12, 's III. k. 4, 5, és 17dik cikkei által tetemesen megszorította.

12) Hogy a' közrendű nemesség sz. Istvántól nyert szabadsága megszorításának némelly nyomai sz. László törvényeiben, jelesen III. k. 25 cikkében, mely a' pórok felett ítélőbírák előbei hivatás alól csak a' grófokat és papi személyeket veszi ki, már mutatkoznak.

12. §. Kálmánról 1095—1114dik évi Február 3áig.

Kálmán, I. Geizának fia, — ki a' mindjárt sz. László halála után ellene felzendült horvátok vezérét, Pétert, legyőzván, nem csak az előbb bírt tartományt visszafoglalta, hanem hódításait folytatván jogait a' tengermelléki Horvátországra, Dalmáciára, és Ráma vagy is Bosnyákországra kiterjesztette, ¹⁾ — országunk főembereinek verczeli vagy, mint Batthyány püspök egyházi törvényeinkről irt munkájában ²⁾ gyanítja, véncsellői gyűlekezetében sz. Istvánnak törvényeit felolvastatván, 's azokat korának kívánataihoz illesztvén, sok üdvös törvényeket hozott; melyeket Albrík nevű egyházi férjfiú az akkori érseknek, Serafinnak, parancsára magyarból latinra fordítván, 84 cikkelyekre, melyekből Kálmán 10 könyve áll, felosztva előad. Ezekhez később Kálmánnak más törvényei járultak, melyek 15 cikkelyekbe foglalva, törvényeinek Ilik könyvét teszik.

Albrík gyűjteményének hitelét némelly tudósaink gyanúba vonták, de elégséges ok nélkül; mert abban semmi elő nem fordul, mi a' személyeknek, helyeknek, 's időeknek körülményeivel meg nem egyezne. És valóban Kálmán könyveit a' magyar nemzet mindenkor hiteleseknek tartotta, 's azokat régi királyaink törvényeinek gyűjtögetői, Zsámbóky, Telekdy, 's Mossóczy, gyűjteményeikbe mindnyájan befogadták, 's Kollár Adám ³⁾ tanúsága szerint a' bécsi császári könyvtárban azoknak egy igen régi, 's a' törvénykönyvünkben létezővel megegyező példánya létezik.

¹⁾ Lásd Madarassy püspök előidézett munkája 30, 31, 's 36 lapjait, és Kálmánnak több, jelesen a' jadraí apácák részére 1102dik és a' spaláti egyházra 1103ik évben költ privilégiumait Fejér Oklgy. II. köt. 31 's 39 lapjain. — ²⁾ I. k. 451 lap. — ³⁾ De potest. legis. VIII. cikk.

A' mi e' királyunk törvényeinek *) tartalmát illeti: legnagyobb részök az egyházat és vallásgyakorlást, a' gonosztettek

*) Targyunkra nézve főképen említést érdemlenek:

Az I. k. 2dik és azzal összeköttetésben álló czikkelyei, melyekben rendeli: hogy terhes lévén minden ügy végett király ítélő udvarába jönni, a' megyés grófok, 's azoknak udvari grófjaik, és más tiszti méltóságok minden püspökségben évenként kétszer, Filep és Jakab Apostolok napján, és sz. Mihály nyolczadában tulajdon püspökhöz összegyűlvén zsinatot tartsanak; melly akármelly rangú perlekedőknek ügyeit elítélhesse, kiki ügye vesztesége alatt köteles lévén a' zsinat előtt pecsét nélküli puszta meghívás mellett is megjelenni.

Az I. k. 37 czikke, mellyben az alsó birák féken tartására azt határozza: hogy ha a' király valamely grófnak megyéjébe betér, két megyei birák adassanak oldalához, kik egy részről ugyan a' népnek pereit elötte ítéljék, más részről pedig, ha a' nép ellenök panaszt támasztana, a' nádor által önmagok megítéltessenek.

Az I. k. 15 és 16dik czikkei: mellyek által azon czélból, hogy a' király akárhová jönné, mindenütt méltóságához képest bőséget találjon, elődeinek sütőházak és malmok feletti adományait, a' sz. Istvánéit egyedül kivéve, valamint azon adományokat is, mellyeket egyházak és monostorok részére szükségtelen halastavak felett tettenek, visszaveszi.

Az I. k. 20 és 21dik czikkei, mellyek sz. Istvánnak azon addiglan divatozott törvényét, melly szerint a' szerzőnek akár adományi akár másféle jószágai maradékaira, következőleg a' birtokosnak jogközösséggel bíró minden rokonira szállottak, a' pénzen vett, vagy sz. Istvántól adományul nyert jószágokra szorítják, más királyoktól nyert adományi javakra nézve azt rendelvén: hogy ezek a' birtokosról fiára, 's fia nem lévén testvére, vagy annak fiára, és testvére nem lévén, királyra szálljanak.

Az I. k. 40 czikke, melly rendeli: hogy az olyan grófok, kiknek tulajdon faluikon szabad embereik vannak, ha tőlök járó jövedelmök 40 penzára felhág, egy pánczéltalan fegyverest (miles), ha pedig 100 penzára hágna, egy pánczélost tartozzanak jövedelmektől a' királynak állítani, a' csekélyebb jövedelmet önhasznukra megtarthatván.

A' II. k. 7, 8, és 15 czikkei: hogy elszökés vagy hűségzegés miatt a' házasság kötele fel ne bontassék, és hogy minden hitestársúli eljegyzés az egyház színe előtt, pap és alkalmas tanúk jelenlétében, az eljegyzésnek valamely jegye, és mind a' két félnek megegyezése által történjék, 's másképp ne házasságnak, hanem

büntetését, az igazság-kiszolgáltatás szabályozását, a' királyi jövedelmek helyreállítását, és épentartását tárgyalják. Érdekesekek a' házasságot, a' jövedelemtöli fegyveresállítást, a' közadózásokat, a' tulajdon pártolását, és a' zsidókat érdeklő törvényei is.

Nem léssen érdektelen Kalmán koráról e' következőket is megjegyezni:

I. Hogy I. könyve 1ső, 's II. könyve 5ik cikkének, és Albrik előszavának tanúsága szerint a' törvényhozás ő alatta is közgyűlekezetekben gyakoroltaték, 's hogy abban még mindig csupán az egyházi és világi főemberek vevének részt.

II. Hogy a' királyi méltóság fenntartására szolgáló jószágok elidegeníthetlenségének elve Kalmán országlása alatt a' törvényhozó test által el volt ismerve, ezen alapulván az I. k. 15, és 16 cikkeiben tett adomány-visszahuzások.

III. Hogy Kalmán a' halálbüntetést törvényeiből száműzte, a' boszorkányok perét (I. k. 57 cz.) eltörölte, 's az izzó vas és forró víz ítéletének hibásságát is, mint ezt ezen ítéleteket püspöki és nagypréposti egyházakra szorító törvénye (I. k. 22 cz.) tanúsítja, már sejdítette; ezen balvéleményt azonban még le nem győzte.

IV. Hogy törvényeit ártatlan hazapolgárok személyi bátorságát könnyen gyanakodók és igazságtalanul vádolok ellen védő több határozatok (I. k. 52, 53, 55 cz.) diszesítik.

V. Hogy Kalmán király a' sz. István által behozott, de utódai alatt divathól kiment bűnösjavítási rendszert, I. k. 50dik és több más cikkei tanúsága szerint, ismét visszaállította, 's hogy e' törvényekkel egybehangzólag a' néhány évvel későbbben tartott egyházi zsinat 50dik cikke ¹⁾ a' püspököknek kötelelességül tevő: hogy bűntevők fenytésére minden városban két házat állítsanak.

VI. Hogy a' király vármegyei jövedelmeinek egy harmada a' megye grófját (I. k. 78 's 79 cz.) kormányzása díjául illeté.

VII. Hogy Kalmán király, mint törvényei tanúsítják, az egyházi törvények, és pápák határozatai iránt határtalan tisztelettel viseltetvén olly királyi jövedelmeiből is tizedet adni parancsolt (I. k. 25. cz.) a' püspököknek, melyekből elődei nem adtanak; továbbá hogy a' pápa intésére 1106ik évben a' gvastali

---

paráznaság művének tartassék. Hazánkban tehát az alattomos házasság már Kalmán király korában érvénytelen volt.

¹⁾ Lásd Péterffy Sacra Concilia I. r. 60 lapján.

zsinatban követői által a' püspökök beruházása (Investitura) jogáról, mellyel eldődei addiglan éltenek, lemondott. ¹⁾

VIII. Hogy a' pápák hazánk főurasága iránti követelésének nyoma II. Orbán pápa azon 1096ki levelében ²⁾ ismét mutatkozik, mellyben Kálmán királyi székre jövetelén örvendezését jelenti.

IX. Hogy a' nemeseknek sz. Istvántól nyert azon szabadsága, mellynél fogva egyedül a' király ítélőszékén ítélthetének, Kálmán alatt már annyira hanyatlott: hogy még főemberek és megyés grófok is, nem csak a' zsinati törvényszéknek, hanem a' megye grófjának segéd birótársávali hatósága alatt is (I. k. 7, 8, 11, 12, 13 cz.) állának. De továbbá az oldalági örökösödésnek adományi javakra történt, fenn előadott, megszorítása által is tetemes kisebbséget szenvedének a' nemességnek érdekei.

13. §. II. Istvánról 1114—1131dik évi Aprilis 28káig, — II. Béláról 1131—1141dik évi Február 13káig, — II. Geizáról 1141—1161dik évi Május 31kéig, — III. Istvánról 1161—1173dik évi Mártius 4kéig, — II. Lászlóról 1161 Jul. 16tól 1162 évi Január 14kéig, — IV. Istvánról 1162 Febr. 11tól azon évi Június 19kéig, — III. Béláról 1173—1196 évi Aprilis 23káig, Imre királyról 1196—1204 évi November 30káig, és III. Lászlóról 1204—1205 évi Május 6káig.

Ezen majd egész századon át országglott királyaink törvényekkel törvénykönyvünket nem bővítik, sőt régiségeink buvárai sem akadtak sehol törvényleveleikre; fordulnak mindazonáltal alattok is némelly olyanok elő, mellyek törvényeink történetiratára nézve említést érdemlenek. Illyenek:

I. Hogy e' korban már divatban volt az: hogy fejedelmeink királyi ítélőszékeikben gyakorlani szokott birói hatalmukat másokra bíznák, 's oda tartozó ügyekben megbízott bírakat (Judices Delegati) rendelnének. Illy megbízásnak első nyomát II. István alatt Feliczián esztergomi érsek 1123dik évi ítélőlevelében ³⁾ találjuk. Ugyanezt tanúsítja IV. Istvánnak Dumbró földét és erdejét érdeklő 1163, és a' fejevári káptalannak a' tihonyi apát részére költ 1184dik évi levele. ⁴⁾

II. Hogy ugyane' korban divatban jött már a' nádoroknak, kik sz. László törvénye szerint azelőtt király ítélő udvarán kívül a' király udvarnokainál egyebeket nem ítéltethetnek, a' király ítélő udvarán kívüli bíraskodásuk. Sőt vannak a' királyi udvari gróf, vagy is ország bírója, és a' horvátországi bán illy bírás-

¹⁾ Lásd az erről szóló oklevelet Fejér Oklgy. II. k. 45 lapján. — ²⁾ Ugyanott 13 lap. — ³⁾ Fejér Oklgy. I. köt. 484 lap. — ⁴⁾ Ugyanott II. köt 165, és 219 lap.

kodásaiknak is már némelly nyomdokaik, a' mint ezeket IV. Istvánnak egy 1163dik évi, és III. Bélának több oklevelei tanúsítják.

III. Hogy szinte e' korban akadunk a' gonosztetteket ítélő hatalom elajándékoztatásának első nyomaira is, mint ezt II. Geizának a' nyitrai, és III. Bélának a' pécsi szentegyház részére költ levelei ¹⁾ bizonyítják.

IV. Hogy II. István a' görögök által Thráciából kiűzött kúnokat befogadván az ország népesedését előmozdította, ²⁾ 's hogy királyainknak, világiak részére költ adományleveleik közül az eddig napfényre jöttek között legelső e' királyunknak Bódzalai gróf fiának, Korusnak, részére Illvos földje felett költ 1130diki levele. ³⁾

V. Hogy II. Béla második fiát Lászlót bosnyai, harmadik fiát Istvánt pedig szeremi herczegséggel megajándékozta, ⁴⁾ 's hogy a' dalmáciai egyházakon pártfogói jogot gyakorlott, és ő idejében a' dalmáciai érsekek felszenteltetésüket az esztergomi érsektől nyerék. ⁵⁾

VI. Hogy II. Geiza az erdélyi szászokat jeles szabadságok ígérete mellett megtelepítette, ⁶⁾ — hogy sz. Istvánnak Kálmán és II. István királyok által visszahúzott intézményeit, mint önmaga a' pannonhegyi kolostor részére költ 1142 évi levelében ⁷⁾ mondja, ismét helyreállította, jelesen az egyházaktól elvett halastavakat visszaadta; honnan sokan azt vélik, hogy ekkor szüntek meg a' Kálmán király által behozott zsinati törvényszékek is. Továbbá hogy a' királyi felség czímmel, és arany pecséttel élésnek első nyomaira e' királyunk leveleiben akadunk. ⁸⁾ Végre hogy e' királyunk III. Sándor pápának magát arra kötelezte: hogy az ő tanácsa és közbenjövetele nélkül a' püspököket letenni, vagy más székre áthelyezni nem fogja. ⁹⁾

VII. Hogy III. István 1169diki levelében nem csak atyjának királyaink püspöketelési és áthelyezési kizáró jogárolni lemondását megerősítette, hanem a' pápa sürgetésére azt is hatá-

¹⁾ Ugyanott 152 és 252 lap. — ²⁾ Lásd Rozenich Hist. regni. Hung. compend. I. köt. 75 §. — ³⁾ Fejér Oklgy. II. köt. 81 lap. — ⁴⁾ Rozenich ugyanott a' 79 §ban, és Márton grófnak a' csatári monostor részére költ 1137diki adománylevele Fejér Oklgy. II. köt. 88 lapján. — ⁵⁾ Lásd Fejér Oklgy. II. köt. 109 és 113 lap. — ⁶⁾ Lásd azoknak II. Andrásról 1224 évben nyert privilégiumát ugyanott III. k. I. d. 441 lap. — ⁷⁾ Ismétott II. köt 117 lap. — ⁸⁾ Lásd a' budai szentegyház részére költ 1148iki és Martyrius esztergomi érsek káptalana részére tett ajándékát erősítő 1156diki leveleit ugyanott a' 152 és 155 lap. — ⁹⁾ Lásd Péterffy sz. zsinatai I. r. 64 lapján III. István királynak ezt megemlítő 1169iki levelét.

rozta: hogy megholt püspökök egyházi javaikban többé világi ügyelőket nem rendelend, hanem egyházi férjfiakat; kik a' jövedelmeket egyházi épületek javítására, 's árvák és szegények segélésére fordítsák, és hogy azokból tulajdon hasznára, kivéve, ha ellenség ütne a' hazára, vagy más sürgető szükség kívánná, semmit sem fordítand, és akkor is csak püspökök tanácslatával. ¹⁾

VIII. Hogy III. Béla Szeremségen és Horvátország egy részén kívül, melyet Mánuel császár nékie önkényt visszabocsátott, Dalmáciát a' velenceiektől visszafoglalta, 's Bolgárország egy részét, melyből a' machói herczegség alakult, és második fia, András herczeg, vitézsége által Gallicziát a' sz. koronának megszerezte, ²⁾ — hogy királyi udvarában a' kérelmek, és peres ügyek írásbeli kezelését, Zeles puszta eladását helybenhagyó 1181diki levelének ³⁾ tanúsága szerint, behozta. Továbbá hogy e' királyunk alatt már divatozott azon szokás, mely szerint királyaink sz. István király ünnepét székesfejérváron ülék, 's ott ítélőszéket tartának, ⁴⁾ valamint nádorainknak Dalmátország feletti bíraskodása is, ⁵⁾ és a' hihetősiítő tanúkkal és eskütársakkal élés. ⁶⁾ Végre hogy egész vármegye tulajdonosi joggal elajándékozásának első példájára e' királyunk Bertalan vegliai gróf részére költ 1193dik évi adománylevelében akadunk. ⁷⁾

IX. Hogy Imre király Szerviát és Bolgárország egy részét meghódítá ⁸⁾, — hogy öccse András herczeg a' nékie átengedett Horvát 's Dalmátországokban és Chulmai herczegségben egyházpártfogói, szabadság erősítő, és adományzó jogokat gyakorlott, ⁹⁾ 's hogy III. Incze pápa fejérvári préposthoz irt 1198diki levelének ¹⁰⁾ tanúsága szerint akkoron szent koronánk a' székesfejérvári prépost által neveztetni szokott örkanonok vi-gyázatára volt bízva.

Érdekes végre III. Incze pápának Jób esztergami érsekhez intézett 1203dik évi levele ¹¹⁾ is, melyben a' pápa ezen érseknek király-koronázási, és mind király udvarabani, mind egyéb előjogait elősorolja.

¹⁾ Lásd 1169 évi erről szóló levelét ugyanott. — ²⁾ Lásd Madarassy püspök említett munkája 71 lapját, 's Rozenich I. k. 87—89 sáit. — ³⁾ Fejér Oklgy. II. köt. 198 lap. — ⁴⁾ Lásd 1175 évi helybenhagyó levelét ugyanott 188 lap. — ⁵⁾ Lásd Rozenich Hist. R. Hung. I. k. 87 §., és az általa idézett Lucius és Dandalus írókat. — ⁶⁾ Lásd a' tihanyi apát perét érdeklő 1184ik évi ítélőlevelet. Fejér Oklgy. II. k. 219 l. — ⁷⁾ Ugyanott 292 l. ⁸⁾ Lásd Madarassy ugyanazon munkája 59—63 lapjait, 's III. Incze pápának 1202diki levelét Fejér Oklgy. II. köt. 389 lap. — ⁹⁾ Láthatni több ezt tanúsító oklevelet Fejér Oklgy. II. k. 318, 320, 373, 's 375 lapjain. — ¹⁰⁾ Ugyanott 333 lap. — ¹¹⁾ Ismétott 416 lap.

14. §. II. Andrásról 1205 évtől 1235ik évi September végeig.

II. András, kinek Palestinában nyert csatái, jeruzsálemi disznevet ¹⁾ szerettek, jöllehet mindjárt országlása kezdetén némelly pártütő országnagyokkal, kik atyja testvérének Geizának fiait Görögországból ellene kihozni, ²⁾ és utóbb az ifjú Bélát megkoronáztatni ³⁾ akarák, hitvesét Gertrúd királynét pedig megölek, ⁴⁾ küzdenie kellett; mindazáltal mind Dalmácia birtokát biztossá tette, ⁵⁾ mind a' koronának Gallícia és Lodóméria iránti jogait a' lengyelek és oroszok ellen fegyverrel kivívta, ⁶⁾ sőt Kumániának, vagy is Moldva, és Oltán túli Oláhországnak magyar koronához csatlásában is lényeges részt vett. ⁷⁾

E' királyunk, hogy a' hazának, és királyi méltóságnak azon szomorú helyzetén, — mellybe azt részint némelly hatalmasok, kik szent földön léte alatt a' közjövedelmeket magokhoz húzák, 's a' várak birtokait elfoglalák, és az egyháziakat, nemeseiket, és föld népét sanyargaták, ⁸⁾ részint az ifjabb király Béla, ki atyjától nyert ideigleni országló hatalmát letenni nem akará, és szinte pártoskodék, ⁹⁾ kárhozatos tetteik által süllyesztették — királyi tisztéhez képest segéljen, mindenek előtt ugyan, a' váraktól hatalmasan elfoglalt minden birtokot, vármegyékbe küldött megbízott bírák által, visszavételni parancsolt, ¹⁰⁾ azután pedig Honórius pápának biztatására, hív országnagyjainak tanácslatával, mind önmagának, mind Imre királynak érdemek mértékét túlhaladó pazar adományait visszahúzta, ¹¹⁾ és azok-

¹⁾ Lásd Kéza II. k. 4. cz. — ²⁾ Lásd II. Andrásnak Damald szebenigi gróf részére költ 1210diki adománylevelét Fejér Oklgy. III. k. I. d. 100 lap. —

³⁾ Lásd II. Andrásnak Ince pápához irt 1214diki levelét, ugyanott 163 lap. — ⁴⁾ Lásd II. Andrásnak három rendbeli 1214diki leveleit ugyanott

151, és 152, és VII. k. I. d. 191 lap. — ⁵⁾ Lásd Lucius IV. k. 4. cz. —

⁶⁾ Lásd történetiróinkon túl II. Andrásnak Demeter, Kálmán herczeg nevelője, részére költ 1234diki adománylevelét Fejér Oklgy. III. k. II. d. 405 lap. — ⁷⁾ Lásd Madarassy püspök fenn említett munkája III. értekez.

2 §-t, 's IX. Gergely pápának II. Andrásához irt, 's ott előidézett 1234diki levelét. — ⁸⁾ Lásd II. Andrásnak III. Honórius pápához irt 1218diki panaszló levelét, és János esztergomi érsek részére költ 1219diki adományát Fejér Oklgy. III. köt. I. d. 250 és 269 lap. — ⁹⁾ Lásd III. Honórius pápának a' magyar püspökökhez 1222dik, továbbá Béla ifjabb királyhoz, és Ausztriában tartózkodó követőéhez 1224dik évben intézett leveleit ugyanott a' 386, 436, és 437 lapokon. — ¹⁰⁾ Lásd a' váradi káptalannak 1221, és a' váradi monostornak ugyanazon évi levelét Fejér Oklgy. III. köt. I. d. 353, 's VII. köt. I. d. 204 lap. — ¹¹⁾ Lásd az ide tartozó okleveleket ugyanott III. köt. I. d. 255, 294, 300, II. d. 48, 204, IV. köt. I. d. 104, VII. köt. I. d. 220 lap. —

nak érdemek nagyságához mérséklését, először ugyan megbízott bírákra, később pedig vele kibékült fiára, Béla ifjabb királyra, bízta; ¹⁾ végre hogy a' magányos hazapolgárok sérelmét is megorvosolja, és jövő veszélyek ellen biztosítsa, 1222dik évben egy kegyelemlevele által ugyan az egyházi személyeket, minden ellenök indítandó perekre nézve, világi bíróság alól, és minden adózástól felmenté, ²⁾ ama' nevezetes arany bullája által pedig, szent Istvánnak üdvös intézeteit, mellyektől hanyag eltérés a' királyi hatalom, és ország hanyatlása fő kútfejének tartaték, visszaállítván, mint előszavában önmaga mondja, mind az ország nemeseinek, mind a' várjobbágyoknak, és az ország más szabad népségeinek töle nyert szabadságait nagy lelkűlog helyre állítá, és az ország állapotját több korszerű rendelkezései által üdvösen megújítá.

II. Andrásnak ezen szabadság levele, ujabb időkben 31 ágazatokra osztva, törvénykönyvünket is szívesíti, *) 's azt a' nem-

¹⁾ Ugyanott III. köt. I. d. 329, 331, 's II. d. 254 lap. — ²⁾ Ugyanott III. köt. I. d. 379—381 lap.

*) Ágazatai közül:

I. Némelylek a' nemesek és más hazapolgárok szabadságát érdeklik. Jelesen:

A' 2ik ágazat, mellyben igéri: hogy a' vitézszolgákat, *servientes*, valamelly hatalmasnak kedvéért idézés és törvényszerinti elmarasztalás előtt soha, sem ő, sem maradékai be nem fogatják.

A' 3dik ágazat, mellyben fogadja: hogy a' vitézszolgák birtokairól semmiféle gyűjtéléket, *Collecta*, sem szabadsági kis pénzeket, *liberos denarios*, nem veend, és házaikba vagy faluikba sem szálland meghívás nélkül. Továbbá, hogy egyházak népeire sem vetend gyűjtéléket.

A' 4ik ágazat: hogy a' vitézszolga fiú nélkül elhalván, birtokának negyedrészt leánya kapja, a' többiről tetszése szerint rendelkezék, és ha nem rendelkezett volna, közelebbi atyafaira, és semmi ivadéka nem lévén a' királyra szálljon. — Ezen ágazat által, mellyben a' leányi negyed divatozásának első nyomára akadunk, II. András a' nemesség kérelmére az oldalági örökösödésnek Kálmán törvénye általi megszorítását törölte el, és a' sz. István által engedett magáérolí rendelkező tehetséget, a' flumagzat nélkül elholt nemesre nézve, nyilván megerősítette.

A' 7ik ágazat: hogy ha a' király hadát országon kívülre vinné, a' vitézszolgák vele menni ne tartozzanak másképp, mint az ő költségén, és visszatértök után a' sereg felettök ne ítéljen; ha pedig kívülről jönne sereg az országra, mindnyájan általánosán menni kö-

zet mindenkor olly becsben tartotta: hogy azt többször, jelesen I. Lajos, I. Mária, és Korvin Mátyás által megerősítené, és az

telesek legyenek. Továbbá ha a' király hadát országon kívülre viendi, és személyesen azzal menend, mindazok, kiknek grófságaik (comitatus) vagynak, az ő költségén vele menni tartozzanak.

A' 15ik ágazat: hogy a' király lovászhai, agarászhai, és solymászhai a' vitézszolgák majorjaiba be ne szálljanak.

A' 17ik ágazat: hogy igaz szolgálat által szerzett birtokától senki soha meg ne fosztassék.

A' 19ik ágazat: hogy a' várjobbágyok (Jobb agiones castrorum) sz. István intézkedése szerinti szabadságuk, a' letelepülők (hospites) pedig, akármelly nemzetbeliek legyenek, eredetileg nyert szabadságuk szerint tartassanak.

A' 22ik ágazat: hogy a' király sertvényesei vitézszolgák érdekében és réteiken akarajk ellen ne legeltessenek.

A' 31ik ágazat 2 Sa: hogy ha a' király, vagy utódjai közül valaki ezen szabadságlevéllel ellenkezőt tenni akarna, ennek erejénél fogva a' püspökök, 's más főemberek, és ország nemesei akár összesen akár egyenként nékie, hívségtelenség minden szenyje nélkül, örökre szabadon ellentállhassanak, és ellenmondhassanak.

II. Némellyek a' birói hatalommal, és igazságszolgáltatással foglalkoznak. Jelesen:

Az 1ső ágazat: hogy a' király sz. István király napját minden esztendőben Székes-fejérváron tartozzék ünnepelni, 's ha fontos dolog vagy betegség miatt meg nem jelenhetnék, a' nádor okvetetlenül jelen legyen, és helyette a' peres ügyeket kihallgassa, 's oda minden vitézszolgák, kiknek tetszeni fog, szabadon összegyülekezhessenek. — Ezen sz. istvánnapi fejérvári országos törvényszéktartásnak még 1ső Lajos alatt is nyomára akadunk.

Az 5ik ágazat: hogy a' megyés grófok a' vitézszolgáknak nemes örök jószágaikon (praedia) birói hatalmat ne gyakoroljanak, kivéve pénzfolyam és tizedügyek miatt, továbbá hogy a' megyebeli udvari grófok (Comites Curiae Parochiani) a' várnépén kívül senkit mást ne ítéljenek; a' tolvajokat és rablókat pedig a' királyi birák (Bilochi regales) ítéljék, de még is magának a' grófnak lábainál. Ezen királyi birák valószínűleg a' sz. László törvénye által tolvajok üldözésére keletbe hozott király küldöttjeiből (Nuncii regis) alakultak.

A' 6ik ágazat: hogy az egybeesküvő népek jövőendőben tolvajokat ne nevezhessenek. Ezen ágazat egy régi, sz. László II. k. 4 cikkében előtűnő, vad szokást töröl el.

abban foglalt szabadságoknak fenntartását a' királyi eskünek, és a' koronázási biztosító levélnek egyik fő részévé tételné.

A' 8ik ágazat: hogy a' nádor az országnak akármely sorsú embereit ítélhesse; a' nemeseknek főbenjáró, vagy jószág lerontására célzó pereiket mindazáltal a' királynak közös tudomása nélkül be ne végezhesse, 's egynél több helyettes bírót ítélő udvarában (*curia sua*) ne tarthasson. — Ezen ágazat a' nádornak sz. László kora után szokás által keletkezett királyi udvaron kívüli ítélő hatalmát megerősíti, és pedig, a' fővesztésre vagy jószág-lerontásra intézett pereket kivéve, még az ország nemeseire nézve is.

A' 9ik ágazat: hogy a' király ítélő udvari grófja, *Comes curialis regis*, míg a' király ítélő udvarában marad, akárkit ítélhessen, és az ott megkezdett pert akárhol bevégezhesse; de tulajdon jószágán lévén, se pristaldot ne adhasson, se a' feleket meg ne idézhesse. — Ezen ágazat a' király ítélő udvari bírójának királyi ítélő székén kívüli, mint fennebb megérintém, szokás által keletkezett bíráskodását, az ott már megkezdett perek folytathatásán kívül, ismét eltörölte.

III. Némelyek a' király jogai gyakorlását, és jövedelmei biztosítását érdeklik, melyek közül említésre méltóbbak e' következők:

A' 10ik ágazat: hogy ha főbb hivatalt viselő országnagy hadban elesnék, a' király annak fiát vagy testvérét illő hivatalra emelje; ha pedig vitéz szolgálta így el, annak fiát tetszése szerint ajánlodekossa meg.

A' 11ik ágazat: hogy hazánkba jövő jámbor idegenek az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeltessenek.

A' 16ik ágazat: melyben a' király fogadja, hogy várgrófsággal vagy más főhivatallal járó egész megyéket magány birtok 's örökség gyanánt el nem ajándékozand.

A' 24ik ágazat: hogy a' kamarának pénztári, só vagy vámházi grófjai ország nemesei legyenek; 's izmaeliták és zsidók azokká ne tétessenek.

A' 26ik ágazat: hogy birtokok országon kívülre ne ajándékoztatásnak, és ha melyek oda eladattak, azokat az ország népe vissza válthassa.

A' 27ik ágazat: hogy a' nyestadók (*marturinae*) Kálmán alatti szokás szerint fizetessenek.

A' 29ik ágazat: hogy a' megyés grófok csak grófságuk jogával éljenek, a' többit, t. i. csöbör, vám, 's ökörbeli adózásokat, és a' vár jövedelmének két harmadát, a' király húzza.

A' 30ik ágazat: hogy a' nádoron, bánon, király, és királyné udvari grófjain kívül senki két főhivatalt ne bírasson.

Továbbá elkezdett művét, t. i. a' hatalommali visszaélések által megrongált jogok helyreállítását folytatólag 1224ik évben az erdélyi szászoknak II. Geizától nyert régi szabadalmait kettős pecsétű levele ¹⁾ által megújítja, de még is azon kikötéssel: hogy megszüntetvén, a' szebenin kívül, minden egyéb megyéik mindnyájan a' király által nevezendő szebeni gróf bírósága alatt álló egy népséget tegyenek, 's kamara nyereség fejében 500 arany girát évenként fizetni, és az ország határán belől ugyan 500, kívül pedig 100 fegyveressel táborozni tartozzanak.

Végre a' nemességnek újonani kérelmére 1231ik évben ismét egy más, de már nem csak önmagának, hanem fiainak esküjével, és pecséteikkel is erősített szabadságlevelet ²⁾ adott; melly azonban, mivel csak újabb időkben jött napfényre, törvénykönyvünkben nem találhatik, és így törvényerővel nem bír. Ezen szabadságlevélben az arany bullának ágazatai, tizet kivéve, ismételtetnek, és pedig nagy részint ugyanazon szavakkal vagy legalább értelem változtatás nélkül, némellyek mindazáltal további határozattal, vagy tartalom-változtatással. Így jelesen, mi az érdekesb változtatásokat illeti:

A' 2ik ágazat oda változtatik: hogy a' király általánosan senkit előbb, mintsem törvénybe idézletnek, be ne fogasson, 's meg ne rontson.

A' 7ik ágazat következőleg módosítatik: ha országon kívülre visszük, úgymond, seregünket, a' nemesek velünk menni ne

A' 31ik ágazat 1ső Sa: hogy a' nádor ezen szabadság levélnek két példányai közül egyet birjon, 's attól se önmaga soha el ne térjen, és se a' királyt, se a' nemeseket eltérni ne engedje. — Itt találjuk a' nádorok király és ország közötti közbenjárói tehetségöknek első talpkövét. Végre

IV. Némellyek kártékony szokásokat, vagy vissza-éléseket tilalmaznak, 's eltörölnek, mellyek közül említésre méltóbbak:

A' 12ik ágazat: hogy halálra ítélteknek vagy párviadalban elesteknek feleségeik hitbéröktől meg ne fosztassanak.

A' 13ik ágazat: hogy az országnagyok, az udvart követvén, vagy valahová utazván, a' szegényeket ne károsítsák, 's ne terheljék.

A' 14ik ágazat: hogy a' magát becsületesen nem viselő vagy vára népét megrontó várgrof méltóságától az egész ország színe előtt csúfosan fosztassék meg, és kártérítésre szoríttassék.

A' 20ik ágazat: hogy a' tizedet ezüstbe megváltani püspöke által senki se szoríttathassék, hanem azt termékbe adhassa meg.

¹⁾ Lásd ezen szabadságlevelet Kovachich Syllogé Decret. Comit. I. köt. 1—10 lapjain. — ²⁾ Fejér Oklgy. III. köt. I. d. 441—445 lap.

tartozzanak, kivéve a' grófokat, Comites, zsoldosokat, vár-jobbágyokat, 's kik arra tisztöknél fogvást kötelesek, és kiknek terjedelmes birtokotadtunk. Ha pedig ellenséges sereg az országra jövend, mindenki tartozzék a' haza védelmére magát el-lene szegezni, és az illy betört hadat, ha vissza vonul, bosz-szuállás végett üldözni.

A' 31ik ágazat rendelése helyett pedig az tétetik: hogy ha a' király, vagy fiai, avagy utódai ezen szabadságot megtörnék, az esztergami érsek jogosítva légyen a' tettest törvényes intés előre bocsátása után egyházi átok alá vetni; melly hatalommal élni a' zsidóknak királyi jövedelmek kezelésétől el nem moz-dítása miatt Robert érsek nem sokára vakmerősködött is úgy: hogy András király az onnan származott zavart csak az egyházi személyeknek minden adózás, és, a' birtoki jogok feletti pereket kivéve, minden világi bíróság alóli eskü alatt ígért felmentésé-vel csillapíthatta le.

Egyébiránt e' királyunk alatt említést kívánnak törvénytudo-mányunkra nézve e' következők is:

1. Hogy e' királyunk nem csak első szülöttjét Bélát Magyar-országnak, hanem másod szülöttjét Kálmánt is Ruthénok vagy is Galliczia királyává nevezé, és hogy e' fiainak királyi jövedelmei nagy megcsonkításával Dalmát és Horvátországokat 's Slavóniát átengedé; kik ottan, sőt Béla ifjabb király Magyarországbán is, nem csak birói, hanem nemesítő, 's adományozó, és szabadság-osztogató hatalmat is gyakorlának, és külön kanczellárokat és bárokat is tartának, a' mint ezeket számos okleveleik tanu-sítják. ¹⁾

2) Hogy e' korban divatozó szokássá vált az: hogy fejedel-meink a' várakhoz tartozó községeket, minden elajándékozás nélkül is, a' várgrófjának hatósága alól felmentenék, és szaba-dalmakkal, 's különjogokkal felruháznák. ²⁾

3) Hogy III. Honórius pápának a' kalocsai érsekhez irt 1220ik és 1225iki leveleiben ³⁾ tanuságára akadunk annak: hogy kirá-lyaink az aranybullának kiadatása előtt is már esküvel fogadni szokták az ország jogainak és méltóságának fenntartását.

4) Hogy e' királyunk alatt már nyomára akadunk az egyházak részére hajdan tenni szokott koronázási jószág-adományzásnak,

¹⁾ Lásd Fejér Oklgy. III. köt I. d. 163, 403, 445, 447, II. d. 72, 87, 90, 193, 207, 218, 237, 286, 364, 405, 481, 's VII. köt. I. d. 224 és IV. d. 81 lap. — ²⁾ Ugyanott III. köt. I. d. 33, 86, 196, 's II. d. 211, 237, 412 lap. — ³⁾ Ugyanott III. köt. I. d. 294, és II. dar. 48 lapon.

a' szabad grófok országunkbani divatozásának, 's az ünnepnyolczadi törvényszékek tartásának. ¹⁾

5) Hogy e' korban is már a' nemzetség ingatlan jószágainak elidegenítéséhez az osztályos atyafiaknak megegyezése szükségesnek tartatott úgy: hogy azok a' megegyezésök nélkül tett elidegenítést felforgathatnák, és a' jószágot magokhoz válthatnák. ²⁾

6) Hogy II. András alatt a' tisztító tanúkkal 's eskütársakkal (Coniuratores) élcs már legünnepélyesb alakjában divatozott, és hogy már azon szokás is létezett: hogy az atyai házat a' legfiatalabb fiú kapná. ³⁾

7) Hogy o' korban két nevezetes pere volt az esztergomi érseknek, egyik a' kalocsai érsekkel a' király, másik a' veszprémi püspökkel a' királynékoronázás joga felett, és hogy a' királykoronázás jogát ugyan III. Incze pápa kirekesztőleg az esztergomi érseknek, a' királyné koronázásának, és felkenésének jogát pedig III. Honórius pápa a' veszprémi püspöknek ítélte. ⁴⁾

8) Hogy e' korban ingatlan nemesi jószágokat, és pedig királyi adomány mellett zsidók is bírhattak, a' mint ezt II. Andrásnak Simon gróf részére költ 1232iki, 's IV. Bélának ugyanannak részére költ 1243iki, és Valther grófort érdeklő 1268iki leveleik ⁵⁾ tanusítják.

9) Hogy királynéink kancellárjaiknak, és privilégium alakú kiváltságleveleiknek első nyomára okleveleinkben ezen királyunk országglása alatt akadunk. ⁶⁾

15. §. IV. Béláról 1235dikévtől 1270dik évi Május 3káig.

IV. Béla, ki Kumániának és Bolgárországnak megszerzését bevégzé, ⁷⁾ és mind a' kettő nevével királyi czímmetében folytonosan éle, ⁸⁾ hogy a' királyi méltóságnak, főkép atyjávali visszavonásai által igen meghanyatlott tekintetét felemelné, minekután minden ellene tétethető kifogás megelőzésére magát újra megkoronáztatta volna, azon főembereket, kik közötté és atyja között visszavonás magvait hintgették, mindjárt országglása kezdetén kemény büntetések alá vetette, továbbá azon ne-

¹⁾ Ismétott III. köt. I. d. 31, 245, II. d. 315, 's 407 lap. — ²⁾ Ugyanott III. köt. II. d. 266, 413 lap. — ³⁾ Ugyanott 96 és 227 lap. — ⁴⁾ Szinte Fejér Oklgy. III. köt. I. d. 91, 129, 299 lap. — ⁵⁾ Ugyanott III. k. II. d. 271, 's IV. köt. I. d. 272, és III. d. 443 lap. — ⁶⁾ Ugyanott 469 lap. ⁷⁾ Lásd Madarassy püspök említett munkája 71—73, 's 79 lapjait — ⁸⁾ Lásd IV. Bélának több rendbeli okleveleit Fejér Oklgy. IV. köt. I. d. 21, 104, 131, 146, 258, 338, 392, 455, és II. dar. 372, 489, 's III. d. 9, és 103 lapjain.

kie illetlennek látszó szokást, mellynél fogva az ország főemberei azelőtt a' királlyal ülve beszéltenek, és e' végre a' király udvarában magoknak székeket tartának, a' királyi hercegekre és főpapokra szorítván, többiekre nézve székeik kidobatasával eltörölte, és a' nagy atyja, III. Béla, által behozott, de gyűlöletessége miatt ismét megszűnt írásbeli kérelem melletti ügytárgyalást ismét keletbe visszahozta, de igen gyászos sikerrel; mert ezek által olly annyira elidegenítémagától az ország nagyjait és nemeseit: hogy nem csak sokan ötlet koronájától megfosztani törekednének, 's Ausztria hercegét Fridriket az országba behínák, hanem midőn 1241ik évben a' tatárok hazánkra ütének, felszólítását nagyobb részint megvetnék, és így hazánk a' győztes tatárok által pusztulásra jutna, sőt azt sem haríthatná el, hogy első szülöttje István, kit 1246ik évben megkoronáztattott, minekutána Styriát, mely a' babenbergi ház kiholta után nékie átengedve volt, Ottokár cseh király működése által elveszté, ellene fegyvert ne fogna, és sokak által ne pártoltatnék. ¹⁾

Egyébiránt a' váraktól jogtalanul elfoglalt földeknek megbízott bírák általi visszavételét, és a' pazar adományoknak igazságos mértékre hozatalát országlása alatt is folytatván, ²⁾ — a' vár népének némelly elődei alatt zavarba jött jogait, és tartozásait egész országszerte rendbe szedvén, ³⁾ — a' tatárok által népsége nagy részétől megfosztatott országot beédesgetett idegenek, és az újra kegyelembe vett kúnoknak maradványaik által ismétmegnépesítvén, — a' tatárok elköltözte után egy részről ugyan a' várak igazságtalanul elfoglalt földeinek, és jogainak, más részről pedig a' nemesek mások általjogtalanul elvett jószágainak visszavételére országszerte bírákat küldvén, és e' végső czélbúl közgyűléseket is tartván, ⁴⁾ — azoknak kik tatárjárás alatt okleveleiket elveszték, uj okleveleket ajándékozván, ⁵⁾ — az ország függetlenségét II. Fridrik császár ellen, ki azt a' szükségben lévő királlyal kötött egyezésének ürügye alatt, jóllehet a' tatároknak abban kötelezett kiűzésére semmit sem tett, hűbérnöki állásba tenni működék, férfiasan védvén, 's magát az aziránti esküjé-

1) Lásd Rogerius „Carmen miserabile“ című történetirátát 's Rozenich többször említett munkáját és az abban előidézett kütföket, továbbá az István hercegről mondottakra nézve különösen a' Fejér Oklgy. IV. köt. I. dar. 401—409, 's III. dar. 28, 69, 154, 160, és VI. köt. I. dar. 300 lapjain találató okleveleket is. — 2) Fejér Oklgy. IV. köt. I. d. 64, 71, 104, 140, II. d. 485 lap. — 3) Ugyanott IV. köt. I. dar. 194 lap. — 4) Ugyanott IV. köt. II. d. 292, 319, 336, 347, 388, 438, III. d. 485, 's VII. köt. I. d. 349 lap. — 5) Ismétott IV. köt. II. d. 299, 379, 's III. d. 33, 276, 393 lap.

től nagyobb biztosság végett IV. Incze pápa által is felmentet-
vén, — 1) és a' királyi vitézszolgákat 1267ik évben költ sza-
badságlevele *) által, mellyben önmagának, és fiainak nevén-
ben sz. Istvántól nyert szabadságukat megerősíté, és azoknak
némelly későbbi megszorításait eltörlé, koronájának és a' ha-
zának ismét megnyervén, mind a' haza védelmét, mind a' ki-
rályi szék méltóságát, és az ország erejét tetemesen előmozdítja.

Ezekon kívül e' királyunk alatt törvénytudományunkra nézve
említést igénylenek e' következők is :

1) Lásd Incze pápa levelét ugyanott IV. köt. I. d. 374 lap.

*) Az 1267diki szabadságlevél †) előszavántúl 10 ágazatból áll mellyek
közül, a' negyedik és ötödik ideigleni rendelés lévén, érdekesebbek :

Az 1ső ágazat, melly a' nemesek népeit minden közadózások és
beszállások alól felmenti.

A' 2ik ágazat, melly a' váraknak, és király udvarnokainak föld-
jeiket visszaadni rendeli, és az udvarnokokat szabad jövevények
előjogaival felruhazza.

A' 3ik ágazat, melly azt rendeli; hogy rossz sugalásra törvény
utján kívül nemesek közül senki be ne fogassék, 's jószágaiban vagy
személyében ne károsíttassék.

A' 6ik ágazat, melly parancsolja: hogy örökös nélkül elholt ne-
mesnek birtokai mindaddig el ne vétessenek, 's senkinek se öröki-
tessenek, miglen vérsége a' király vagy herczeg elébe idéztetvén, rólok
törvény rendje szerint határozat tétetendik.

A' 7ik ágazat, mellyben a' király igéri: hogy ha seregét orszá-
gok hódítására vinné, a' nemeseket táborába nem vonandja, kivéve
kik azt önkényt akarandják vagy az ő pénzén, és hogy fiainak vagy
másnak segedelmére sem fogja őket kényszeríteni.

A' 8ik ágazat, melly parancsolja: hogy minden évben sz. István
napján a' király vagy valamelyik herczeg Székesfejérvárra jönni, és
minden vármegyéből két vagy három nemes oda összegyűlni tar-
tozzék; kiknek jelenlétében minden kártételek és bántalmak iránt
elegttétel adassék.

A' 9ik ágazat, melly rendeli: hogy ha valamely magtalan nemes
táborozásban meghal, szolgálat által akármikép szerzett birtokai ki-
rály kezére ne szálljanak, hanem vérségénél maradjanak, pénzen vett
jóságai pedig azoknál hagyassanak, kiknek azokat élteben hagyandja.

A' 10ik ágazat, melly a' nemeseknek ügyeikre nézve az írott ké-
relem melletti tárgyalást megszünteli.

†) Lásd ezen szabadságlevelet Kovachich Sylloge Decret. Comit. I. köt.
11 lap.

1. Hogy e' királyunk alatt is az országnak némelly részei a' királyi hercegeknek, jelesen Erdély, és a' kún föld István ifjabb királynak, egész Slavónia hercegsége pedig eleintén ugyan a' király testvérének Kálmán hercegnek, azután István ifjabb királynak, és későbbben Béla hercegnek átadva valának; kik mindnyájan kirtokaikban bírói, adományzó, nemesítő, és kegyelem-osztogató hatalmat gyakorlának, ¹⁾ 's István ifjabb király, mint Styriának hercege, ottan német módra hűbéreket is osztogatott. ²⁾

2. Hogy IV. Béla a' községeknek várak hatóság alóli felmentését, és szabadalmakkali felruházását nem kis hévvel folytatta. ³⁾

3. Hogy e' korban már divatozó szokássá vált az: hogy a' királynék, sőt az ifjabb királynék is, királynéi vagy férjeiktől nyert jószágaikra nézve privilégium alakú levelek általi adományzó hatalommal élének. ⁴⁾

4. Hogy e' korbéli okleveleinkben nyilván kimondva találjuk: a) Hogy az adományi jószágok fejedelmi helybenhagyás 's megegyezés nélkül érvényesen el nem idegeníthetnek. b) Hogy a' nemzetségjóságai eladásában a' jogközösséggel bíró atyafiak megegyezése szükséges, 's hogy másképp azok a' jószágot pénzen visszaválthatják. c) Hogy a' szomszédok elővétele jogával bírnak. d) Hogy leányi negyed pénzen vett jószágokból nem jár. ⁵⁾

5. Hogy az izzóvas próbájának nyomai régi okleveleinkben II. Andrással megszűnvén, e' királyunk és utódai alatti levelekben a' párviadal ítéletével, és eskütársakkal élés virágzó divatban mutatkozik. ⁶⁾

6. Hogy e' korban az emberölést bosszuló perekben nagy keletben voltak a' felek perszüntető egyezkedéseik, és hogy a' gonosztévő azon felül, mit egyezés szerint ellenfelének adni tartozott, a' bírót is köteles volt bizonyos mennyiségű pénzzel megengesztelni, melly szokás utódjai alatt is soká divatozott. ⁷⁾

7) Hogy számos oklevelek tanúsága szerint e' korban a' levél vagy pénzhamisítóknak, tolvajoknak, orgazdáknak, 's hamis váddal vagy követeléssel élőknek minden vagyonaik bíró

¹⁾ Fejér Oklgy. IV. köt. II. d. 498, 's III. d. 49, 67, 154, 156, 294, 346, 468 lap. — ²⁾ Lásd Eberhard marburgi polgár részére költ 1259iki levelét ugyanott IV. köt. II. d. 499 lap. — ³⁾ Ugyanott IV. köt. I. d. 132, 258, 265, 278, 329 lap. st. — ⁴⁾ Ismétott IV. köt. II. d. 500, III. d. 286, 462, 522, 's VI. köt. II. d. 391 lap. — ⁵⁾ Szinteott IV. köt. I. d. 21, 146, 395, II. d. 68, 121, 404, 407, 434, 's III. dar. 315 lap. — ⁶⁾ Ugyanott IV. k. I. d. 149, 308, 401, II. d. 409, III. d. 533 lap. — ⁷⁾ Ugyanott IV. köt. II. d. 68, 84, 's III. d. 403 lap.

kezére szállottak; ki azokat a' netalán okozott károk, és bírságok megtérítésének terhe alatt szabadon elajándékozhatá, vagy örökön eladhatá. ¹⁾ Ezen szokás is Béla utódjai alatt soká díválba maradt.

8. Hogy a' szolgabíró, *Judex Nobilium*, nevezet, a' *salvo iure alieno* záradék, és az egyházi jószágok elidegeníthetlenségének első nyomai e' korban fordulnak legelőször elő. ²⁾

9. Hogy e' királyunk 1243ik évben az úgy nevezett szepesi neméseknek szabadságlevelet ³⁾ adott, mellyben többek közt őket a' szepesi piacz és kapuvám, továbbá a' szepesi gróf beszállása és bírósága alól, a' tolvajság, pénzfolyam, és tized dolgát kivéve, teljesen felmenti, és nekik szabad bíróválasztást enged.

10. Hogy 1256ik évben a' zsidóknak igen érdekes szabadság levelet ⁴⁾ adott; mellyben minden bántalmukra kemény büntetést szab, esküjöknek a' keresztényekével egyenlő erőt tulajdonít, nekik másokkal egyenlő fizetés mellett szabad kereskedést enged, 's őket egymásközi viszálykodásaikban, a' város bírájának hatalma alól felmentvén, tulajdon királyi vagy főkanzellárja bírósága alá helyezi.

11. Hogy az esztergami egyház jogait megerősítő 1263diki levele ⁵⁾ szerint a' bányabéreknek, királyi jövedelmeknek, 's kamarák hasznobéreinek tizede egész országszerzte az esztergomi érseket illette, 's hogy az esztergomi érsek nemeseinek jószágai, habár az ország bírāja, vagy nádora által végeztettek is tolvajság vagy rablás végett ki, még is nem ezekre, hanem az egyházra szállottak.

12. Hogy a' vespémi egyháznak ezen királyunktól 1269ik évben nyert levelében ⁶⁾ akadunk a' veszprémi püspökök királynéi örökös kancellárságának és az ahhoz csatolt 500 girányi évdíjának legelső nyomára.

13. Hogy ezen királyunknak az egri szentegyház birtokait, kiváltságait, és előjogait előszámláló és megerősítő 1261diki leveléből ⁷⁾ tanuljuk: hogy az egri püspökök sz. királyaink rendeléséből a' királynak negyedik fiát nevelni kötelesek voltak.

16. §. V. Istvánról, és IV. Lászlóról.

V. István (1270—1272iki Augustus 1ig), kit Bolgárországban nyert győzedelmeiért bulgáriai melléknévvvel is szokás di-

¹⁾ Ismétott IV. köt. I. d. 170, II. d. 92, 171, 173, 493, 's III. d. 464 lap. — ²⁾ Ugyanott IV. köt. I. d. 152, II. d. 230, 372, 's III. d. 494 lap. — ³⁾ Ugyanott IV. k. I. d. 279 lap. — ⁴⁾ Ismétott IV. k. II. d. 108 lap. —

⁵⁾ Ugyanott IV. k. III. d. 1331. — ⁶⁾ Ugyanott 495—502 l. — ⁷⁾ Ismétott 33—44 lap.

szesíteni, az országnak határvárait, mellyeket néhány hazaáruló országnagyok, gonosztetteik büntetésének félelméből tőle elpártolván, az ország kincseivel együtt Ottokár királynak átadtanak, fegyverrel visszafoglalá, ¹⁾ 's így az ország épségét férfiasan fenntartá, és

IV. László (1272—1290iki Július 10kéig), ki Rudolf császárnak Ottokár cseh király legyőzésében lényeges segítséget nyújtván, a' dicső habsburgi ház hatalmának megalapítását hathatósan elősegélé, és azon veszélyt, mellyet édes anyja Erzsébet és néhány országnagyok, kik testvérét András herceget ellene felfingerlék, és őtet be is börtönözék, polgári had által reája, és az országra vonzának, szerencsésen szétoszlaltván, és a' pártütő kúnokat 1282ik évben, valamint Lythen oláh vajdát is legyőzvé, és a' kúnok által behítt tatároknak férfiasan ellentállván, a' haza iránt némi érdemeket szerzett, de ismét előbbeni buja életére visszatérvén, az ország dolgait elhanyagolá, és az általa annyira kedvelt kúnok által orozva megöleték, ²⁾ — törvényekkel ugyan hazánkat nem gazdagíták; fordulnak mindazáltal mind kettőjöknek országlása alatt több olyak elő, mellyek törvényünk régiségeire nézve említést érdemlenek. Illyenek:

I. V. Istvánkorából: 1) Hogy e' királyunk Filep esztergomi érseket, és magát az érsekséget esztergomi örökös grófsággal megajándékozá. ³⁾ És valóban ezen időtől fogva már régi okleveleinkben az esztergomi érsek nevével a' perpetuus Comes loci eiusdem cím rendszerint előfordul.

2. Hogy e' királyunk alatti oklevelekben nyomára akadunk annak, hogy a' nemesek jogainak fenntartását koronázásuk alkalmával királynéink is esküvel igérni szokták. ⁴⁾

3. Hogy a' nádor „kúnok bírása“ nevezetének első nyomára e' királyunk alatt 1270ik évben akadunk; melly nevezet azután a' nádornak V. István leveleiben rendszeren tulajdonítatik. ⁵⁾

¹⁾ Lásd V. Istvánnak Lőrincz zewrini bán részére költ adománylevelét, és az Ottokárral kötött békéről szóló két rendbeli 1271diki okleveleket Fejér Oklgy. V. köt. I. d. 98, 113, 124 lap. — ²⁾ Lásd Kéza II. k. 5 czik-két, 's Rudolf császár és IV. László közt Ottokár ellen kötött 1277diki fegyverszövetségnek oklevelét, a' császárnak az 1278dik évi győzedelmén után IV. Lászlóhoz és III. Miklós pápához irt leveleit, és IV. Lászlónak több rendbeli adományait Fejér Oklgy. V. k. II. d. 148, 206, 388, 425, 457, 458, III. d. 165, 258, 274, 279, 281, 355, 393, 409, 452, és VII. k. II. d. 59 lapjain. — ³⁾ Lásd Moys nádor iktatási 1270iki tanulevelét Fejér Oklgy. V. köt. I. d. 21 lap. — ⁴⁾ Lásd Erzsébet királyné 1272iki levelét ugyanott a' 237 lap. — ⁵⁾ Ugyanott V. köt. I. d. 21, 42, 's VII. köt. II. d. 12 lap.

4. Hogy e' királyunk az ország állapotjának jobbítása, és az igazság mindenkinek kiszolgáltatása végett, majd az egész országnak, majd egyik nagyobb kerületének nemeseit és főembereit gyűlésbe összehíni szokta. ¹⁾ És itt vagyon a' köznemesség törvényhozásbani részvételének első világos nyoma.

5. Hogy e' királyunk a' szepesi szász jövevényeknek, Hospites regii Saxoncs de Scepus, szabadságaikat 1271ik évben költ szabadságlevele ²⁾ által új alakba öntötte, 's jelesen az általok választandó birónak vagy is szepesi grófnak hatóságát is körül irta.

6. Hogy e' királyunk némelly pozsoni várbélieket nemesítő 1271iki levelében kifejezve találjuk: hogy régi királyaink rendelésénél fogvást a' király első szülött fiát egy hercezség illeti. ³⁾

7. Hogy e' korból egy a' slávoniai nemesek jogait magában foglaló igen érdekes oklevéllel bírunk, t. i. Máthé egész Slávonia bánjának 1270 évi ünnepélyes levelével, ⁴⁾ mellyben ő, mint előszavában elbeszéli, az országnak és bánságnak írásba foglalt, 's nékie a' nemesek és várjobbágyok által egész Slávonia közgyűlésében a' bánsági bírák általi megtartás végett benyújtott jogait helybenhagyá. Ezen oklevélben: 1) A' perlekedésnek, 's igazságkiszolgáltatásnak módja és rendje leiratik. 2) Az eljáró bírói személyek sértegetésére, és be nem bizonyított vádakra büntetések rendeltetnek. 3) A' folyamodóknak szabadságaik, és kötelelességeik előszámláltanak. Ezen elősorolásból kitetszik: hogy a' Zágráb, és Körös vármegyei nemesek nem bírtak e' korban sem táborozási köteleztetésökre sem mentességökre nézve teljesen egyenlő szabadsággal a' magyarországi nemesekkel. Végre 4) Azon intézkedés tételik: hogy ezen rendelés megszegésének eseteit a' zágrábi vagy körösi gróf, az ország által választandó két nemessel, és két várjobbággal ítélje. Ezen oklevél tanúsítja: hogy Zágráb, és Körös vármegyék e' korban Horvátország nevezete alatt nem jövének.

II. Kún László korából pedig:

1. Hogy e' királyunk az ország állapotjának rendezése, és jobbítása végett az ország főpapjait, világi nagyjait, és nemeseit gyakorta, 1286diktól kezdve pedig évenként összehíttá, 's hogy okleveleiben ezen gyűlések, az egész országgyűlekezletének „Congregatio totius regni“, az ország általános gyűlésének, „Generalis congregatio regni“, az ország köz-

¹⁾ Ugyanott V. köt. I. dar. 153, és II. d. 372 lap. — ²⁾ Ugyanott V. köt. I. dar. 132 lap. — ³⁾ Ugyanott 103 lap. — ⁴⁾ Fejér Oklgy. V. köt. I. d. 87—92 lap.

összehívásának és parlamentjének „Convocatio, et Parlamentum publicum regni“ czímezletnek. ¹⁾ Ésezen gyűlések nyilván tanúsítják: hogy a' köznemesség e' korban már rendszeren részt vett a' törvényhozásban.

2. Hogy e' korban divatba jött azon szokás: hogy a' tolvajok, rablók, jószág-elfoglalók, 's más illy gonosztevők közgyűlekezetekben, melyekben a' megyebeli nemesek, 's a' vár és egyházjobbágyok összesereglének, a' királytól bárói egyetértésével kiküldött bírák, 's rendszerint az egész országszerte kiküldetni szokott nádor által ítéltenének, a' mint ezt több okleveleken túl, főképen Diénes nádornak azon 1273diki levele ²⁾ tanúsítja; melly által Kondakúrt és Tamást Szala vármegyében tartott illy gyűlésben rablásaikért élet és jószágvesztésre kárhoztatván, azoknak földjeiket Hohold mesternek illő áron örök és visszahúzhatlan birtokul eladá. — Ezen oklevélből egyszersmind tanuljuk: a) Hogy a' gonosztevők országunk bevett szokása szerint magok védelmezésére háromszor megidézettek, és a' harmadik közgyűlésre sem jelenvén meg makacságból elítéltetésének. 2) Hogy a' vádtételellenök az egész gyűlekezet általi nyilvános kikiáltással, Proclamatio, történt, melly szokás már V. István alatt is divatba volt. c) Hogy a' nádor által tartott illy gyűlésben elítélt gonosztevőknek jószágai, országunk már fennebb is említett szokása szerint, a' nádorra, mint bíróra szállottak, és hogy ő azokat szabadon eladhatja, vagy elajándékozhatja. A' hívségtelenség esetében mindazáltal valamint az ítéllettel nem a' nádori gyűlést, hanem a' királyt 's annak ítélő udvarát illeté, úgy a' bűnösnek jószágai is számos oklevelek tanúsága szerint ³⁾ mindenkor egyedül a' királyra szállottak.

3) -Hogy e' királyunk a' kúnoknak ügyét az országnak közgyűlésében az ország báróinak, és nemeseinek köztanácsával 1279dik év Augustus hónapjában költ kettős pecsétű levele ⁴⁾ által végképen elintézte.

4) Hogy Filep firmáni püspök 's pápákövet az egyház dolgai rendbeszedésére 1279ik évben Budán egyházi zsinatot tartott, mellynek 9ik fejezete ⁵⁾ polgári törvényünkre nézve is igen érdekes, részint mivel azt rendeli: hogy az egyházi férfiak közül senki halálos ítéletet ne mondjon, se semmi olyt ne tegyen, mi arra némiképen okul vagy eszközül szolgálna, sőt illy

¹⁾ Ugyanott V. köt. II. d. 512, III. d. 317, 364, 455, 's VII. köt. II. d. 121 lap. — ²⁾ Ismét ott V. köt. II. d. 136 lap. — ³⁾ Ugyanott V. köt. II. d. 106. 122, 206, 561, 's III. d. 32, 258 lapon. — ⁴⁾ Ugyanott V. köt. II. d. 512—519 lap. — ⁵⁾ Lásd Péterffi Sacra Concilia I. r. 107 lap.

ítéletnél jelen se legyen, részint pedig azért, mert az egyházi férfiakat az izzó vas és forró vagy hideg víz tisztulás és ítélet végetti megáldásától vagy szentelésétől eltiltja. E' tilalom t. i. az izzóvas és forró víz vad ítéletének, — mellynek mindazáltal hazánkban II. András kora után, minthogy okleveleinkben utóbb semmi nyomát nem találjuk, vagy épen nem vagy igen ritkán kellett gyakoroltatnia, — tökéletes megszűnését szükségképen maga után vonszá, az egész ítéletnek hitele azon álhiedelmen alapulván: hogy a' Mindenható a' papnak könyör-gésére és áldására az ártatlanság vagy igazságos ügy győzel-me végett csudát tenni fogand.

5. Hogy IV. László az országnak zavarai miatt főembereinek tanácslatára előbbi hiteles pecsétjét összetörvén újat csináltatott, melly alatti levélerősítéseknek 1288ik évben számos példái léteznek.

6. Hogy az ország ereje e' királyunk alatt is nagyon meg-volt osztva. Jelesen Slavóniát, mellyhez akkor, valamint II. András és IV. Béla alatt is, Magyarország néhány megyéi is csatolva valának, ¹⁾ elejentén a' király öccse András, azután Erzsébet özvegy királyné, és később velenczei András herczeg, és azontúl, a' szepesi tartományt, valamint a' machói és bozniai herczegséget is édes anyja Erzsébet királyné egy ideig bírta. ²⁾

7. Hogy IV. László a' veszprémi püspöknek a' királynéi kancellárságot 500 girányi évenkénti díjával együtt, melly tőle némelly elődei hanyagsága miatt elvonatott, 1276ik évi kettős pecsétű levele által ismét visszaadta. ³⁾

8. Hogy a' „posteritatus utriusque sexus“ záradék e' királyunknak Lindva és Nempthi várak feletti 1278iki adomány-levelében ⁴⁾ már előfordul.

17. §. III. Andrásról 1290—1301ik évi Január 14kéig.

III. András II. Andrásnak férfiági unokája, ki negyedik László alatt több évekig Slavóniát herczegi czímmel igazgató, 's ki mind azon lázadóknak, kik ötlet királyi széke elfoglalásában gátlani működének, törekedéseiket foganatlanítani, ⁵⁾ mind Rudolf császárnak, ki IV. Bélának II. Fridrik császárral kötött

¹⁾ Fejér Oklgy. V. köt. II. d. 471 és 472 lap. — ²⁾ Lásd ugyanott az V. köt. II. d. 388, 471, 472, 581, 's III. d. 37, 38, 40, 41, 128 lapján álló okleveleket.

³⁾ Ismétott II. d. 337 lap. — ⁴⁾ Ugyanott 430 lap. — ⁵⁾ Lásd III. Andrásnak Ogyoz gróf, Tivadar mester fejérvári prépost, és kalothai Gereu fia Miklós részére költ adományleveleit Fejér Oklgy. VI. k. I. d. 200, 236, 's VII. k. IV. d. 238 lap.

egyezését ürügyül vévén Magyarországot fiának Albertnak hűbérül adá, ¹⁾ mind IV. Miklós pápának, ki IV. László férfitörökös nélkül kihalván hazánkat romai sz. székre szállottnak nyilatkoztatá, ²⁾ mind végre Martel, és Robert Károlynak örököségeik ellen, ³⁾ a' választott esztergomi érseknek, Gergelynek, és czimboráinak hívségtelenségek mellett is ⁴⁾ férfias elszántsága, és uralkodói fényes tulajdonai által, az ország egyéb főpapjai, bárói és nemesei hathatós hazafiúi pártolásával magát a' királyi széken végső pillanatáig állandóul megtartani tudá, újabb időkben felfedezett két érdekes, habár törvénykönyvünket még nem dicsécsítő, országgyűlési decretumai által is magának nem kis érdemet szerzett.

Első decretuma, vagy inkább azon ígéretét, melyet koronáztatásakor tartott országgyűlésben az országnemeseknek szent elődeitől nyert, 's elődei alatt divatozó szabadsága fenntartása iránt tett, magában foglaló szabadságlevele 1291 évi Februáriusban költ ⁵⁾ 's 41 ágazatokra oszlik. *)

¹⁾ Lásd Rudolf császárnak romai birodalombeli híveihez szóló két rendbeli 1290dik évi levelét. Ugyanott VI. köt. I. d. 47 's 48 lap. — ²⁾ Lásd IV. Miklós pápának követéhez János aesini püspökhöz, Rudolf császárhoz, Lodomér esztergomi érsekhez, és Albert ausztriai herceghez intézett 1291diki leveleit. Ugyanott VI. k. I. d. 81, 82, 84, 85, 95, 96, 's 97 lap. ³⁾ Lásd III. Andrásnak Svethó mester részére Sebus földje felett költ 1300diki adománylevelét. Ugyanott VI. köt. II. d. 249 lap. — ⁴⁾ Lásd a' váradi konventnek Imre váradi püspök által Gergely esztergomi érsek ellen a' király és országunk minden főpapjai, nagyjai, és nemesei nevében tett romai szentszékhézi hivatkozás felett költ 1299diki tanúlevelét. Ugyanott 201—207 lap. — ⁵⁾ Fejér Oklgy. VII. köt. II. d. 139—146 lap.

*) Közülök különösen említést érdemelnek törvényeink régiségeire nézve:

A' 4dik ágazat: hogy a' bárók fő hivatalaikat pénzért bérbe ne adják, 's biráskodásukra nemtelenekeket ne helyettesítsenek.

Az 5dik ágazat: hogy az udvari vagy is algrófok, Comites curiales, vagy Vicecomites, elébe káptalan vagy konvent bizonyosága nélkül senki ne idéztethessék, 's a' gróf se merészellen négy kinevezett nemesek nélkül itélni. És valóban e' királyunk alatt már előfordulnak több megyés gróf és négy szolgabíró nevében költ ítélőlevelek.

A' 6, 7, és 8dik ágazatok: mellyekben igéri a' király: hogy IV. Bélának, és V. Istvánnak adományait vissza nem húzandja, sőt 4ik Lászlóéit sem, kivéve azokat, mellyeket az ország által e' végre kiküldött főpapok és tanácsosok helytelenül tetteknek ítélendnek.

A' 9dik ágazat, mellyben fogadja: hogy nádort, tárnokmestert, alkanczellárt, és ítélő udvari birót, Judex curiae, az ország régi

A' második decretuma az országnak pesti gyülekezetében 1298dik évben hozatott ¹⁾, 80 ágazatokra terjed, és két főbb részekre oszlik. Első részét, mely a' 44ik ágazatban berekesztetik, mint előbeszédje tanúsítja, az ország főpapjai, egyházi férfiai, és nemesei, minden báróknak, kiknek zsarnoksága az egyházak, nemesek, és más hazafiak vagyonait majd végpusztulásra juttatta, kizárásával, de még is mindazoknak, mind a' királynak, és az egész országnak felhatalmazásával, és megegye-

szokásához képest csak az ország nemesei tanácslatával nevezend, fenn maradván mindazáltal a' székesfejérvári egyháznak alkanczellárság iránti hajdani előjoga. — A' fejérvári prépostnak ezen előjogáról már IX. Gergely pápának 1240diki levele is említést teszen. ²⁾

A' 16, és 17ik ágazatok: hogy midőn a' nádor itélettel végett az országot bejárja, minden megyében a' megyés gróf és négy kiküldött bíró vele menni, és itélni, és ha a' nádor rosszul járna el hivatalában, őtet eltiltani, és királynak bejelenteni tartozzanak.

A' 32ik ágazat: hogy ha a' nemesek vagy szászok közül valaki örökös nélkül elhal, se örökségi, se pénzen vett, sőt érdemmel szerzett jószágai (possessiones hacreditariae, emlitiae, ac etiam aquisitae) se koboztassanak el; hanem az így kimúló azokat akár élők közt akár halálának esetére atyafiainak, vagy közülök valakinek, avagy hitvesének vagy lelke üdvéért az egyháznak tetszése szerint adhassa.

A' 37, és 38ik ágazat: hogy a' megyés gróf az ország nemeseit, és az erdélyi szászokat csak három tárgyra nézve, t. i. tolvajság vagy rablás, dézsma, és pénzdolga miatt ítélhesse, és ha ki ítélete által magát nyomatni vélné, ügyét a' király ítélő széke elébe vihesse. E' törvény tanúsítja: hogy az ország nemesei még e' korban sem voltak a' vármegyének rendes bíróságára alatt.

A' 36 és 40dik ágazatok: melyek a' végett, hogy az ország nemesei és erdélyi szászok kénytelenek ne legyenek tulajdon ősi javaikban idegen birtokost fájlalni, a' megholt vagy gonosztette miatt jószágait elvesztett egyén rokonainak azok magokhoz váltására jogot adnak.

A' 41ik ágazat: hogy az erdélyi vajda az erdélyi nemeseket és szászokat, a' slávoniai bán pedig a' Dráva melléki nemeseket beszálással, vagy másképp jogtalanul ne terhelje. — A' slávoniai nemesek Máté bánnak fenn előidézett 1270ki szabadságlevele szerint előbb a' bán beszálásától mentesek nem valának.

¹⁾ Lásd e' törvénylevelet Fejér Oklgy. VI. köt. II. dar. 130—147, vagy Kovachich Sylloge Decret. I. köt. 27—53 lap.

²⁾ Lásd Fejér Oklgy. IV. köt. I. dar. 180 lap.

zésével, második részét pedig, 45ik ágazatának tanúsága szerint, az ország főpapjai és bárói szerzették; mi azt tanúsítja, hogy jöllehet a' köznemesség e' korban már részt vett a' törvényhozáásban, minden törvényhez mindazáltal annak hozzájövetele még szükségesnek nem tartatott.

A' decretum első része *), mellynek előbeszédében, a' kalocsai érsek és országunk püspökei szólanak, a' király tekintetének és hatalmának szilárd lábra állításával, az egyházak, nemesek és más hazafiak sérelmeinek orvoslásával, 's szabadságaik jövődörei biztosításával, és a' birói hatalom rendezésével foglalkozik.

A' decretum második része **) peres törvényünkre nézve királyaink minden egyéb decretumaiknál nagyobb érdekekkel bír.

---

*) Ágazatai közül törvényünk régiségeire nézve főkép említésre méltók:

A' 23 és 24ik ágazatok: hogy a' király udvarában mindenkor két, évnegyedenként változó püspök, egyik az esztergami, másik a' kalocsai érsek hatósága alattiak közül, és ugyanannyian a' gyűlés alkalmával választott ország nemesei közül jelen legyenek, fogatlan lévén mind az, mit a' király adományzás, hivatalosztatás, és más nagyobb érdekű tárgy dolgában ezeknek tanácslata nélkül teendene. Továbbá hogy a' királyné is udvarában annak fénye végett király által magyar nemesek, nem pedig külföldiek, közül választandó néhány bárokat tartani köteles legyen.

A' 32, 35, és 36ik ágazatok: hogy a' király egy vagy több megyének ítéletét senkire, se hatalmasra, se másra ne bízza, 's illy megbízást egyházi átok súlyja alatt senki fel ne vállaljon; hanem minden ügyek, midőn a' nádor a' megyéket ítéli, a' nádorhoz, máskor pedig a' megyei bírák elébe vitessenek; és hogy a' nádor megyéket eljárván nyílt mezőkön és gyülekezetekben, nem faluban vagy városban, és tavaszi, nyári, vagy őszi, nem téli időben ítéljen. Továbbá hogy nádori hivatalán kívül még más fő hivatalt ne nyerhesen. E' törvény az úgy nevezett nádori ítélőszéket, *Judicium Palatiale*, mellyet későbbben Korvin Mátyás VI. decretumában eltörle, rendszerinti ítélőszékké alakította, és virágzó divatba hozta.

**) Ágazatai közül említésre méltóbbak:

A' 45 — 61dik ágazatok: mellyek a' hatalmaskodás, emberölés, szántszándékos bántalom vagy károsítás, tolvajság, rablás, és más illy gonosztételek perét kimerítőleg szabályozzák, jelesen:

a) Hogy minden illy ügyben a' király azon vármegyében, mellyben a' tett elkövetteték 12 hitelt érdemlő nemest, jelesen négyet a' szolgabírák közül nevezzen ki, kik letett esküjök után a' király pa-

Ezeket túl törvényeink régiségeire nézve említhetők:

1. Hogy mint IV. László, úgy III. András is, édes anyját her-

rancia és pecsége mellett vizsgálatot téven, és annak rendjét a' királynak beküldvén, a' peres ügynek rendes bírása azon 12 nemesek által kitűzött határnapon minden más új vizsgálat 's tanúvallatás nélkül ítéletet tenni, és igazságot szolgáltatni tartozzék, — a' vádlottat csak kétszer lévén szükség megidézni, és harmadszor ugyanazon nemesek által kikiáltatni úgy: hogy minden illy tettek pere a' harmadik határidőszakban okvetetlenül bevégeztessék. — Ezen rendelés által eltöröltetett azon előbb már V. István alatt is divatozott szokás, mellynél fogvást rendesen hét, 's néha több idézések is tétettek, sőt a' makacsságában megmaradott alperes azon túl felperesének a' bíró embere és káptalan bizonyossága általi jószágába háromszor tizenöt napra történt bevezetése által is megintetett előbb, mint kikiáltatása (Proclamatio), melly mind e' törvény előtt, mind azután a' megye három vásárában vitelék véghez, történnék, és a' per bevégeztetnék.

b) Hogy az illy tettekért elmarasztaltnak birtokait a' bírák vagy embereik ki ne foszthassák, hanem azoknak egy részét a' bíró és ellenfél számára ezen 12 nemesek egyikének jelenlétében elfoglalván, minden pusztítás nélkül mindaddig bírják, míg a' bírót és ellenfelét a' király bárói határozata szerint ki nem elégti.

c) Hogy a' király az elmarasztaltnak csak ezen kielégítés után, sőt a' szántszándékos emberölőnek akkor is csak rokonai megegyezésével adhasson kegyelmet.

d) Hogy ha ki másnak némely holmiját nem nemes lakán, 's belső birtokán, hanem mezőn vagy helységen kívül erőhatalommal elfoglalja, az elfoglalt vagyon tízszeres árába marasztaltassék, e' birságnak a' károk megtérítésétől fennmaradott részéből $\frac{2}{3}$ rész a' bírót, $\frac{1}{3}$ rész az ellenfelet illetvén.

e) Hogy ha valamely bárónak vagy másnak tisztviselője valaki holmiját hatalmasan elfoglalja, elégtételt adni maga az úr tartozzék, vizskeresete mindazáltal tisztje ellen fennmaradván. — És itt találjuk az úgy nevezett hivatalbéli hatalmaskodás esetében gyakorlott eljárásunknak első nyomdokát.

A' 62 — 66ik ágazatok: mellyek a' jog gyökerességén épülő pert intézik el, és jelesen rendelik:

a) Hogy ha ki jószágát törvény útján visszanyerni akarja, mindenek előtt azt háromszor foglalja vissza.

b) Hogy a' per semmi oknál fogva el ne halasztassék, hanem a' felek bírájok előtt megjelenvén, az alperes minden haladék nélkül felelni tartozzék.

czegséggel, jelesen egész Slavónia és tengeri részek herczegségével megajándékozá. ¹⁾

2. Hogy e' királyunk is az ország állapotjának jobbítása, és az igazság kiszolgáltatása végett majd az egész országnak, mint láttuk, majd egy részének nemeseivel, p. o. 1291ikben az erdélyi szász, székely, és oláh nemésekkel Gyulafejeváron, gyűléseket tartott. ²⁾

3. Hogy a' makacs alperesek megyebéli három vásárbani kiáltása (trina forensis proclamatio) Korvin Mátyás 6ik decretumáig divatozott szokásának első nyomaira csak e' királyunk korában Márczell és Márton gróf alországbiráknak 1293 és 1295ik évi birói leveleikben akadunk. ³⁾

4. Hogy e' királyunk is több helységeket vagy szabadságokkal újonnan felruházott, vagy új szabadságlevelekkel megajándékozott. ⁴⁾

c) Hogy az alperesnek oklevelei előterjesztésére három, és ne több, határidő engedtessek, egy teher nélkül, kettő pedig három gíra terhe mellett, következőleg minden per egy év lefolyta alatt teljesen bevégeztessék, időközben mindazáltal akármelyik fél kívánatára szabad lévén az egyeztetés.

d) Hogy a' felperes is csak háromszor halaszthassa el okleveleinek előmutatását, és pedig mindég csak királyi ítéletek terhével.

e) Hogy az utolsó határidő szakában a' per folyta alatt összegyűlt ítéleti terheket tartozzanak a' felek pénzben vagy egyetérőben lefizetni, máskép a' fizetést nem teljesítőnek haszonhajtó jószága a' birónak és ellenfélnek részére a' tartozás lefizetéséig foglaltassék le.

A' 67ik ágazat: hogy ha ki nemes birtokát szükség által szorítván eladni, vagy elzálogítani akarja, szándékát a' fennérdeklett esküdt nemesek előtt testvéreinek, rokonainak, és határszomszédainak hirül adni tartozzék, kik azt tíz annyin, mint évenkénti jövedelme teszen, szabadon megtarthassák.

A' 70ik ágazat: hogy akármely paraszt vagy is jobbágy, szokott igazságos földbérét lefizetvén és engedelmet nyervén, urának birtokáról más nemes jószágára, vagy hová tetszik, minden vagyonával együtt szabadon átköltözhessen.

A' 75ik ágazat: hogy midőn a' férfiörökös nélkül elholt nemes jószágainak király kezére kell szállaniok, leányainak és leánytestvéreinek a' leányi rész birtokban egy helyen és egy tájon örökjoggal adassék ki.

¹⁾ Lásd Pál tengeri bán részére költ 1293iki adománylevelét Fejér Oklgy. VII. köt. IV. d. 225 lap. — ²⁾ Ugyanott VI. köt. I. d. 118, II. d. 201 és 228 lap. — ³⁾ Ugyanott VI. köt. I. d. 270, 383 lap. — ⁴⁾ Ugyanott 48, 105, 107, 119, 245 lap.

5. Hogy a' királyi ünnepélyes oklevelek befejezésében még III. András alatt is nem csak az udvari fő hivatalosok, hanem velök vegyesen vármegyék néhány grófjai is elősoroltatnak, 's hogy az elősorolásban az udvari főhivatalok a' grófságok előtt, és egyik udvari hivatal a' másik előtt állandó elsőbbséggel nem bírtak ¹⁾ az egyetlen egy nádoron kívül, ki legrégibb időktől fogva, igen csekély számú oklevelek kivételével, ²⁾ mindenhol első helyen áll.

6) Hogy az ország nemesei, a' tolvajság, dézsma, és pénzfolyamügyeit kivéve, még III. András korában sem állottak a' vármegyék hatósága és birói hatalma alatt, ³⁾ hanem, valamint elődei főképp II. András és utódai korában, azoknak ügyeit a' király maga, hol nemesekkel tartott közgyűlekezeteiben, hol ítélő udvarában ⁴⁾, továbbá a' nádor, és pedig nem csak ítélő udvarában önmaga vagy helyettese által, hanem nádori gyűlésekben, vagy a' megyéket eljárván azokon kívül is, a' megye grófjával és négy kiküldött birákkal, ⁵⁾ végre az ország bírása és annak helyettese a' király udvarában ítélék, ⁶⁾ a' király és nádor birói hatalmukat néha megbízott (delegált) birák által is gyakorolván; ⁷⁾ milly megbízásokat mindazáltal egész vármegyék ítélésére nézve, mint láttuk, az 1298diki decretum megszüntetett.

18. §. Venczel, Ottó, és Róbert Károly királyokról.

Venczel, vagy mint önmaga magát nevezi, László, IV. Venczel cseh király fia (1301—1305), és Ottó bajor herczeg (1305 Dec. 6. — 1307) — kiket a' nemzet függetlenségét pápák követelt igényei ellen védő főpapok és országnagyok a' papának pártfogoltja Róbert Károly ellen, IV. Bélátóli származásukat tekintetbe vevén, szabad választás jogával királyi székbe helyezének, és azon a' pápák átkaira nem ügyelve ⁸⁾, míglen amaz ugyan,

¹⁾ Ismétott 46, 88, 116, 128, 150 lap. — ²⁾ Lásd Fejér Oklgy. I. köt. 388, II. köt. 165, III. köt. I. d. 147, VI. köt. I. d. 116, 's II. dar. 228 lap. —

³⁾ Lásd az 1291: 37 t. czikket, 's egy 1287, és két 1299diki oklevelet Fejér Oklgy. VI. köt. II. dar. 108, 200, 's VII. köt. II. dar. 113 lap. —

⁴⁾ Ugyanott VI. köt. I. d. 119, 306, 341, II. d. 192, 193, 195, VII. köt. II. d. 185, 's IV. d. 243 lap. — ⁵⁾ Lásd ugyanott VI. köt. I. d. 306, VII. köt. II. d. 203 lapját, 's az 1291: 16, és 1298: 32 és 35 t. cz. — ⁶⁾ Fejér Oklgy. VI. köt. I. d. 270, 283, II. d. 190, 's VII. köt. IV. d. 243 lap. —

⁷⁾ Ugyanott IV. köt. II. d. 345, V. köt. II. d. 293, VI. köt. I. d. 166, 357, 358, VIII. köt. I. dar. 258 lap. — ⁸⁾ Lásd Thuróczy krónikáján túl VIII. Bonifác papának követéhez Miklós ostiai püspökhöz és II. Venczel cseh királyhoz irt 1301diki leveleit, 's ugyanannak 1303dik évi Május 22kén hozott ítéletét, és V. Kelemen papának ezen ítéletet helybenhagyó, és

1304ik évben atyja által haza vitetvén, jövő évben Ottónak a' koronát átadná, és annak javára jogairól lemondana, ¹⁾ emezt pedig László erdélyi vajda, szinlett barátság örve alatt törbe kerítve, 's szabadságától és koronájától megfosztva 1307ik évben megszökni, és honába visszatérni kényszeritené, ²⁾ hathatósan védelmezőnek, — törvényeikkel törvénykönyvünket nem bővítik, 's azon kívül sem léteznek törvényleveleik. Sőt Róbert Károlytól, — kit Ottónak elköltözte után az országnak mind 1307iki Octoberben Rákoson, mind pedig jövő évi Novemberben a' pápa követ meghívására Budán még számosabban összegyűlt rendjei egyes akarattal, a' pápa azon követelt jogának mindazáltal, mellynél fogva a' megürült királyi szék betöltését magának igénylő, nyiltan ellenmondván királyuknak elfogadásnak ³⁾ — sem bírunk törvénykönyvünkben egyebet, mint a' körmöczi kamara megyéjének 1342ik évrei bérbeadása felett Ipoly mester árvai várnagy részére költ, 's egyszersmind a' pénzverés, és beváltás dolgát szabályozó levelét. És ezen levelet sem lehet országgyűlési decretumnak tekinteni, részint mivel e' kifejezés „fő papjainknak, és báróinknak egybenhangzó akaratjával és tanácslatából“ (*Praelatorum et Baronum nostrorum voto unanimi et de consilio eorundem*), melyre némelyek ellenkező véleményüket alapítják, Róbert Károly adományszó leveleiben is rendszerint előfordul, és csupán a' király udvarában létező főemberek megegyezését jelenti, részint mivel Róbert Károly, mint alább látni fogjuk, az ország rendjei közgyűlekezeteinek barátja épen nem volt. De nem is valószínű, hogy a' király egy bérleti szerződésnek egy évrei megújítása végett, mi e' levél által történék, az ország összeseges rendjeit egybehívta volna. Találunk mindazáltal ezen szerződésben törvényeink régiségeire nézve néhány érdekes adatokat, például: 1) Hogy a' törvényeinkben maiglan divatozó kapu (*porta*) szó e' korban olyan udvarajtó-nyílást, mellyen gabonával terhelt szekér ki 's bemegetett, következőleg egész belső telket jelente, és hogy a' kapuk már akkor közadó kulcsául szolgáltak. 2) Hogy e' korban a' ka-

abban kimondott átkát Ottó királyra és követőire is kiterjesztő 1307diki levelét Fejér Oklgy. VIII. k. I. d. 52, 63, 121, 's 127 lapjain.

¹⁾ Lásd Thuróczy II. r. 82 és következő cikkei, a' salzburgi krónikát, és a' székesfejérvári konventnek Henrik bán fia ellen kimondott egyházi átok feletti 1305diki évi tanúsító levelét. Ugyanott a' 183—190 lap. —

²⁾ Lásd Rozenich történetirata II. k. 14 lapját, és az ott előidézett Aven-tinusnak bajor évkönyveit. — ³⁾ Lásd Károly ezen elfogadtatásairól szóló okleveleket Fejér Oklgy. VIII. köt. I. dar. 221—223, és 264—269 lapjain.

marának is voltak grófságaik (Comitatus), és némely városok ezen grófságok hatósága alatt állottak. 3) Hogy a' pénzverésre szolgáló formavasak az esztergami érsek és tárnokmester, az arany és ezüst vesszők pedig az érsek, tárnok, és kamara tisztszei pecséteik alatt tartattak, és a' pénzverésnek mindenkor az érsek és tárnok emberei jelenlétökben kellett történnie, és hogy ezért minden vert girától jutalmok járt.

Jóllehet azonban e' korból törvénykönyvünkben a' most érdeklött bérleti szerződésnél egyebet nem találunk, és országgyűlési decretumokat e' királyainktól egyébként sem bírnak; fordulnak még is országglásuk alatt több olyak elő, melyek törvénytudományi régiségeinkre nézve említést érdemlenek. Illyenek:

I. Hogy Venczel, és Ottó országglásuk alatt, és Károlynak sz. István koronájávali koronáztatását megelőző éveiben egyszerre három, 's négy nádorok is létezenek. ¹⁾

II. Hogy e' korban II. András aranybullája 16ik, és III. András 1291ki törv. 2ik ágazata tilalmának ellenére grófságok 's vármegyék feletti több örök adományzások történtek. Így Venczel 1302dik évben Threnchin vármegyét Chák nemebeli Máté nádornak, Róbert Károly 1302dik évben Nyitra vármegyét János nyitrai püspöknek és püspökségének, 1313ikban Veszprém vármegyét István veszprémi püspöknek, 1315ikben Komárom vármegyét, és 1320dikban annak helyében Bars vármegyét Tamás esztergami érseknek, és általa érsekségének örökösen oda aján-dekózá. ²⁾

III. Hogy e' korban a' római pápák hazánkban igen nagy hatalmat igénylettek magoknak, és Károly király engedékenységből nagy részint gyakorlatba is hoztak. Jelesen: a) III. András halála után a' királyi szék betöltése iránti igényöket kettőztetett erővel megújíták, 's annál fogva a' királyi székért vetélkedők feletti biráskodást is, és minekutána a' királynevezés iránti követelésük az ország rendének állhatatos szilád ellentállásán hajótörést szenvedett, a' nemzet által választandó király megerősítésének és elfogadásának jogát magoknak igényelék. ³⁾ — b) Királyaink koronázását lényegesen érdeklő határozatokat hoztak, p. o. V. Kelemen pápa főpapjainknak 1308dik évi zsinatában követe által azt rendelte: hogy ha sz. István koronája valamikép elveszne, vagy valaki által lefoglaltatnék, az ország főpapjai többségének

¹⁾ Fejér Oklgy. VIII. köt. I. d. 160, 171, 221, 226 lap. — ²⁾ Ugyanott VIII. köt. I. d. 89, 94, 100, 512, II. d. 63, 92, 251, III. d. 119, 476, V. d. 86 lap. — ³⁾ Ugyanott VIII. köt. I. d. 63, 86, 121, 207 lap.

egyeltetésével, vagy ha illy egyeltetés nem eszközölthetnék, az apostoli szék által érvénytelennek nyilváníttassék, és a' római sz. szék nevében más korona készíttetvén visszanyeréséig ez egyedül légyen érvényes. ¹⁾ — c) A' főpapoknak káptalanaik általi szabad vagy is királyi nevezés vagy közbejövétel nélküli választását törvényül téteték, és mind az illy választásokat, mind az egyházi hűbérek pápa részerei fenntartását, és a' fenntartottaknak betöltését gyakorlatba is hozták; azonban e' részbeni engedékenységet, úgy látszik, Károly király megbánta, a' mint ez főpapjainknak XII. Benedek pápához intézett 1338diki panaszleveléből kiviláglik. ²⁾ — d) Az apostoli szék és követe részére teendő különbféle papi adózásokat behozták. ³⁾

IV. Hogy e' kornak elején is divatba voltak a' nemességnek országunk állapota jobbitása végetti országos gyülekezetei. ⁴⁾ Minekutánna mindazáltal Károly királyi székét megerősödöttnek hívé, e' gyülekezetek nékie olly gyűlöletessekké váltak: hogy 1318dik évben ugyan csak a' Kalocsán egymással szövetségre lépett főpapjainknak erélyes előterjesztései által vétethetnék illy gyűlés összehívására ⁵⁾, azután pedig azokat, főpapjaink XII. Benedek pápához 1338dik évben intézett panaszlevelének tanúsága szerint, ⁶⁾ egészen eltiltaná, és mindent csak maga hatalmával, vagy körülte lévő főpapjai és bárói tanácslatával tenne, és határozná.

V. Hogy jóllehet Károly király csak 1308dik évben vétetett fel az ország összeséges rendjei által királynak, még is okleveleiben országlása éveinek számítását 1301dik évtől kezdi. ⁷⁾

VI. Hogy Károly király minden jogtalan zsarolások meggátolására főpapjai és bárói tanácslatával a' birságok beszedése módját pontosan meghatározta, 's jelesen azt rendelte: hogy a' bíró által kiküldött birságszedő, királyi levéllel magát elláttatván, 's a' király emberével és káptalan vagy konvent tanúságával azon megye törvényszékéhez járulván, mellyben a' birság behajtandó, ott a' király levelét, a' küldő bírónak jegyzékével együtt olvastassa fel, és a' marasztaltnak fizetésre határnapot szabasson, és ha az addig eleget nem tenne, ugyancsak a' király és káptalan emberével, sőt ha nádor vagy országbíró küldöttje lenne, azokon kívül még a' megye grófjának emberét, és két megyei nemes

¹⁾ Ugyanott 272--282 lap. — ²⁾ Ismét ott VIII. köt. I. d. 270, II. d. 85, 477, 482, 633, III. d. 736, 738. IV. d. 321 lap. — ³⁾ Ugyanott VIII. köt. I. d. 402, II. d. 101, 134, III. d. 679, IV. d. 319 lap. — ⁴⁾ Ismét ott VIII. köt. I. d. 59, 121, 221, 405, II. d. 63 lap. — ⁵⁾ Fejér Oklgy. VIII. köt. II. d. 144, 165, 168 lap. — ⁶⁾ Ugyanott IV. dar. 321 lap. — ⁷⁾ Ugyanott VIII. k. I. d. 59, 121 lap.

birót is maga mellé vevén, a' marasztaltnak lakhelyére menjen, és a' helység végén megszállván, béke és igazság jeléül egy dárdát vasánál fogva földbe szúrjon, és az adóst megintetvén, a' fizetésre élelmének megtérítése mellett három napig várakozzék, és ha az adós akkor sem fizetne, annak ingó vagy ingatlan javaiból egyetérőt foglaljon el. Továbbá hogy minden esetre a' végrehajtás bevégeződése után a' bizonytságot kiküldő káptalannak vagy konventnek jelentés tétessék, és az minden feleknek nyugtató leveleket adjon, a' birságnak tizedrésze a' király és káptalan emberét, a' többinek $\frac{1}{3}$ a' gróft és nemes birákat, $\frac{2}{3}$ a' beszédést tétető birót illetvén. ¹⁾

De továbbá e' királyunk még más nehány, perlekedést érdeklő, egyes rendeleteket is tett, jelesen a' perlekedők könnyebbségére éves meghagyó parancsokat (*Litterae Annuales*), mellyeknél fogva a' káptalan vagy konvent a' parancshozónak egy egész év lefolyta alatt akármely birói eljárásra bizonytságot kiküldeni tartozék, hozott divatba. ²⁾ Továbbá Tamás erdélyi vajda igazságszolgáltatást szabályozó 1342dik évi levelének ³⁾ tanúsága szerint, az alperesek sok szószaporítás általi zavarba hozásának eltávoztatása végett egész országszerte azt rendelte: hogy az alperes, felperese keresetének előadásakor és eskületeltkor, egyebet felelni ne tartozzék, mint hogy ő azokra nézve, miket a' felperes előadott, vagy keresetbe vett, egészlen ment, és ártatlan.

Azon vélemény mindazáltal, mellyet Verböczy h. t. 2. r. 6 czímében előad, hogy t. i. azon egész törvényszéki eljárást és perlekedési gyakorlatot, mellyel a' perek elkezdésében, folytatásában, meghányásában, és bevékezésében akkoron éltünk, ezen Károly király Francziaország széleiről hozta légyen be hazánkba, meg nem áll; mert e' királyunk alatt is, mint számos akkori oklevelek tanusítják, a' perlekedésnek azon módja divatozott, melly III. András alatt keletben volt, és annak 1291 és 1298diki törvényleveleiben le vagyon írva. Jelesen ő alatta is a' jószág törvény útjání visszaserzésének pere a' jószág visszafoglalásával (*Recaptivatio*) kezdetett, ⁴⁾ a' biró oklevelek előadására három határidőnél többet adni nem tartozott, ⁵⁾ a' több idézésekre meg nem jelenők három vásáron kikiáltatának, ⁶⁾ a' kétes perek sorsa

¹⁾ Lásd e' rendeletét ugyanott 612—615 lapokon. — ²⁾ Ugyanott VIII. köt. III. d. 524 lap. — ³⁾ Ismét ott VIII. köt. IV. dar. 619—622 lap. —

⁴⁾ Ugyanott VIII. köt. I. d. 252, II. d. 320, III. d. 258, IV. d. 284 lap. —

⁵⁾ VIII. köt. IV. d. 356—365 lap. — ⁶⁾ VIII. köt. II. dar. 320, 's III. dar. 380 lap.

vagy eskütársakkal teendő esküre, vagy párviadalra bocsátaték, ¹⁾ a' király udvarában rendesen annak ítélő udvari bírása (Judex Curiae Regis), ²⁾ ritkábban a' nádor, ³⁾ és csak néha más ⁴⁾ vagy önmaga a' király ⁵⁾ bíraskodék, a' vármegyékben, midőn a' nádor országunk megyéit bejárja, ő úgy nevezett nádori gyűléseiben, ⁶⁾ vagy a' megye grófjának és négy nemes birái társaságában, ⁷⁾ máskor pedig a' megye grófja és nemes birái a' megye nemeseinek és előkelőinek gyülekezetében rendesen ítélték ⁸⁾. A' megyéknek ítélését mindazáltal Károly király az 1298 törv. 32 czikke tilalmának ellenére a' nádoron kívül néha másokra is bízta. ⁹⁾

Szinte némelly törvényünk története iróinak azon tanítása sem áll: hogy a' hihetősítő tanúkkal 's eskütársakkal élest e' királyunk hozta legyen az egyházi törvények mintájára első be törvényszékeinknél; mert az már, mint láttuk, II. András alatt legünnepélyesebb alakjában divatozott, sőt annak még néhány régibb nyomaira is okleveleinkben akadunk.

VII. Hogy Károly király hiteles kettős pecsétét kétszer volt kénytelen megváltoztatni. Második pecsétével már 1323ik évi Februáriusban élt, harmadikát pedig csak 1332ik évben kezdé használni. ¹⁰⁾

VIII. Hogy Károly király, az előbbi hosszú zavarok által nagy részint tönkre jött királyi jövedelmeket és az ország erejét helyre állítani akarván, mindazon jószágokat, mellyeknek birtoka címjéről kétség támadott, visszafoglaltatá, 's valljon birtokosaiknak örökségi jószágai-e, vagy nem? törvény útján meghányatá, és ha joguk tanúságok vagy oklevelek által be nem bizonyodott, a' koronának visszaadatá, ¹¹⁾ a' váraktól elszakasztott jószágokat pedig, akármiképen, habár királyi adományzás által történt legyen elidegenítésök, egész országszerte akárkitől törvényes eljárás mellett elvételé, és a' várakhoz visszacsatoltatá. ¹²⁾ A' várjószágok el nem ajándékozhatásának és fel nem kérhetésének elvéhez mindazáltal nem sokáig maradt hív, a' mint ezt egy olly jószág feletti 1338ik évi adománya tanúsítja. ¹³⁾

¹⁾ VIII. köt. II. d. 490, III. d. 391, 670, 758, 763, IV. d. 278, 555, 's V. d. 153 lap. — ²⁾ Lásd az 55 lapon a' ⁴⁾ alatti okleveleket. — ³⁾ Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. d. 352, 618, 669 lap. — ⁴⁾ VIII. k. II. d. 278, IV. d. 622 lap. — ⁵⁾ VIII. köt. III. dar. 607, 613 lap. — ⁶⁾ VIII. köt. II. d. 487, IV. d. 262, 543, 555, 669, V. d. 273 lap. — ⁷⁾ VIII. köt. IV. dar. 421 lap. — ⁸⁾ VIII. köt. I. d. 83, III. d. 485, IV. d. 146, 368, 425 lap. — ⁹⁾ VIII. köt. II. d. 98, 141, 's V. d. 265 lap. — ¹⁰⁾ VIII. köt. II. d. 441, 's III. d. 579, 596 lap. — ¹¹⁾ Ugyanott VIII. köt. II. dar. 421, III. dar. 336, 479, 566, V. d. 133, 184 lap. — ¹²⁾ VIII. köt. III. d. 270, IV. d. 369, 627 lap. — ¹³⁾ VIII. köt. IV. d. 310 lap.

IX. Hogy e' királyunk az arany és ezüst bánya nyitás akadályainak elhárítására azon jogáról, mellynél fogva olly birtokot, mellyben illy bánya felföldözteték, igazságos csere mellett elvehetett, lemondván, főpapjai és bárói tanácslatára azt rendelte: hogy akárki, kinek birtokában jövendőre arany vagy ezüst bánya találtatandik, ha azt megnyitni nem ellenzi, azon birtokát tartsa meg, és azon túl az olly bányától járó királyi jövedelmeknek egy harmadát húzza. ¹⁾

X. Hogy e' királyunk a' slávoniai bán tekintetének emelésére annak bíró és törvényhatósága alóli akárkitől nyert minden felmentettséget eltörölt, és a' nádort, ország bíráját, és hazánk-nak minden bíráit a' drávántúliak pereiknek ítéletétől 1325dik évi levele által eltiltotta. ²⁾

XI. Hogy o' királyunk alatt 1324ik évben a' király ítélő udvari bírái (Judex Curiae Regis) gróf (Comes) mellék czímmel kezdetek díszesítenni; ³⁾ melly szokás utódai alatt is dívatban maradt, a' mint azt Korvin Mátyás és II. Ulászló törvényleveleik befejezéseiben láthatni.

XII. Hogy e' király számos községeknek különféle szabadsamakat ajándékozott. ⁴⁾

XIII. Hogy a' privilégium alakú királyi levelek befejezéseiben I. Károly alatt is 1324ik évig az ország báróival vegyesen némelly vármegyék grófjai is elősoroltatnak; ⁵⁾ 1325ik évtől fogva mindazáltal csak a' király és királyné bárói neveik adatnak rendszerint elő, ⁶⁾ és csak néha rendkívüleg fordul hol egy hol más megye grófjának neve elő.

XIV. Említést érdemel e' királyunk alatt Tamás erdélyi vajdának és szónuki grófnak az egész erdélyi nemesség Thordán tartott 1342ik évi közgyűlésében költ ünnepélyes oklevele; ⁷⁾ mellyben az ügyvédek szószaporításai, és némelly törvényt érdeklő határozatlanságok ellen panaszkodó nemességnek kérésére néhány igazság kiszolgáltatását illető rendeleteket teszen. — Végre

XV. Mint a' bírói hatalommali visszaélésnek rettenetes példáját itt megemlíteni szükség országunk 24 névszerint előso-

¹⁾ Lásd Rikolf fia részére költ 1327iki levelét ugyanott VII. köt. III. dar. 198 lap. — ²⁾ Lásd erről költ rendelő 1325iki levelét szinte ott VIII. köt.

II. d. 629 lap. — ³⁾ Lásd Othmár mester részére költ 1324iki levelét ugyanott VIII. köt. II. d. 551 lap. — ⁴⁾ Ugyanott VIII. köt. II. d. 49 213, 514, III. d. 279, 356, 404, 531, 591, 716, 's IV. d. 376 lap. — ⁵⁾ Ismét-

ott VIII. köt. I. d. 435, II. d. 73, 324, 336, 406, 511, 521, 553 lap. —

⁶⁾ VII. köt. III. d. 212, 350, 451 lap. — ⁷⁾ Lásd Fejér Oklgy. VIII. köt. IV. d. 619—622 lap.

rott, és más több világi nagyjainak Záh nembeli felségsértő Feliczián nemzetsége ellen Visegrádon 1330dik évben költ ítélő levelét; ¹⁾ melyben Felicziának szentségtörő tetteért annak ártatlan rokonai is, jóllehet arra jogosító törvény hazánkban nem léteznék, sőt szent István törvénye a' felségsértőnek ártatlan maradékot büntetlenül hagyatni rendelné, a' felbőszült bírák által kegyetlen büntetések alá vettetnek.

19. §. I. Lajosról 1342iki Július 16kától 1382diki September 11kéig.

I. Lajostól, — ki mindjárt országlása kezdetén a' zenebonáskodó erdélyi szászokat rendre hozta, és Bazarád oláh vajdát hajdani hívségére térítette, később pedig a' lithvánok és tatárok által elfoglalt Vörös Oroszországot, és a' velenczeiek által bitorlott Dalmáciát, továbbá Szerbiát, 's Bosnyák, Bolgár, 's Moldva országokat a' magyar koronának visszaszerzette ²⁾, és Lengyelország koronáját Kázmér király halála után 1370ik évben ³⁾ elnyervén a' bálti, fekete, és ádriai tengerek közötti minden tartományoknak urává lőn, és sok dicső tettei által a' nagy melléknevet teljes joggal megérdemlette, — egy decretumot, vagy inkább szabadságlevelet bírunk 1351ik évről, melly törvénykönyvünket is ékesíti.

Ezen szabadságlevél két részből áll. Első részében tekintetbe vevén a' király főembereinek és nemeseinek azon dicséretes készségét, mellyel öttestestvére, András szicziiai király, csúfos halálának megbosszulására Szicziába követék, II. Andrásnak általok előmutatott 1222iki aranybulláját átírja, és a' benne foglalt minden szabadságokkal együtt, — azon egyetlen egy pontot, melly szerint a' fiúörökös nélkül elhalt nemesek birtokaikat egyházaknak vagy másoknak, kiknek tetszett, akár élők közt akár halálok esetére oda ajándékozhaták, kivéve — elfogadja, és megerősíti; másik részében pedig az ország lakosinak nyugtább állapotja és nagyobb java végett szabadságaikat némelly új határozatokkal bővíti, 's néhány új törvényrendeletekkel szilárdítja.

Azon kivétel által, mellyet Lajos király II. András rendeletén tőn, — mivel az által a' fiúgyermek nélkül elhalt nemesnek birtokáróli szabadon rendelkező tehetségét eltörölvén, azt a' jog

¹⁾ Ugyanott VIII. köt. IV. d. 389 lap. — ²⁾ Lásd Madarassy püspök előidézett munkájának 32, 33, 40, 55, 65, 74, 81, 's 82 lapjait. — ³⁾ Lásd Dlugoss tanúságát, és I. Lajosnak László nádor opúliai herceget és Zudar Péter slávoniai bánt érdeklő 1370 évi leveleit Fejér Oklgy. IX. köt. IV. d. 237, és 240 lapjain.

és törvény kívánata szerint minden ellenmondás félretételével oldalági atyáira szállani rendelte, — közvetlen ugyan az oldalági atyáinak II. András 4ik ágazatában kijelölt örökösödését a' fiúörökös nélkül kimult atyáinak kényjétől függetlenné tette, következőleg szilárdabb lábra állította, közvetve pedig először ugyan az egyházak ingatlan nemesi jószágokhoz jutásának egyik leggazdagabb forrását, melyet a' fiúörökös nélkül elholtak végintézei tevének, elárkoltá, és ezen értelemben valójában holt kézre jutást korlátozó törvényt (*lex amortisationis*) alapított; másodszer pedig, — minthogy az érdekelt ágazatnak csupán szabad rendelkezésről szóló részét törülvén el, annak azon rendelkezését, mely a' magonszakadottnak jószágait, ha semmi ivadéka sem volna, királyra szállítja, teljes ép-ségében meghagyá, — azon elvet, hogy ingatlan nemesi jószág elidegenítéséhez királyi helybenhagyás hozzájárulása szükséges, újonnan megerősítette, 's továbbá megállandósította.

Azon vélemény mindazáltal, — melyet Verböczy hárm. törv. I. része 64ik címében előad, és utána sok törvényíróink tanítanak, — hogy t. i. Lajos kora előtt akármely báró, országnagy, nemes, és birtokos ember birtoki jogairól, habár örökös nélkül magonszakadott is, a' király minden jóváhagyása nélkül tetszése szerint szabadon rendelkezhetett, legalább általánosan és jelesen az adományi örökjóságokra nézve meg nem áll, számos oklevelek, melyeket a' magyar tudós társaság évkönyvei IIIik kötetében elősorolék, bizonyítván: hogy a' magányos hazapolgárok birtoki jogaikról rendelkezéseikhez járuló királyi helybenhagyások minden időkori divatban voltak, 's hogy eleink közül sokan és pedig minden korban, minekelőtte jószágaikról rendelkeznének, arra előre királyi engedelmet kérni, és rendelkezéseiket csak annak megnyerése után tenni szokták. Ide járul, hogy IVik Bélának Tupulchán helység feletti 1235diki adományában ¹⁾ és I. Károlynak Praytenbrun helység iránt indított ellenmondási pert érdeklő 1332diki levelében ²⁾ a' királyi adomány által nyert, 's örökségi jószágok világos szavakkal olyanoknak állítatnak, melyekről országunk bevett szokása szerint királyi megegyezés nélkül foganatosan rendelkezni nem lehet. A' mi pedig e' királyunk tulajdon törvény ágazatait illeti, ezek közül három igényel főképen különös említést, úgymint:

A' 6ik ágazat, mely azon célból, hogy a' király díszre öregbüljön, 's a' hazafiak nekie hívebben szolgálhassanak, azt ren-

¹⁾ Fejér Oklgy. IV. köt. I. dar. 21 lap. — ²⁾ Ugyanott VIII. köt. III. dar. 612—622 lap.

delé: hogy mind a' király és királyné, mind a' bárók és nemesek szántóvető és szőlőműves jobbágyaiktól mindennemű termékeikből kilenczedet, a' főpapok és egyházi férfiak pedig övéiktől tizedet és kilenczedet vegyenek, 's ha ki e' törvényt pontosan nem teljesítené, az illy ellenszegülőknek jószágaiból a' király önmaga számára vétesse azt minden leengedés nélkül ki. — E' törvény által lön a' kilenczedadás jobbágyok általános urbérterhévé.

A' 11ik ágazat, melly által Lajos király nemesei kérésére megegyezett abba: hogy Magyarország határai közt, habár hercegi birtokokban létező, minden valóságos nemesek ugyanazon egy szabadsággal bíriának. E' rendelés által Kollár Ádám és több más jeles tudósaink véleménye szerint a' várjobbágyok, vagy is várbeli nemesek, az ország nemesei szabadságára emeltetének. Azonban hogy e' vélemény meg nem állhat, már csak abból is bebizonyúl; mert a' várjobbágy nevezet, és az egyes várjobbágyoknak országos nemességre, 's királyi vitézszolgaságra emeltetések Lajos királynak ezen törvény után, sőt még I. Mária és Zsigmond alatt is előfordulnak ¹⁾, és a' várbeli nemesek (*Nobiles Castrenses*), kiváltságaikra 's szabadságukra nézve az ország nemeseitől még Korvin Mátyás 1467dik törv. 2dik ágazatában is ²⁾ megkülönböztetnek. Iső Lajosnak szóban forgó törvénye által tehát csak azon egyenlőtlenség töröltetik el, melly a' valóságos ország nemeseinek szabadságára nézve néhol, például Máté slavóniai bán fennemlített 1270iki levelének, és III. András 1291ik törv. 41ik cikkének tanúsága szerint Slavóniában és Erdélyben divatozott.

A' 19ik ágazat, mellyben Lajos király valószínűleg azon vadságon eliszonyodva, melly atyjának országlása alatt Záh Felicziánnak és bizonyos László nevű udvari emberének ártatlan nemzetségén elkövetteték, azt rendeli: hogy az atyának büntettéért ártatlan fia se személyében se birtokaiban és vagyonában el ne marasztaltassék. *)

¹⁾ Lásd I. Lajosnak némelly kemleki várjobbágyokat 1359, Nog és Chaford családot 1360, 's Sigmondnak néhány blatniczai várjobbágyot 1389 évben k. vitézszolgák közé emelő, továbbá Erzsébet özvegy királynénak a' nagy kemleki várjobbágyok részére költ 1385iki és a' pozsoni káptalannak gyurkai Mátét és atyafiaiát érdeklő 1386iki leveleiket Fejér Oklgy. IX. k. III. d. 35, 666, 684, X. köt. I. d. 212 és 320 lapjain. — ²⁾ Kovachich Sylloge Decret Comit. I. köt. 190 lap.

*) Érdekeseke törvényeink régiségeire nézve e' következő törvényágazatai is:

A' 8ik, 15ik, és 17dik ágazatok, mellyek a' vámútakon, hidakon vagy réveken felül vagy alul átmenőket vámpénzfizetésre szórítani, a' nemeseket bizonyos vámhelyekkel élésre kényszeríteni, 's a'

I. Lajosnak ezen egész hazánkat érdeklő decretumán túl a törvényszéki törvény történeteire nézve, jelesen Erdélyt illetőleg, különös érdekekkel bírnak következő közrendelményei is:

menyasszonyát lakába vivő nemest vámhelyeken egy ezüst gira fizetéssel terhelni tilalmazzák. E' törvényekből t. i. kiviláglik: hogy a' nemesek e' korban még révbér és vámpénzfizetéstől mentesek nem valának.

A' 9ik és 10ik ágazatok a' főbenjáró ítélet végrehajtásáról: hogy ha ki főbenjáró ítéletbe marasztaltatik, a' per bírása fogassa őtet be, és ellenfelelvi kibékülés végett három napig tartsa fogva, akkor pedig nem sikerülván a' kibékülés ellenfelének a' reá mondott büntetés végrehajtására adja át; ki ha azon büntetést rajta végrehajtatná, mind a' bírónak mind ellenfelének követelésétől flaival, testvéreivel, és feleségével együtt teljesen ment legyen; ellenben ha a' győztes fél vele kibékült volna, azonfelül, mit egyezés szerint ellenfelének adni tartozik, a' bíró tőle 50 girát, de nem többet, vehessen, 's annak erejéig jószágát le is foglalhassa.

A' 13ik ágazat: hogy ha kinek birtokában arany, ezüst, vagy másféle bánya felföldöztetnék, olly birtoka tőle csak illendő csere mellett vétethessék el, és ha a' király e' jogával élni nem akarna, csak a' fejedelmi jogát illető bánya-vámost (ur bura) vétethesse ki, a' birtok maga minden jogaival és haszonhajtásaival együtt urának megmaradván. — E' rendelet I. Károlynak fenn megérintett engedményét visszahúzta, és az olly birtok megtarthatását ismét király telzésétől függővé tette.

A' 14ik ágazat az adomány feletti perről: hogy az adományos az adományul nyert jószágot tulajdon nevében foglalja el, a' pert is ellenmondóival ne király nevében hanem önmagáéban vigye, 's abba a' király neve ne vegyítessék.

A' 20ik ágazat: hogy egyházi személyek ingatlan birtokot három tanuvallatási levelek mellett nemesek ellen se ne kereshessenek, se meg ne tarthassanak, hanem csak a' királynak vagy királyi felség képét viselő bíráknak privilégium alakú leveleiknél fogvást.

A' 21ik és 22ik ágazatok: hogy a' káptalan vagy konvent bizonyágai mások ne lehessenek, mint a' kik azon egyházban méltóságot viselnek; továbbá hogy idézésekre vagy tanuvallatásokra király emberei ugyanazon megyéből, mellyben ezen tételek véghezviendők, káptalan vagy konvent bizonyágai pedig a' közelebbi káptalan vagy konventből vitessenek.

A' 23ik ágazat a' tanúzások módjáról: hogy tanúvallatások más-kép ne tétethessenek, mint királyi, nádori, vagy ország bírói levél

I. Azon közrendelménye, ¹⁾ melyet erdélyi Fejérvárott 1344ik évben azon viszálykodásoknak megszüntetésére kiadott, melyek egy részről az erdélyi püspök, más részről az erdélyi nemesek, székelyek, és szászok közt hatóságaik határa iránt léteztek. Ezen rendelményében az egyházi törvényszékekhez tartozóknak jeleli a' menyegzőt, hitbért, mennyegzői ajándékot, leányi negyedtet, végintézetet, pap és asszony-veréseket, és szűz vagy asszonymegfertőztetést érdeklő nem fenytő pereket.

II. Azon 1365dik évben Zsólyomban költ közrendelménye, 's decretuma, ²⁾ melyben előbocsátván azt, — hogy az erdélyi nemességet azon szabadsági előjoggal, mellynél fogva valamint az országnak egyéb nemesei, úgy ők is népeiket, 's jobbágyaikat, és birtoktalan cselédjeiket tolvajság, rablás, és más főbenjáró bűntettek kivételével ítélhessék, örökre megajándékozta, — minden ítélő hatalommal bírónak meghagyja: hogy az erdélyi nemeseknek említett embereit senki törvényszéke elébe állítani, 's azoknak személyét vagy vagyonát letartóztatni ne merészelje.

III. Azon 1366iki privilégium alakú levél formában költ decretuma, ³⁾ mely által az erdélyi egész nemességet birtokaival együtt kamaranyereség fizetése 's élelemszerek szolgáltatása, és kénytelen táborozás terhe alól azon kötés alatt felmenté: hogy a' szent koronának azon részeken létező pártütői és ellenségei megalázásában a' királyt, vagy nevében működő vajdát, vagy alvajdát ségeleni kötelesek legyenek; továbbá őket szokásaiknak és tőle nyert szabadságaiknak élvezésében megerősíté, és az igazság-kiszolgáltatás módját, főképen a' bűntettek nézve, melyek által az erdélyi nemesség, kiváltképen oláhok részéről, mindennapi károsításnak ki vala téve, számos rendelettel szabályozá.

Az eddig előadott országos és részletes decretumain túl törvénytudományi régiségeinkre nézve e' királyunk alatt említést érdemlenek e' következők is:

I. Hogy a' nemességo rszágunk állapotjának jobbítása végetti országos gyülekezeteinek valamint atyja, úgy e' dicső királyunk sem volt barátja; mert ha azon illy gyülekezetet, melyet II.

---

mellett, és egybegyűjtve azon megye vagy kerület nemeseit, és tőlők a' vallomás nyilvánosan vétessék ki.

A' 25ik ágazat a' birtoki per folyamáról: hogy ingatlan birtokot érdeklő mindennemű per a' harmadik törvény-időszak alatt beveztessék.

¹⁾ Lásd Fejér Oklgy. IX. köt. I. d. 193 — 195 lap. — ²⁾ Ugyanott IX. köt. III. dar. 503 lap. — ³⁾ Ugyanott 552 — 558 lap.

András aranybulláját 1351ik évben megerősítvén, annak kivánata szerint jövő esztendőben ¹⁾ sz. István napján Székes Fejervárott az ország nádora és melléje rendelt főpapok és bárók által tartatott, kivesszük, ezen év után illy akár sz. istvánnapi, akár máskori országos gyülekezeteknek nyomdokára többé egész országlása alatt nem akadunk.

II. Hogy I. Lajos köz rendeleteit pusztán édes anyjának, Erzsébet királynénak, és báróinak tanácslatával, vagy épen egyedüli önhatalmával tevő, tanusítván ezt többek közt ezen állításnak első részére nézve ugyanaz 1351diki decretuma 12ik és 13ik Sának világos szavai, és az erdélyi püspök hatósága feletti viszálykodásokat elhatározó 1344iki rendelménye, ²⁾ második részére nézve pedig, az erdélyi nemesek részére költ 1365ik és 1366diki decretumai.

III. Hogy valamint I. Károly, úgy I. Lajos is, magát törvény felett állónak 's a' törvény erején, mások kárával és joga sérelmével is, tágító hatalommal felruházottnak tartotta, a' mint ezt számos privilegium alakú leveleik tanusítják. ³⁾

IV. Hogy a' boszniai eretnekek ellen viselt hadában hiteles pecsétének kancellárjánál létezett mindkét példánya ellopatván, új pecsétet csináltatott, és azzal előbbi pecséte alatt, jelesen 1364dik év előtt költ minden privilégiumait, valamint szinte atyjának két első pecsétei alatt kiadott kegyelemleveleit is, megerősíteni, és másként érvényteleneknek tekintetni rendelte; a' mint ezt ezen második pecsétével megerősített számos leveleinek bevezetések bizonyítják. ⁴⁾

V. Hogy az Árpádok példájára e' királyunk is öccsének, István herczegnek, az ország hol egyik, hol másik részének, 's tartományának birtokát és kormányát átengedte, ki ott nemesítő, és más néhány felségi jogokat gyakorlott; a' mint ezt több akkori oklevelek, melyekben hol Magyarország herczegének, hol Szepes és Sáros földje urának, hol Erdély, 's hol Slavónia, Horvát és Dalmátországok herczegének, sőt felségnek is czímeztek. ⁵⁾ Továbbá későbbben Slavónia herczegségével Károly durazzói herczeget is megajándékozta. ⁶⁾

¹⁾ Lásd Miklós nádornak bizonyos hamis pénz verésről vádoltat felmentő 1352iki birói levelét Fejér Oklgy. IX. köt. III. d. 665 lap. — ²⁾ Ugyanott IX. köt. I. d. 193 lap. — ³⁾ Lásd Károlyra nézve ugyan Fejér Oklgy. VIII. köt. III. d. 62, 218, 's IV. d. 305, 373, 592, Lajosra nézve pedig IX. köt. I. d. 472, 765, II. d. 143, 364, III. d. 42, 384, 504, 672, 679, IV. d. 50, 65, 339, 489, V. d. 318, 322, lap. — ⁴⁾ Lásd ezen bevezetések példányát h. t. 2. r. 14 cz. 22—25 §saiban. — ⁵⁾ Fejér Oklgy. IX. köt. I. d. 482. 662, II. dar. 47, 84, 85, 131, 165, 243, 273, 275, 's III. d. 666 lap. — ⁶⁾ Ugyanott IX. köt. IV. d. 382 lap.

VI. Hogy királynéi adomány és másféle kegyelem-osztogatások, 's a' királynék birói hatalommal éléseik e' korban is divatoztak. ¹⁾

VII. Hogy a' király ítélő udvarában e' királyunk alatt is rendszerint az ország bírāja vagy nádor, mások csak rendkívül ítéltek, 's hogy abban néha maga a' király is vitte az előlülést. ²⁾ Továbbá hogy birtoki jogot érdeklő pereket ezen ítélőszékén kívül senki más nem ítélhetett, ³⁾ és hogy viszont a' királyi felség különös jelenléte (*Specialis Regiae Maiestatis praesentia*) elébe tartozó perekben nem a' királyi ítélő udvar rendszerinti birái, hanem a' királyi udvar kancellárja bíraskodék. ⁴⁾

VIII. Hogy a' vármegyéket III. András törvénye szerint I. Lajos király alatt a' megyéket ítélletével végelt eljáró nádor, egyébkor pedig a' megyés gróf vagy algróf a' megyének négy szolgabiráival a' megyebeliek közgyülekezetében ítélte, 's a' király csak kivételképen bízott néha mást meg valamelly megye ítélésével. ⁵⁾ Továbbá hogy ha a' nádori gyűlés előtt kezdett per királyi jogokat érintett, vagy oklevelek általi bővebb bebizonyítást kívánt, az a' király ítélő udvarába a' nádor elébe átvitetni szokott. ⁶⁾

IX. Hogy a' nádoriakhoz hasonló közgyűléseket a' slávoniai bán és erdélyi vajda is azon országok összeséges nemeseinek és más állapotú lakosainak tartani szoktak. ⁷⁾

X. Hogy I. Lajos a' királyi és királynéi jogok kikeresésére kiküldött királyi ügyvédek jelenlétökben néha ugyan a' megyei grófok és algrófok által egyes megyékben, 1358ik évben pedig az ország nádora által egész országszerte közgyűléseket tartatott; melyekben azok, kiknek birtokaik királyi jog színe alatt kereset alá vétettek, jogaikat oklevelek vagy a' megyebelieknek nyilvánosságos tanúsága által bebizonyítani tartozának. ⁸⁾ Hasonló közgyűléseket tartatott István herczeg is a' herczegi jogok kikeresése végelt a' slávoniai bán által. ⁹⁾

XI. Hogy e' korban divatba kezdett jönni a' nádornak királyt érdeklő perekbeni bíraskodása. ¹⁰⁾

¹⁾ IX. k. I. d. 63, 66, 699, II. d. 53, 81, III. d. 318, 319 l. — ²⁾ IX. k. I. d. 256, 257, 338, 442, 445, 563, 709, 718, II. d. 438, 585, 732, III. d. 139, 203, 470 l. — ³⁾ IX. k. II. d. 585, III. d. 631 l. — ⁴⁾ IX. köt. V. d. 435 l. — ⁵⁾ IX. köt. I. d. 143, 163, 250, 267, 455, 625, 807, II. d. 115, 119, 455, 461, 621, IV. d. 703, 108, 305, 443, 647 lap. — ⁶⁾ IX. köt. I. d. 250, III. d. 104, IV. d. 305 lap. — ⁷⁾ IX. köt. II. d. 273, 547, 726, III. 200, IV. d. 155 lap. — ⁸⁾ IX. köt. I. d. 451, II. d. 476, III. d. 674, IV. d. 103, 207 lap. — ⁹⁾ IX. k. II. d. 273 lap. — ¹⁰⁾ IX. k. I. d. 95, III. 104, 674 l.

XII. Hogy e' korban is a' birtoki jogot érdeklő perek rendszerint a' jószág visszafoglalásával (recaptivatio) kezdődtek, — hogy a' két első úgy nevezett tanácslati idézésekre (Evocationes consultativae) meg nem jelenő alperes vagy szavatos három vásárban kikiáltaték, — és hogy jogtalan visszafoglalás és kereset miatt a' felperes mindenkor a' követelt jószág becsúárával bűnhődék. ¹⁾

XIII. Hogy e' korban már egy főpap esküje tíz nemeséért vételett, — hogy a' főpapok csak lelkiismeretökre esküdtek, — hogy határperekben a' tanúk mezítláb feloldott övvel, és földgö-röngyöt fejük felett tartva tevék le hitöket. ²⁾

XIV. Hogy e' korban azon elv már virágzó divatban volt, melly szerint egyházi jószágoknak az egyház pártfogója közbenjövele nélküli elidegenítéseik érvénytelenek. ³⁾

XV. Hogy I. Lajos a' fővesztő, kínzató, és törvényfa-állító hatalmat egyes nemzetségeknek igen bőkezűleg ajándékozgatá, valamint a' rendes biráskodás alóli felmentetéseket is. ⁴⁾

XVI. Hogy a' római pápák valamint I. Károly úgy e' királyunk alatt is hazánkban az egyházi hűbérek és hivatalok fenn-tartásának és közvetlen betöltésének jogát gyakorlották, 's hogy a' papoktól önmagok részére jövedelmi adókat és gyűjtelékeket, követeik számára pedig ügyvivői költségeket (Procuraciones) szedettek, 's magokat az egyházi javak iránti igazságkiszolgál-tásba avatgatták. ⁵⁾

XVII. Hogy e' korban Slavónia, Horvát és Dalmát országok eleintén ugyan 1356ik évig egy bán hatósága alatt állot-tak, ezen év után pedig Slavónia más, Horvát 's Dalmát or-szág ismét más külön bán által kormányoztaték, a' mint eze-ket Lajos király privilégium alakú leveleinek befejezéseik bi-zonyítják.

XVIII. Hogy I. Lajos alatt a' privilégium alakú királyi levelek be-fejezésében, az erdélyi szászok 1366iki szabadságlevelét kivéve, semmi megyés gróf neve elő nem fordul, sőt 1354ik évi Sep-tembertől kezdve, ugyanezen szabadságlevelet és az erdélyi-eket érdeklő 1366ik decretumot kivéve, még a' királyné bárói-nak nevei sem jelennek meg többé.

¹⁾ IX. köt. I. d. 168, 309, 541, 718, III. d. 139, 631, IV. dar. 235, 456, V. d. 216, 351, 361 lap. — ²⁾ IX. köt. II. dar. 343—355, IV. d. 269—285 lap. — ³⁾ IX. köt. I. d. 718, II. d. 680, IV. d. 494, V. d. 372 lap. — ⁴⁾ IX. köt. I. dar. 480, 647, 768, II. d. 369, 573, 577, III. d. 345, 490, IV. d. 172, 229, 490, V. d. 370 lap. — ⁵⁾ IX. köt. I. d. 116, 117, 120, 216, 217, 290, 291, 296, 306, 377, 398, 400, 675, 686, II. d. 88, 174, 249' III. d. 320, IV. d. 508, V. d. 114 lap.

XIX. Hogy a' veszprémi püspökök I. Lajosnak, valamint atyának I. Károlynak, országlása alatt is a' királynéi kancellár címét és méltóságot folyton viselték. ¹⁾

Je g y z e t. A' törvénykönyvünkben e' királyunknak decretuma után álló magyar nyelven szerkesztetett eskü mind tartalmát mind magyarságát tekintve, inkább Ilik Lajos korába, mellyben az eskühöz mint végső segédszerhezi folyamodás napi renden vala, tartozik.

20. §. I. Mária, II. Károly, és 'Sigmondról.

Mária királyné I. Lajos leánya (1382—1395iki Május 17kéig), ki eleintén ugyan édes anyjával Erzsébettel, ²⁾ azután pedig, anyja a' novigrádi tömlöczben orozva megületvén, 1387dik évi Mártius 31kétől fogva, melly napon férje Zsigmond megkoronáztaték ³⁾, férjével ⁴⁾ uralkodék, törvénykönyvünket 1384ik évben költ egyetlenegy decretumával bővítette; mellyben atyának, II. András aranyhulláját magában foglaló és a' nemességnek abban elősorolt szabadságait újakkal bővítő, 1351diki privilégium alakú levelét minden változtatás nélkül megerősíti. Ezen országunk főrendeit és nemeseit egyiránt illető levelén túl e' királynénk jövő évi budai országgyűlés alatt, mellyre mindenik vármegyéből négy előkelő nemesnek megkelleték jelenni, az ország nemeseinek szabadságaik meg nem tartása iránti panaszára különös oklevelet adott, mellyben minden szabadságaiknak pontos megtartását fogadja. ⁵⁾ Továbbá Mária korából bírjuk a' királynék hívségében fogságban létök alatt is megmaradott ország főpapjai, bárói, és összeséges nemesaiköz béke visszaállítására hozott, és esküvel pecsételt 1386diki székesfejérvári határozatainak 9 cikkekre terjedő töredékét. ⁶⁾

II. K á r o l y n a k (1385 Dec. 31étől 1386 Febr. 24éig), ki, a' pártütők által királyi székre emeltetvén és 1385dik év utolsó napján a' királynék színlett megegyezésökkel és jelenlétökben megkoronáztatván, a' koronának elfogadásáért fején Forgách

¹⁾ VIII. köt. II. d. 397, 451, 470, 509, 553, III. d. 212, IV. d. 312, 587, 655, IX. köt. II. d. 697, IV. d. 114, 215, 561 lap. — ²⁾ Tanúsítják ezt Erzsébet özvegy királynénak több azon korbéli adomány és másféle királyi hatalmú levelei Fejér Oklgy. X. k. I. d. 40, 44, 94, 145, 147, 208, és 212 lapjain. — ³⁾ Lásd Zsigmondnak Kanizsiai János esztergomi érsek részére koronázási ajándék fejében tett adományról költ 1388diki levelét ugyanott a' 327 és 454 lapokon. — ⁴⁾ Lásd mind kettőjöknek Fejér oklevélgyűjteményében találtató adomány és más királyi hatalom gyakorlatát tanúsító leveleit, 's jelesül Zsigmondnak Stibor pozsoni gróf részére Bolondocz vára iránt költ adományerősítő levelét a' X. k. II. d. 286—288 lapjain. — ⁵⁾ Kova-chich Sylloge Decret. Comit. I. köt. 53—56 lap. — ⁶⁾ Kovachich Notitiae Prael. ad Syll. Decr. 414—422 I.

Balázs által 1836dik Febr. 7kén orozva ejtett seb következéséből ugyanazon hónap 24én életével lakolt, ¹⁾ csak néhány kegyelemleveleivel bírunk, országos rendelményével eggyel sem.

Zsigmond királynak (1387 Márt. 31étől 1437ik Dec. Sáig), — ki minden nagy érdemei mellett II. Károly pártolói elleni mértéktelen szigorúsága 's özvegy korábbi fajtalan kicsapongásai és heveskedése által eleintén mind önmagát veszélybe mind az orgott több évekig tartó zavarba dönté ²⁾, továbbá Dalmáciának néhány városait, mellyeket az elégületlenek által 1397ik évben királyi székre meghívott László nápolyi király reményétől elesvén eladott, a' velenczeiektől visszavenni nem tudá, 's Vörös Oroszországot Podoliával együtt a' lengyelek által elfoglaltatni, és Moldvát tőlök függő állapotra jutni engedé, sőt még a' szepesi 13 városokat is Lublyó és Podolin várakkal együtt hazánk századokig tartó rövidségére nekik elzálogítá ³⁾, — törvénykönyvünkben azon közbocsánati levelén túl, mellyet 1403ik évben a' vele Budán összesereglett hű báróinak, főembereinek, és nemeseknek esedezésére az ellene fellázadtaknak újonan adott, hat országos törvénylevele vagy is decretuma létez.

Első decretuma Budán 1404ik évben költ, és 20 §§okra oszlik. Ezen hű főpapjaival, báróival, és főembereivel (Proceres) tett rendelményében Zsigmond király azoknak esedezésére, kiknek jószágaik László nápolyi király részére keletkezett pártütésbeni részvétel színe alatt elvételtek, és másoknak elajándékoztattak, előre bocsátott tanácskozás után azt rendeli: hogy azok közül, kik a' pártütésben részt vettek, csak azoknak ítéltessek jószáguk minden esetre vissza, kik világos bizonyítvány vagy hitelt érdemlő tanúság által megmutatják: hogy az István érseknek, és Miklós erdélyi vajdának adott közbocsánati levél feltételeit híven megtartották, más megkegyelmezettek közül pedig csak olyanoknak, kik nem csak fejökre hanem jószágaikra is kegyelmet nyertek, és illyeknek is csupán azon egy esetben, ha az adományos nyert adományát a' törvényes év lefolyta alatt iktat-

¹⁾ Lásd Tháróczy III. r. 2—8, és IV. r. 1 cikkén, az esztei krónikán, 's a' pozsoni egyház kézirati történetkönyvén túl Mariának kozmáli Forgách Balázs és Péter részére Ghymes vára felett költ 1386diki adománylevelét Fejér Oklgy. X. k. I. d. 279—283 lapjain. — ²⁾ Lásd Tháróczy IV. r. 9—12 cikkei, Zsigm. I. decr. 1 és 2 §§ait, az 1403dik évi közbocsánati hirdetményét, 's a' Kanizsaiak részére költ 1397diki adományi, és Maróth János bán hívségét jutalmazó, és némelly nemeseknek megkegyelmező 1400diki leveleit Fejér Oklgy. X. köt. II. d. 415, 747, 's 748 lapjain. — ³⁾ Lásd Madarassy püspök előidézett munkájának 33, 34, 55, 56, 84—87, 's 160 lapjait, 's Rozenich történetirata II. k. 78—80 lapját, és az ott kijelölt kútfőket.

tással megerősíteni merő gondatlanságból vagy hanyagságból elmulasztotta, és így adománylevelét erővesztetté válni engedte.

Második vagy is úgy nevezett kisebb decretuma 1405ik évi Aprilis 15kén privilégium alakjában költ, 's a' király úri hatósága alatt lévő városok és szabad helységek rendbeszédésével foglalkozik, és 21 ágazatokra *) oszlik. Ezen törvénylevel

---

*) Ágazatai közül legérdekesebbek:

Az 1ső ágazat, melly, a' papi járandóságokat kivéve, mindent Buda városának mértékeivel méretni parancsol, a' máskép mért árú vesztesége alatt.

A' 4ik ágazat, melly rendeli: hogy a' király városainak és egyéb szabad helységeinek lakosai ügyeiket tulajdon bíráiktól vagy tárnokmesterhez vagy azon város ítélőszékéhez vigyék, mellynek szabadságával felruházva léteznek, 's onnan többé más bíró elébe ne vihessék.

Az 5ik ágazat, melly megengedi: hogy a' király városainak és szabad helységeinek bírái és esküdtjei ezután mindazokat, kik birtokaikban gonosztetteket elkövetnek, elítélhessék, és érdemök szerint megbüntethessék, 's ha őket kézre nem keríthetnék, levelesekévé tehessék.

A' 6ik ágazat, melly rendeli: hogy a' király városainak és szabad helységeinek lakosai a' magányos hazafiak jószágaiba, és ezeknek jobbágyaik a' királynak fenn nevezett birtokaiba megtelepülés végett szabadon átköltözhesseken úgy: hogy őket birságok miatt se lehessen egy hónapnál tovább tartóztatni.

A' 7 és 8ik ágazat; hogy ha kinek az érdeklött városok és szabad helységek lakosai ellen adósság vagy bántalom miatt keresete vagyon, azt azoknak rendes bírájok elébe vigye, 's őket önhatalmilag senki befogni vagy megzálogolni ne merészelje; hogy ha pedig a' város vagy helység bírájától nem nyerne igazságot, akkor, de csak akkor, vigye ügyét a' tárnokmesterhez, és ha ez sem szolgáltatna törvényt, a' királyi felség jelenlétebe.

A' 10ik ágazat: hogy ezután a' királyi gyűjtelekekből és adókból reá eső részt, semmiféle szabadság levél ellent nem állhatván, mindenik polgár és lakos kivétel nélkül fizesse.

A' 12ik ágazat; melly a' 4dik ágazat rendeleteit az újonan teremtet városokra kiterjeszti.

A' 13ik ágazat: hogy a' királyi városok és szabad helységek polgárai a' királynak új esztendei ajándékot az újonan tett egyezés szerint, a' király ajtónállói mesterének pedig ugyanakkor 6 forintot adjanak. Továbbá hogy a' közibök jövő királynak vagy királynénak

bevezetésében előadja a' király: hogy a' bessenyők, tatárok, és újabb korban a' törökök általi pusztításoknak fő oka fallal kerített városok ritkaságának lévén tulajdonítható, az egész országbeli királyi városok, mezővárosok, és szabad helységek (liberae villae) köveit egybe hitta, 's kérelmeiket és véleményeiket kihallgatván, főpapjainak és jelesb fő embereinek, 's azon küldötteknek is tanácslatával némelly városoknak köfallal bekerítését, és néhány mezővárosok 's szabad helységeknek városi rangra emelését elhatározta, és azon felül jelen törvénylevele által némelly szokásaikat, mellyek inkább visszaéléseknek látszattak, eltörlötte, másokat pedig megmódosította, és néhány új rendeleteket reájok nézve hozott légyen.

III-ik decretuma ugyan azon 1405dik évben Augustus 4kén Budán költ, 's 16 ágazatokból áll. *) E' rendelményét, mellyre

egy méltányos ebédet és vacsorát, fő lovászmesterének pedig egy egy mesterséget üző minden mesteremberek összesen mesterművekből egy darabot, és azt is egy évben csak egyszer adni tartozzanak, az egyéb udvari főtisztek és szolgák tőlök semmit se követelhetvén.

A' 14ik ágazat; hogy az egyházi férfiak világi, a' világiak pedig egyházi törvényszék elébe tartozó ügyek ítélésébe ne avatkozzanak, és ha köztök a' bíróság felett kérdés támadna, azt eldöntés végett a' király különös jelenléte elébe terjesszék.

A' 15 — 17ik ágazatok a' harminczadokról, jelesen a' kötegek és hordók vizsgálatának módjáról, a' harminczad csalások büntetéséről, és a' harminczadot fizetőknek vámfizetéstől felmentéséről rendelkeznek.

A' 18 és 19ik ágazatok, mellyek azokra, kik a' király által forgásba hozott pénzt el nem vennék, 's körül metélnek, vagy másképp meghiányítanak, büntetéseket rendelnek, és a' pénzváltást a' királyi pénzváltókon kívül mindenkinek a' felyáltott pénz vesztesége alatt megtiltják.

A' 20 és 21ik ágazatok; mellyek közül amaz a' külföldi só behozatalát, emez pedig a' még pénzzé nem vert arany 's ezüst kivitelét tilalmazza, és ennek meggátlására czélirányos rendeleteket téssen.

*) Egyes rendeletei e' következők:

Az 1 — 5ik ágazatok hatalmaskodó tett büntetése alatt parancsolják: hogy a' király udvarába, táborba, vagy akárhova menők a' föld népét kárrel vagy bántalommal ne illessék, — hogy senki más birtokában annak emberét akárminemű tetteért tulajdon hatalmával

bevezetésének előadása szerint okot a' különféle, néha egymással ellenkező, szokásokból eredt károk szolgáltatnak, 'Síg-

meg ne zálogolja, — hogy a' bírák, kivéve, kiknek arra hatalom adva vagyon, csonkítással ne büntessenek, — hogy senki rablást, vérontást, és másféle hatalmaskodást ne tegyen, — s hogy senki tulajdon birtokában valamelly átkelőnek jószágát le ne tartóztassa, se le ne tiltassa, az illy tétellel élés csak közhelyen vagy más birtokában lévén az ország szokása szerint szabad.

A' 6 és 7ik ágazatokban rendeltetik: hogy ezután az eladandó árunak vesztesége alatt minden adás-vevésekben budai mértékek, és ne másféle, mint vagy száz új denáros vagy pedig arany forintok használtassanak.

A' 8ik ágazat a' külföldi só behozását elkobzás, a' 9ik ágazat pedig a' király ellen lüségtelenek és más gonosztevők pártolását a' reájok váró büntetés alatt tilalmazza.

A' 10ik ágazat a' parasztok feletti igazság-szolgáltatás rendjét szabályozza; jelesen, hogy ha kinek valaki parasztja ellen keresete van, azt földes ura elébe terjessze, és ha ez igazságot szolgáltatni vonakodnék, ötet idéztesse az igazság megtagadásáért a' megye grófja és nemes bírái elébe; kik király kegyelme és hivataluk vesztesége alatt rövid eljárás mellett törvényt szolgáltatni tartozzanak.

A' 11ik ágazat a' városi polgárok elleni keresetek bíróságát rendeli el; hogy t. i. a' követelő keresetét azon város bírása és esküdtszéke elébe terjessze, és ha ezek igazságot szolgáltatni késedelmessé válnának, a' tárnokmesterhez folyamodván, azáltal szorítsa őket köteleességek teljesítésére. Továbbá hogy a' perlekedők a' városi bírák ítéletét, ha abban meg nem nyugodnának, a' tárnokmesterhez, és ezét a' királyi felség jelenlétébe vihessék.

A' 12ik ágazat az egyházi és világi törvényszékek egymás körébe ereszkedését tilalmazza, 's a' 11ik decretum 14ik ágazatát szórul szóra ismétli.

A' 13ik ágazatban igéri a' király: hogy ha ki tulajdon birtokában ezután arany, ezüst, vagy másféle érczet talál, oly birtokát akarhatja ellen tőle el nem veendi, azon kötés alatt mindazonáltal: hogy a' talált érczből járó bányatized felét királyi fiskusának átadni, és a' nyert aranyat vagy ezüstöt azon mennyiségen kívül, melyet talán tulajdon szükségére megtartani kívánna, a' királyi kamarának eladni tartozék.

A' 14 — 16ik ágazatok a' 11dik decretum szabad sorsú embereknek elköltöztetéséről szóló 6ik ágazatát ismétlik azon hozzáadással: hogy ha a' földes úr költözni akaró jobbágyán valamolly adózást a'

mond király főpapjai, bárói, 's jelesb főemberei gyülekezetében, és tanácslatuk, hatalmuk, és megegyezésök hozzájárultával hozta.

IVdik decretuma 1411dik évben Pozsonban költ, a' kamara-nyereség és főpapi dézsmaszedőkhöz szól, és ezen adózások kivételét és beszedését szabályozó 6 törvényczikkből áll.

Vdik decretuma 1435diki évi Mártius 12kén az eredeti példányok szerint nem Budán, mint törvénykönyvünkben tétetik, hanem Pozsonban a' királynak függő hiteles új pecsétje alatt költ, 's költének napját tekintve a' Vdik decretum után, mellyel egy országos gyűlésben hozatott, kellene állania. Ezen egész rendelmény 9 cikkelyekben a' táborozás kötelességének és haza védelmének szabályozásával, és a' táborozás alatti kihágások bosszulása módjának elhatározásával foglalkozik, 's reája Zsigmond királynak azon országos táborozási tervezete szolgáltatott alkalmat, mellyet ő hazánktól távollétében al-kanczellárja által minden megyének megküldetni, és az ottani meghányás után országos gyűlésben véghatározat végett felvételni parancsolt, 's mellyet Kovachich urak *Regestrum exercituum* *annis anni 1433* ¹⁾ czime alatt 38 cikkre felosztva közre bocsátottak.

Ezen tervezet, jóllehet maga Zsigmond sem kívánt neki kötelező erőt tulajdonítani, törvénytudományunkra nézve még is nem csekély érdekekkel bír, részint mivel néhány törvényeink p. o. az 1500: 22, és 1518: 3dik törvényczikkelyek reá hivatkoznak, 's a' fegyveresek tartása terhé a' főpapok és egyházi személyek által annak határozata szerint kívánják viseltetni, részint mivel sok találta benne, mi törvényünk régiségeire nézve említést érdemel, jelesen: hogy az ország határszélei védelmének terhe főleg és rendesen a' királyi és királynéi felsőgeket, és a' főpapokat és más egyházi személyeket jövedelmeiknél fogvást illette, — hogy azelőtt az ország rendjei országos táborozás-

fizetés határnapjától számított 15 nap alatt meg nem vett, azért ötet vissza ne tartóztathassa, és hogy a' miért jobbágyát költözési szabadság-nyerés előtt nem vádolá, azért ötet se költözésében ne gátolhassa, se kárba ne ejthesse.

Jegyzet. Az eddig előadott decretumait önmaga Zsigmond király is I, II, és IIIdik számmal jeleli. ²⁾

¹⁾ Lásd Kovachich *Sylloge Decret. Comit. I.* köt. 416—440 lap.

²⁾ Lásd egy 1424iki levelét Kovachich József *Notitiae praelim. ad Sylloge Decret.* 119. lap.

kor csak 15 napig szoktak a' seregnél maradni, — hogy országos táborozás csak akkor hirdethetett, ha a' királynak népei az ellentállásra elégtelenek voltak, — hogy Dalmát, Horvát, Kún és Bolgár országok, 's Ráma, Servia, Gallícia és Lodoméria Zsigmond által egyaránt Magyarország bekebelezett, regna incorporata, országainak neveztetének, — részint végre azért, mert e' tervezetben egyenként elősorolva találjuk azon főpapokat 's más egyházi személyeket, és országnagyokat, kik akkor egész zászlóaljal 's banderiummal, kik ismét 100, 400, vagy 1000 lovassal, 's 50 vagy 25 lándzsással táborozni köteleztetének.

Vidik vagyis úgy nevezett nagyobb decretuma Pozsonban az ország főpapjainak, báróinak, és az ország minden vármegyeiből királyi meghívás mellett összesereglett ország nemesseinek egyetértő tanácsával és megegyezésével hozatott, 's 1435ik év Mártius 8kán teljes privilégium alakú levél formában költ, 's 24 törvényczikkekre *) terjed.

---

*) Közülök érdekesbek e' következők:

A' 2ik ágazat a' nemesi birák választásáról: hogy nemesi birák az egész megyebéli nemesség által nagyobb birtokú 's jelesebb nemesek közül választassanak, 's a' megválasztattak ezen hivatalt, kivéve ha fontos okok miatt azon megyében nem lakozhatnának, 25 gira büntetés alatt felvállalni, és ismértető pecséttel ellátva legalább egy évig viselni tartozzanak, azután mindazáltal ötödik évig azon hivatal újonani felvállalására nem kényszeríthetvén.

A' 4 és 5ik ágazatok, mellyek a' hatalmasan elfoglalt jószágoknak királyi parancsoló levél mellett kikiáltott gyűlések, Proclama congregatio, általi azonnal eszközendő visszaadását rendelik, és egyszersmind a' megye grófjának és szolgabiráinak meghagyják: hogy azon túl a' tő és határszomszédoknak illy egybehítt gyűlésben tett vallomásaikat magában foglaló birói levelök mellett a' hatalmaskodót a' jelenlévő káptalan bizonyosága által végítéltével végett bizonyos határnakra a' királyi kúria elébe idéztessék, 's az ügyet oda átküldjék; hol a' király vagy más megkeresett bíró abban minden további határidő-adás nélkül fejre teendő esküt határozni, és végítéletet hozni tartozzék.

A' 6dik ágazat, melly a' tisztviselők által urok várából vagy hivatalából elkövetett károsításokra és bántalmakra nézve azt rendelik: hogy az úr minden illy kártételért tulajdon javaiból elégtételt adni, 's azon túl magát az illy tettekrei parancs-adás gyanújától illő eskü által kitisztítani tartozzék, egyébiránt feljogosítva lévén a'

Zsigmond királynak ezen törvénykönyvünkben létező közrendelményein túl, azon kívül is bírunk egy még előbbi, u. m.

marasztalás terhé tiszttviselőjén megvenni, és annak erejéig vagyónát lefoglalni, sőt személyét is letartóztatni.

A' 7ik ágazat, melly elősorolja azon eseteket, mellyekben a' megyei, és más világi bírák nádori gyűléseken kívül is némelly bíróságokat vehetnek.

A' 8 és 9ik ágazat, melly a' király embere és hiteles hely bizony-sága általi eljárások módjáról, 's azoknak, ha hamis eljárást vagy tudósítást tennének, büntetéséről szól.

A' 17 és 20ik ágazatok a' magonszakadottak jószágairól: hogy ha, valaki leánygyermeket és özvegyet sem hagyva magonszakadván, bizonyos nem volna, valljon királyi jogot vagy valamelly férfiági atyfiakat vagy leányági utódokat illetők legyenek-e jószágai? illy esetben a' megye grófja, szolgabírái, és összesereglett nemesei a' középszerű nemesek közül válasszanak valakit, ki a' megholtnak jószágait számadás terhe alatt addiglan kormányozza, míg azoknak megürültsége 's leháromlása a' király udvari ítélőszékén kihirdette-tik; és hogy ezen hirdetésre mindazok, kik a' jószágokhoz igényt tartanak, jogaikat a' király udvariszékének bírái előtt mennél előbb, legfeljebb a' harmadik ünnepnyolczadi széken, bebizonyítani tartoz-zanak; mit ha teljesítenének, őket a' bírák azonnal birtokba iktas-sák, ellenkező esetben pedig a' jószágokat királyi jognak ítélik, és ha ki irántok tovább valamit igénylene, azokat király kezéből törvény útján követelje.

Ha pedig a' fiúörökös nélkül elhalt nemes özvegyet vagy leány-gyermekeket hagyott maga után, ezeknek kezeiből az elhalt jószágai elebb el ne foglaltassanak, mintsem a' valóság aziránt, valljon azok-nak öröksége leányágot illető-e vagy nem? kellőleg kinyomoztat-nék; és ha a' jószágok leányágot nem illetőknek találtatnának, az özvegy ugyanazoknak birtokából előbb ki ne zárassék, mintsem a' ki-rály, vagy kikre háromlanak, ötöt hitbére, és menyasszonyi jogaira nézve ki nem elégitik; a' leánygyermeknek pedig férjhez menne-telőikig az atyai ház, az atyai jószágok negyedrészevel, országunk régi szokása szerint leányi negyed fejében szakasztassék ki, és bir-tokul adassék, férjhez menvén pedig a' leányok leánynegyedi jo-gaikra nézve pénzzel elégitessenek ki, kivéve ha valamellyik kö-zülők birtoktalan emberhez, de még is testvéreinek vagy azon atya-fiainak, kikre a' leánynegyedi jószágoknak vissza kellene szállaniok, megegyező akaratjával, nem pedig a' nélkül, menne férjhez; ki-nek a' leánynegyedi jószágok örök joggal meghagyandók.

1401dik évi általános közbocsánati levelével ¹⁾, és 3 decretumaival, ugymint:

I. Azon 1404dik évi húsvét utáni vasárnapon Pozsonban költ decretumával ²⁾, melyben azon már tűrhetlenné vált sokféle rosznak elhárítására, melyet az apostoli szék leveleivel ellátottaktól (Bullati) az ország minden rendű lakosai szenvedtek, az ország főpapjaival, báróival, főembereivel, nemeseivel, és közönségeivel (Universitates) tartott érett tanácskozás után, a' sz. korona jogánál és királyi hatalom teljességénél fogvást felségsértés büntetése alatt rendeli: 1) Hogy ezután az apostoli széknek vagy követének, és más fő papoknak levele mellett a' király különös megegyezése nélkül senki semmiféle egyházi hűbért vagy hivatalt el ne fogadhasson, és ha azon zavargó idők alatt elfogadott volna, meg ne tarthasson. 2) Hogy megürült vagy ezután megürülendő akármiféle egyházi hűbéreket, az egyházpártfogói joggal bíró világi nemeseket kivéve, a' királyi felségen kívül senki, bármelly méltóságú főpap legyen, betölteni, vagy rólok rendelkezni ne merészeljen. 3) Hogy senki az egyházi személyek közül semmiféle akár egyházi hűbéreket, akár peres ügyeket érdeklő levelet az apostoli széktől és annak köveitől vagy tisztviselőitől király különös engedelmé nélkül elfogadni, kihirdetni, vagy végrehajtani ne merészeljen.

Ezen decretuma által Zsigmond a' királyi egyházpártfogói jogon néhány elődei alatt ejtett sebeket megorvosolta, és a' királyi tetszvény jogát megállapította.

II. Azon 1427dik évben Brassó városában költ, 's 9 ágazatokra terjedő decretumával ³⁾, melyben, mint bevezetésében előadja, az ország egyházi és világi lakosainak a' táborba mennők kártételei feletti gyakor panaszára főpapjaival és báróival tartott érett tanácskozás után az illy kihágások elkövetőire büntetéseket szab, 's a' birói eljárás rendjét meghatározza, és a' táborozóknak szükséges élelmi szerek árát kiszabja.

III. Az 1397ik évi Temesvári országos gyűlésben, melyre minden főpapok, apátok, prépostok, országnagyok, és mindenik vármegyéből nemes társaik által meghatalmazandó 4 nemesek, és a' dalmáciai városok követei is megvalának hívatva,

---

A' 22 és 23ik ágazatok a' vámpénzeknek egész országszertei igazságos mérsékleteről.

¹⁾ Lásd Kovachich Vestigia Comit. 194—196 lapjait. — ²⁾ Lásd ugyanazon munkának 199—203 lapjait. — ³⁾ Lásd Kovachich Supplem. ad Vestigia Comit. I. köt. 328—337 lapjait.

köz egyetértéssel hozott decretumának egyes oklevelekben ¹⁾ előforduló néhány érdekes határozataival, jelesen: 1) Hogy Zsigmond király mindazon adományait visszahúzhassa, mellyeket az előbbi lázadások alatt akár a' lázadóknak magoknak tőlök féltében; akár a' lázadókali kibékülést közbenjárásukkal esz- közlőknek szolgálataikért tett. 2) Hogy a' király által elzálogított minden várak, városok, és birtokok, a' záloglevelek félretételével, azonnal királyi kézre bocsátassanak vissza. 3) Hogy Zsigmond király a' slávoniai nemeseknek azon szokásait és szabadságait, mellyeket Lajos király alatt élveztek, levélbe foglalja, és megerősítse, mellyeknek egyike jelesen az volt: hogy a' slávoniai nemesek magoknak jegyzőt választhassanak, ki a' slávoniai megyés grófok törvényszékén hozott minden ítéleteket azoknak pecséteik alatt hitelesen kiadhasson, a' nélkül mindazáltal, hogy nemesek ügyeit a' megyés gróffal szolgabírák nélkül ítélné, vagy birtokörökítő leveleket kiadhatna.

Jegyzet. Zsigmond királynak ezen részint törvénykönyvünkben foglalt, részint azon kívül találtató decretumai gondosb áttekintéséből kiviláglik: hogy ha bár az ország köznemesei köztörvényhozásbani részvételre néha meghívattak, 's abban valóssággal részt vettek is; részvételök mindazáltal, a' mint ezt a' törvénykönyvünkbeni első 4, ugymint csupán országunk főpapjai, bárói, és főembereivel hozott decretumai tanúsítják, elkerülhetlenül szükségesnek még nem tartaték.

Némellyek e' korban már a' királyi városok köztörvények hozásbani részvételének nyomára is akarnak akadni, jelesen Zsigmond 2ik decretumának bévezetésében. De hibásan; részint mivel a' városok követei, ugyanazon bévezetés világos szavai szerint, csak azért hivattak össze, mert a' király kérelmeiket, felvilágosításait, panaszait, és tanácslataikat önmagok dolgaiban hallani akarta, részint mivel nemcsak a' királyi városoknak, hanem a' király mezővárosainak és szabad faluinak követi is meghíva valának, részint végre, mivel a' király e' decretumában foglalt határozatait egyrészint merő királyi hatalmából, másrészint, mint a' 17 és 20dik czikkek tanúsítják, az ország főpapjainak, báróinak, és főembereinek megegyezésével tette, a' városok követi határozat-tételbeli részvétele sehol sem említetvén. Ide járul egyébként azt is: hogy a' királyi város nevezetnek akkori jelentése a' mostanitól nagyon különbözött, az akkori királyi városok, u. m. egyéb királyi helységek és bir-

¹⁾ Lásd Fejét Oklgy. X. köt. II. dec. 435, 546, 's 622 lapjait.

tokok, magányos hazafiaknak el is ajándékozathatván. ¹⁾ Egyéb-iránt néhány oklevelek tanúsítják: hogy Zsigmond királyi városait az őket főleg érdeklő tárgyak elintézésére nemcsak ezen alkalommal, hanem több ízben is meghíni szokta.

Továbbá Maria királyné és Zsigmond alatt, előadott törvényleveleiken túl, törvénytudományi régiségeinkre nézve említést érdemlenek e' következők is:

I. Hogy Maria királyné, jóllehet koronáztatásakor csak 12 éves volt, a' felségi jogokat tüstént gyakorlotta. ²⁾

II. Hogy Zsigmond király főpapjaival, báróival, és más főembereivel tartott tanácskozás után I. Lajosnak pusztán titkos pecséte, Erzsébet és Maria királynéknak pedig és önmagának akárminemű pecséteik alatt költ leveleit 1405 évi sz. György napjától jövő év azon nagjáig megerősítés végett előterjesztetni parancsolta, ezen határidőnek elmúltá után pedig a' megyék grófjai által a' fenn érdekelt levelek előmutatása végett gyűléseket tartatott, és mindazon leveleket visszahúzta és érvényteleneknek nyilatkoztatta, melyekre nézve a' megerősítés hozzájárulta be nem bizonyíthataték. ³⁾

III. Hogy Maria királyné országlása alatt, valamint szinte Zsigmond első éveiben is, gyakor divatban voltak az ország főpapjai, bárói, és nemeseinek országos gyülekezeteik ⁴⁾, 's hogy Zsigmond alatt egy Dalmácia részére Segniában, és egy Slavónia részére Körözsön tartott országgyűlésnek nyomdokai is előfordulnak. ⁵⁾

IV. Hogy a' slavóniai bánság e' korban többnyire elválasztva volt a' dalmát- és horvátországi bánságtól ⁶⁾, 's hogy Dalmácia magyar törvények szerint kormányoztaték, mit eléggé tanúsít: Iőz Az, hogy a' dalmáciai városok 1397 évben tartott országgyűlésre meghívtak. ²⁾ Az, hogy a' király, valamint Magyarország megyéibe, úgy Dalmáciába is maga helyett, sőt a' nádor helyett is ítélő birákat küldeni szokott ⁷⁾. ³⁾ Az, hogy a' közöttök folyó pereket a' király néha magyarországi birák elébe áttétette. ⁸⁾ ⁴⁾ Az, hogy Zsigmond király adományzó jogát ott szinte úgy, mint Magyarorszáiban gyakorlák. ⁹⁾

¹⁾ Lásd Zsigmondnak Patak és Vjhely kir. városok felett 1390, és Varasd felett 1398 évben tett adományzásait Fejér Oklgy. X. köt. I. d. 610—612, 's II. d. 553—556 lapjain. — ²⁾ Lásd ugyanott X. köt. I. d. 46, 58, 60 lap. — ³⁾ Lásd illy visszahúzott levelek mellett birt jóságokról költ adományleveleinek példányát h. t. 2. r. 14 címében. — ⁴⁾ Tanúsítják ezt több oklevelek Fejér Oklgy. X. köt. I. d. 216, II. d. 256, 356, 435, 438, 546, 622 lap. — ⁵⁾ Ugyanott 453, és 537 lap. — ⁶⁾ Fejér Oklgy. X. köt. I. dar. 60, 407, 412, 499, II. dar. 264, 396, 402, 525 lap. — ⁷⁾ Ugyanott X. köt. I. d. 460 lap. — ⁸⁾ Ismétott 522 lap. — ⁹⁾ Szinte ott X. köt. I. d. 523, II. d. 454, 494, 645, 743 lap.

V. Hogy Maria királyné Gallicziában, melyet valamint atyja, úgy ő is magyar vajdák és kapitányok által kormányoztatott, adományzási jogát, és pedig nem hűbéri, hanem Magyarországbán divatos mód szerint gyakorlá, ¹⁾ mely adományzási jog gyakorlatának IV. Béla, Venczel, és I. Lajos királyok alatt is nyomai előfordulnak. ²⁾

VI. Hogy Zsigmond király a' magyar királyok egyházi hűbérek osztogatási jogát, melyet az ország egyházi és világi rendjeivel kezet fogva fenn előadott 1404diki köz rendelménye által eredeti erőteljességébe visszahelyezett, használván azon alkalmat, melyet a' közönséges anyaszentegyház iránt szerzett telemes érdemei nyujtának, a' konstáncziai közönséges egyházi zsinatban összegyűlt atyák által országunk több más szabadságaival együtt elismértette, és eskü szentségével is megerősítette. ³⁾ Továbbá hogy e' királyunk egyházi hűbér osztogatási jogát püspöki egyház pártfogásának elajándékozására is használta, ⁴⁾ jelesen az abszari püspöki egyház pártfogói jogát Gara Miklós és János Slavónia, Dalmácia, és Horvátország bánjaira ruházván.

VII. Hogy az esztergomi érsekek primási és apostoli széki született követi méltósága e' korban vette kezdetét, 's jelesen Kanizsai János érsek volt az első, kit IX. Bonifác pápa Zsigmond király kérésére 1394dik évi Aprilis 24kén költ levele ⁵⁾ által primássá és apostoli szék született követjévé nevezett.

VIII. Hogy e' korban még az iktatás ellen ne talán teendő ellenmondásrai 15 napiglani várakozás szükségesnek nem tartaték; az iktató személyeknek három napiglani maradását az iktatás helyén mindazáltal az ország szokása már ekkor is megkívánta. ⁶⁾

IX. Hogy a' vérhatalom-ajándékozások, és a' királyi udvari szöken kívül minden bíróság alóli felmentések, sőt a' király személyes ítéletérei fenntartások is e' korban szinte gyakoriak valának. ⁷⁾

X. Hogy e' korban a' bányászok és hévérek ügyeit a' bányavárosok bírái és esküdtjei ítéltek, és hogy azoknak ítéletétől a' tárnokmester személyes jelenlétébe történt a' feljebbvitel. ⁸⁾

XI. Hogy e' korban is már a' hazafiúsított idegenek a' király és szent korona iránti hűségtartásra, az ország főpapjai, bárói,

¹⁾ IX. köt. V. d. 262, 468, X. köt. I. d. 44, 255, 261 lap. — ²⁾ IV. köt. I. d. 343, VIII. köt. I. d. 67, IX. köt. V. d. 247 lap. — ³⁾ Lásd h. t. 1. r. 11 címét. — ⁴⁾ Lásd Fejér Oklgy. X. köt. II. d. 743 lap. — ⁵⁾ Fejér Oklgy. X. köt. II. d. 200 lap. — ⁶⁾ X. köt. I. d. 472, II. d. 381, 387, 581 lap. — ⁷⁾ X. köt. I. d. 370, 525, 591, II. d. 66, 455 lap. — ⁸⁾ X. köt. II. d. 102 lap.

és nemesei tiszteletben tartására, és a' király, ország, és ország rendei jogaik védelmére esküt letenni szoktak.¹⁾ Végre

XII. Említést érdemel e' korból XXIII. János pápának 1415ik év Februárius 1ső napján költ azon levele²⁾ is: mellyben Magyarország összeseges bárói, vitézei, nemesei, és egyéb lakosai folyamodására néhány egyházi előjárók által elkövetni szokott visszaéléseket eltöröl, 's dézsmaadástól minden akár jobbágyos akár jobbágytalan nemeseket, mivel a' hitet ellenségei ellen vérökkel oltalmazták, tulajdon jószágaikra nézve régi idők gyakorlatához képest menteseknek nyilatkoztat, és az egyházi férfiak bíróságát a' házassági, dézsmai, és más természetöknél fogvást egyházi törvényszékhez tartozó ügyekre szorítja; mert habár ezen pápalevélnak rendeleteit némelly főpapok folyamodására a' konstánczi zsinatban lévő atyák és Zsigmond király ugyanazon évi leveleik³⁾ által felfüggesztették is; a' nemeseknek dézsma alóli általános mentessége mindazáltal mind Albert királynak 28ik, mind I. Ulászló 1440 törv. 1ső ágazata által ezen pápalevél tartalmával megegyezőleg törvény által kimondatott.

21. §. Erzsébet királynéről és Albert királyról.

Erzsébet királynétől, Zsigmond király leányától (1437 Dec. 9étől 1442 Dec. 24kéig), — ki mint születésénél fogvást országunk örökösneje⁴⁾ az ország rendjei által atyjának halála után férjével Vdik Albert ausztriai herczeggel együtt királyi székre emeltetvén, és 1438dik évi új esztendő napján Székesfejérvárott megkoronáztatván,⁵⁾ először ugyan férjével ausztriai Alberttal,⁶⁾ és ez 1439dik évi October 27kén meghalván, egyedül, 's eleintén ugyan békében, minekutána pedig I. Ulászlónak magyar királlyá választásához adott megegyezését, fia születvén, visszavoná, és csecsemőjét Lászlót 1440ik évi pünkösöd napján megkoronáztatván a' szent koronát 26,500 aranyon Fridrik császárnak elzálogítja, és fiával egyetemben átadá,⁷⁾ haláláig folytonos háború-

1) X. köt. I. dar. 561 lap. — 2) Lásd e' levelet Kovachich Monumenta veteris legislationis hung. II. füzeté 2—14 lapjain. — 3) Lásd ugyanott a' 16—26 lapokat. — 4) Elismerik ezt az ország rendei Albert decretumához ragasztott befejezésöknek 1, és 3. §§aiban. Lásd Sylloge Decr. Comit. I. k. 56—59 lap. — 5) Lásd az ausztriai krónikának és Thuróczi történetiratának tanúságát Kovachich Vestigia Comit. 225 és 226 lapjain. — 6) Hogy az uralkodás nem egyedül férjét, hanem ötét is illeté, tanúsítja az 1439diki decretumnak mind Albert király, mind pedig országunk rendei általi utószava. — 7) Lásd Thuróczi IV. r. 28 cikkén, és Rovi Gellért ausztriai évkönyvei 5 könyvén túl a' Székesfejérváron egybegyűlt ország rendjeinek 1440diki Július 17kén költ levelét

ságban uralkodék, — semmi törvényeink sincsenek; ellenben férjének Albertnak egy igen érdekes decretumával bírunk, mely törvénykönyvünket is díszesíti.

Ezen tartalmára nézve II. András aranybullájához hasonlító törvénylevél Budán 1439ki pünkösöd utáni pénteken költ, 's 39 törvényczikkekből áll; melyeknek rendeleteit könnyebb áttekintés végett négy rendbéliekre lehet osztani, t. i. némellyek a' nemesek és más hazafiak szabadságát *), némellyek a' király jogai gyakorlatát **), némellyek az igazság kiszolgáltatá-

Kovachich Vestig. Comit. 235—243 lapjain, és az 1445d. évi decretum bevezetésének 6 Sát Sylloge Decr. Comit. I. k. 95 lapján.

*) Illyenek:

Az 1ső czikk, melyben a' király igéri: hogy az ország mindenmő lakosainak szabadságait tehetségéhez képest előbbeni állapotjukba visszaállítandja, és jövődre abban megtartandja.

A' 13dik czikk, mely által megengedi: hogy hadi foglyait mindenki magának megtarthassa, és csak a' jelesb személyeket tartozék illő ajándékért a' királynak átengedni.

A' 18dik czikk, melyben igéri: hogy a' nemesek és egyháziak jószágait akarattjok ellen élelemszer, vendéglés, és másféle adózással, vagy beszállással nem terhelendi.

A' 19dik czikk, mely által az egyháziak a' nem rég behozott taksafizetés alól felmentetnek azon kikötéssel: hogy táborozási szolgálataikat máskori szokás szerint teljesítsék.

A' 27dik czikk: hogy az ország nemesét akár miféle tettéért, kivéve ha ellene főbenjáró ítélet már hozatott volna, senki be ne fogathassa, 's le ne tartóztathassa.

A' 28dik czikk: hogy a' nemesek, akár birjanak jobbággyokkal akár nem, tizedet adni ne tartozzanak, ezt kívánván régi szabadságuk. — E' törvényben vagyon a' nemesek egyházi tized alóli mentessége legelőször kimondva.

**) Közülök itt említésre méltóbbak:

A' 2dik czikk: hogy a' király, úgy kívánván azt az ország régi szokása, nádort az ország főpapjai, bárói, és nemesi tanácslatából és egyetértő akaratjával válasszon, a' nádornak joga és kötelessége lévén az ország lakosai részéről a' királynak, és király részéről az ország lakosainak törvényt szolgáltatni.

A' 3dik czikk: hogy a' királyi felség az ország és határszélek védelmére királyi zsolddal ellátott fegyvereseket tartson, és mig ezek az ellenségnek ellent állhatnak, országos táborozás ne hirdet-

sát *) , némelyek kártékony szokások és visszaélések eltör-
lését **) tárgyalják.

tessék, és hogy illy táborozás alkalmával az ország nemesei akarat-
jok nélkül az ország határin túl ne vitessenek.

Az 5, 6, 15, 25, és 26dik czikkek: hogy a' király egyházi vagy
világi méltóságokat, vagy hivatalokat külföldiekre ne ruházzon, ha-
nem csak hazafiakra, és ezekre is minden tanácslat nélkül ugyan, de
még is csak az ország régi szokása szerint. Továbbá hogy a' főpa-
pok és bárók se tartsanak külföldi embereket.

A' 7, 10, 14, 16, 20, 21dik czikkek, melyekben a' király igéri:
hogy a' keletben lévő adókat, t. i. Magyarorszáiban a' kamara-nye-
reséget, Erdélyben az ötvenedeket, Slavóniában a' nyestadót, I. Lajos
alatti lábra visszaállítja, — hogy az arany és ezüst pénz értékét az
ország rendei tanácslata nélkül meg nem változtatja, — hogy az ország
határai és határszélei védelmében hazafiak tanácslatával élend, — hogy
salukat 's más birtoki jogokat nem külföldieknek, hanem magyar
korona alattvalóinak, és ezeknek is nem pénzért, hanem érdeméért
ajándékozand, királyi és koronai jogokat pedig el nem idegenitend,
— hogy egyházi hűbéreket üresen nem hagyand, sem világiak által
elfoglaltatni nem engedend, — 's hogy leányai kiházásításában orszá-
gunk főpapjai, bárói, és nemeseinek, 's rokonainak, és egyéb birod-
almi alattvalóinak tanácslatával élend.

*) Közülök érdekesbek:

A' 23dik czikk: hogy a' királyi és királynéi ügyvédek törvény-
székben a' birák közt ne ülhessenek, hanem király vagy királyné
pere lévén tárgyalás alatt, más perlekedők sorában álljanak; továbbá
hogy a' szószólók által törvényszék elébe terjesztett irományokat ne
olvassák, 's közébe se vegyék.

A' 24dik czikk: hogy a' királyi és királynéi felségek is, ha vala-
mely jószágot királyi jog ürügye alatt alaptalanul visszafoglaltat-
nak, szinte úgy mint mások ezen jószág becsüjébe marasztaltassanak,
valamint azok is, kik, valamely jószágot királyi jog színe alatt fel-
kérven, a' királyi jogot be nem bizonyíthatnák.

A' 29 és 30dik czikkek, melyekben Zsigmond VI. decr. 4 és
5dik ágazatának újonan történt nagyobb hatalmaskodás mellett el-
foglalt jószágok kikiáltott gyűlés általi visszaadását, és az illy ha-
talsmaskodás megbosszulásának módját érdeklő rendeletei azon hoz-
záadással ismételtetnek: hogy az illy perek még táborozás vagy vár
melletti szolgálat miatt se halasztassanak el, és hogy az illy hatal-
maskodás elkövetője, ha a' panaszló fél ötlet történetből a' király, ná-
dor, vagy ország bírása előtt megkapná, tüstént felelni tartozzék.

Ezen decretum azon különösséggel bír, hogy azt nem csak a' király az ország rendei számára, hanem az ország rendei is a' király részére ünnepélyesen kiadák, a' király decretumát elő és utószavával együtt tulajdon bévezetésök¹⁾ után iktatván. Az így kiadott példány Kollár Ádám tanúsága szerint 56 aláírt nevekkal és ugyanannyi függő pecsétekkel, mellyek közül mindazáltal 6 már leveszett, ellátva a' felséges ausztriai háznak titkosb levéltárában eredeti kiadásban maiglan létezik. Béfejezésökben az ország rendei Albert királynak és hitvesének, mivel ezen decretum ágazatait elfogadták, mind magoknak mind felhatalmazásoknál fogva minden jelen nem lévőknek nevében sérthetlen hűséget fogadnak, és ígérk: hogy az e' decretumban foglalt engedményekkel megelégedvén többé új engedvények kérésével alkalmatlankodni nem fognak.

Némi említést érdemel itt az is: hogy Erzsébet királyné nem az csztergami érsek, hanem a' veszprémi püspök által, ki Zsigmondtól nyert erősítő privilégiumánál fogvást az érsek koroná-

A' 33dik czikk: hogy kisebb hatalmaskodási tettekre nézve, mellyek iránt kikiáltott gyűlés nem rendeltetik, a' per, két idézést három vásárpiazi kikiáltás követvén, a' törvényszék által azonnal végképen befejeztessék.

A' 34 és 35dik czikkek: hogy birtokot követelő perekben az ellenfél, két idézés és három vásárpiazi kikiáltás előre bocsátatván, felelni, és a' kezénél lévő okleveleit ugyan három határnap alatt, a' más kezénél lévőket pedig a' törvényszék által nekik engedendő egy év lefolyta után tüstént első határnapon előterjesztetni tartozzék, 's mit ha nem tenne vagy nem tehetne, az ügy minden további perhatalasztás nélkül végképen döntessék el.

A' 38dik czikk: hogy valamint egyházi személy világi ellen, úgy világi személy is egyházi ellen soha nagyobb teherbe ne marasztaltassék, mint tulajdon emberdíjába vagy is drága fejének váltságába; a' kártételekre nézve mindazáltal a' bíró mindenkor teljes elégtételt adatni tartozzék.

***) Illyenek az ide is sorolható 18dik czikken túl, a' 4, 9, 11, és 39 dik ágazatok: hogy minden behozott újítások, és kártékony szokások töröltessenek el, — hogy külföldi kereskedők Lajos király alatt kijelölt helyeknél tovább az ország belsejébe áruikat ne szállíthassák, — hogy külföldi pénz és só az országba ne hozassék — 's hogy az esperesek és lelkészek meggyilkoltak temetéséért semmiféle pénzfizetést ne zsaroljanak.

¹⁾ Az országrendeinek előszavát és befejezését lásd Kovachich Sylloge Decret. Comit I. k. 56—59 lapjain.

zási jogát kétségbe voná, koronáztaték meg, de mindazáltal az érsek megegyezésével; ki a' koronázás siettetése végett Erzsébet koro nazását azon feltétel alatt engedé át: hogy ha ő jogát bővebben kimutatandja, a' püspök igényéről jövendőre lemondja. ¹⁾

22. §. Iső Ulászló királyról 1440dik évi Július 17étől 1444 évi November 10kéig.

Iső Ulászlónak, — ki a' valóságos sz. korona jelen nem léteben sz. István koponyájáról levett, és országunk rendei határozata által amannak teljes erejére ideiglen emelt arany koronával 1440dik évi Július 17kén Fejérvárott megkoronáztatván, ²⁾ a' hazát eleintén ugyan Erzsébet özvegy királyné és párthívei, azután pedig a' törökök ellen dicsőségesen védelmezé, de végre a' török császárt eskü alatt adott szava ellen újra megtámadván 1444dik évi November 10kén Várnánál hősi fiatal vak hevének áldozatául elesék ³⁾, — két ujonan felfödözött, 's 1440 és 1444dik években költ decretumaival birunk ⁴⁾, sőt egy harmadik, 1443dik évi, decretumának ⁵⁾ nyomai is léteznek, mellyet mindazáltal napfényre hozni eddiglen még nem sikerült.

Első decretuma, mellynek előszavában királlyá választatását és koronáztatásának minden körülményeit elbeszéli, Székesfejérvárott 1440dik évi Július 20án költ, 's II. András 1222dik, I. Lajos 1351dik, és III. András 1298dik évi decretumaiknak átirásából, és önmagának 6 új törvényczikkeiből *) áll.

¹⁾ Lásd Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. I. köt. 471 és 472 lap. — ²⁾ Lásd a' Székesfejérváron összesereglett ország rendinek már fenn előidézett 1440diki Július 17kén költ levelét, és I. Ulászló 1440diki törvénylevelének bevezetését Sylloge Decret. Comit. I. k. 59—62 lapjain. — ³⁾ Lásd Rozenich II. k. 94—99 lapjait, és az ott előidézett kútfőket, továbbá I. Ulászló 1444diki törvénylevelének előszavát, és a' király oldalánál lévő főpapok és bárók által Julián kardinál előtt letett esküről Szegeden 1444diki Augustus 4dikén költ oklevelet. Sylloge Decr. Comit. I. k. 74, 75, és Vest. Comit. 244—248 lap. — ⁴⁾ Lásd ezen decretumokat Kovachich Sylloge Decret. Comit. I. köt. 59—74 és 74—93 lapjain. — ⁵⁾ Lásd az 1444diki törvénylevelének 26dik ágazatát, és az ország rendinek váczai káptalanhoz intézett meghagyó 1446diki levelét Supplem. ad Vest. Comit. I. köt. 503 lap.

*) Tartalmuk e' következő:

Az 1.ő ágazat kijelenti: hogy az országnak akár birtokos akár birtoktalan nemesei, mint már Albert decretuma tartja, tizedet adni ne tartozzanak, hanem ezen tartozást király parancsára országunk ellen-segei ellen harczolva vérökkel rójják le.

A' 2ik ágazat rendeli: hogy ha valamelly hűtlenség szenyjébe keveredett ember másnak jószágait zálogul vagy másképp elfoglalva bír-

Második decretuma 1444dik évi Aprilis 18kán Budán költ, 's 34 ágazatokra terjed *), melyek mind az akkori zavargásokra vo-

ná, annak vétkeért a' jószágnak ártatlan tulajdonosa örökjogától meg ne fosztassék.

A' 3dik ágazat azt határozza: hogy egyházi személy, jobbágyember által bántalommal illetetvén, azt csak akkor idéztethesse szent székek elébe, ha urától előbb elégtételt kért, és ez azt megtagadta.

A' 4dik ágazat parancsolja: hogy senki, akár hazafi, akár külföldi a' pápának, zsinatnak, vagy küldöttjeiknek akár egyházi hűbért akár büntetést vagy pert illető levelét király engedelmé nélkül országunkba behozni, vagy annál fogva magát egyházi hűbérbe helyezni, vagy valakit az országon kívül perbe idézni ne merészeljen.

Az 5dik ágazat ezen tilalom megszegésére büntetést rendel.

A' 6dik ágazat megengedi: hogy a' hazai szent székek ítéleteit az apostoli székekhez vagy zsinathoz akárki feljebbvihesse.

*) Közülök törvénytudományunkra nézve említésre méltóbbak e' következők:

A' 2ik ágazat, mely előre bocsátván azon határozatot, hogy a' király, valamint azt elődei tchetek, ezután szinte akárkitől hivatalát és tisztségét elvehesse, és azt tetszése szerint a' hazafiak közül akárkire ruházhassa, azt parancsolja: hogy kiki hivatalát, úgymint a' nádor nádorságát, a' vajda vajdaságát, a' bán bánságát, a' kanczellárkanczellárságát, a' grófok megyés grófságaikat, és így tovább tüstént a' király kezeibe tegyék le, 's hogy ugyanezt tegyék a' sókamarák minden tisztjei is mind Erdélyben, mind Maromorosban.

A' 3dik és 4dik ágazat: hogy a' kamara nyeresége Magyarországon, a' nyestadó Slavóniában, és az ötvenedeke Erdélyben a' királyi udvar tartására és az ország védelmére lévén rendelve, következőleg olly jövedelmek lévén, melyeknek nem kellett volna a' királyok által sem egészen sem egy részben elidegeníthetniök; minden elidegenített illy jövedelmek csatoltassanak a' koronához vissza, és ezután ezen adózások mindenütt akár a' királynak akár másnak birtokában, akár mely királytól nyert felszabadítások nem használhatván, minden csonkítás nélkül fizettessenek. Továbbá hogy a' sók kamarái, a' bányák és bányatizedek, valamint szinte a' harminczadi, és a' városoktól, kúnoktól, jászoktól, és zsidoktól járó jövedelmek is, úgymint a' koronától sem örökül sem zálogul el nem idegeníthetők, szinte tulajdoníttassanak a' koronához vissza. — Ezen két törvényczikk, a' koronajövedelmek elidegeníthetlenségének eredetiségére nézve igen érdekesek.

A' 7dik ágazat: hogy pénzt hívségtelenség vétke alatt a' királyon kívül senki se veressen, 's arra a' király senkinek szabadságot ne

natkozván a' király hatalmának és tekintélyének szilárdítására, a' pártütők megnyerésére és általános kibékülés elősegelésére, a' zavarok alatt tett károk és sérelmek orvoslására, és további zavarok megelőzésére czélzó rendeletekkel foglalkoznak.

Egyébiránt e' decretum azon különösséggel bír: hogy két befejezéssel vagyon ellátva, a' királyéval, és az ország rendjeivel, melly amaz után következik, és mellyben az ezen országgyűlésben jelen volt főemberek, és nemesek 120 részint főpapok és bárók, részint nemesek neveinek előrebecsájtásával kijelentik: hogy ezen decretumnak minden rendeletei közös meg egyezésökkal hozattak, és hogy ugyanazért mindazokat sértetlenül megtartandják, 's azoknak mások általi megtartását is egész tehetségökkal eszközöndik, a' királyi pecsét mellé övéiket oda függesztvén.

Az itt előadott decretumokon túl e' helyen említést érdemlenek e' királyunk korából e' következő oklevelek is:

I. Ulászló királynak 1440diki évi Mártius 8án Krakóban költ azon oklevele ¹⁾, mellyben magyar királlyá választatását, és a' magyarországi követek által előterjesztett feltételeket elfogadja. — Ezen oklevélből különösen említést érdemel két pont, úgymint: hogy Oroszország és Podólia Lengyelország birtokában, Moldva pedig mostani állapotjában maradjon mindaddig, míg Magyarországnak és ezen tartományoknak rendei közt irántok egyezés tétethetik, és hogy a' király az addiglan Lengyelország részére bírt Lubló várát minden szepességi városokkal, mezővárosakkal, és falukkal egyetemben a' zálogpénznek teljes elengedésével és minden oklevelekkel együtt tüstént megkoronáztatása után visszabocsátandja.

II. A' Székesfehérváron összesereglett ország főpapjai, bárói, vitézei, főemberei, és nemeseinek 1440dik évi Július 17én I. Ulászló király megkoronáztatása felett költ oklevele ²⁾, mellyben Ulászlónak Erzsébet királyné megegyezésével történt királlyá választatását, a' sz. koronának Erzsébet királyné általi alattomos eloroztatását, és az ország rendjeinek ezen tett által

adhasson. Továbbá hogy a' király országunk rendei akaratja nélkül a' pénzlábot meg ne változtathassa.

A' 10dik ágazat: hogy a' gróf és szolgabírák mellé minden vármegyében a' közönség által azon megyei nemesek közül négy jámbor férfiak választassanak, kik azokkal minden panaszlóknak igazságot tegyenek.

¹⁾ Lásd ezen oklevelet Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. I. k. 476—491 lapjain. — ²⁾ Lásd ezen oklevelet Kovachich Vest. Comit. 235—243 lap.

okozott azon rendeletét, hogy sz. István koronája, míglen vissza-szerezethetik, erő nélküli legyen, és annak minden ereje a' szent István koponyáról levett arany koronára átruházottnak, és Ulászlónak ezen koronával történt megkoronáztatása teljesen érvényesnek tartassék, körülállásosan előadják, továbbá cse-csemő Lászlónak megkoronáztatását érvénytelennek nyilatko-ztatják, és mindazok ellen, kik ezen határozataikat megtámad-nák, vagy felforgatni működnének, felségsértés büntetését rendelik.

23. §. V. László Királyról 1444dik évi November 10kétől 1457dik évi No-
vember 23káig.

V. Lászlónak, kinek hazánk királyi széke iránti jogát Ulász-ló eleste után országunk rendjei tetteleg elismerék ¹⁾, ország-lása korából azon időszakból ugyan, midőn a' király Fridrik császár hatalmában lévén az országot hazánk rendei, eleintén ugyan a' végrehajtó hatalmat hét úgy nevezett ország kapitányai-ra avagy helyetteseire (Capitanei vel Vicarii Regni) bízva ²⁾, azután pedig 1446dik évben egy ország kormányzót Hunyady János erdélyi vajda személyében választva ³⁾ igazgaták, három, úgymint az 1445, 1446, és 1447diki, László király tulajdon kormányzásának éveiből pedig két, t. i. az 1453 és 1454diki or-szággyűlési decretumokkal bírnak; mellyek közül mindazáltal törvénykönyvünket csak e' két utolsó, és az előbbieik közül csu-pán kettőnek töredékei, jelesen az 1445diki decretumnak 15dik czikke, és az 1446dikinak első öt ágazatai díszesítik.

Az 1445diki decretum ⁴⁾ a' főpapok és bárók meghívására Pesten egybesereglett főpapok, bárók, vitézek, nemesek, vá-rosiak és más országlakosok nevében Május 7én költ, és elősza-ván túl, mellyben Albert királynak fiát, Lászlót, azon feltétel alatt, ha Fridrik császár ötet országunk koronájával együtt ne-kiek átadja, törvényes királyuknak befogadják, 23 törvény-czikkekből áll; mellyek mind az ország akkori mindennapi dol-gainak rendezésével, a' visszavonások lecsillapításával, és tá-madható rosszak megelőzésével foglalkoznak. Közülök itt az 5 és 15dik ágazatok főkép emlithetők, amaz ugyan az ország he-lyetteseinek 's kapitányainak kinevezése, emez pedig az ország idő-

¹⁾ Lásd az ország rendei 1445diki és V. László 1453diki törvényleveleik-nek előszavait. — ²⁾ Lásd a' Kovachich Márton által (Supplem. ad Vest. Comit. II. k. 1, 2, 20, és 24 lapjain) előadott íróknak tanúságain túl az 1445: 5, 1446: 2, és 1447: 13 törvényczikkeket. — ³⁾ Lásd az 1446 t. 1, 6, és 7 ágazatait. — ⁴⁾ Lásd Kovachich Sylloge Decret. Comit. I. köt. 94—107 lapjain.

közbeni birói pecsétének készítése iránti rendelkezése miatt. — Egyébiránt ezen decretumnak elő és utószava tanúsítja: hogy eldődeink e' korban, midőn az erők nagyobb egyesítésére szükségök volt, a' városiakat, sőt az ország másféle lakosait is az országgyűlésben és törvényhozásban részt venni engedték, jóllehet egyébként, a' mint ezt ugyanezen decretum 12 és 19dik ágazatai tanúsítják, a' főpapoknak és báróknak nemesek nélküli gyűlésében hozott törvényeket is érvényeseknek tartották.

Az 1446diki decretum Hunyady Jánosnak, mint az ország László király helyetti választott kormányzójának, nevében a' pesti mezőn összesereglett főpapok, bárók, nemesek és más birtokos emberek gyülekezetében Július 13dikán költ, 's Kovachich Márton számítása szerint ¹⁾ 14 ágazatból áll; melyek két rendbeliekre: a' kormányzó választását megelőzőkre, és a' választás utániakra, 's a' kormányzónak hatalmát és annak korlátozását érdeklőkre oszlanak. Törvénytárunk csak az első rendbelieket adja elő. Ezen decretum által a' kormányzó ugyanazon hatalommal ruháztatik fel, mellyel a' királyi felség maga bírna, kivéve hogy jószágadományokat 32 teleken felül, és egynek egyszerűen többször ne tehessen, 's tanácsosainak, kik a' nádoron és ország bíróján túl ünnepnyolczadi törvényszék alkalmával 2 főpapból, 2 világi báróból, és 6 választott nemesből, azon kívül pedig 1 főpapból, 1 báróból, és 2 olly nemesből állottak, de általa meg is szaporíthatának, megegyezése nélkül nagyobb egyházi hűbéreket el ne ajándékozhasson, és senkit a' hazafiak tanácslata nélkül hívségtelenség szenyje alá ne vethessen, se illyennek meg ne kegyelmezhesen.

Az 1447diki decretum az ország összeséges főpapjai, bárói, nemesei, és főemberei nevében az ország közönségének pecsétje alatt költ, 's Kovachich Márton felosztása szerint ²⁾ 61 ágazatból áll; melyek közül a' 14 elsőben az 1446diki decretum határozatai ismételtetnek, a' többiben *) új, de legnagyobb részint csak azon kort érdeklő, rendeletek foglaltatnak.

¹⁾ Lásd Kovachich Vest. Comit. 253—261 lap. — ²⁾ Lásd Kovachich Supplem. ad Vest. Comit. II. köt. 52—102 lap.

*) Közülök e' következők érdemlenek törvényeink régiségeire nézve némi említést:

A' 23 és 24dik ágazatok: hogy országos felkelést se a' kormányzó, se a' bán ne hirdessenek, ha csak annyi ellenség nem jön az országra, mellynek visszaverésére a' királyi jövedelmekből felállítható seregek a' főpapok és bárók zászlóaljaikkal 's más ki-
rendelték és egyházi férfiak zsoldosaikkal elégtelenek lennének, és

V. Lászlónak Iső decretuma, vagy inkább biztosítási levele 1453dik évi Dorottya napján Pozsonban költ, 's 10 ágazatokra oszlik, mellyek közül: Az Isőben rendeltetik: hogy a' király Magyarországnak és lakosainak mindazon jogokban, szabadságokban, és szokásokbani megtartását esküvel fogadja, mellyekben azokat elődei, jelesen Zsigmond és Albert császárok, megtartották. A' 2ikban határoztatik: hogy viszont az országnak főpapjai, bárói, nemesei, és összeséges hívei is a' királynak hűséget és engedelmességet esküdjének. A' többi ágazatok a' külföldieknek egyházi és világi hivatalokra nem alkalmazásáról, közbocsánatadásról, Ulászló és Erzsébet királyné adományainak visszahúzásáról, az ujonan épített várak lerontásáról, az igazságtalanul elfoglalt várak és birtokok visszaadásáról, a' kormányzó adományainak megerősítéséről, az értesítésseli idézések erejének fenntartásáról, és szokatlan taksák be nem hozásáról szólnak.

E' decretumban két dolog igényel különös megjegyzést: 1) Hogy ebben fordul először elő az országgyűlésre meghívó levelek szétküldése határidejének meghatározása, melly itt 40dik napra tétetik. 2) Hogy ebben második példáját találjuk a' hűség esküje országunk rendei általi letételének. Az első példa Iső Károly alatt fordult volt elő.

V. Lászlónak II. decretuma, vagy igazabban egyes vármegyékhez szóló, 's az országnak Budán összegyűlt főpapjaival, báróival, főembereivel, nemeseivel, és a' vármegyék választott

---

hogy a' nemesek régiszokáshoz képest országos táborozáskor se tartozzanak a' határokon túl menni.

A' 27dik ágazat: melly által az 1445diki országgyűlésben felállított kapitányságok eltöröltettek.

A' 28dik ágazat: hogy meghagyó éves levelek egyházi férfiaknak többé ne adassanak.

A' 30dik ágazat: hogy évenként négy ünnepnyolczadi törvényszékek folyton tartassanak, 's el se halasztassanak országos táborozás esetén kívül.

A' 45dik ágazat: hogy az országnak minden főpapjai, bárói, nagyjai, és nemesei, a' jobbágytalanokat és kiknek hűsnál kevesebb jobbágyuk vagyon kivéve, évenként pünkösöd napján összegyűljenek, és akkor a' kormányzó a' bárókkal és tanácsosokkal együtt hivatalaikat tegyék le, és úgy tárgyalják az ország dolgait.

A' 61dik ágazat: hogy, a' mint az régi időktől fogva megtartatik, dézsmát és kamaranyereséget fizetni se jobbágyos se jobbágytalan nemes ne tartozzék.

követeivel szokásnál nagyobb országos felkelés iránt hozott határozatait magában foglaló felkelési parancsa, 1454dik évi Pál fordulása napján költ, 's 16 ágazatokra terjed. Ezen parancsban előre bocsátván azt, hogy a' török császár hír szerint hatalmas sereggel készülvén hazánkra ütni, nehogy azt úgy, mint közelebb napokban Konstantinápolyt felforgassa, előadatik: hogy az érdeklött országgyűlés határozata szerint ez úttal a' királyi jóvedelmekből ugyan annyi zászlóaljat kellessék felállítani, mennyi csak kitelik; az ország rendeit illetőleg pedig a' főpapok, és nagyobb méltóságú egyházi személyek zászlóaljaikkal, és lándzsáikkal Zsigmond király alatti gyakorlat szerint táborozni, minden országnagy, báró, vitéz, nemes, kicsiny és nagy, önszemélyében fejenként felkelni, és azon túl minden száz jobbagykaputól minden akár egyházi akár világi birtokos személy jól felfegyverzett 6 lovagot, és 2 gyalogot állítani tartozik, a' köteletségét hiányosan teljesítendő minden lovagért 16, gyalogért pedig 10 arany forintot fizetni 15 nap alatt köteleztetvén. Továbbá a' király jóvedelmei összeszámítására, 's mindenki felkelési köteletségének meghatározására, és a' köteleességtől eltérők fenytetésére szolgáló rendeletek tételnek. E' parancsban említést érdemel az is, hogy a' 14ik ágazatban a' király és ország rendjei keresztény hitőkre fogadják: hogy illy szokatlan, és hazafiak szabadságától eltérő felkelést soha többé nem rendelendnek.

Az itt előadott decretumokon túl törvénytudományi tekintetből említést érdemlenek itt e' következők is:

I. Hogy e' korban évenként országos gyűlések tartatni szoktak. Jelesen azon gyűléseken kívül, melyekben a' fenn előadott decretumok hozattak, 1446ban Székesfejérvárott, 1448, 1449, 1450dik években Pesten, 1455dikben Győrött és Budán, 1456ban Pesten, 's 1457dikben Pozsonban országos gyűlések tartattak. ¹⁾

II. Hogy e' korban, mind az országrendeknek igazgatása, mind pedig V. Lászlónak személyes országlása alatt, a' mint már az 1445diki decretumnál is megjegyzém, nagyobb erő kifejtés szükséges lévén, vagy a' feltett cél kivitele azt megkívánván, az ország főemberein és nemesein túl országos gyűlésekre más hazapolgárok, jelesen a' városiak is meghívatni szoktak, a' mint azt az ország összeseges rendeknek bártfaiakhoz szóló 1447diki, és Kassa, Lőcse, Bártfa, és Eperjes városát meghívó 1449diki, továbbá V. Lászlónak Kassa városához intézett

¹⁾ Lásd Kovachich Vestig. Comit. 273, 286, és Suppl. ad Vest. Com. II. k. 123, 124, 129 lap.

1452diki, bártfaiakhoz szóló 1455diki, és Sopron városát meghívó 1457diki leveleik tanusítják ¹⁾. Egyébiránt jöllehet ezeknek tanusága szerint a' városok országos gyűlésekre meghívatni szokának; a' decretumokban mindazáltal vagy azoknak előszavaikban, az egyetlenegy 1445diki decretumot kivéve, úgy mint törvényhozás részvevői sehol sem említetnek.

III. Hogy jöllehet az ország rendjei Hunyady János kormányzót királyi hatalommal és jószág-adományzó tehetséggel felruházták; több oklevelek tanusága szerint mindazáltal a' királyi jogokat önmagok is gyakorlák. Így például országgyűlésre meghívó leveleket, kegyelemlevél erősítéseket, jószág-elidegenítés feletti helybenhagyásokat, 's birói leveleket és parancsokat adának ki. ²⁾

IV. Említést érdemel az ország összeséges főpapjai, bárói, grófjai, vitézei, és főembereinek 1450dik évi országos gyűlésökből a' demesi prépostság ügyében V. Miklós pápához intézett levele ³⁾, mellyben a' király egyházpártfogói jogát sérííasan 's azon nyilatkozással védelmezik: hogy azon egyháznak ajtaját készebbek az ellenségnek, mintsem az ország szabadsága sérelmével a' pápa által nevezett Bálint atyának megnyitni. Végre

V. Érdekes V. László királynak azon 1453diki levele is ⁴⁾, melly által Hunyady Jánost nagy érdemeiért fiaival és örököseiivel együtt Bistricz városa és kerülete örökös szabad nagyobb grófjának (*perpetuus liber Comes maior*) nevezi, és a' bisztriczí kerületet örökös grófsággá (*perpetuus Comitatus*) változtatja.

24. §. Korvín Mátyásról 1458diki Január 24étől 1490diki Aprilis 4kéig.

Korvín Mátyás, Hunyady János egykori kormányzónak fia, — kit V. László halála után Pesten összesereglett ország rendei ez úttal királyi származásrai tekintet nélkül fogolyból királlyá választának, 's ki Fridrik császárt királyi székre emelni törekvő Gara László nádornak és czimboráinak fellázadását ⁵⁾ megghiúsítván, Fridriket a' sz. koronának és Sopron városának kiadására kényszeríteti, ⁶⁾ és nem csak a' fellázadt erdélyieket, 's

¹⁾ Lásd ugyanott az 50, 51, 110, 115, 's 116 lapokat. — ²⁾ Lásd ugyanott a' 47, 's 106 lapon álló okleveleket, és az 1447: 31 t. cikket. — ³⁾ Lásd Kovachich Vest. Comit. 274—278 lap. — ⁴⁾ Lásd Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. II. köt. 117 lap. — ⁵⁾ Lásd Gara László nádornak és más név szerint kijelelt 24 főembernek Wyuáron 1459 évi Bálint napja utáni szombaton költ szövetségi oklevelét Vestig. Comit. 348—352 lapjain, továbbá Fridrik császár azon 1459diki levelének töredékét, mellyben íránta tett érdemeikért a' bozini grófok czimerét megbővítette. Suppl. ad Vest. Comit. II. köt. 147 lap. — ⁶⁾ Lásd a' Fridrik császárral 1463diki Julius 19kén kötött békeszerződést gr. Cziráky. Disquisitio hist. de modo consequ. summum imperium in Hung. című munkájában 244—253 lap.

a' moldvai vajdát Istvánt, és az országnak ötet későbbben ismét koronájától megfosztani, és Kázmér lengyel királyi herceget királyi székre emelni hűtlenkedve mesterkedő számos főpapjait, világi nagyjait, és nemeseit jobbágyi hűségre téríteni, hanem külső ellenségeit is, Podiebrád György cseh királyt, és a' több ízbeni szövetségszegő Fridrik császárt legyőzván, és a' törökök roppant erejét számos ütközetek által megtörvén, Magyarországot birtokait épségökben megtartani, a' koronának Moldva iránti jogait szilárdabb lábra állítani, 's Fridrik császár ellen az austriai tartományokat meghódítani ¹⁾, és Podiebrád helyébe választott Ulásló cseh király ellen Morvának, Sléziának, és Lusácziának holtiglani birtokát Csehország királyának czímével együtt kivívni tudá ²⁾, ki végre a' magyar királyok egyházpártfogói jogának férfias védelme ³⁾, hadi tudománya és hős lelkülete, tudományok és mesterségek előmozdítása, rosz akaratúaknak féken tartása, 's igazság részrehajlatlan kiszolgáltatása, egy szóval országglói ritka tulajdonai által, habár dicsőségének irigyei és a' jó rend ellenségei által éltében gyűlöltetnék, az utókornak határtalan tiszteletét megnyerte, 's magának halhatatlan nevet szerzett, — törvényeinket Szilágyi Mihály országunk ideigleni kormányzójának 1458diki, és az ország rendjeinek király távollétében hozott 1474diki decretumán, és a' nádori hivatalt rendbeszedő 1485diki ágazatokon kívül, 15 részint törvénykönyvünkben létező, részint újabb időkben fel-fődőzött decretumokkal 's törvénylevelekkel bővítette.

A' törvénykönyvünkben létező e' korbeli decretumok e' következők:

I. Szilágyi Mihály kormányzónak az ország rendeit önmaga és Mátyás választott király nevében biztosító 1458diki decretuma. Ezen decretum 15 ágazatokra *) terjed, melyek közül némel-

¹⁾ Lásd Rozenich II. k. 125—137, 's különösen a' moldvai vajdára nézve Madarassy püspök említett munkája 88—98 lapjait, és az austriai tartományok meghódítására nézve II. Uláslónak azon Farkashida melletti táborból költ 1490diki levelét, mellyel az ország rendjeinek Korvín János herceggel kötött szerződését megerősíté Suppl. ad Vest Comit. II. k. 270—282 lap. — ²⁾ Lásd az Uláslóval kötött béke oklevelét Dobnernál IV. köt. 449 lap. — ³⁾ Lásd Arragon kardinálhoz írt levelét a' modrusi püspökség ügyében Péterffy Sacra Concilia I. r. 74 lapján.

*) Közülök említésre méltóbbak e' következők:

A' 2dik ágazat az ország védelme módjáról: hogy az országot minden ellenségei és pusztítói ellen védeni a' király királyi jövedelmeiből tartozzék, úgy mindazáltal: hogy ha a' király egyedüli erejével a' megtámadás visszaűzésére elégtelen lenne, először ugyan a' főpapok, bárók, és egyházi személyek zászlóaljaikkal és fegyveres

lyek a' király hatalmát és ország védelmét, némellyek a' hazafiak szabadságát, némellyek a' törvényszékeket, és némellyek az utolsó évekbeni kicsapongásokat tárgyalják.

II. Korvín Mátyásnak 1462diki vagy is Iső decretuma, mely törvénykönyvünkben 3 ágazatra van osztva.

Az Iső ágazat elősorolja azon eseteket, melyekben valaki ünnepnyolczadi széktartás idején kívül is királyi felségnek személyes jelenlétébe idéztethetik, és egyszersmind a' perbeli eljárás módját szabályozza. Jelesen e' törvény ezen esetek közé sorolja a' nagyobb hatalmaskodásnak úgy nevezett régi eseteit, továbbá az oklevelek erőszakos elfoglalását, a' gyujtogatást, a' rabló vagy ellenséges külföldi emberek behozását, és szűz leányok erőszakos megszeplősítését vagy tisztességes asszonyok elcsábítását.

A' 2ik ágazat elősorolja a' hivségtelenség vétkének akkori 14 eseteit, melyekért a' bűnösnek jószágai királyi felség által elajándékozhatónak. Végre

A' 3dik ágazat előszámolja az egyházi törvényszék elébe tartozó ügyeket, 's jelesen a' tisztán egyházi ügyeken kívül oda számítja az eskütörést, végintézeteket, dűszmákat, uzsorát, házassági szerződést, és annak járulékait, vagy is hitbért, kiházásitási holmikat 's menyegzői ajándékokat, 's leányi negyedet

népeikkel felkelni, és végre ha ezekkel sem lenne a' király képes ellentállani, minden nemes és más akármely állapotú birtokos ember fegyvert fogni, és táborozni köteles legyen.

A' 4dik ágazat, mely a' négy ünnepnyolczadi törvényszékeket évenként megtartatni, és országos felkelés esetén kívül el nem használtatni parancsolja.

A' 10dik ágazat: hogy papokon, egyházzolgákon (scholares), és nemeseken, úgy kívánván azt az ország régi szokása, senki úti vámot és dűzmát ne vegyen.

A' 15dik ágazat, mely a' törvényesen költözni akaró jobbágnak visszatartóztatóját a' megyei bírák által 6 gíra birsággal annak elbocsátására szorítatni, és ha ki ezeknek sem engedelmeskednék, annak jószágait a' király vagy kormányzó által lefoglaltatni, és lefoglalva mindaddig tartatni rendeli, míg a' jobbágy 12 girával szabadon nem bocsátatik.

Ezen decretum befejezése után Kovachich Márton tanúsága szerint néhány régi írott törvény-gyűjteményekben még egy ágazat áll: mely kikiáltott gyűlést parancsoló király levél erejéhez fejre, jelesen 6 tő és 6 határszomszéd és 12 azon megyebéli nemes által, tendő esküt rendel megkivántatónak.

érdeklő, és az özvegyek és ügye fogyottak által indított pereket, kivéve ha örökbirtok vagy ingatlan jószág szerzésére volnának intézve.

Ezekén túl itt megjegyzést érdemel az: hogy ezen országgyűlésnek, melyre az ország rendei egyenkénti megjelenésre valónak meghíva, főtárgya a' Fridrik császárral kibékülés, és a' szent koronának visszavétele volt, és hogy abban országunk rendei a' korona visszaváltására egy aranyforintnyi rendkívüli adózást rendeltek.

III. Korvín Mátyásnak 1464diki vagy is II. diki decretuma, melly koronázása alkalmával hozatott, 's I. Lajos 1351diki és 'Sigmund király 1435diki úgy nevezett nagyobb decretumának átirásából, és újonanszerzett 28 ágazatokból *) áll; mellyek ré-

---

*) E' következők pedig közülök a' legérdekesebbek:

Az 1ső ágazat, mellyben a' király fogadja: hogy az országot és hazafiakat minden régi jó jogaikban és szabadságaikban megtartja, 's I. Lajosnak és Zsigmond királynak decretumait II. András aranybullájával együtt megerősíti.

A' 2dik ágazat, mellyben igéri: hogy az ország főpapjai, bárói, és nemesei köz megegyezésével azonnal a' korona őrizetéről gondoskodni fog.

A' 3dik ágazat, melly rendeli: hogy a' király főpapjai és bárói tanácslata nélkül senkit hívségtelenség szenyjére ne kárhoztasson.

A' 4dik ágazat, melly a' rövid idézéseket eltörli; mellyek mindazáltal jövő decretumában ismét visszaállítottak.

A' 5dik ágazat, melly parancsolja: hogy a' négy ünnepnyolczadi székek évenként, habár a' király ország dolga végett Budán nem lenne is, megtartassanak, és arra az ország nagyobb és rendes birái helyetteseikkel együtt mindenkor megjeleneni tartozzanak. Továbbá hogy azokon az idézések mindég értesítés mellett (cum insinuatione) tétessenek.

A' 15ik ágazat, melly rendeli: hogy a' vám-igazság vesztesége alatt vámpénz ugyanazon helységben, bármely visszavonások legyenek a' vám urai között, csak egy helyen, és csak régi mód szerint vétessék.

A' 18dik ágazat: hogy a' király senki jószágát se tulajdon kezesetért, se másnak pusztá panaszára el ne foglalja, hanem csak az ügynek elítéltetése után.

A' 20dik ágazat: hogy a' király azoknak, kiket elleneik okleveleiktől megfosztottak, ha a' megfosztatást és eldödeiknek békeséges birtokát tanuságtétel által bebizonyítják, azon jószágokra új adományt adjon.

szint az ország és hazafiak szabadságainak, és szent koronának biztosítását, és a királyi jogok szabályozását érdeklik, részint a törvényszékeket és igazság kiszolgáltatását szabályozzák, részint végre némely kihágásoknak és büntetteknek fenytetését tárgyalják.

IV. Korvin Mátyásnak 1471dik évi, vagyis III. d. decretuma, mely Budán költ, és 31 ágazatokra*) oszlik. Ezen decretum

A' 23dik ágazat: hogy a' király elődeinek és önmagának koronázás előtti adományait, a' koronai jövedelmekről adottakat kivéve, megerősíteni tartozzék, de viszont az adományosok is nyert adományi leveleiket azon évi Aprilis 1ső napjától számított egy év lefolyta alatt előterjeszteni kötelesek legyenek.

A' 17dik ágazat, mely az egyházi törvényszékek bíróságát megszorítja, azt rendelvén: hogy végintézeti, házassági, hitbéri, menyegzőhozományi, eskütörési, pap és asszonyvereségi és fosztási perekben túl semmi másféle világi ügyet ne tárgyaljanak.

*) Ágazatai közül itt említésre méltóbbak:

Az 1ső ágazat: hogy a' király, ha szükség kívánná, főpapjai és bárói tanácslatával évenként áldozó csőtörtőktájban országos gyűlést tartson. — Itt már nem parancsoltatik feltétlenül, hogy minden évben országgyűlés tartassék.

A' 8ik ágazat: hogy a' király négy vagy öt pecséttel éljen, ugyanint arany, kettős, titkos, bírói, és gyűrűs pecséttel.

A' 11dik ágazat: hogy a' király kamaranyereségen kívül semmiféle országszerte fizetendő taksát vagy adózást a' hazafiaktól meg egyezésök nélkül ne vegyen, se ne vétessen.

A' 12ik ágazat: hogy a' király ország ítélőszékén költ ítélőleveleket meg ne semmisítsen, hanem a' követelőknek perújítási kegyelmet adjon, időközben a' jószág birtokosa kezén maradván. Továbbá hogy az ország törvénye és szokása ellen adott leveleket a' bírák megtartani ne tartozzanak.

A' 14dik ágazat: hogy megyés grófi vagy is főispányi méltóságot (honor Comitatus) csak nemes bírasson.

A' 18dik ágazat: hogy a' király pecséttel bíró minden egyháznak és monostoroknak pártfogási jogát magányos hazafiaktól vegye el, és önmagának tartsa meg.

A' 19dik ágazat: hogy senki, akár egyházi akár világi személy, a' római széktől beperlő levelet (Conquestus) egyenesen ne nyerjen, hanem keresetét az ország rendes bírái elébe terjessze, és csak aztán vigye perét feljebb, ha akarja, és hogy azok, kik ellenkezőt

ágazatainak legnagyobb része a' király hatalmát, 's a' királyi jogok gyakorlásának szabályozását, és a' hazafiak szabadságainak oltalmazását érdekli.

V. Az ország egész hazát képviselő főpapjai, bárói, és választott nemeseinek király távollétében budai országgyűlésben hozott, és 16 ágazatokra terjedő 1474dik évi decretuma; mellyben a' törökök ellen királyi sóban és pedig előre megtérítendő egy arany forint segedelempénzt minden kaputól egész országszerte minden kivétel nélkül ajánlanak, meghatározván mind a' só szolgáltatásnak mind a' kapuk összeszámitásának módját, és ajánlásuk feltételeit; továbbá a' köz dolgoknak ezen segedelempénz beszedése és a' török elleni táborozás alatti folyamára nézve szükséges határozatokat tesznek.

Ezen decretumban fordul legelőször elő a' királyi felség személynekének (Persona Regiae Majestatis) neveze, kinek itt kötelelességül tétetik: hogy a' király elutazása után a' nemeseken elkövetett vagy jövőendőben elkövetendő ölés, vere-ség, 's lakház vagy birtok-megtámadás eseteiben a' királynak utasítása szerint igazságot szolgáltatson. — Az ország rendei-nek ezen törvénylevelét ¹⁾ a' király is megerősítette.

VI. Korvín Mátyásnak 1478diki vagy is IVdik decretuma, melly az ausztriai hadon nyert fényes diadalom után Budán tartott országgyűlésben hozatott, 's 15 ágazatokra terjed. Ezen decretumnak 5 első czikkeiben az ország rendei a' haza külső bátorságának szilárdabb megalapítására azon esztendőre és jövő öt évekre jobbágyaiknak minden kapujától, a' kamara nyeresé-gének beszámításával, egy forintnyi adózást ígérnek, 's annak

---

tennének, a' hűbérrel bírók ugyan hűbéröknek, a' hűbértelenek pedig fejöknék veszteségével bünhődjenek.

A' 28dik ágazat, melly a' nemes emberen elkövetett gyilkosság perét szabályozza, jelesen a' gyilkost rövid idézés mellett király elejébe idéztetni, az eskü általi tisztítást tőle megtagadtatni, és ötöt fejvesztésre ítéltetni rendeli úgy: hogy fejét felperese akarátja nélkül meg ne válthassa. De viszont a' felperest is fejének váltságá-ba marasztaltatni parancsolja, ha az alperes magát közös tanúvalla-tás vagy párviadal által kitisztítja.

A' 31dik ágazat, melly ezen decretumot minden megyének meg-küldetni, és ott a' törvényszék helyén tartatni parancsolja azon meghagyással: hogy a' megyei bírák annak minden ágazatait ha-talmaskodás büntetése alatt mind önmagok megtartsák, mind má-sok által megtartassák.

¹⁾ Lásd ezen erősítő levelet Sylloge Decret. Comit. I. köt. 219 és 220 lap.

kivetése módját szabályozzák. A' többi ágazatok a' táborozók kihágásainak, és a' birtokok jogtalan elfoglalásának fenyítésével, a' hazafiak szabadságainak biztosításával, a' dézsmaszedésbeli visszaélések eltörlésével, a' nádori gyűléseknek az ország szegénysége tekintetéből öt évrei megszüntetésével, és egy részeit a' törvényszékek rendezésével foglalkoznak. Jelesen a' 11dik ágazat a' machói bánok székében tartatni szokott ünnepnyolczadi törvényszékeket jövődre megszünteti; a' 12ik ágazat pedig a' rövid idézeti perek elítélését a' nádorra és ország bírájára is kiterjeszti, és a' nádort, ország bírját, és az országgyűlése által bírákul választott főpapokat és bárókat arra kötelezi: hogy legalább felerészök mind az ünnepnyolczadi, mind a' rövid idézeti törvényszékeken megjelenjék.

VII. Korvín Mátyásnak 148lik évi, vagy is Vik decretuma, melly Budán költ, és 17 ágazatokra terjed. A' tizenhárom első ágazatok az olly sok országgyűlésnek már munkát adott egyházi tized dolgát tárgyalják. Ezen decretumban vagyon először világosan kimondva, hogy másból semmiből tized nem jár, mint borból, gabonából, bárányokból, méhekből, kölesből, rozsból, árpából, és zabból.

A' négy végső ágazatok az igazságkiszolgáltatást érdeklik: hogy jövő évben a' király köz vagyis nádori törvénytételt ne tartasson, és az ország fő emberei időközben más módról gondoskodjanak, melly szerint lehessen a' gonosztévőket kiirtani, — hogy az iktatás elleni ellenmondók jogaikat és privilégiumaikat egy év alatt előmutassák, másként az adományi jószág időközbeni jövedelmeivel együtt az adományosnak adassék át, — hogy a' kiszabott díjon felül valakit terhelő káptalani vagy konventi bizonyosság a' vármegye által büntetés végett a' királyi felségnek jelentessék be, — és hogy a' főpapok és helyetteseik ezután idéző és intőleveleikben mindenkor mind az érdeklött személyek nevét, mind az idézés vagy intés tárgyát világosan jeleljék ki, ne is határozzanak a' patvarkodás esküjének letétele előtt intést vagy idézést.

VIII. A' nádori hivatalt érdeklő 12 ágazatok; mellyek azon alkalommal hozattak, midőn Mátyás király Zápolya Imre grófot 1485dik évben az ország rendjei megegyezésével nádorrá választotta. — Ezen ágazatok szerint a' nádor: 1) Új király választásnál első szóval bír. 2) A' gyenge korú örököst mint gyámnoka védeni köteles, annak felnevekedéséig nekie az ország lakosai úgy, mint magának a' királynak, engedelmeskedni tartozván. 3) A' király magonszakadásának vagy kiskorúságának eseteiben országgyűléseket hirdethet. — 4) Az országos

felkelésnek főkapitánya. — 5) A' hazafiak közt támadott visszavonások 's lázadások kiegyenlítője és bírása, a' király is mindazáltal hatalmával mindenkor szabadon élhetvén. — 6) A' király és ország közötti egyenlenségben közbenjáró. — 7) Hiányt pótló, ha a' király együgyű, vagy a' szószólók kihallgatásában rest találna lenni. — 8) A' király által tett jószágadományok elleni panaszoknak kihallgatója, és azoknak a' királyi felségnél a' végrei bejelentője, hogy a' király azoknak elítélésére határnapot rendeljen. — 9) A' király után legnagyobb hatóságú bíró, ki nem csak hatalmaskodási tettek miatt, mint az ország egyéb bírái, hanem birtoki jogok miatt is akárkit törvénybe idézhet, és elítélhet, 's a' ki által hozott bírságbeli elmarasztalásokra nézve a' király csak rendkívüli hatalmánál fogva adhat kegyelmet. — 10) A' király távollétében annak helytartója, *Locumtenens*, ki akkor a' melléje rendelt férfiakkal (a' kegyelemosztogatásokat, a' koronára szállott jószágok elajándékozását, és a' királyi méltósághoz egyenesen tartozókat kivéve), mindent tehet, mit a' király tehetne, és tenni köteles lenne. — 11) A' kúnok grófja és bírása, kinek ezen foglalkozásáért évenként 3000 arany jár. Végre — 12) Egész Dalmátország bírása, 's ott jóvedelem fejében bizonyos szigeteket bír.

Ezen ágazatoknak hitelességét némelly jeles tudósaink, névszerint Kováchich József és Madarassy Ferencz pozsonyi prépost több okokkal ostromolják, azonban okaik elégtelenek, és egy részint teljesen alaptalanok. ¹⁾

IX. Korvín Mátyásnak Budán költ 1486dik évi, vagy is Vldik, máskép nagyobb decretuma, mely 78 ágazatokra terjed. Ezen decretumában Mátyás az igazságszolgáltatásnak alakjára nézve tetemes változtatásokat tön, és mind magának, mind elődeinek majd minden érdekeseb, főleg igazságszolgáltatást érdeklő, 's akkor törvényszéki divatban lévő törvényrendeleteit egy egészbe foglalta. *)

¹⁾ Lásd erről a' magyar t. társaság évkönyeibe szánt bővebb munkámat.

*) Az igazság kiszolgáltatás alakját változtató törvényei közé tartoznak:

Az 1ső ágazat, mely a' két egész századon át divatozott országos, vagy is nádori törvénytételeket (*Judicia generalia*, seu *Patentia*) örökre eltörli; azonban, ne hogy ezen eltörlés által bűntettekre út nyitassék, egyszersmind rendeli: hogy ha mely vármegyében gonosztevők mutatkoznak, a' királyi felség azon megyének, hozzája teendő folyamodására, engedelmet adjon arra: hogy grófjával a' gonosztevőket felkerestethesse, és kiirthassa. És ezen

Törvénykönyvünkön kívül pedig Korvín Mátyásnak következő decretumai léteznek:

törvény vetette meg a vármegyék mostani egyenkénti fényítő hatalmának első talpkövet.

A 2dik ágazat, mely által a kikialtott gyűlések (*Proclamae Congregationes*) a bennök történni szokott botrányok és véletlen veszélyek miatt, valamint szinte a rövid idézések (*breves evocationes*) és azok melletti rendkívüli törvénytételek is teljesen eltöröltetnek.

A 3dik ágazat, mely rendeli: hogy ezután évenként Magyarországon két, és Erdélyben és Slavóniában szinte két ünnepnyolczadi törvényszék tartassék, amott ugyan sz. György és Mihály, itt pedig Vízkereszt és szent Jakab napjaik huszadik napjától kezdve, és a szükség megkívántáig folytattassék.

A 8dik ágazat: mely a káptalan vagy konvent bizonyosságával teendő tanúvallatásokra, idézésekre, iktatásokra, 's másféle végrehajtásokra a nemesek közül minden vármegyében, nagyságához képest, 8, 10, vagy 12 egyént választatni rendel.

A 17dik ágazat, mely a birtoki jogok, oklevél-előadások, kötelezések, és néhány más ügyek pereiben divatozott három vásárpiazi kikiáltásokat (*Trinae forenses proclamationes*) teljesen eltörli.

A 18dik ágazat, mely rendeli: hogy párviadal soha máskor többé ne határozassék, mint oly esetekben, melyekben a dolog természeténél fogva minden más bizonyítás lehetetlen, és azokra nézve is csak a király katonai ítélőudvarában.

A 19dik ágazat: hogy a birtoki jogok iránti pereknek négy törvényszék alatt bekelletvén végeztetni, az alperes mindjárt az első ünnepnyolczadi széken előkiáltassék; továbbá hogy az első széken meg nem jelenő alperes minden birságtól ment legyen ugyan, de a második és harmadikról elmaradó szokott birsággal bünhődjék, a negyedik széken pedig, akár jelenjen meg az alperes akár nem, a per ítéltessek el.

A 20dik ágazat, mely azt rendeli: hogy az ítélőmesterek ezután szállásaikon semmiféle perben ítéletet ne hozzanak, hanem csak a táblánál vagy is királyi felség ítélőszékében bizonyos rendes bírák jelenlétében, 's bírói, főleg ítélőleveleket is csak ott adjanak ki, és pedig azokat ott előbb érthető hangon felolvassván, és még egy másik ítélőmester által is aláíratván.

Ezen törvény egy nádori, egy országbírói, és több királyi ítélőmestereket említ. Továbbá ezen törvényben fordul legelőször elő a királyi tábla (*Tabula Regiae Majestatis*) nevezet.

I. Az 1458dik évi decretuma ¹⁾; mely azon évi pünkösdi nyolczadában Pesten tartott országgyűlés 12dik napján költ, 's

A' 21dik ágazat, mely sokféle visszaélések miatt a' bánok, vajdák, megyés grófok és algrófok bírósága alóli minden felmentettségeket, az örökös grófokén kívül, eltörli, és a' jövőendőben adandókat is érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A' 50dik ágazat, mely a' zagóriai grófoknak Varasdon tartani szokott törvényszékét örökre eltörli, és ezen megyebeli perlekedőket a' slávoniai bán törvényszéke alá helyezi.

A' 73dik ágazat, mely rendeli: hogy minden akár egyházi akár világi bíró a' nádortul kezdve hivatalába léptekor az ezen ágazatba foglalt eskü-példány szerint hívségtartásra és igazságos ítéllettelre megesküdni köteles legyen.

A' többi ágazatok közül pedig említésre méltóbbak:

A' 14dik és 15dik ágazat, melyek rendelik: hogy a' közös tanúvallatások (*Communis inquisitio*) mind a' két fél részére együtt a' megye törvényszékén ugyanazon képtalanul vagy konventbeli és királyi emberek által mindenkit egyenként megeskertve, és kikérdezve a' perlekedő felek kizártával tartassanak. Továbbá hogy hatalmaskodó tettek, károsítások, és másféle bántalmak miatt főbenjáró ítélet alá a' tettes, a' nemes laka megtámadásának, faluja és járulécai elfoglalásának, személye letartóztatásának, vereségének, vagy megölésének esetein kívül, ne vettessék, hanem a' károknak teljes megtérítésén túl csak 25 girába vagy is 100 aranyba marasztaltassék. — Ezen törvény által a' hatalmaskodások czégéresekre és kisebbekre osztattak.

A' 16dik ágazat: hogy a' visszaüzéssel másod ízben élő ezután ne két arany girába, hanem hatalmaskodás büntetésébe marasztaltassék.

A' 25dik ágazat, mely a' zálogi birtokost, ha a' zálog váltóságát fel nem venné, vagy azt felvevén a' jószágot vissza nem bocsátaná, a' legelső ünnepnyolczadi széken annak minden fizetés nélküli visszaadásába, és a' zálog árába marasztaltatni rendeli.

A' 26dik ágazat, mely a' magonszakadottnak jószágaivali eljárást szabályozza.

A' 48dik ágazat: hogy ha ki a' jószágaiiban lévő gonosztévőket a' megye grófjának felszólítására ki nem üzné, a' gróf befogatásukra embereket küldjön, kiknek ellentállani szabad ne legyen.

A' 49dik ágazat: hogy ha kinek jószágában arany vagy ezüstbánya találtatnék, a' király azon jószágát igazságos csere nélkül el ne vehesse, hanem csak bányatizedet követelhessen.

¹⁾ Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 135—161 lap.

a' király biztosító decretumának lenni látszatik. Ezen decretum Kovachich József Miklós számítása szerint 63 ágazatokra terjed, melyeknek legnagyobb részében, t. i. az első 43 ágazatokban, Albert király decretumának legtöbb ágazatai Korvin Mátyásra alkalmazva részint szórul szóra részint némelly hozzátételekkel ismételtetnek. A' többi ágazatok *) részint az utolsó évekbeni kicsapongások orvoslását, és lázadók fékezését, részint némelly

Az 51dik ágazat: hogy ha ki, bármelly rangú személy, magát elhatározva emberölést követ, minden fejjátság kizárásával ölettesék meg; a' puszta esetileg vagy másképp véletlenül történt gyilkosságban mindazáltal szabad légyen a' meggyilkoltnak rokonival az egyezkedés.

A' 60dik ágazat: hogy a' királyi felség főpapjainak és báróinak tanácslatával minden vármegyében valakit a' bárók vagy más jó birtokos férfiak közül megyés groffá nevezzen, ki ismét azon megyebeli előkelők közül egy vagy több algrófokat nevezni köteles legyen.

A' 68dik ágazat: hogy ország rendes biráinak a' nádor, ország birája, és a' titkos kancellár, és ha ez jelen nincsen, a' helytartó, Locumtenens, ki t. i. a' király birói pecsétjét ideiglen bírja, nevezetni szoktak, és hogy e' nevezet a' tárnokmestert, slavóniai bánt, és erdélyi vajdát nem illeti, jöllehet ezek is a' király törvényszékébe ítélőmestereikkel és helyetteseikkel együtt, ha tetszik, bemehetnek, és ott ülésel bírnak.

A' 69dik ágazat: hogy ezután az ügyvédek közül senki 14 pernél többet fel ne vegyen.

A' 71dik ágazat: hogy ha ki azon vármegye nemeseinek, melyben jóságai fekszenek, királyi vagy rendes birói parancs mellett tett tanúsága által bebizonyítaná, hogy privilégiumaitól 60 év óta ellenség vagy tűz által megfosztatott, ezen nemesi tanúságtétel általi bizonyítás minden törvényszék előtt ügydöntő privilégium gyanánt vétessék.

*) Említésre méltóbbak közülök:

Az 51dik ágazat: hogy a' királyi felség minden évben pünkösdi ünnepekre a' hazafiaknak fejenkénti országgyűlést hirdessen.

Az 54 és 55dik ágazatok: hogy a' megyei grófok, algrófok vagy szolgabírák a' nemesek közönségének kiküldése nélkül semmi zálogot ne vehessenek, és birságok alá közgyűléseken kívül senkit se vethessenek.

királyi jogok gyakorlását, részint az egyháziak dézsmajogát és bíróhatóságát, részint az igazság-kiszolgáltatást érdeklik.

II. Az 1459dik évi decretuma ¹⁾, mely a' zegedi országgyűlésben Januárius 5dikén költ, 's 50 ágazatokra terjed, melyek mind egyedül az azon évi felkelés, és táborozás szabályozásával foglalkoznak.

III. Az 1463dik évi tholnavári országgyűlésben költ, 's 29 ágazatokból álló decretuma. ²⁾ Ezen decretumban különös, hogy a' király bevezető beszédét nem tüstént az ágazatok, hanem az ország rendleinek előszava követi. Az első húsz ágazat a' törökök ellen pünkösöd napjától számítandó három hónapi olly országos táborozást rendel; melyben a' hazafiak személyesen felkelni, és a' tíz jobbágynál többet bírók magokkal minden tíz jobbágytól egy lovast vinni, és azon túl a' főpapok még zászlóaljaikat vagy lándzsáikat is kiállítani tartoztak. A' többi ágazatok csak azon korra nézve érdekes határozatokat foglalnak. Egyébiránt ezen decretumnak bevezetésében némi említést érdemel az: hogy ott Dalmát és Horvátországok, Slavónia, és Erdély Magyarország alája vetett részeinek, partes subjectae, czímezteknek.

IV. Az 1467dik évi budai országgyűlés decretumának töredéke ³⁾, vagy is első 10 ágazatai, melyek mindnyájan a' számtalan kivételek miatt köz szükségek földözésére elégtelenné vált, és azért országgyűlésileg eltöröltt kamaranyereség helyébe behozott fiskus adójának (Tributum Fisci Regalis) szabályozását tárgyalják; mely adótól egyedül csak az ország nemesei, vagy is, kiknek a' királyoktól tiszta nemességök vagy is Magyarország nemességei privilégiumuk vagyon, vétetnek ki, ellenben a' várbeli nemesek (Nobiles Castrenses) 's az egyházak praediálistái (Praediales Ecclesiarum) világos szavakkal annak alája vettetnek. És innen kitetszik: hogy várjobbágyok vagy is várak nemesei még e' korban is léteztek, és az ország nemeseitől megkülönböztettek. Ugyanezen országgyűlésen némelly azon évi oklevelek tanúsága szerint az addig divatozott harminczad-fizetés is eltörültetett, és helyébe a' kidolgozott vámjegyzék szerint minden behozott vagy kivitt áruktól és márhától fizetendő koronai vámadó (Vectigal Coronae) hozatott be; továbbá Fogaras, Olmas, és Radna vidékei, 's körületeire nézve az rendeltetett: hogy azokat a' király visszafoglaltassa, és soha el ne idegenítse.

¹⁾ Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 161—178 lap. — ²⁾ Lásd Syllog. Decret. Comit. I. köt. 178—189 lap. — ³⁾ Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 190—193 lap.

V. Az 1468dik évi decretuma ¹⁾, vagy is inkább az országfőpapjai, bárói, és nemesei által azon évi pozsoni országgyűlés alkalmával benyújtott 17 panaszokra adott válasza, vagy is azokra tett részint rendeletei, részint ígéretei, mellyek mind csupán azon időre nézve bírnak érdekekkel.

VI. Az 1470dik évi budai országgyűlési decretuma ²⁾, melyet Kovachich József 18 ágazatokra oszt. Előszavában előadja a' király: hogy az ország rendjei, átlátván a' király tehetségének elégtelenséget az országnak védelmére, nekie egész országszerte minden kaputól egy arany forintot ajánlottak, és hogy ő ezen készségökért az azon évi fiskus adóját elengedte, és megfogadta légyen: hogy az ország rendjei akaratjuk ellen soha, bármelly szükségben, segedelempenzt nem vétetend. — A' három első ágazat az ajánlott segedelempenz kivetésének módjáról, a' többi némelly, jelesen jobbágyok erőszakos elvitele, dézsmaszedés, 's vámfizetéstől mentesség bitorlása, jobbágyok közmunkákrai jogtalan szorítása, táborozók kicsapongásai, 's oklevelektől törvénytelen taksavételek által elkövetni szokott visszaélések orvoslásáról szól.

Az pedig ezen decretumnál különös, hogy a' király zárszavát nevenként elősorolt négy főpapnak és 12 világi főembereknek az iránti jótállása követi: hogy a' király fogadása szerint a' hazafiakra megegyezésök nélkül semmiféle adót nem vetend, 's hogy ők a' királyt semmiféle adószedetésre tanácsaikkal nem veendik, 's nekie magok sem adandnak adót.

VII. Az 1472dik évi budai decretuma ³⁾, melly Kázmér lengyel királyi herczegnek, kit a' pártütők királyi székre emelni akarának, kiűzetése után tartott országgyűlésben költ, és 15 külön külön számokkal eredetileg ellátott ágazatokra terjed. Ezen decretum az akkori pártütés általi okozott törvénytelenségek orvoslásával és más csupán azon időre nézve érdekes határozatokkal foglalkozik. Csak néhány ágazat bír általános érdekekkel. *)

¹⁾ Lásd Syllog. Decret. Comit. I. köt. 194—201 lap. — ²⁾ Lásd Syllog. Decret. Comit. I. köt. 202—210 lap. — ³⁾ Lásd Syllog. Decret. Comit. I. köt. 211—219 lap.

*) Illyenek:

A' 3dik ágazat, melly által a' sz. jogi konvent hitelességétől megfosztatik.

A' 10dik ágazat, melly rendeli: hogy az egy telkes nemesek, bárhol tartózkodjanak, más birtokos nemesek gyanánt taksa és mindenféle adó terhétől mentesek legyenek.

VIII. Az 1475dik évi 11 ágazatokra terjedő decretuma ¹⁾, mely a' budai országgyűlésben hozatott, és az ottan ajánlott segedelem-pénz kivételének szabályozását, és az ország rendinek néhány igen alázatos hangon előterjesztett kéréseit foglalja magában, jelesen: hogy a' királyi felség koronázási decretumát erősítse meg, — egy egész év alatt se táborozást se országgyűlést ne hirdessen, se a' vízkeresztin kívül jövő évben más ünnepnyolczadi törvényszéket a' hazafiak költségeinek kiméltése végett ne tartson, — továbbá hogy a' vámokat régi szabadságaikban megtartani, a' királyi zsoldos katonák kicsapongásait korlátozni, a' nemeseknek jogtalanul elfoglalt jószágait visszaadni, és Sléziába menetele után elkövetett hatalmaskodó tettek iránt intézkedést tenni, és azokat elítéltetni méltóztassék.

Ezen decretumnak zárszava az ágazatoknak helybenhagyásán túl a' királynak azon határozatait is magában foglalja; melyeket az ország rendei kérésének következtében Sléziába menetele után elkövetett hatalmaskodó tettek iránti eljárásokra nézve hozott.

Továbbá törvénytudományi tekintetből Korvín Mátyás korából említést érdemlenek e' következők is:

1) Hogy e' királyunk alatt, régi okleveleink tanúsága szerint ²⁾, több országgyűlések is tartattak, mint mellyeknek decretumaival bírunk, így jelesen 1463dik évben Budán, 1466dikben ismét ottan, 1485dikben Vácson, 1487dikben Budán, sőt egy 1489dik évben tartott országgyűlésről is ³⁾ előfordul említés.

2) Hogy jóllehet Szilágyi decretumának 13dik és Korvín Mátyás 1558diki törv. 51diki czikkeik a' nemeseknek országgyűlésrei fejenkénti megjelenését parancsolták; e' királyunk alatti legtöbb országgyűléseken mindazáltal, mint azoknak előszavaik bizonyítják, az ország nemesei csak megyebéli választottaik által jelentek meg, és ezeknek száma sem volt mindenkor egyenlő, például az 1459dik és 1466dik évi országgyűlé-

---

A' 12dik ágazat: hogy Slavónia azon hajdani szokásában is meg hagyassék, mellynél fogva csak fél annyi taksákat, adózásokat, és jövedelmeket fizet, mint Magyarország fizetni szokott.

A' 13dik ágazat: hogy a' hazafiak gyakor országos gyűlések által nagyon terhelttven, most egész két esztendő alatt országgyűlés ne tartassék.

¹⁾ Lásd Syllog. Decret. Comit. I. köt. 221—226 lap. — ²⁾ Lásd azokat Kovachich Vest. Comit. 368, 369, 401, 402, és Suppl. ad Vest. Comit. II. köt. 176, 177, 179, 266, 268 lapjain. — ³⁾ Lásd Korvín Mátyásnak Kassa városához szóló levelét Suppl. ad Vest. Com. II. k. 268 lap.

sekre mindenik megyéből négy, az 1478dik évre pedig csak két követ volt meghíva.

3) Hogy jöllehet a' városoknak országgyűlésrei meghívása, a' mint azt Korvín Mátyásnak meghívó több rendbeli levelei ¹⁾ bizonyítják, e' korban már divatozó szokásban volt; annak mindazáltal, hogy az ő követek részt vettek legyen a' törvényhozásban, semmi nyoma sem fordul elő, 's a' decretumok előszavaiban, mint törvényhozásban résztvevők, mindenütt csak a' főpapok, bárók, főemberek, és az országnak vagy összeséges, vagy vármegyék által választott nemesei említetnek; sőt e' királyunk Bártfa városához szóló 1458diki levelében ²⁾ világosan a' végből szólítatik fel a' város követek küldésére: hogy azok az országgyűlésen határozottakat a' polgárok közönségének megviassék.

4) Hogy a' slavóniai főemberek és nemések is szoktanak különös országos gyűléseket tartani, mint ezt Korvín Mátyásnak az akkor Körözsön összegyűlt slavóniai főemberekhez szóló egy 1467diki és két rendbeli 1477diki levelei tanusítják. ³⁾

5) Hogy a' városi polgároknak ünnepnyolczadi törvényszékeken a' király tárnokmestere által szolgáltaték az igazság. ⁴⁾

III. Korszak.

II. Ulászlótól III. Károlyig.

25. §. II. Ulászlóról 1490dik évi Július 15kétől 1516dik évi Mártius 23káig.

II. Ulászló, — kit az ország rendjeinek legnagyobb része Mátyás halála után királlyá választott ⁵⁾, 's ki vetélytársait csak nagy áldozatokkal, tulajdon öccsét Albertet ugyan Lengyelország iránti jogainak átengedése, Maximiliánt pedig minden ausztriai tartományok ingyenes visszaadása, 's magyar királyi czímmel élés megengedése, és a' magyar királyi székbeni örökösülő jogának elismerése által tudá lecsillapítani ⁶⁾, 's kinek

¹⁾ Lásd azokat Kovachich Vest. Com. 297, 331, 394, és Supplem. ad Vest. Com. II. köt. 163 lap. — ²⁾ Lásd Kovachich Vest. Com. 297 lap. — ³⁾ Ugyanott Vest. Comit. 397, és Suppl. ad Vest. Comit. II. köt. 188 lap. — ⁴⁾ Kovachich Vest. Com. 394—396 lap. — ⁵⁾ Lásd Ulászlónak, valamint az oldalánál létezett főpapoknak és báróknak is, Bártfa városát koronázásra meghívó 1490dik évi levelét Kovachich Vest. Comit. 411 és 412 lapjain.

⁶⁾ Lásd Korvín János herczegre nézve Ulászlónak azon már előidézett 1490diki levelét, melly által az ország rendjeinek ezen herczeggel kötött szerződését megerősítette, Albert lengyel herczegre, és Maximilián romaiak királyára nézve pedig a' veleik kötött békeszerződéseket, amazt

mód felett szelid és engedékeny jelleme országunk fejtelenségre hajló hatalmasainak, kiket Korvín Mátyás erőteljes országlása is csak ügyel bajjal bírt féken tartani, nem sokára királyi méltóság megvetésére, királyi jövedelmek magokhoz húzására, 's gyengébbek elnyomására, és mint azt az országlásának vége felé ki-tört pórhad tanúsítja, általános fejtelenségre utat nyitván, az országot igen szomorú állapotba dönté ¹⁾, — törvénykönyvünket, királlyá választásának feltételeit elfogadó oklevelén túl, hét országos decretumokkal bővítette; mellyek habár nem mentek is néhány olly határozatoktól, mellyek a' törvénytevő hatalom jogos határin túli kicsapongásának tekintethetnek ²⁾; mindazáltal igen sok hasznos, és törvénytudományunkra nézve érdekes törvényekkel bővelkednek. Az pedig, hogy Verböczy István ítélőmester által az akkoron törvényszéki gyakorlatban divatozott törvényeink e' királyunk közvetlen parancsára, 's az ő országlása alatt alkattattak Magyarország szokásbeli joga hármassal törvénykönyvének czímzete alatt egy mindent magában foglaló rendszerezett egészszé, e' királyunknak egyébként több részről nem dicső emlékezetű korát törvénytudományunk tekintetéből különös nevezetességűvé teszi; minthogy ezen munka 1517 évben történt közre bocsátása után tüstént törvényszéki keletbe jöven, az igazságkiszolgáltatás, melly előbb nehéz és bizonytalan vala, mind könnyebbé, mind bizonyosb kimenetelűvé vált.

Törvénykönyvünkben II. Ulászló alatt első helyet foglal azon Farkashida melletti táborában 1490ki Júliusban költ oklevél, melly által királlyá választatásának feltételeit elfogadja. Ezen feltételek közül legérdekesebbek: hogy az országot alája vett tartományaival, és mindennemű lakosaival régi jogaikban, és szabadságaikban megtartsa, 's azok terhére semmi újításokat be ne hozzon, sőt a' Mátyás király által behozattakat is törölje el — hogy semmi segedelempenzt ne kíváncs, hanem a' régi rendes királyi jövedelmekkel elégedjék meg, — hogy az ország koronáját a' főpapok és bárók kezeiből semmi szín alatt ki ne vegye, hanem engedje meg, hogy általok választandó örök által Vise-grádon őriztessék, — hogy Morváról, Sléziáról, Luzáciáról, és Fridrik császártól Korvín Mátyás által elvett tartományokról a' főpapok és bárók megegyezése nélkül ne rendelkezék, —

ugyan Pray évkönyvei IV. r. 247, emezt pedig 231, és gróf Cziráky már többször említett munkája 255—289 lapjain.

¹⁾ Lásd történetiratainkon túl e' királyunk VII. d. törvénylevelének előszavát. — ²⁾ Illyenek például az 1492: 9, 's 83, 1498: 27, 46, 1507: 5, 's 8, és 1514: 24, 25, 47, 's 57 t. czikkek.

hogy nagyobb részint Magyarországon lakják, és itt létekor minden hivatalnokai magyarok legyenek, — hogy magyar dolgokról csak magyarokkal tanácskozzék, 's egyházi és világi hivatalokra csak magyarokat emeljen, és birtoki jogokat is csak magyaroknak ajándékozzon, — hogy mind azt, mit az ország rendjei koronázása idejéig az ország javára határozandnak, érvényes oklevél által, mint az ország decretumát, megerősíteni, 's megtartani, és mások által megtartatni tartozzék. Ezen oklevellet Ulászló decretumai követik.

Az Iső vagy is úgy nevezett nagyobb decretuma az 1492dik évi országgyűlésben hozatott, 's 108 ágazatokból áll, melyekre Slavónia nemeseinek ezen decretumba iktatott 11 ágazatai következnek.

E' decretumnak első 12 ágazataiban a' király által Farkashida mellett elfogadott választási feltételek, az 5, 6, 10, 16, 17, 's 18dikát kivéve, szórul szóra előterjesztetnek, 's egyedül csak a' 12dik feltétel toldatik azon határozattal meg: hogy a' királyi felség 100 jobbágyig adományt kénye szerint akárkinek szabadon tehessen, de azonfelül csak főpapjai és bárói tanácslatával, melly megszorítás mindazáltal, mint jogsértő, az 1498: 26 cikk által ismét eltörölletett. A' többi ágazatok *) nagy ré-

---

*) Az új ágazatok közül, mellyek nagyobb részint a' Mátyás király halála után történt rosszak orvoslását, a' haza védelmének módját, és fegyveres népek kihágásait, a' király jogait és az igazság kiszolgáltatását, 's a' törvényes eljárásokat érdeklik, érdekesebbek e' következők:

A' 20dik ágazat, melly minden per és kötelesség alóli kibujás megelőzésére kijelenti: hogy egy egész zászlóaljnak, banderium, 400, felzászlóaljnak pedig 200, felére nézve tökéletesen felfegyverzett lovasból, felére nézve pedig könnyű fegyverzetűekből vagy is huszárokból kell állania. Továbbá hogy zászlótlan bárók méltóságuk és jobbágyaikhoz képest táborozzanak, a' birtokos nemesek és mások minden 20 kaputól, az egy telkü vagy jobbágytalan nemesek pedig minden 10 nemes laktól egy lovast állítsanak.

A' 21 ágazat: hogy a' hazánkbeli herczegek (Duces) t. i. Korvín János, 's Wylaki Lőrincz, és az örökös szabad grófok t. i. a' szepesföldi (Zápolya István), a' bozini és szent györgyi, a' frangepáni, és a' corbáviai grófok zászlós bárók gyanánt értékökhöz és jobbágyaik számához illetőleg táborozzanak.

A' 30ik ágazat, melly ismét megengedi: hogy ha kinek birtokában valamely bánya felfödöttetik, az azt, a' sóbányákat egyedül kivéve, örököseivel együtt szabadon művelhesse, a' királynak mind-

szint 1ső Lajos, 'Sigmond, Albert, és főleg Korvín Mátyás decretumaikból vannak kiszedve, és pedig nagy részint szórul szóra; új ágazatai csekély számúak.

azáltal az ötlet illető jogokat, és bányatizedet (urbura) megadni tartozván.

Az 51 és 52dik ágazatok az ügyvédmásolásról és perújításról: hogy ügyvédvisszahuzásnak csak perfüggése alatt és ügydöntő ítélet előtt lehessen helye; új ítéletre pedig királyi felségtől szabadságot nyerni mindenkor a' per utolsó szakában is lehessen ugyan, de az által a' hozott ítélet végrehajtását meggátolni, a' meg nem jelenés miatt hozott ítéletet kivéve, ne lehessen.

Az 53dik ágazat: melly, Mátyás VI. törvényének birói eljárásokra alkalmazandó 8—12 esküdtek minden megyébeni választását parancsoló 8dik czikkét eltörülván, minden idézéseket 's végrehajtásokat és más birói eljárásokat, régi szokás szerint, király embere és káptalan vagy konvent bizonyosága által tétetni rendel.

Az 54dik ágazat: hogy kisebb hatalmaskodó tettekért ezután senki, habár tettét bíró előtt önmaga megvallaná, a' kár és perbeli költségeken felül 25 nehéz gira bírságnál többbe ne marasztaltassék.

A' 73dik ágazat: hogy a' királyi kúriától visszaküldött perekbeni ítéletet a' megyei bírák 15 nap alatt végrehajtani tartozzanak, máskép a' visszaküldő bíró rajtok 25 nehéz gira büntetést venni köteleztessék. Továbbá hogy a' megyei székeken elítelt perek királyi kúriához ünnepnyolczadiszék tartásának idején kívül is felküldethessenek, és a' rendes feljebbviteli bírák Budán azokat azonnal elítélhessék.

A' 78ik ágazat, melly Mátyás VI. törv. 71 czikkét oda változtatja: hogy ha ki tö és határszomszédok és azon megyebeli nemesek tanúsága által okleveleinek ellenség vagy tűz általi elvesztét és az érdeklött jószágokbani békeséges birtokát bebizonyítja, a' király azon jószágokat nekie új adomány czíme alatt oda ajándékozni tartozzék.

A' 88dik ágazat: hogy vám és révigazsággal bírók kárára senki jószágában, annak vesztesége alatt, útazók átvitelére alattomos kompot vagy gázlót ne tartson.

A' 100dik ágazat: hogy Pest és Pilis vármegyéknek, mivel Budához közel vannak, valamint addig nem kellet, úgy azután se kellessék grófjaiknak lenni.

A' 108dik ágazat: hogy az orsszágygyűlésnek kitűzött napjára meg nem jelenők négy napnál tovább ne várassanak, hanem a' király azon négy nap eltelvén az ország dolgait a' jelenlévőkkel azonnal felvehesse, és elhatározhassa.

A' IIik törvénylevele 's decretuma 1495dik évben az ország főpapjai, bárói, és vármegyék választott nemesei budai országgyűlésében költ, 's az ezen gyűlés alkalmával újonan megerősített 1492diki decretumból és 45 újonan hozott törvényczikkekből *)

A' slavóniai nemesek ágazatainak tartalma e' következő:

Az 1ső és 8ik ágazat rendeli: hogy a' király Slavóniát régi szabadságaiban, előjogaiban, és szokásaiban tartsa meg, és Magyarország királyaitól nyert privilégiumait erősítse meg.

A' 2ik ágazat rendeli: hogy ha a' király Magyarország lakosaira valamely fizetést vetend, Slavóniában annak csak felét vehesse.

A' 3 — 5dik ágazat a' só dolgát rendezi: hogy szükséges sókamrák ott is állitassanak, tilos só ürügye alatt szabad ne legyen a' lakosok házáat kikutatni, hanem az elkobzás szabad helyen szolgabíró jelenlétében történjék, 's hogy az ország lakosai sóat akármmely sókamrában vehessenek, tengeri sóval mindazáltal csak harminczadfizetés mellett és csak akkor élhessenek, ha a' sókamrás őket királyi sóval el nem láthatná.

A' 6 és 7dik ágazat megengedi: hogy borral, gabonával, és akármmiféle állatokkal szokott harminczad és vámfizetés mellett akárhova kereskedhessenek.

A' 7ik ágazat rendeli: hogy harminczad Lajos, Zsigmond, és Albert királyok alatti mód szerint szokott helyeken vétsésk, az egy forintot nem érő csekélységek tőle szabadon hagyatván.

A' 9ik ágazat parancsolja: hogy a' megyés grófok semmi végrehajtásra másképp ne mehessenek, mint a' törvényszékből, 's annak és a' hazafiaknak meghagyásából és levelével.

A' 10 és 11ik ágazatok a' Mátyás király halála óta elfoglalt jószágok visszavételére nézve rendelik: hogy Slavóniában is azon mód tartassék meg, melly Magyarországra nézve meg van állapítva.

*) Ezen decretum ágazataiból érdekesbek e' következők:

A' 7ik ágazat: hogy az eltörölt három vásárpiaczi kikiáltás helyett értesítésseli idézés tétessék.

A' 8ik ágazat: hogy a' királyi felség ünnepnyolczadi székek tartásakor 3 főpapot, 3 bárót, és 14 előkelő nemest ülnöktársakká nevezni, és illő fizetéssel ellátni tartozzék.

A' 10ik ágazat: hogy kereset vesztésege és perköltség fejében fizetendő 40 forint terhe alatt peres ügyet a' megyei szentszék el-mellőzésével, ne csak a' római, hanem az érseki székhöz se legyen szabad vinni.

A' 11dik ágazat: hogy adományi jószágot ellenmondás megvetésével elfoglaló adományosok azon jószág becsüarába, és ellenfelek kárának megtérítésébe marasztaltassanak.

áll; mellyek közül az első 26 ágazatok az 1492iki decretum egyes ágazataira, minthogy akkor némely tárgyak eléggé meg nem hányathatának, hivatkoznak, 's azoknak toldalékul szolgál-
nak, a' többiek pedig különbféle, ott nem érdekelt, tárgyokról rendelkeznek.

A' 19ik ágazat: hogy a' földes urak a' jószágaikon tartózkodó gonosztévőket megyei bírák felszólítására ne kikergetni, hanem büntetés végett a' megye széke elébe állítani tartozzanak. Továbbá hogy a' megyei bírák és szabad grófok, ha valamely gonosztévőt gondatlanságból vagy épen szántszándékkal elbocsátának, annak fejtárgyával és méltóságuk vagy hivataluk veszteségével bűnhődjenek.

A' 25 és 26dik ágazatok, mellyek az országgyűlések tartásának módjára nézve rendelik: 1) Hogy a' királyi felség az országgyűlésnek határnapját mindenkor egy egész hónappal előbb levelei által hírül adja. 2) Hogy ha az országnak valamely fontos dolga végett országgyűlést hirdetend, arra ne csak néhány választottakat a' vármegyékből, hanem minden főpapokat, bárókat, főembereket, és országnemeseket egyenkénti megjelenésre híjjon meg. 3) Hogy minden országgyűléskor főpapjait, báróit, és egyéb tanácsosait előre bizonyos helyre, illő lakásaikról gondoskodván, híjja össze, és félretévén minden egyéb tanácskozásokat, a' tartandó országgyűlés okait és tárgyait terjessze elejökbe, ezek pedig melőlözvén minden magányos ügyeiket és bajaikat a' király által előterjesztettekről mérséklettel, komolyan, és láрма nélkül tanácskozzanak, 's ha valamely tárgyra nézve meghasonlanának, a' királyi ajtónállók mestere hallgatást parancsolván szavazataikat egyenként szedje össze. Ezen ágazatokból kitetszik: hogy a' törvény meghányásában e' korban a' köznemességnek része nem volt, hanem csak a' már kész törvény terjesztetett elfogadás végett elébe; mire a' harm. törv. II. részének 3 czíme is mutat.

A' 30—32 ágazatok, mellyek rendelik: hogy egyházi hűbéreket se a' király se más egyházpártfogók külföldiekre ne ruházzanak, 's a' külföldi egyházi helytartók (vicarii) által hozatandó ítéletek minden erőnélküliek legyenek; ha pedig valamely külföldi országunk szabadságának ellenére egyházi hűbért mástól, mint a' királytól, vagy kik e' hazában egyházpártfogói joggal bírnak, magának szerezni 's ahhoz jogot követelni merészlene, kézre kerítetvén vízbe vetessék.

A' 37—45ik ágazatok, mellyek ismét a' dicsma dolgának rendbeszedésével foglalkoznak.

A' IIIik vagy is úgy nevezett kisebb decretuma 1498ik évben költ, 's 74 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök legérdekesebbek:

Az 1ső ágazat, melly jövő négy esztendőben évenként, azután pedig minden három évben országgyűlést 15 napig Rákoson sz. György napjakor tartatni rendel; mellyen elejétől végig mindenki, főpap vagy báró ugyan 800, nemes pedig 400 arany forint büntetés alatt, jelenlenni tartozzék, azokat, kiket hivatalaik, nyomorult állapotjuk, vagy távollétök nem tilt, kivéve, és az osztogatlan atyafiak, és tiz egy telkes nemesek közül csak egy tartozván megjelenni.

A' 2ik ágazat, melly az ünnepnyolczadi törvényszékeket bővebben rendbeszedi, jelesen következőket rendelvén: 1) Hogy Magyarországbán évenként két nagy, és két rövid ünnepnyolczadi székek (Octavae magnae, et Octavae breves), amazok ugyan sz. György és Mihály, emezek pedig Vízkereszt és sz. Jakab nyolczadaiában tartassanak. 2) Hogy mindezen ünnepnyolczadi székek a' kijelölt ünnepek utáni huszadik napon kezdődjenek, és a' nagyobbak ugyan a' 40ik, a' rövidek pedig a' 25ik, törvénymondásra alkalmas, napon berekesztessenek. 3) Hogy minden illy székeken az ország rendes biráin túl, 2 főpap, 2 báró, és a' nemességből a' nagyobbakon ugyan 16, a' rövideken pedig azok közül felváltva nyolcz nemes ülnök jelen lenni tartozzék. 4) Hogy ülnökök az ország minden négy részéből a' király és ország által választassanak, és a' főpapi és bárói ülnököket ugyan a' többi főpapok és bárók, a' nemesieket pedig a' hazafiak fizetéssel ellássák. 5) Hogy Erdélyben és Slavóniában szinte két nagyobb t. i. vízkeresztli, és jakabnap, és két rövid ugymint sz. györgyi, és mihálynap ünnepnyolczadi székek évenként tartassanak; mellyek a' kijelölt ünnepeket megelőző 15dik napon kezdődvén, a' nagyobbak és rövidek közötti minden különbség nélkül, 15 napon át tartsanak.

Az 5ik ágazat, melly rendeli: hogy birói levelek kiadásakor az ítélmesterek az idézőlevelek költét jegyzőkönyvbe iktassák, és hogy előbbi idézések utóbbiak előtt vétessenek fel. És ez a' kezdete a' királyi tábla előtti per-sornak.

A' 7ik ágazat, melly azt határozza: hogy mindazon dolgokban, mellyek az egész országot általánosan érdeklik, a' királyi felség az ünnepnyolczadi szék 16 nemesi ülnökei közül nyolczat királyi tanácsába vegyen.

A' 15 — 22ik ágazatok, mellyek az azon évi táborozást elrendezik, 's itt főkép azért említésre méltók; mert mind a' királynak hadi erejét, oda számítva hivatalnokainak zászlóaljait is, mind

A' IV. decretuma 1500dik évi rákosmezei országgyűlésben költ, 's 43 ágazatokra terjed, melyek nagy részint a' IIIdik

azon egyházi személyeket, kik zászlóaljakat vagy bizonyos számú lovasokat mindenkor állítani kötelesek, mind végre azon báró urakat, kik a' fennérdeklett főpapokkal és zászlóaljas hivatlanokkal jobbágyaik számához képest táborozni tartoznak, egyenként elősorolják.

A' 25ik ágazat, mely rendeli: hogy a' szent korona ne főpapoknak, hanem csupán báróknak és nemeseknek örizete alatt legyen.

A' 35ik ágazat: hogy a' harminczadosok és vámosok nemesektől, felszentelt papoktól, vagy szerzetesektől, és embereiktől házi szükségéhez tartozó árúkra nézve harminczadot és vámpénzt venni ne merészeljenek, sőt a' nemesek vámpénzt, ha mely árúkkal kereskednének is, fizetni ne tartozzanak.

A' 49—52ik és 54ik ágazatok, melyek a' dézsma-jogról, annak kiszedéséről, a' keresztyénségi és arató pénzről, és a' dézsma-behordásról rendelkeznek.

Az 55ik ágazat, mely az úgy nevezett holt kéztől tiltó törvényt az egyházakra és egyháziakra egész kiterjedésében kimondja, t. i. azt rendeli: hogy a' püspökök és egyházak főnökei személyekre és egyházaik részére világi birtoki jogokat ezután se a' felségtől ne nyerhessenek, se pénzen akár örök akár zálog joggal ne szerezhessenek, de viszont a' világiak se huzzák magokhoz az egyházi jószágokat.

Az 57ik ágazat, mely rendeli: hogy a' királyi felség megyés grófi méltósággal főpapot vagy egyházi férfit még csak ideiglen se ruházzon fel, hanem csak nemes vérből származó, 's azon megyében lakozó érdemes világi férfiakat, és hogy azoktól, kik megyés grófságot örökösen nyertek, vegye azt el, kivéve, ha az iránt sz. királyainktól privilégiumaik volnának.

A' 67ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a' királyi felség az eddiglen megegyezése nélkül fiatal és tudatlan egyedekre ruházott egyházi hűbéreket, tőlök pártfogói jogánál fogva visszavevén, alkalmas személyekre ruházza, jövődre pedig gondoskodjék: hogy mind ő maga, mind azon egyházi férfiak, kiket arra feljogozand, egyházi hűbéreket csak éltesebb és érdemes egyedeknek osztogassanak.

A' 71dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a' vármegyék grófjai, algrófjai, és szolgabirái a' megyei törvényszékhöz tartozó pereket ezután királyi különös parancs nélkül is elfogadhasák, és elítélhes-

decrétum ágazataira hivatkoznak, és hatot vagy hetet kivéve, azoknak toldalékul szolgálnak. *)

sék, a' tölök feljebbvitt pereket mindazáltal a' királyi kúriához átküldeni hivataluk vesztesége alatt tartozván.

A' 72 és 73 ágazatok, melyek azokra, kik törököknek vagy más hitetleneknek fegyvert, eleséget, vagy akármelly hadi szereket pénzen vagy cserében eladnak, vagy a' törököldről átköltözőket megkárosítják, vagy bántalommal illetik, hívségtelenkedési büntetést rendelnek.

*) E' következők pedig célunkra nézve a' legérdekesebbek:

A' 3 — 6ik ágazatok, melyek a' III dik decr. 5ik cikkének toldalékul rendelik: hogy az előbb tett idézetű perek a' következő törvényszékeken is, habár a' felperes az elsőn, másodikon, vagy harmadikon meg nem jelent volna, vagy habár makacsságbani elmarasztalás vagy a' pernek örökösökre háromlása közben jött volna is, minden más későbbi idézetű perek előtt tárgyalassanak, 's hogy a' per lajstrom a' törvényszékben mindenkor ott legyen, és azt a' bírák akármelly perlekedőnek előmutatni tartozzanak. Továbbá hogy a' slavóniai és erdélyi nemeseknek feljebbvitt pereit a' király kúriájának grófja és bírája, ugymint azoknak rendes bírája, soron kívül ítélje, közülök mindennap egyet egyet felvevén.

A' 10dik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' király az ünnepnyolczadi szék ülnökeit két főpappal és 2 báróval szaporítsa, és így az ülnökök száma 24 legyen, 's ezek az országnak törvény előtt előidézett szokásait és jogait feljegyezni, és jövő ország gyűlésen helybenhagyás vagy megjobbítás végett előadni, és minden harmadik évben hivatalaikról az ország gyűlésében lemondani tartozzanak, az időközben elhaltak helyébe a' királyi felség és törvényszéki ülnökök másokat választhatván.

A' 13ik ágazat: hogy az öt esetekbeni király rendkívüli ítélőszéke elébe idézés mindenkor 32dik napra tétessék, 's az alperesnek szabad legyen ügyvédje által is ugyan megjelenni, de annak előadásait ezen esetben vissza ne húzhassa.

A' 14ik ágazat: hogy férjes asszonyok által elkövetett bármilyen hatalmaskodó tettekért ne ők, hanem férjeik idéztessenek perbe, kivéve ha a' tettet tulajdon külön jószágukban követték volna el. Továbbá hogy a' gyermekeik józágaiból hatalmaskodó özvegyasszonyok is megidéztethessenek.

A' 15ik ágazat: hogy a' III dik decr. 51ik cikkének ügyvédmásolásról szóló rendelete csupán hosszú folyamú perekről vétessék, rö-

A' IIIik és IVik decretumot az országgyűlés minden három évből tartásának rendelése, és az arra megjelenési köteleességnek bővebb szabályozása, az ünnepnyolczadi törvényszékek rendbeszedésének befejezése, a' persor és lajstrom dívatba hozása, a' törvényszéki szokások egybeszedése iránti gondoskodás, a' táborozási köteleességnek kimerítő leírása, a' vármegyék királyi parancs nélküli bíraskodásának behozása, a' dézsma ügynek sok részbeni szabályozása, és a' holt kéztől tiltó törvénynek egyháziakra nézve egész kiterjedésében behozatala igen érdekessé teszik.

vid folyamúakban pedig a' visszahúzásnak ítélethozás után is, és pedig az ítélethozás napján minden birságfizetés nélkül, azután mindazáltal azon törvényszéktartás ideje alatt ugyan 6, annak elmulta után pedig 200 arany forint letétele mellett helye legyen.

A' 16ik ágazat; hogy minden hitbért és asszonyi hozományt érdeklő perek renden és persoron kívül ítéltessenek.

A' 19ik ágazat, mely a' visszaüzésről rendeli: hogy visszaüzés csak egyszer, és csupán kivont kard mutatása által tétethessék, mellynek a' győztes fél ügyének vesztesége alatt helyt adni tartozzék; továbbá hogy ha ki visszaüzést sok néppel vagy erőszakoskodással tenni merészlene, a' helytelen visszaüzés terhén túl szinte perének veszteségével bünhődjék.

A' 23dik ágazat: hogy koronaörökké mindenkor csak két, és nem több, egyed választassék a' király és az országnak összeséges rendjei által a' világi urak közül.

A' 35ik ágazat: hogy a' főpapok birói helyettesei (vicarii) ne külföldiek, hanem magyar nemzetbeliek legyenek, és hogy a' szentszék ügyvédje, midőn pereit előadatnak, az ülésben jelen ne legyen.

A' 40 és 41ik ágazatok, mellyek a' III. d. decretumnak vámok vizsgálatáról rendelkező 74d. ágazatát azzal bővítik: hogy a' vármegye által választandó nemesek előtt a' megye székén privilégiumaikat mind a' vámjoggal bírók, mind pedig a' hazafiaknak vámfizetéstől mentességet igénylő városaik, mezővárosaik, és faluik, kivéve egyedül a' királynak 8 szabad városait, Budát, Kassát, Pestet, Pozsont, Nagy-Szombatot, Sopront, Bátfát, és Eperjest, előmutatni tartozzanak, valamint a' király bányászainak városaik is, és hogy minden illy községeknek mentessége a' privilégiumaik költsége után keletkezett vámhelyekre szoríttassék.

Ezen ágazat azért is különös figyelmet érdemel, mert abból ki világlik: hogy e' korban csak ezen 8 városok neveztettek tulaj-

Az Vik törvénylevele az 1504dik évi rákosmezei országgyűlésben költ, 's 31 ágazatakból *) áll.

A' VI. törvénylevele az 1507diki szinte rákosmezei országgyűlésben hozatott, 's 20 ágazatokra **) terjed.

donképen királyi szabad városoknak, mit e' királyunk VII. decr. 3 cz. 1ső §a is tanúsít.

*) Közülök érdekesbek e' következők:

Az 1ső ágazat, melly az országgyűlésen egybesereglett összes hazafiak köz megegyezése nélkül akármikép teendő adó vagy segedelempénz - ajánlást hitszegés és örök gyalázat büntetésé alatt tilalmaz.

A' 7 és 8ik ágazatok, mellyek megengedik: hogy ezután az elzálogított birtoki jogok feletti pereket 100 forint erejéig, és az újonan történt szántóföld, rét, és erdő-elfoglalásokat 10 holdig a' vármegyék törvényszékei is ítélhessék, de mindazáltal a' törvény által rendelt terhek és büntetések oda ítéltetése nélkül. — És itt találjuk kezdetét a' vármegyék zálogi és hatalmaskodási perek feletti bíráskodásának.

A' 9dik ágazat, melly az ítéleteket végrehajtani vonakodó vármegyei bírákra, a' költségek és károk megtérítésén túl, 100 arany forint büntetést rendel.

A' 16ik ágazat, melly a' jobbágy költözését jogtalanul akadályozókat, valamint azokat is, kik másnak jobbágyát törvényes elbocsátás nélkül befogadják, vagy elviszik, a' megye széke által 25 nehéz girával büntettetni rendeli.

A' 18ik ágazat, melly a' jobbágyoknak 's parasztoknak szarvasok, őzök, nyulak, erdeiek, fáczánok, fürjek, és császármadarak mindennemű vadászatát 3 forint elengedhetetlen büntetése alatt tilalmazza.

A' 26ik ágazat, melly azon főpapokat, kik az egyházpártfogók jogának sérelmével plébánusokat neveznének, azon helységbeli dézsmaik határszéli várak szükségére fordításával büntettetni rendeli.

**) Közöttök érdekesebbek:

Az 1ső és 2ik ágazatok, mellyek, amaz ugyan hivségtelenség szenyjébe esettek ellen hozott ítéleteket végrehajtatni, emez pedig a' megengedett végrehajtás után visszafoglalt jószágokba a' győztes felet visszahelyeztetni fegyveres erőnek használása által is parancsolják úgy: hogy e' célra a' megyés gróf ugyan a' megyebélieket, a' nádor, ésország bírása vagy kapitánya pedig több megyéknek, sőt az egész országnak fegyveres népeit is felkelethesse.

A' VIIik törvénylevele az 1514 évi budai országgyűlésből privilegium alakú levél formában költ, 's 71 ágazatból áll. Ágazatai közül*) az első három a' királyi kincstár szomorú állapot-

A' 3ik ágazat, melly az ünnepnyolczadi székről nehéz betegség esetén kívül elmaradó ülnököt egyházi hűbére vagy illetőleg jószágai veszteségével büntettetni readeli, és az ülnökök évenkénti fizetését a' főpapakét ugyan 700, a' nemesekét pedig 300 arany forintra szabja.

A' 4ik ágazat, melly az ünnepnyolczadi széki ülnökséget fel nem vállalóra jószág vagy egyházi hűbér veszteséget rendel, és a' király bírói pecsétjét jövődre törvénytudó érdemes világi egyénre bízni parancsolja. Ezen törvény által ruháztatott át a' királyi személynöki hivatal világiakra.

A' 8dik ágazat, melly azokat, kik az ország határozatai ellen nyilván valamit tenni merészlenének, az egyháziakat ugyan hűbéreiknek, a' világiakat pedig józágaiknak veszteségével büntettetni, és ezen büntetést, ha a' király nem akarná, a' megyék grófjai, a' hatalmasok ellen pedig a' nádor, 's ország bírása vagy kapitánya által fegyveres erővel végrehajtatni rendeli.

*) Következők pedig közülök a' legérdekesbek:

Az 1ső ágazat, melly minden királyi jövedelmeket, kivéve mellyeket János erdélyi vajda bírt, azonnal visszaadni rendel, 's azoknak birtokosait pénzeik részletes vissza-nyerésére utasítja.

A' 2ik ágazat, melly a' királynak jövedelmei lekötelezését jövődre megtiltja, és azokra, kik azokat magoknak lekötötnék jószágokon fekvő pénzőknek veszteségét, és a' lekötötett királyi érték becsüárát büntetésül szabja.

A' 3ik ágazat, melly minden kétség kizárása végett a' királyi jószágokat és jövedelmeket egyenként elősorolja.

A' 14ik ágazat, melly a' pártütő parasztok kapitányait, 's más vezéreit és azokat, kik másokat felizgattak, vagy nemes embert megöltek, avagy nemes szűzet vagy asszonyt megfertőztettek, halállal büntettetni rendeli, a' többieket pedig költözési szabadságuktól megfosztja, és uraiknak merő és örök jobbágyi szolgálattal alájok veti.

A' 15—23dik ágazatok, mellyek a' parasztoknak földes uraik iránti tartozásait elősorolják.

A' 24ik ágazat, melly rendeli: hogy ezután a' király paraszt nemből származót érsekké vagy püspökké ne nevezzen, és ha nevezne, annak tizedet adni senki se tartozzék.

jára, mások, és pedig legszámosabbak, a' mult nyáron Dózsa vezérsege alatt dühöngött pártütő pórhadra vonatkoznak, egyéb tárgyakról csak egynehány rendelkezik.

Továbbá törvénytudományi tekintetből II. Ulászló korából említést érdemelnek e' következők is:

I. Hogy II. Ulászló alatt is több országgyűlések tartattak, mint mellyeknek törvényleveleit itt láttuk, jelesen 1491ben sz. György napján Rákos mezején, 1493ban sz. Mihály napján Budán, 1497ben sz. Márton napján Pesten, 1499ben sz. György napján Rákoson, 1501ben sz. kereszt feltalálása napján Pesten, 1502ben Budán, 1503ban Rákoson, 1505ben sz. Mihály napján ugyanottan, 1506ban Fejérvárott, 1508ban sz. György napján Budán, 's 1511ben sz. György napján ugyanottan. ¹⁾

II. Hogy jöllehet Ulászló II. decr. 26 ágazatja által az rendeltetnék: hogy ezután országgyűlésre a' nemesek egyenként

A' 25dik ágazat, melly azon okból, mivel a' jobbágy költözés sokszor nagy alkalmatlanságokkal jár, a' jobbágyoknak költözési szabadságát általánosan, az ártatlanokra nézve is, örökre eltörli.

A' 33 és 35ik ágazatok, mellyek a' pártütő parasztokhoz állott nemeseket jószágaiktól megfosztatni, és azokat az országnagyoknak minden jószágnyerésből ez általi kizárásával olyyaknak ajándékoztatni rendeli: kik a' királynak és hazának fegyverrel híven szolgáltak, vagy olly parasztoknak, kik uraikat ezen pártütésben védelmezték.

Az 55ik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' királyi felség birói pecsétjét ezután irás és törvénytudó érdemes világi férfúra bizza, ki mindég Budán maradjon, és minden feljebbvitte és rövid idézetű rövid törvénytiszéki pereket (*causas breves brevium*) ítéljen. Ezen ágazatban a' király birói pecsétét tartó egyed személyes jelenlétnek (*Personalis Praesentia*) neveztetik.

A' 62ik ágazat, melly a' pártütés alatt megöletett magonszakadó nemesek jószágait kirekesztőleg azon nemesek leányaiknak, és leányaik sem maradván, özvegyeiknek ajándékoztatni rendeli, minden másoknak adott azok iránti adományokat érvényteleneknek nyilatkoztatván.

A' 63dik ágazat, melly rendeli: hogy valahára már szedessenek minden decretumok egybe, és a' királyi felség az ország jogait, vagy is Verböczy munkáját, tüstént felolvastatni, 's megerősíteni, és azután pecsété alatt minden vármegyének megküldeni méltóztassék.

¹⁾ Lásd Kovachich Vestig. Comit. 419, 439, 441, 443, 447, 450, 455, és Suppl. ad Vest. Comit. II. köt. 288, 300, 331, 332, 344, 346 lap.

megjelenésre hivassanak meg; mindazáltal ezen törvény után is a' vármegyék néha csak követeik által jelentek meg, a' mint ezt jelesen az 1505iki rákosi országgyűlésen egybesereglett ország rendének azon levele tanúsítja, mellyben eskü alatt fogadják: hogy Ulászlónak férfimaradékai kihalván többé külföldit királlyá nem választandnak, és ha ki magát nyakukra tolni akarná, az ellen magokat egyesített egész erejükkel védendik.

III. Hogy e' királyunk alatt, jelesen III. decr. 1ső ágazata által, Rákos mezeje országgyűléseink tartásának rendes helyévé nevezetett.

IV. Hogy még e' királyunk alatt sem találtatik világos nyoma annak, hogy a' meghívott városok követei, mint törvényhozási résztvevők, jelentek volna meg az országgyűléseken.

V. Hogy e' királyunk decretumai béfejezéseiben a' temesi gróf országunk bárói közt már rendszerint elősoroltatik. Végre

VI. Említést érdemlenek következő oklevelek is:

1) Az ország összeséges rendének az 1505iki rákosi országgyűlés 15 napján költ azon ünnepélyes oklevele ¹⁾, mellyben magokat eskü alatt kötelezik: hogy Ulászló férfi maradékai kihalván többé külföldit királlyá választani, vagy befogadni nem fognak; minthogy ezen oklevélben foglalt határozat volt egyik fő oka azon meghasonlásnak, melly II. Lajos halála után a' király választásban történt, 's melly hazánk nagy részének török kézre jutását elősegélé.

2) II. Ulászlónak a' slávoniai nemesek közönségéhez szóló 1499iki levele ²⁾, mellyben a' nemesek és főurak között támadt az iránti visszázkodások lecsillapítására a' slávoniai rendek táborozását szabályozza.

3) II. Ulászló királynak azon 1508ik évi ünnepélyes biztosító levele ³⁾, mellyben előrebocsátván azt, hogy az akkor országgyűlésileg egybesereglett ország főpapjai, bárói, és egyéb rendei fiának, Lajos herczegnek, koronáztatását elfogadták, azoknak kérésére mind önmagának mind fiának nevében fogadja: hogy a' hazafiaknak minden szabadságaikat és jogaikat épen fenntartandják, 's hogy ő Lajos herczeget sem élteben sem holtá után Maximilián romai királyának vagy más külső fejedelemnek gondviselése alá nem adandja, hanem az ország főpapjai, bárói, és nemesei kezére bízandja.

¹⁾ Ugyanott 332 lap. — ²⁾ Lásd Kovachich József Monum. veteris legislationis II. füzet 34—37 lapjain. — ³⁾ Lásd Kovachich Vest. Comit. 455—462 lapjain.

26. §. II. Lajosról 1516ik évi Mártius 13ától 1526 évi Aug. 29kéig.

II. Lajos, ki fő gyámja brandenburgi György határgrof által elhanyaglott nevelése és a' nélkül is éretlen kora miatt a' már atya alatt elharapódzott fejletlenségnek gátot vetni, és a' veszályben forgó haza megmentésére nemzetünk lelkesebbjei által szerzett üdvös határozatoknak sikert eszközteni képes nem lévén, magokat túlbecsülő vezérei vak hevének hozzájárultával, a' mohácsi gyásnapot előidézte ¹⁾, atyjának példája szerint ²⁾ gyakor hol részletes, hol általános országgyűléseket tartott. ³⁾ Kilencz törvénylevelek 's decretumok jutottak pedig e' korból kezünkbe; mellyek közül hetet törvénykönyvünk kiadója Mosóczy is, az 1526ik évit ugyan egész kiterjedésében, hatot pedig több ágazatok kihagyásával mintegy töredékekben előad, és csupán az 1518diki budai, és 1525ik hatvani decretumokat mellőzi egészen el, mellyeket újabb időkben tudós Kovachich Márton szorgalma hozott napfényre; ki egyszersmind a' Mosóczy által töredékekben közlött decretumokat is, elő és utószavaikat kivéve, tökéletesen kiegészítette. Egyébiránt ezen törvényleveleknek csak nem minden ágazatai csak az akkori jelennek szükségéit tárgyalják, 's csupán azon korra nézve érdekesek; honnan csak néhány, például az 1521: 41, 1523: 26, és 38 czikk, tesszen némi kivételt.

Az 1ső törvénylevél az 1518ik évi sz. György napján tartott budai országgyűlésben ⁴⁾, melly az ajánlandó segedelem pénz mennyisége feletti visszázkodások miatt sokaktól elhagyatott, 13 főpap, és 31 világi főemberek által, kiknek neveik a' befejezés-

¹⁾ Lásd Rozenih munkája II. köt. 156—176 lapjait, és az ott előidézett kútföket. A' fejletlenség e' királyunk alatti elhatalmazásának tanúságaira törvényeinkben magokban is akadunk. Illy törvények például az 1519 törv. 44, 1523 az törv. 22 és 45 czikkei, az 1525diki rákosi decretom számos határozatai, sőt az 1526dik évinek is néhány, jelesen a' 6, 15, 24, 25, 's 26 ágazatai. — ²⁾ Hogy II. Ulászló alatt is hol részletes hol általános országgyűlések tartattak, tanusítja Ulászlónak Sopron városához szóló 1505diki levele, mellyben előadja: hogy a' sok és költséges gyűléseknek végett kívánván vetni jövő sz. Mihály napjára egy általános (universalis) országgyűlést hirdet. Suppl. ad Vest. Com. II. k. 331 lap. — ³⁾ Magában 1518dik évben több illy országgyűlések tartattak, a' mint ezt az ezen évi budai, tholnai, és báchi törvénylevelek, és Lajos királynak Zápolya János erdélyi vajdát azon évi sz. György napján Budán tartandó országgyűlésre meghívó levele tanusítják. Vestig. Comit. 500 lap. — ⁴⁾ Lásd e' törvénylevelet Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. II. köt. 398—414, és Sylloge Decret. Comit. I. k. 449—459 lap.

ben egyenként elősorolva vannak, hozatott, 's 21 ágazatokra *) terjed.

A' II. d. törvénylevél az ország főpapjai, bárói, és választott nemesei 1518. d. évi sz. Jakab napján Tolnán tartott részletes gyűlésében (Conventio particularis) ¹⁾ hozatott, 's Mossóczy számítása szerint 19 ágazatokra terjed ²⁾, melyek közül 11-et törvénykönyvünkben ő is előad. **)

A' III. törvénylevél 1518. d. évi sz. Mihály napján Bács városában tartott általános országgyűlésben (Conventio Generalis) hozaték, 's 45 ágazatokra terjed, melyek közül 26 törvénykönyvünkben is olvasható. ³⁾ E' decretumban egyrészt Ulászló decretumainak néhány határozatai ismételtetnek, 's a' koronai jövedelmek visszaszolgáltatásáról, és a' keresztes pór had által okozott károk megtérítéséről szóló törvényei eszközöltetni rendeltetnek.***)

¹⁾ Lásd II. Lajosnak Polyánczai Péter részére Polyánka helység felett 1519. évi sz. adománylevelét. — ²⁾ Lásd e' törvénylevelet Kovachich Vest. Comit. 466—474 és Syllog. Decret. I. köt. 231—241 lap. — ³⁾ Lásd ezen törvénylevelet Kovachich Vest. Comit. 475—500, és Sylloge Decret. I. köt. 241—270 lapjain.

*) Ezen ágazatok a' törvénylevelet kiadó főemberek által ajánlott egy forintnyi segedelem pénz beszédéséről, 's hová fordításáról, a' főpapok, 's bárók zászlóaljaiknak, és vármegyék népeinek sz. Mária látogatása napjairól kiállításáról rendelkeznek, és a' király mellé a' kancelláron, kincstárnokon, és udvari mesteren túl 4 főpapot, és 4 bárót választatni parancsolnak; kik a' királyi jövedelmek gyarapítására és kezelésére, 's a' határvárak illő ellátására felügyelni tartozzanak, 's kiknek tanácslatuk nélkül a' király 200 jobbágynál többet ne ajándékozhasson, főpapokat, bánokat, 's határszéli tiszteket ne nevezhessen, követeket ne küldhessen, se el ne fogadhasson, 's a' benyújtott levelekre határozatot ne adhasson.

**) E' decretumban mindenek előtt Jajczavára azonnal hadi néppel, és élelmi szerekkel megrakatni rendeltetik; azután országos táborozás hirdettetik, melyre sz. Mihály napjára a' zászlós főpapok és bárók zászlóaljaikkal, a' többi főemberek tehetségökhez képest, a' nemesek és más birtokosok minden 20 jobbágytelektől egy lovassal Bács mellett megjelenni tartozzanak. Végre hogy a' király is zászlóaljait kiállíthassa, és zsoldosait fizethesse, minden jobbágytelektől azonnal fizetendő 20 denárnyi segedelem pénz ajánltatik, 's annak kiszedése szabályoztatik.

***) Egyéb ágazatai közül Mossóczy számítása szerint említésre méltóbbak:

Az 1. ágazat, mely a' hadi nép tartására szükséges pénznek hiány nélküli beszédése, 's kezelése, és alkalmas hadi népek fogadása

A' IV. törvénylevél az 1519iki bácsi vagy inkább pesti ¹⁾ országgyűlésben hozatott ²⁾, 's 44 ágazatokra terjed, melyek

vegett két kincstárnokot, egyiket Dunán innen, másikat Dunán túl neveztetni, és minden megyében az urak és nemesek jószágai összeírására, és a' táborozási pénzek beszedésére egy meghitelendő nemest választatni rendel. Továbbá kötelességül teszi: hogy a' zászlós bárók és határvári tisztek ugyan minden hadi népeiket, a' főpapok pedig mind dézsmájoktól mind józágaiktól járó fegyvereseiknek felét folyvást a' határszéleken tartsák, azoknak másik felét is a' királyi kapitányok felszólítására tüstént oda küldeni tartozván. Végre a' zászlótlan urakat a' többi nemesek közé számíthatni parancsolja.

A' 3, 4, 13, 19, 20 ágazatok, melyek a' kincstárnokokat felhatalmazzák: hogy azokat, kik a' királyi jövedelmeket vissza nem bocsátják, vagy rosszul kezelik, kötelességök teljesítésére szorítsák, a' hozott ítéleteket, ha a' bírák azt magok nem tennék, vagy nem tehetnék, végrehajtsák, ezen czélokra, ha szükség lenne, fegyveres erőt, sőt a' szomszéd vármegyék felkelését is használhatván; továbbá hogy a' bányák virágzó állapotba hozására, 's az arany és ezüst kivitelének gátlására ügyeljenek, végre a' melléjök rendelendő királyi tanács ülnöke által minden bevételeket, és kiadásokat feljegyeztessenek, évenként vízkeresztkor számot adni tartozván.

A' 17ik ágazat, melly rendeli: hogy minden főispány (principalis Comes) hivatalbeli esküjét a' k. felség és tanácsosi előtt letenni tartozzék, másképp ötlet a' megyebeli nemesek befogadni kötelesek ne legyenek.

A' 36ik ágazat, melly az egy telkes nemeseket, mivel az ország végszükségében fejenként felkelni tartoznak, ezután a' hadi néptartásairai taksáltatás alól felmenti.

A' 39 és 40ik ágazatok, melyek azon 4 főpapokat, 4 bárókat, és 16 nemeseket nevenként elősorolják, kiknek legalább fele a' királyi tanácsban jelen lenni köteles, továbbá azok hatásuknak körét kijelelik, és őket az ünnepnyolczadi törvényszékekbeni folytonos megjelenésre kötelezik.

A' 41ik ágazat, melly a' rövid ítélőszékek tartásáról rendelkezését azon határozattal rekeszti be: hogy ezután minden ügyek az országnak már minden vármegyékhez intézett írott jogai (Verböczy munkája) szerint ítéltesse.

A' 45dik ágazat, mellyben hadi népek tartására jövő két évre 2 forint, a' király szükségeire pedig 120 denár segedelempénz ajánltatik, mellyből 20 denár különösen az erdélyi vajdánál lévő királyi jövedelmek kiváltására, 20 denár pedig adósságok, és királyi ülnökök fizetésére fordítatni parancsoltatik.

¹⁾ Lásd Balbus Jeromosnak Lengyelország alkanczellárjához irt levelét Kovachich Suppl. ad Vest. Com. II. köt. 431 lap. — ²⁾ Lásd e' tör-

közül törvénykönyvünk csak ötöt ad elő. — E' decretumban az 1518diki báchi decretumnak ágazatai a' 8tól kezdve ismételtetnek. Újonnan szerzett törvényczikk csak 7 *) találhatik benne.

Az Vdik, vagy is törvénykönyvünk szerint 1522iki törvénylevél az ország összeséges főpapjai, bárói, és nemesei 1521diki évi sz. Erzsébet napján kezdett budai gyűlésében hozatott, 's Mossóczy számítása szerint 61 ágazatokra terjed ¹⁾), melyek közül 13 törvénykönyvünkben is olvasható. — Ezen decretumban, melynek határozataira a' hazának Szabách és Nándorfejér váraknak azon évben történt elvesztése által szülemlett vészteljes állapotja szolgáltatott alkalmat, a' törökök ellen nagyobb erővel kikelhetés végett számos és ügyes hadi nép fogadására rendkívül nagy, de csak ez egyszer veendő segedelempénz, és pedig nem csak a' nemtelenekre, hanem minden kivétel nélkül a' főpapokra 's más egyházi személyekre, bárókra, és nemesekre is rovatik; de ellenben a' jövő táborozásrai megjelenéstől a' zászlóaljas főpapokon és határszéli királyi tiszteken kívül minden más urak és nemések felmentetnek. Továbbá a' kamara-nyereség 5 denárral megtoldatik, a' barmoktól járó harminczad 20 denárról 50re emeltetik, 's egy vagy két illendő zsolddal ellátandó főkapitány neveztetni rendeltetik; kiknek kötelessége legyen a' hadat vezérteni, tudós alkapitányokat, és alkalmas fegyvereseket fogadni, a' hadi népet féken tartani, és az ország kincstárnokival minden hadi szükségéről gondoskodni **).

---

vénylevelet ugyanott 445—481, és Syllog. Decret. Comti. I. köt. 270—290 lap.

¹⁾ Lásd e' decretumot Vest. Com. 513—547, és Syll. Decr. Com. I. köt. 291—304 lap.

*) Ezek közül említést érdemlenek:

A' 7, és 8ik ágazatok, melyek a' körmöczi és nagybányai kamaratiszteket arany és ezüst bányaműveléstől, az általok felfödözteket kivéve, és a' hús, bor, és sermérestől eltiltja.

A' 9ik ágazat, mely az aranyat és ezüstöt a' kir. kamarák által igaz értékökben parancsolja beváltatni, e' lévén legbiztosabb út a' bányák felvirágzására.

A' 44ik ágazat, mely az urak közt szerződött mindennemű szövetségeket, mint a' közjóra nézve kártékonyokat, azonnal felbontatni parancsolja.

**) Ágazatai közül különösen említésre méltók:

A' 19ik ágazat, mely a' pénzverési jövedelem elsikkasztásának meggátlása, és igaz belső értékű pénzverésnek eszközzése végett azt

A' Vldik törvénylevél az 1523dik évi sz. György napján tartott budai országgyűlésben hozatott, 's ifjabb Kovachich számítása szerint 59 ágazatokra terjed ¹⁾), melyek közül törvénykönyvünkben is 23 előadatik. E' decretum ágazatainak legnagyobb része csak azon időre nézve érdekes, jelesen a' királyi jövedelmek összeszámítását, a' pénzverés, és utolsó segedelempénz feletti számvételt, a' határvárak kormányát, az azon évi táborozást, 's arra ajánlott két forintnyi segedelempénzt, és a' pénzverést érdeklő határozatokkal foglalkozik; továbbra ható érdekekkel csak néhány ágazatok *) bírnak.

Az VII dik törvénylevél azon 1525ki Május 8kán kezdett rákosmezei általános országgyűlésben hozatott, melly mindjárt másod napján zajossá vált, és végre a' nemességnek Hatvanra költözése által Május 20kán szétoszlott, és ott folytatattott. E' decretum Kovachich Márton számítása szerint 46 ágazatokra terjed ²⁾), melyek közül törvénykönyvünk csak négyet ad elő. Egyébiránt a' király ezen decretumnak ágazataitól, jóllehet, a' mint Burgio báró apostoliszéki követ ³⁾ tanúsítja, Hatvanra ne-

---

rendeli: hogy a' pénzverésnél Budán ugyan a' tárnokmesternek, Kőrmöczön pedig az esztergomi érseknek embere mindenkor jelen legyen.

A' 4lik ágazat, melly azt rendeli: hogy ez alkalommal Slavónia és Erdély minden adózásokat Magyarországgal egyenlően fizessen. Ezen ágazat tanúsítja: hogy törvényhozásunk Sláviániának azon különjogát, mellynél fogva a' magyarországi adózásoknak csak felét tartozék fizetni, e' korban sem tartá oly természetűnek, hogy azt az ország szüksége megkívánván felfüggeszteni ne lehessen.

- ¹⁾ Lásd e' törvénylevelet Sylloge Decret. Comit. I. köt. 325—348 lapjain. — ²⁾ Lásd e' törvénylevelet Kovachich Vestig. Comit. 574—592, és Sylloge Decret. I. köt. 348—369 lapjain. — ³⁾ Lásd Kovachich Vest. Comit. 558—562 lapjain.

*) Ezek közül említésre méltóbbak:

A' 14dik (törvénykönyvünkben 17dik) ágazat: hogy a' király és királyné minden hivatalaikra csak magyarokat vagy más sz. korona alá vetett nemzetbelieket alkalmazzanak.

A' 26dik ágazat, melly az azon évi segedelempénzt ismét Slavónia és Erdély által Magyarországgal egyaránt fizettetni parancsolja.

A' 38ik (39) ágazat, melly mennél több arany és ezüst nyerhetése végett megengedi: hogy bányát akárki szabadon mivelhessen, és munkásokat külföldről hozhasson.

hány főpapjaival, és báróival megjelenvén, azokat maga előtt felolvastatná, és eleintén kénytelenségből elfogadná, minekutánna mindazáltal a' nemesség Verböczy István nádorrá választásának megerősítését tőle megnyervén, a' többit tetszésére hagyná, későbbben helybenhagyását, Pozson és Kiszseben városához költ levelének ¹⁾ tanúsága szerint megtagadá.

Jegyzet. Hogy Verböczy István a' letett Báthory István helyébe ezen alkalommal tétetett nádorrá, Burgio bárónak tanúságán túl az is bizonyítja; mert az ezen évi hatvani decretumban Báthory István már néhai nádornak (pridem Palatinus) címeztetik.

A' VIII. törvénylevél a' most említett rákosi decretom határozatának következtetésében ugyancsak 1525. évi keresztlő sz. János napján egybegyűlt hatvani országgyűlésben hozatott, 's Kovachich Márton számítása szerint 42 ágazatokból áll ²⁾, melyek részint az azon évi rákosi decretumnak ágazatait ismétlik, részint néhány azon időre nézve érdekes új határozatokat tesznek. Ezen decretumot a' király, jóllehet minden vármegyékhez intézett levelei által az ezen hatvani gyűlései megjelenéstől a' nemességet eltiltotta ³⁾, még is azután Pozson és Kiszseben városokhoz intézett leveleinek, és e' decretum 42. ágazatának, melyben a' király maga beszél, tanúsága szerint megerősítette. Egyébiránt Báthory István felekezete ismét erőre kapván, ezen decretum, ellent nem állhatván a' királynak most említett helybenhagyása, a' jövő évi rákosi decretum által érvénytelennek nyilatkoztatott, és ezen oknál fogva Mossóczy annak ágazatait törvénykönyvünkől egészen kihagyta, a' mint ezt gyűjteményében nyilvánmegjegyzé. Végre

A' IX. törvénylevél a' most érdeklött hatvani decretumban 1526. évi sz. György napjára kitűzött rákosmezei országgyű-

A' 39. (38) ágazat: hogy pénzt a' királyon kívül senki se verethessen.

Az 50. ágazat, mely a' kikiáltott gyűlések általi visszahelyezést az Ulászló halála utáni jószág elfoglalásokra nézve visszaállítja.

Az 54. (55) ágazat, mely az ítélőmesterekre, ha magokat az alnádor vagy alországbíró hivatalaikba avatnák, 's jövedelmeiket magokhoz vonnák, hivatalvesztességet rendel, és ezen rendeletet a' királyi felség egyéb tisztviselőire is kiterjeszti.

¹⁾ Lásd Kovachich Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 51 és 52 lapjain. — ²⁾ Lásd Kovachich Vest. Comit. 593—616 lapjain. — ³⁾ Lásd ezen királyi levelet ugyanott az 582 lapon.

lésen hozatott, 's 51 ágazatokra *) terjed, mellyeket törvény-könyvünk is mind előad.

*) A' mi ágazatai tartalmát érdekli:

Az 1, 2, 21, 25, 31, és 40dik ágazatok a' király hatalmát, melly az előbbi decretumok által minden nagyobb ügyekben királyi tanácsának megegyezésére szorítva volt, érdeklik, jelesen: hogy a' király mind az ország kormányzására, mind jövedelmeiről rendelkezésre nézve hatalmával éljen, — hogy nádoron kívül minden más tisztviselőket szabadon nevezhessen, 's változtathasson, — hogy egyházi hűbéreket, egyszerű kananokságokon kívül, csak ő maga osztogathasson, minden akár egyházi akár világi hivatalokat mindazáltal mind ő, mind királynéja sz. korona alávalóival tartozván betölteni, és országunk szabadságával ellenkező leveleket külföldi nemzeteknek nem adni, — továbbá hogy a' főpapok és bárók tanácsosai lévén, közülök szokot, kiket akarand, maga mellett megtarthassa, de a' nemesek közül is nyolczat királyi tanácsa ülnökeivé választani tartozzék, — végre hogy némelly országnagyoknak megyés grófok bírósága alóli mentességek törülje el.

A' 3 — 7ik ágazatok a' királyi jövedelmek kezelését 's a' királyi kincstárnoknak hatáskörét 's kötelességeit tárgyalják.

A' 8 — 15, 18, 23, 27, 29, 30, 38, 's 39ik ágazatok a' haza védelméről és azon évi táborozásról, mellyre mindenki személyesen mennél több fegyveres néppel, és a' király parancsára a' parasztságnak ötöd része is, megjelenni parancsoltatik, és a' segedelem-pénzről rendelkeznek.

A' 16ik ágazat azt rendeli: hogy a' szegény nemesség, sok országgyűlések miatt jószágait elzálogítani kénytelen lévén, az országgyűlésnek szokott határidején kívül egybegyűlni nekénytelenítessék.

A' 17, 22, 26, és 32ik ágazatok az 1525ik évi rákosi és hatvani gyűlésekre vonatkoznak. Jelesen a' 17ik ágazat a' hatvani gyűlést, mivel királyparancsa és ország szabadsága ellen tartaték, érvénytelennek nyilatkoztatja. A' 22ik ágazat a' nádorságról rendeli: hogy ezután holtig tartson, 's attól senki másképp mint törvény-útján és olly büntett miatt, melly feje veszteségét is maga után von-sza, meg ne fosztathassék, 's hogy a' nádort senki pártütőleg megtámadni ne merészelje. — A' 26ik ágazat a' királyt sürgeti: hogy szóbeli ígérete szerint Verböczy István és Zobi Mihály ellen a' szám-űző leveleket adassa ki, és őket büntettesse meg. Végre a' 32ik ágazat rendeli: hogy jóllehet Verböczy István magát a' hatvani gyűlésben nyílt pártütés útján nádorságra emelvén hívségtelenség szenny-jébeesett, az ő törvényesen kiadott leveleit mindazonáltal Báthory István megerősíteni, és minden fizetés nélkül kiadatni tartozzék.

Ezen törvényleveleken túl II. Lajos alatt említést érdemel II. Lajosnak azon 1526iki Május első napjaiban költ levele is, mely által Báthory Istvánt nádori méltóságába visszahelyezi, úgy-mint mellyben az ország rendei-nek (*Ordines Regni*) neve-zete legelőször fordul elő. Lásd e' levelet Kovachich Supplem. ad Vest. Com. III. köt. 66—68 lapjain.

27. §. Zápolya Jánosról 1526 Nov. 11kétől 1540 Júl. 12kéig, és I. Ferdinándról 1526 Dec. 16ikától 1564 Júl. 25kéig.

Midőn a' mohácsi gyászos nap után egyedül csak a' hazafiak megfeszített egyesült ereje mentheté meg végveszélytől 's törökjáromtól az országot; hazánk szerencsétlenségére országunk rendei a' II. Lajos halála által megüresült királyi szék betöltése miatt egymás közt egészen meghasonlottak. Egy részök t. i. az 1505ik évi rákosi határozathoz ragaszkodva ¹⁾ Zápolya János szepesi grófot és erdélyi vajdát királlyá választá ²⁾, és 1526ik évi sz. Márton napján Székesfejérvárott meg is koronáztatá ³⁾; ellenben Maria özvegy királyné Báthory István náddal, Batthyány Ferencz bánnal, és egyéb tanácsosaival Ferdinánd Ausztria főherczegéhez folyamodván, és tőle országunk jogainak biztosítását megnyervén ⁴⁾, ötlet pozsonyi gyűlésökben azon évi December 16kán királynak kikiálták ⁵⁾, és minekutánna jövő évben Budát az ország nagy részével együtt elfoglalta volna, 1527ki Novem. 3kán szinte Székesfejérvárott megkoronáztaták, a' koronázást sz. Imre napján a' hűség esküjének Várdai Pál esztergomi érsek, 7 püspök, más 5 főpap, és 29 főemberek általi letétele követvén ⁶⁾. Az ország rendei-nek ezen meghasonlását hazánkal gyászos állapotba döntő polgári háború követé,

¹⁾ Tanúsítja ezt az 1527 évi budai országgyűlésen jelen volt ország rendei-nek Ferdinándhoz intézett válasza. Suppl. ad Vest. Com. III. köt. 115 lap. — ²⁾ Lásd Várda Pál egri püspöknek Kassa városához szóló 1526diki levelét Vest. Comit. 627 l. — ³⁾ Lásd a' lengyeleknek országunk rendei-hez szóló iratát, Zsigmond lengyel királynak ezen székesfejérvári országgyűlésre küldött követei részére adott megbízó levelét, Zermegh János és Spervogel tanúságát, és Mária özvegy királynénak országunk rendeit a' komáromi gyűlésre újonan meghívó levelét Suppl. ad Vest. Com. III. k. 72, 73, 78—82, 's 86—88 lapjain. — ⁴⁾ Lásd Ferdinándnak 1526diki Nov. 30dikán Bécsben költ biztosító levelét Kovachich Monum. vet. legisl. II. füzet 38—42, vagy Sylloge Decr. Comit. I. k. 370—372 lapjain. — ⁵⁾ Lásd Mária özvegy királynénak Batthyány Ferencz slávoniai bánhoz 1526 Dec. 19dikén költ levelét gróf Cziráky többször dicsért munkája 135 lapján. — ⁶⁾ Lásd Ferdinándnak országunk rendeit koronázására meghívó levelét, 's a' hűség esküjének formáját, és az esküt leté-vő főpapoknak és országnagyoknak neveit Suppl. ad Vest. Comit. III. k. 120, és 123—125 lapjain.

melly 12 évekig dúlván, 1538ik évi békekötéssel ¹⁾ végződött: melly által mind a' két vetélytárs törvényes királynak elismeretvén, mindegyik az országnak általa bírt részét megtartotta, azon kötéssel mindazáltal: hogy János király meghalván az egész ország Ferdinándra és annak örökösire szálljon, János király maradványait pedig csak Ferdinánd és V. Károly császár férfiági maradványainak kihaltával illesse az örökösödés.

A' mi e' királyaink alatti törvényleveleket illeti: János királynak, jóllehet feleivel több országgyűléseket tartott, és Erdélyország helybenhagyott rendeleteiben 1530 és 1538ik évi decretumaira ²⁾ hivatkozás tétetik, egyetlenegy törvénylevelével sem bírnak; ellenben Ferdinándnak törvénykönyvünkben, a' koronázási esküjén, az akármiképp világi kézre jutott egyházi javak iránt kiadott 1560ik évi rendeletén, 's Várdai Pál esztergomi érseket királyi helytartói méltósággal felruházó levelén, és Slavónia főemberei és nemesei körözi közgyűlekezetökben hozott 1538ik évi rendeletén túl, 20 törvénylevele ³⁾ létezik. Sőt Kovachich József Miklós szorgalma napfényre hozá országunk 1539ik évi sz. Máté napján Pozsonban összesereglett rendeinek törvényágazatait is Ferdinánd királynak azokra adott válaszával együtt ⁴⁾, Kovachich Márton pedig Ferdinándnak az 1542ki évi beszterczei törvényczikkekre adott válaszáat ⁵⁾, és országunk rendeinek azon évi pozsoni törvényczikkek melletti felírását. ⁶⁾

A' mi Ferdinánd törvényleveleinek tartalmát illeti: azoknak ágazatai legnagyobb részint pusztán azon időknek 's mintegy a' napnak szükségein segítők, jelesen eleintén Zápolya János követői üldözését, 's utóbb az országnak és pártoknak kibékítését érdeklők, 's határszéleknek őrseregekkel és más szükségességekkel ellátását, országos és részletes táborozások 's segedelempénz ajánlásokat, élelmiszer és várak melletti ingyenes, vagy fizetésérti munkaszolgáltatást, 's ezeknek szabályozását tárgyalók, a' Lajos Király halála utáni zavarokban jogtalanul vagy más párthoz szítás miatti adományzások mellett elfoglalt jószágok visszabocsátását, 's a' hadinépek féken tartását és az általuk

¹⁾ Lásd ezen békekötésnek ide tartozó pontjait gr. Cziráky említett munkája 143—145 lapjain. — ²⁾ Lásd a' III. rész 47 czíme 22 ágazatát, és az V. rész 48 edictumát. — ³⁾ Ugymint 1527, 1528, 1536, 1537, 1542, 1543, 1545, 1546, 1547, 1548, 1550, 1552, 1553, 1554, 1555, 1556, 1557, 1559, és 1563dik évekről. Jelesen 1542dik évről két törvénylevele vagyon a' beszterczei és pozsoni. — ⁴⁾ Lásd ezen okleveleket Kovachich Monum. vet. legisl. II. füzet 52—62, és 63—72, és Sylloge Decr. I. köt. 372—393 lap. — ⁵⁾ Sylloge Decr. I. köt. 393—400 lap. — ⁶⁾ Ugyanott 400—403 lap.

okozott károk megtérítését, a' rabló várak lerontását, az ország és hazafiak harminczadi és másféle szabadságainak megtartását, a' magyar hazához tartozó birtokok visszakapcsoltatását, az ország határainak kiigazítását, 's a' királyi felségnek országunkbani hosszabb időrei tartózkodását sürgetők, az igazság folytonos kiszolgáltatásáról és hozott ítéleteknek, ha másképp nem sikerülne, az ország kapitányainak segedelmével is eszközözlendő végrehajtásáról, 's a' magyar pénzek elvételéről, és igaz pénzláb szerinti veretéséről, és a' pénzzé vert arany, és ezüst kivitelének megakadályozásáról 's a' t. gondoskodók; mellyeknek habár minden hatásuk az akkori környülményekkel megszűnt, törvényeink régiségei tudományának tekintetéből mindazáltal nem leendő érdektelen a' felkelés és segedelem pénz-ajánlásokra nézve itt megemlíteni: 1) Hogy az ország nagyobb erővel megtámadásánál helyt foglaló országos táborozások esetére országunk rendei a' királyi felség melletti személyes felkelésen túl minden 100 jobbágytól néha 5 ¹⁾, néha 10 ²⁾ könnyű lovast, néha pedig néhány lovast, és néhány gyalogot is ³⁾ ajánlottak, és néha jobbágyaikat is felkelésre vagy bizonyos számú fegyveres kiállítására ⁴⁾ kötelezték. — 2) Hogy egyetlenegy országgyűlés sem volt, mellyben jobbágyaikat hol egy, hol két, hol három forint segedelem pénz-fizetésre nem kötelezték volna úgy: hogy Kovachich Márton tanúsága szerint, az 1551, 1558, 1560, 1561, 1562, és 1563 éveket kivéve ⁵⁾, jobbágyaik segedelem pénzét, mellybe mindazáltal mindenkor a' kamaranyereség is beszámítaték, évenként fizetnének, sőt hogy néha, jelesen 1542 ⁶⁾, 1546, ⁷⁾ és 1556dik ⁸⁾ években országunk rendei tulajdon erszényeikből fizetendő segedelem pénzét is ajánlottak.

Vagynak mindazáltal e' királyunk törvényeiben számos állandó szabályul szolgáló, 's továbbra kiterjedő érdekű törvényágazatok is. *)

¹⁾ Lásd 1528: 8, 1537: 13, 1542 beszterczei 32, és pozsoni 19 t. cz. —

²⁾ Lásd az 1545: 5, 1552: 3, 1553: 2, 1555: 6, 1556: 20, 1557: 2, 1559: 13 t. cz. — ³⁾ Lásd az 1543: 11, 1546: 17, 's 1547: 17 t. cz. —

⁴⁾ Lásd az 1528: 1, 1536: 23, 1552: 3, 1553: 2, 1555: 6, 1556: 20, 1557: 2, 1559: 13 t. cz. — ⁵⁾ Suppl. ad Vest. Com. III. köt. 273—275 lap. — ⁶⁾ Lásd 1542 besz. 28 t. cz. — ⁷⁾ Lásd az 1546: 5 t. cz. —

⁸⁾ Lásd az 1556: 4 t. cz.

*) Ezek közül főleg említést érdemlenek e' következők:

Az 1527dik évi 6ik ágazat, melly a' tolvajok, és más gonosztevők kifürkészésére minden vármegyében 12 jámbor nemest választatni, és rákosi eskü szerint megesküdtetni parancsol, egyéb-

iránt rendelvén: hogy az általok felfödözött gonosztévőket a' megyés grófok, a' hatalmasok jószágában tartózkodókat pedig a' megye grófjának felszólítására azon hatalmasok egy vagy két illy választott nemes jelenlétében megbüntetni tartozzanak, máskép mint büntet-pártolók a' királyi felség által fejvesztéssel büntetessenek.

Az 1536ik évi 1ső ágazat, melly azt rendeli: hogy a' királyi felség elleneivel tanácsosainak tudta nélkül békekötés felett ne alkudozzék.

Ugyanazon évi 11—12 ágazatok: mellyek azokat, kik az itéletek végrehajtását törvényes visszaűzés nélkül erőszakosan gátolják, törvénybüntetése alá vettetni, azokat pedig, kik visszaűzés használata mellett sem vívják ki jogukat, nagyobb hatalmaskodás büntetésébe marasztaltatni parancsolják.

Ugyanott a' 15ik ágazat: melly az esztergomi érseknek, mint királyi fő és titkos kancellárnak, országunk egyik rendes birájának, és Magyarország primásának ő felsége által mind tanácsában, mind ítélőszékében méltóságához illő helyet adatni kíván.

Ugyanott a' 35—37ik ágazatok, mellyek rendelik: hogy a' megyés grófok hivatalbeli esküjök letétele előtt hivataluk viselésébe ne bocsátkozzanak, 's hatalmukat megye székén kívül ne gyakorolják, és hogy a' királyi felség azon megyés grófokat, kik ellen a' megyebeli nemesség közönsége alapos panaszt támaszt, hivatalaiktól fossa meg.

Ismétott a' 38ik és 39ik ágazatok: mellyek a' törvényes tizednél többet kicsikaró dézsmabérloket kisebb hatalmaskodás büntetésével fenytí.

Ugyanott a' 41ik ágazat: hogysenki hazán kívül törvényt állani ne kényszeritessék, habár a' felséget országunk rendes birái környezék is, törvényes idézés és elmarasztalás nélkül pedig ország határin belül se kárositassék senki.

Ugyanazon évi 49ik ágazat: melly Pozson városát, míglen az ország visszafoglaltathatik, ország kormánya székévé nevezi.

Az 1537ik évi törvénylevélben:

A' 21ik ágazat: hogy a' szabad városoknak, és minden akár-melly birtokosoknak jószágaik a' megye grófjának hatalma alatt álljanak, és magokat azon terhek alól, mellyeket a' nemesség köz veszály elhárítására köz megegyezéssel néha nem csak a' parasztságra, hanem a' nemességre is ró, kihúzni 12 gíra büntetés alatt ne merészeljék.

A' 24ik ágazat, melly a' helytartói ítélőszékről rendeli: hogy az új hatalmaskodó tetteket, a' feljebbvitt ügyeket, és a' felfüggesztve lévő magonszakadási vagy másféle pereket a' helytartó, akárhol leend tartózkodása, minden félbeszakítás nélkül ítélje.

Jegyzet. Az illy ítéletek hajdan Mátyás I. törv. 1ső ágazatának tanúsága szerint a' királyt magát illeték.

Az 1542dik évi beszterczei törvénylevélből a' 46 és 47ik ágazatok : hogy a' nemesek házi szükségekre szolgáló árúktól 30ad ne vétessék, és hogy harminczad dolgába a' kir. felségen kívül avatkozni, 's harminczadosokat helyeikről előmozdítani senki se merészeljen.

Az 1542ik évi pozsonyi törvénylevélből :

Az 5ik ágazat, melly a' megye grófjának, algrófjának, és szolbírának hivataluk vesztesége alatt kötelességül teszi: hogy új jószágelfoglalások vagy fosztások eseteiben a' megfosztottat, a' tett valóságának egyedüli bebizonyítása mellett, azonnal jószága birtokába helyezték vissza, 's a' tetteit annak birtokában egy év lefolytaig büntetlenül maradni ne engedjék, 's ha ők erre elégtelenek lennének, felszólításukra az ország kapitányai nekik segítségül lenni tartozzanak.

Jegyzet. Itt találjuk a' rövid útú visszahelyezésnek kikiáltott gyűlések eltörlése utáni első új kísérletét.

A' 28ik ágazat, mellyben az rendeltetik: hogy ezen gyűlésben nádor már azért sem választathatván, mert nádor minden karok és rendek szavazatával csak általános, nem pedig részletes országgyűlésekben (in Comitibus generalibus, non in particularibus) választatni szokott; a' királyi felség nádor előtt folyni szokott peres ügyek itélésére a' rendek szavazataik által egy bírót válasszon, és annak helyettese (Vice gerens) és ítélőmestere is legyen. — Ezen ágazatból, melly azért is, mivel a' nádori helytartó (Propalatinus) hivatalának első nyomára itt akadunk, különös említést érdemel, tanuljuk; hogy ezen gyűlés csak részletes országgyűlés volt.

A' 30ik ágazat: melly a' királyi felség által helytartója mellé négy főpapot, és 4 bárót tanácsosok gyanánt rendeltetni kíván.

A' 33—35ik ágazatok, mellyek a' városokat, és más mindenféle közönségeket, mint soha magonszakadásba nem eshetőket, jövődre minden királyi adományzásból kizárják, és egyszersmind rendelik: hogy azoknak akármikép szerzett birtoki jogaik többé a' vármegyétől, mellyben fekszenek, el ne szakasztassanak, az eddiglen elszakasztattak pedig ahhoz visszacsatoltassanak; továbbá hogy a' vármegyének közterheit, jelesen a' kamaranyereség, 's minden nemű adózások, és táborozási pénzek terhé, ellent nem állhatván akármiféle mentességeik, viselni tartozzanak.

Az 1543ik évi törvénylevélből :

A' 3ik ágazat, mellyben jószág erőszakos elfoglalókra nézve nyilván kijelentetik: hogy az ellenfél őket a' jószág ország kapitá-

nyának segedelme által eszközölt visszaadása után is a hatalmaskodás és károk miatt perbe idézhesse.

A' 36ik ágazat, mely a' nemes jószágokat bíró pórokra 's közemberekre nézve azt rendeli: hogy a' terheket egy telkes nemes gyanánt viseljék, 's illy birtokaikra nézve a' megye grófjának engedelmeskedjenek

Az 1545ik évi törvénylevélből:

A' 39ik ágazat: hogy az ítélőmesterek az alperesek kikiáltása első napjától számított 10 napok előtt ellenök ítélőlevelet ki ne adjanak, ezen határidő az ítélet bentiltására és per folytatására szolgálván.

Az 1546dik évi törvénylevélből:

A' 4ik ágazat, melyben a' király kérettetik: hogy ha ezután a' törökökkel béke vagy fegyvernugvás felől alkudozni kívánna, arra alkalmas magyarok tanácsával éljen, ezek adhatván neki legbiztosb tanácslatot.

A' 15ik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a' királyi felség segedelempénzek kezelésére és más tisztségeire ne külföldieket, hanem magyarokat alkalmazzon, és valamint más országainak rendei nézve teszi, hazánk rendeit is régi szabadságaikban tartsa meg; hogy magyar dolgokban csak magyar kancellariájából költ leveleket használjon, 's azokat hazánkban külföldiek által is tartassa meg; továbbá hogy az ország dolgaiban ne gyűrűs, hanem titkos nagyobb pecsétét használja, és ugyanazért azt kanczellárjának adja át, nehogy adomány és másféle leveleinek érvényessége kétségbe vethetessék.

Az 55ik ágazat, mely rendeli: hogy a' főpapok dézsmájokat a' földes uron kívül másnak csak sz. György napja után adhassák bérbe, és csak olly kötéssel: hogy a' bérlő csak a' szokott tizedet, és csak régi mód szerint vehesse ki, 's a' lelkésznek tizenhatodát kiadni tartozzék.

Az 1547ik évi törvénylevélből:

Az 5ik ágazat, melyben a' királyt országunk rendei kérik: hogy az elhatalmazott fejtelenségnek főoka országunktóli távolléte lévén, Magyarországon maradni, vagy legalább fiát, Maximiliánt, itt hagyni kegyeskedjék. Ezen ágazat azért is említésre méltó, mert abban országunk rendei kinyilatkoztatják: hogy magokat nem csak egyedül Ferdinándnak, hanem örököseinek országlása és hatalma alá is örök időkre vetették.

A' 23ik ágazat: mely a' helytelen keresettel élőknek perök 6 gíra birságali letételét csak a' per első szakában, míg t. i. a' bebizonyítás tanúságtétel vagy oklevél előadás által meg nem történt, engedi meg jövődre helytelen kereset büntetése nélkül.

A' 25 – 33ik ágazatok: melyekben országunk rendei, mindazon rossznak okát, melyeket a' haza régóta szenved, az Isten többek

közt szegény jobbágyok elnyomatása által felingerlett haragjának tulajdonítván, a' király múlt országgyűlésen tett felszólítására nékiek költözési szabadságukat visszaadják, 's ezen egész ügyet szabályozzák.

A' 35dik ágazat, mely a' dézsmajoggal bíró főpapoknak vagy káptalanoknak, ha dézsmajogukat bérbe adni akarják, köteleességül teszi: hogy tizedelőjüket sz. György napjára dézsmakerületjük főhelyére küldvén, a' földes uraknak üzenjék meg: hogy ha jószágaiknak dézsmáit bérbe venni kívánják, annak szokott igazságos árát oda küldjék, és így dézsmájokat minden mások előtt a' földes uraknak bérbe adni tartozzanak.

A' 36ik ágazat, mely a' tulajdon jószágaikból törökök által elűzött nemeseket új letelepülésök helyén minden dézsmafizetés alól felmenti.

Az 1548dik évi törvénylevélből:

A' 18dik ágazat, melyben határoztatik: hogy nádor választásra, melyet néhány megyék megpendítettek, az ország törvénye szerint különös országgyűlést szükséges lévén tartani, ha a' királyi felség nádort akar választani, az ország minden rendének régi szokás szerint gyűlést hirdessen, 's hirdetményében a' nádor választás okait sorolja elő, 's ugyanakkor méltóztassék a' régi ünnepnyolczadi székek felől is tanácskozni. E' korban t. i. csak két negyven negyven napig tartó törvényszékek, egyik a' közelebbi, másik a' távolabbi megyék részére szoktak tartatni.

A' 32 — 45dik ágazatok, melyekben a' jobbágyok szabad költözése jövő országgyűlésig felfüggesztetik; azonban ne hogy uraik zsarnokoskodására út nyitassék, földes uraik iránti tartozásaik meghatározatnak, nevezet szerint: hogy a' rendes pénzbeli úri adón 's élelmiszer, bor, és más ajándékoknak helységek régi szokása szerinti szolgáltatásán túl, minden birtokos jobbágy urának évenként 52 napot szolgálni, 's ugyanannak feje váltságára, menyegzőjére, vagy első miséjének ünnepére mérsékelt segedelempénzt adni tartozzék; ellenben ezeken túl ötet terhelni, 's nyilvános büntett vagy kihágás nélkül bebörtönözni, vasra verni, annál inkább nagyobb kínokkal illetni a' földes urnak szabad ne legyen, és hogy ha ezen tilalmakat a' földes úr áthágná, a' jobbágy szabadon elbocsátását kérhesse; mit nekie a' földes ur a' megye biráinak ítélete után 100 fr. büntetés alatt tartozzék is megengedni, ezen büntetés várván a' szökevény jobbágyot befogadó és birói intésre vissza nem adó földes urakra is.

A' 48 — 50dik ágazatok, melyek a' gonosztévők kiirtására rendelkezik: 1) Hogy a' nyilvános tolvajokat és rablókat az ország főkapitányai, a' szabad grófok, 's a' megyék grófjai és algrófjai mindenütt fogassák be és büntessék meg. 2) Hogy azokat, kik váraikból rablásra embereket küldenek, a' király vagy ország kapitányai,

váraikat ostrom által elfoglaltatván, csúfos halállal büntessék, és azon felül a' király jószágaitak érdemeseknek ajándékozza el. — 3) Hogy a' rablók sűrű erdőségekben szokván lesekedni, illy erdőségek az út mellett mindkét felől 200 könyöknyire irtassanak ki. — 4) Hogy a' büntettekről gyanúsak iránt a' megyék grófjai és algrófjai a' szolgabírákkal, és jobbágyságok elbocsájtási kérelmek elítélésére rendelt esküdt nemesekkel minden évnegyedben minden urak, nemesek, és nemtelenek felett vizsgálatot tartsanak, és azokat, kik rablókat tartani, vagy önmagok rabolni találtatnak, érdemök szerint büntessék, vagy arra elégtelenek lévén, az ország kapitányainak jelentsek be.

A' 60 — 62dik ágazatok, melyek a' dézsmaszedésekre nézve rendelik: 1) Hogy a' dézsma ura dézsmáját bérbe adni köteles ne legyen; de ha azt tenni akarja, sz. Györgyig a' földes uron kívül másnak ne adhassa. — 2) Hogy a' bérlő földes úr a' dézsmának szokott, vagy ha állandó ár szokásban nem volna, kölcsönös egyezéssel meghatározandó árának felét tüstént, felét helybeli divat szerint sz. Miklós napjáig, vagy gyertyaszentelőig lefizetni tartozzék. — 3) Hogy a' dézsma árára nézve egyezés létre nem jöhetvén, a' dézsma ura dézsmáját azon évben bérbe ne adhassa, másképp, valamint akkor is, ha ezt sz. Györgyig a' földes uron kívül másnak bérbe adná, azon évre dézsmáját veszítse el, és azt a' földes úr ingyen szedje. — 4) Hogy ha ki a' dézsma urának akaratja ellen dézsmája szedésébe avatkozik, vagy ötlet joga gyakorlásában akadályozza, a' dézsma kétszeres értékével bünhődjék. — 5) Hogy a' jobbágyságok a' dézsmának se mennyiségére se behordására nézve törvény tartalmán túl ne terheltessenek.

A' 66dik ágazat, mely az esküjőket letenni elmulasztó, vagy hivatalukat rosszul kezelő, vagy hatalmaskodásra fordító megyei grófokat a' megyének kérésére hivatalaiktól elmozdítani rendeli.

A' 70dik ágazat, mely az alispányokra nézve rendeli: hogy ne egyedül a' megye grófja 's ispánya által, hanem az egész megye meggyezésével választassanak, és esküjőket tüstént tegyék le; másképp hivatalaikban el ne járhasanak, 's ítéleteiknek senki se engedelmeskedjék.

Az 1550dik évi törvénylevélből:

A' 34 — 39dik ágazatok, melyek által a' jobbágyságoknak, nem használván a' király intése, ismét csak törvénytelen terhelés eseteiben engedtetik meg a' költözés; további igazságtalan terheltetésök megátlására mindazonáltal a' bormérés jogára nézve meghatároztatik: 1) Hogy tulajdon szőlőhegygyel bíró jobbágyságok ugyan bort sz. Mihálytól sz. Györgyig, azzal nem bírók pedig karácsonyig mérhessenek, 's a' földes úr ezen idő alatt, kivéve ha a' jobbágyság

előbb önkényt megszűnnének, bort ne mérhessen. 2) Hogy a' földes úr bormérését jobbágya által gyakorolhassa ugyan, de az alatt ötlet heti szolgálat alól felmenteni, és neki minden akótul 4 magyar denárt adni tartozzék. — 3) Hogy a' földes úr borát jobbágyaira pénzért ne tolja, se őket ne kényszerítse, hogy nekie boraikat eladják, az önkénytes eladásoknál mindazonáltal vételbeli elsőséget igényelhetvén. Továbbá ezen törvények a' biróilag elbocsájtott jobbágy visszatartóztatásának, és a' szökevény jobbágy ki nem adásának büntetését 100 fl-ról 200ra emelik.

A' 50 — 56dik ágazatok: mellyekben az igazság kiszolgáltatására nézve rendeltetik: 1) Hogy ezután is évenként ne négy, hanem csak két ünnepnyolczadi szék tartassék. — 2) Hogy azokban a' per-sor mindenszemélyekrei tekintet nélkül megtartassék, úgy mindazonáltal: hogy a' birtoki és nagyobb hatalmaskodási perek a' kisebb hatalmaskodásaikat megelőzzék, és hogy a' per kora az idézés első napjától számíthatassék. — 3) Hogy pénteken és szombaton addiglan szokás szerint szegények és özvegyek perei ítéltessenek. — 4) Hogy ítélet-bentiltások (Prohibitiones) felelet nélkül, vagy ítélet hozatalának napja után, és az ítélőszéktartás 6 végső napjaiban ne tétessenek, 's hogy a' negyedik betiltásnak csak teher letétele mellett legyen helye. — 5) Hogy közös tanúvallatás és eskületé-tel bentiltásával csak az arra kitűzött határidőt megelőző nyolczadik nap előtt lehessen élni. — 6) Hogy azoknak, kik törvényszéken jelen vannak, vagy mások ellen felpereskednek, eltiltás (Inhibitio) ne adassék. — 7) Hogy ügyvédmásolással élni, az úgy nevezett öt esetek perét kivéve, ügydöntő ítélet hozatala előtt, közös tanúvallatás meghatározása után is, szabad legyen. — 8) Hogy oklevelek mását kérni csak egyszer szabadjon.

A' 62dik ágazat: hogy a' megye közönsége nevében kiadandó levelek pecsétlésére Simegh példájára minden vármegye a' királytól pecsétet nyerjen; melly a' megye alispánjainak, szolgabiráinak, és esküdt nemeseinek pecsétjeik alatt külön ládában tartatván, csak vármegye székebeni levél-kiadásokra vétessék ki, és hogy az illy leveleket az írni tudó alispánon, bírakon, és esküdt nemeseken túl a' a' megyének jegyzője is aláírja.

A' 77dik ágazat, melly a' honfiúsítás módja iránt előadja 1 ször ugyan a' királynak országunk rendei kérelmére tett azon ígéretet, hogy elődeinek példája szerint, ha kit honfiúsítand, azt országgyűlésekor ugyan az ország rendeinek tudtával és részvételével, az országgyűlésen kívül pedig, főpapjai, bárói, és tanácsosai tanácslatára teendi, 2 ször pedig, hogy az ország rendei ezen ígéretét elfogadván azon határozatot tették: hogy az ezután honfiúsítandó idegenek törvényeink megtartására, országunk szabadságai védelmére, határai el nem ide-

genítésére, sőt az elidegenítetteknek visszavételébenei részvételre megesküdni tartozzanak, 's hogy letett esküjök a' kancelláriánál létező királyi könyvbe szórul szóra beiktattassék.

Az 1552dik évi törvénylevélből:

A' 31dik ágazat: melly a' bányaművelést üzetni ahhoz értő külföldi tisztek által is megengedi.

Az 1553dik évi törvénylevélből:

A' 10—14dik ágazatok: mellyek által a' jobbágy-költözés dolga előbbi állapotjában hagyatván, évenkénti szolgálatuk 52 napról 40re alászállítatik; továbbá rendeltetik: hogy a' földes úrnak kimérésre adott borát a' helység birája kóstolja meg, és ha azt rossznak találná, a' jobbágy annak átvételére ne kényszerítenék; végre hogy a' földes ura sanyargatása miatt költözni akaró jobbágy panaszát csupán egyetlenegy szolgabíró és esküdt nemes előtt is, és pedig csak harmadmagávali eskü által is bebizonyíthassa, és hogy a' sanyargató földes úr ne csak jobbágyának elbocsátására, hanem az okozott károk megtérítésére is szoritassék.

A' 18dik és 19dik ágazatok: mellyek a' harminczad jogára nézve rendelik, egy részről ugyan, hogy a' harminczadszedőket akármeddig földes úr jószágaiiba bebocsátani tartozzék, más részről pedig, hogy a' királyi felség harminczadai régi helyeit, ellenség hatalma alá esés eséseit kivéve, máshova át ne tegye, harminczad-szedőinek visszaéléseit fékezze, 's harminczadosokká és más magyarországi tisztviselőkké csak magyarokat nevezzen, és ha közöttök harminczad kivételére vagy másféle hivatalbeli eljárásra nézve per támadna, az a' királyi helytartó és magyar kamarának tanácsosai által iteltessék el, és az udvari német kamara és annak tisztjei elébe ne vonassék.

Az 1554dik évi törvénylevélből:

A' 6dik ágazat, mellyben országunk rendei kijelentik: hogy a' királyi felség által szándéklott nádor választást ők is hasznosnak, sőt szükségesnek látják, 's hogy a' választandó nádornak országunk régi szabadságai és szokásai szerint mindazon hatósággal kellessék bírnia, mellyel más nádoraink országunk régi szabadságai és szokásai szerint bírtanak. — És valójában ezen országgyűlés bevégezése után, az 1555diki törv. 2dik cikkének tanúsága szerint, Aprilis 15dikén meg is történt a' nádorválasztás.

Az 1556diki törvénylevélből:

A' 40dik ágazat, melly rendeli: hogy minden nemesek és más hazafiak, kik várakkal ugyan bírnak, de a' bárók rendjébe felvéve nincsenek, jószágaiktól járó mindenadózásokat a' vármegye pénztárába szolgáltatni tartozzanak.

A' 44dik ágazat, melly Pruck városa lakosainak rendkívül megengedi: hogy Stomfa Jakab örököseinek nyulási nemes házáat és

Neudorf nevű pusztáját megvehessenek, és törvényes joggal bírassák, tartozván mindazonáltal ezen jószágtól járó minden magyarországi terheket viselni, és hazánk törvényei alatt állani.

Az 1557dik évi törvénylevélből:

A' 11dik ágazat, mely a' plébánosoknak és más egyházi hűbér kormányzóinak kötelességül teszi: hogy helytelenül elszakasztott jövedelmeiket törvény útján szerezzék vissza, és ha ezek azt elmulasztanák, arra főpapjaikat és más előjáróikat is felhatalmazza.

A' 13dik ágazat, mely azt rendeli: hogy ünnepnyolczadi székeken országunk rendes biráin és azoknak helyettesein és ítélőmesterein és az esztergomi érseknek emberén túl még négy törvénytudó meghitelt ülnök is jelen legyen, 's ezeket a' király magyar tanácsosainak és országunk rendes biráinak tanácslatával válassza, a' meghalálozott ülnök helyébe azonban a' király távollétében helytartója is más helyettesíthetvén.

A' 1559diki törvénylevélből:

A' 38ik ágazat, mely az 1557: 13ik cikkhez azt adja bozzá: hogy ünnepnyolczadi székeken az ott előszámláltakon túl még két két vagy legalább egyegy főpap és báró is jelen legyen, és a' négy ülnökök akadályoztatásának esetére az országgyűlés által mindenkor még négy más egyed előre választassék. Továbbá hogy feljebbviteli perek megvizsgálásában az ország nádora és királyi helytartója mellett szükségképen két főpapnak és bárónak jelen kellessék lennie. E' törvényen látszik alapulni a' királyi tábla számszeletti ülnökeinek létezése.

Az 50dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a' királyi emberek és káptalan vagy konventbeli bizonyosságok által teendő minden tudósítási jelentések jövődre eskü alatt tétessenek, és ennek megtörténte a' jelentésről költ tanúlevelekben is kijelentessék, máskép a' végrehajtás vagy eljárás érvénytelen legyen.

Az 1563dik évi törvénylevélből:

A' 38 — 41 és 63dik ágazatok: melyek közül amazok ugyan a' szántsándékos emberölés perét szabályozzák, jelesen a' tettest a' legközelebbi megyei szék elébe személyesen megidéztetni, 's ottani jelenlétre egészen a' per bevégezéseig szorítani, és büne bebizonyodván a' büntetést, — kivéve ha ellenfele vele egyezésre lépne, — királyi kegyelem kizártával rajta végrehajtani parancsolják; a' végső cikk pedig azt rendeli: hogy az elmarasztalt emberölő feljebbvitellel és perújítással ugyan perújítási kegyelem nélkül is élhessen, de azalatt bilincsen tartassék.

A' 42dik ágazat, mely a' káromlókat a' káromlást hallók által három gíra büntetés alatt feladatni, és első ízben vesszőzéssel, má-

sod izben bottal, harmad izben emberölök és más illy gonosztevők gyanánt büntettetni rendeli.

A' 45dik ágazat, melly megengedi: hogy ha az adományúl nyert jószág török vagy lázadók hatalmában lévén a' hiteles hely bizony-sága hely színére nem jöhetne, az iktatás más közelebb fekvő helyen is, de még is a' megye alispánjának és szolgabiráinak, ha közügy kezelése miatt ott volnának, vagy ezek ott nem létében legalább a' szomszéd nemesek és nemteleneknek jelenlétében nyilvánosan, és nem az adományosnak tulajdon birtokában 's alattomosan vagy néhány magános személyek előtt, vitessék véghez, más-kép az adományos a' felkért jószág tulajdonosa ellen annak örök becsüjébe marasztaltassék.

A' 46dik ágazat, melly a' jószág birtokosát, ha a' jószágában történt iktatásnak híret távolléte vagy más akadály miatt a' törvényes 15 nap alatt nem vehette volna, a' királyi kúria által a' birtokba jutott adományos ellen visszahelyeztetni parancsolja.

A' 48dik ágazat, melly azt rendei: hogy erőszakos jószágfoglalás perét ne csak a' királyi kúria, hanem a' vármegye széke is minden kivétel nélkül ítélhessen ugyan, de a' tetteit mindazonáltal a' jószágnak jövedelméveli visszaadásán túl száz forintnál többre ne marasztalhasa.

Az 51 — 52dik ágazatok, mellyek közül amaz ugyan a' szegények által a' királyi ítélőszék előtt őket illető kedvezés megnyerésére szegénységöket vármegyéjöknek hiteles tanúlevelével bebizonyítatni kívánja, emez pedig a' vármegyéken is a' megyei szék első napján az ő pereiket tárgyalás alá vétetni parancsolja.

A' 53dik ágazat melly hiteles helyeknek több vármegyékben nem léte miatt azt rendeli: hogy vármegye előtt folyó perekre nézve ügyvédet akárki azon megyének széke előtt is vallhasson.

A' 68 — 72dik ágazatok, mellyek ismét a' dézsma dolgáról rendelkeznek. Jelesen a' dézsmabérlési törvényeket a' királyi felség által is megtartatni rendelik, a' helység biráját dézsmaszedők által felesleges személyek tartásával terheltetni tilalmazzák, tollkéve vagy birság vételeit nekik megtiltják, a' nemeseket más birtokában lévő vagy jobbágyaiktól visszavett szántóföldjeiktől, sőt a' szepesi nemeseket tulajdonaiktól is, dézsmaadásra kötelezik, 's hol régi szokás vagy szabadság mellett a' dézsma nem termékben, hanem pénzben vétetni szokott, azt jövedőben is csak pénzben vétetni rendelik.

A' 78 — 80dik ágazatok, mellyek a' királyi parancsok megszegőire nézve rendelik: 1) Hogy a' birói parancs megszegője király ítélőszéke elébe idéztetvén hosszabb per nélkül 200 forintba, 's azon hivatalának, mellyre nézve a' parancsot megszegé, veszteségébe, és olly gyalázatba marasztaltassék, mellynél fogva olly hivatalt többé

A' Slavónia rendleinek 1538dikban vízkereszt napján Körözsön tartatott országos gyűlésében hozott 26 törvényczikkei szinte legnagyobb részint az ország akkori védelmével, és a' nap szükségek fődözésével foglalkoznak, jelesen a' slavóniai rendek azon évre minden kaputól 2 forint segedelempénzt, a' határszélek őrzésére minden 36 jobbágytól egy folyvást tartandó lovas, és országos táborozás esetére jobbágyaik ötöd részéveli személyes felkelést ajánlanak, 's a' hadiszerek fuvaráról, a' tábornak élelmiszerekkel ellátásáról, és a' törököktől veszélynek elhárításáról, az elfoglalt jószágok visszavételének módjáról, és az igazság folyvásti szolgáltatásáról gondoskodnak.

Továbbra ható szabályokat csak néhány ágazatok *) foglalnak magokban.

A' Magyarország rendleinek Kovachich József által napfényre hozott 1539dik évi 37 ágazatai főleg Slavónia védelmére ajánlott könnyű lovasokról és pénzbeni segedelemről rendelkeznek; egyébiránt pedig néhány új és számos régiebb panaszainak orvoslását sürgetik, és a' királynak szószólói által tett üzenetére, melyben a' magyar királyi székhez örökösödési jogáról, és az ausztriai háznak az országért tett temérdek áldozatairól említés tétetik, igen nyers nyilatkozatokat tesznek; jelesen hogy ők ő felségét nem más jognál, hanem egyedül az ország régi szabad-

ne viselhessen. 2) Hogy katonai és másféle tisztekhez szóló parancs megvetőjét, mint közvetlen szolgálját, maga a' király rövid úton büntesse, és távollétében arra helytartóját is hatalmazza fel. — 3) Hogy a' magányos folyamodásokra adott parancsok nem teljesítőit a' parancs felkerői fogják perbe, és a' bíró őket, bebizonyodván a' felkerő ügyének jogossága, annak érdeme szerint büntesse.

A' 81dik ágazat, mely a' törvényes felszólítás mellett tanúskodni vonakodókra nézve rendeli: hogy a' törvény szabta 16 gíra büntetés vagyonokból azonnal tetteleg vétessék meg, és ha vagyonuk nem volna, befogtván testi büntetés alá vettessenek.

*) Illyenek:

A' 19dik ágazat, mely törvényszék elébe az országnagyokat és birtokos nemeseket bän embere és káptalan bizonyosága, az egy telkű nemeseket pedig csak szolgabíró által idéztetni rendeli.

A' 21—24dik ágazatok, melyek a' parasztokat hajdani szabadszállás jogukba visszahelyezik, 's annak módját meghatározzák, és a' bíróság elbocsájtott jobbágy további letartóztatására 25 gíra büntetést szabnak.

A' 26dik ágazat, mely mindenféle ércpénzt való értékében elvételni parancsol.

sága szerinti szabadválasztási joguknál fogva választották királynak, hogy elismerik ugyanazt, hogy az ausztriai háznak tömérdek áldozatai nélkül már törökjárom alá jutottak volna, de egyzersmind meggyőződve vannak, hogy ha a' királyi felségnek és bátyjának a' császárnak segédseregei korábban küldettek, és nem Németországba, hanem országunk határszéleire szállítattak, és az ellenség egyesített erővel megtámadtatott volna, az ország mostani szomorú állapotjára nem jutandott vala, 's hogy az által is jogaikat megsértve érzik, mert a' királyi felség János királlyal közbenjövételök nélkül egyezést kötött, melly mivel másképp sikeres nem lehet, megengedtetni kéri: hogy János király birtokában létező hazafitársaikkal egy arra kijelendő helyen egybegyűlhessenek.

Válaszában pedig a' királyi felség, az ajánlott segédelmet minden csekélysege mellett elfogadván, kéréseiknek teljesítését, mennyire lehetséges, igéri ugyan, a' János király alattvalóival tartandó egybegyűlést mindazonáltal még most tilalmazza.

Az eddig előadott törvényleveleken kívül Ferdinánd király alatt említést érdemlenek e' következő oklevelek is:

I. Ferdinándnak még királlyá választatása előtt 1526 évi November 30kán költ levele ¹⁾, mellyben Mária özvegy királynénak Báthory István nádorral és egyéb tanácsosaival tett kérésére országunk rendeit szabadságaiknak és András arany bullájának megtartásáról azon esetre is biztosítja, ha az országot fegyver által nyerendi el.

II. Ferdinándnak, mint már elfogadott választott királynak, 1527dik évi Januárius 19dikén költ német leirata ²⁾, mellyben mint Ulászlóveje örökösülési jogára, és eldődeinek Mátyás és Ulászló királyokkal kötött szerződéseikre támaszkodván magát az ország elfoglalására jogosítottnak nyilatkoztatja, egyébként pedig igéri: hogy a' magyar nyelvet és nemzetet, 's mindenek szabadságát, a' külföldiek hivatalok és jószág-adományokból kizárására nézve is, fenntartandja, az országot a' török és békezevarók ellen védendi, és a' hazafiaknak megengedendi, hogy gyűléseket akármikor szabadon tarthassanak.

III. Az országunk János királyhoz szító rendeine 1527diki országgyűlésökből Ferdinánd hozzájok költ levelére Mártius 24kén adott válasza ³⁾, mellyben kijelentik: hogy öt királyuknak soha el nem ismerik, sőt önmagoknak és eldődeknek esküvel

¹⁾ Lásd Kovachich Monum. vesteris legisl. II. füzet 32—42, és Sylloge Decret. I. köt. 370—372 l. — ²⁾ Kovachich Suppl. ad Vest. Com. III. k. 97—102 lapjain. — ³⁾ Ugyanott 115—118 lap.

erősített határozatuknál fogva el sem ismerhetik, 's hogy Magyarország mindenkor szabad haza lévén, annak örökösödéséről királyai soha nem rendelkezettek.

IV. Ferdinándnak 1527dik évi Június 29kén költ levele ¹⁾, mely által országszerte kihirdettette: hogy ő a' pozsonyi országgyűlésben, melyet az ország nádora, kit királyi szék üressége (interregnum) alatt az országgyűlés hirdetése egyedül illet, hívott össze, szabadon és önkényt fogadtatott, és választatott el királynak.

V. Ferdinándnak koronázási esküje, melyben fogadja: hogy az Isten egyházait, a' főpapokat, bárókat, nemeseket, szabad városokat, és minden hazafiakat szabadságaikban és helyben-hagyott régi szokásaikban fenntartandja, András király decretumát megtartja, Magyarország határszéleit, és mik akármelly joggal és czímmel ahhoz tartoznak, el nem idegeníti, hanem tehetsége szerint nagyobbítani fogja, és mindent meg teend, mit az ország közjávára és növekedésére jogosan megtehetend. Ezen eskü levél látható törvénykönyvünkben e' királyunk első decretuma előtt.

VI. Ferdinándnak 1560ik évi Aprílis 10kén költ parancsa ²⁾, mely által a' katholika hit felemelésére, tanácsosainak egyetértésével, világi kezekre akármikép, habár királyi adomány által, jutott minden egyházi jószágokat és jövedelmeket, — az iskolák fenntartására fordítottakat egyedül kivéve, — azonnal tétleg visszafoglaltatni, és uraiknak, vagy ezek kiirtva lévén, az egyházi főnököknek alapítóik czéljairai fordítás végett átadatni parancsol.

VII. Ferdinándnak Várday Pál érsek részére költ, 's ötet királyi helytartová nevező levele, úgymint melyből a' királyi helytartóknak hatalomkörét, jelesen 32 jobbágytelekre terjedő adományzási jogukat is, tanuljuk. — Ezen oklevél törvénykönyvünkben Ferdinánd törvényleveleinek végén olvasható.

Egyébiránt I. Ferdinánd korából törvénytudományi tekintetből említést érdemlenek e' következők is:

I. Hogy Ferdinánd országlásának éveit nem koronázásától, sem II. Lajos halálától, hanem királlyá választatásától számítja. ³⁾

II. Hogy a' Status et Regni Ordines nevezetek I. Ferdinánd alatt már teljes divatba jöttek, a' mint ezt más számos

¹⁾ Lásd ezen oklevélnek ide tartozó szavait Disquisitio hist. de modo consequ. summum imper. 133 lapján. — ²⁾ Lásd e' parancsot törvénykönyvünkben Ferdinánd XIX és XXdik törvénylevelei között. — ³⁾ Lásd erről fenn előidézett Disquis. historica című munkának 134 lapját.

okleveleken túl országunk decretumai az 1536ik évitől kezdve nyilván tanúsítják. Minthogy pedig ezen nevezetek előbbi királyaink törvényleveleiben sehol elő nem fordulnak, sőt országunkat illető oklevelek közül is Ferdinánd országlása előtt a' Statu Regni nevezet csak Ulászlónak Fridrik császárral és Maximiliánnal kötött béke-szerződéseiben, 's Ferdinándnak választása előtti 1526diki biztosító levelében, az Ordines regni nevezet pedig Ferdinánd huga férjének, II. Lajosnak, Verbőczy száműzését, és Báthory István nádori hivatalábai visszahelyezését érdeklő 1526 évi két rendbeli leveleiben tűnik elő, hibátóli csak nem minden félelem nélkül állítani lehet: hogy ezen nevezetek Németországból, hol divatban valának, szivárgottak hazánkba át.

III. Hogy I. Ferdinánd alatt a' királyi helytartói (Locum tenens Regius) méltóság hazánkban keletbe jött. Első volt Báthory István nádor ¹⁾, kit Ferdinánd, a' birodalmi fejedelmek gyűlésébe utazván, 1528ik évben azzal felruházott; azután ezen méltóság, mint ezt törvényleveleink az 1536 évitől kezdve tanúsítják, folyvást divatban maradt, Báthory halálától fogva ugyan 1554ik évi April 15kéig, midőn ismét nádor-választás történt ²⁾, nádori hivatal nélkül, Nádasdy Tamás nádorrá léte után pedig annak haláláig azzal egyesítve.

IV. Hogy e' korban a' törvényhozás módja az volt: hogy a' király az országgyűlésen felveendő tárgyakat királyi levelében egyenként kívánatainak kijelentésével előadná, és az ország rendei törvényágazataikat azon előadásra adott feleleteik gyanánt nyújtának be, egyszersmind mindazonáltal tulajdon kívánataikat is törvény ágazatokba foglalva előterjesztvén, a' mint ezen állítás első részét 1550—1559 évi törvényleveleinek előszavai, másodikát pedig többek közt az 1563: 33 ágazat világos szavakkal tanúsítják.

V. Hogy e' királyunk korában a' vármegyei nemesek többé nem fejenként, hanem csak küldöttjeik által jelentek meg az országgyűlésekre, a' mint ezt az 1528 évi ágazatoknak Rádayféle gyűjteményben találtató felülrata ³⁾, Ferdinándnak az ország rendeit azon évi veszprémi gyűlésrei megjelenéstől eltöltő 1531 parancsa ⁴⁾, és Zala vármegyét az 1545 évi gyertyaszentelő napján Nagyszombatban tartandó országgyűlésre meghívó levele ⁵⁾, 's az 1553 törv. 7ik ágazata, 's a' t. tanúsítják.

VI. Hogy e' korban is szokásban volt az: hogy Horvátország

¹⁾ Lásd I. Ferdinánd Nógrád vármegyéhez írt 1528diki levelét Suppl. ad Vest. Com. III. köt. 130 lap. — ²⁾ Lásd az 1555: 2 t. cz. — ³⁾ Lásd Vest. Com. 645 lap. — ⁴⁾ Ugyanott 648 lap. — ⁵⁾ Ismét ott 664 lap.

és Slavónia rendei király rendelete mellett országos gyűléseket tartanak, bizonyítván ezt a' slavóniai rendeknek 1538 évi kö-rörsi ágazatai, 's Ferdinándnak Pewkry Lajos kir. főasztalnok-hoz szóló levele ¹⁾; mellyben ötlet Horvátország és Slavónia részére Zágrábban 1546 évi húsvét utáni vasárnapon tartandó gyűlésre meghívja, végte az 1560dik évi zágrábi országgyűlés-nek Kovachich által előidézett ágazatai. ²⁾

VII. Hogy a' Magyarországhoz csatolt részek e' korban tör-vényleveleinkben mindenütt Magyarország alávetett részeinek, partes eidem subjectae, czímeztenek, mint ezt az 1552—1556, 1559 és 1563dik évi törvénylevelek elő és utó-szavai tanusítják.

VIII. Hogy I. Ferdinánd és János király közötti háborgások idejében néha az ország rendei is országos gyűléseket egybe hini szoktak. Így Perén Péter abaúji örökös gróf 's több más főembe-rek 1531diki böjt második vasárnapjára Bellovárra, és az ott összegyűlt összesen 35 főemberek áldozó csötörtökre Veszprém-be, a' Kenessén 1532dik évben összegyűlt ország rendei pedig azon évi sz. György napjára Berinhidára országos gyűlést hir-dettek. ³⁾

IX. Hogy az 1527: 3, 1548: 21, 's 1550: 10dik törvény-czikkek sürgetésére e' korban, az 1563: 30 törvényczikk tanu-sága szerint, a' király által nevezett néhány törvénytudók által törvényeinkről egy új szerkezetű munka létre jött; melly munka, jöllehet annak minden vármegyéből, káptalanból, és városból küldendő egy egy tag, és királyi felségtől helytartója mellé adandó törvénytudók általi átvizsgálására a' most érdeklett 1563diki t. czikk által határnapul az 1564dik év Aug. 1ső napja kitűzetett, és az e' naprai megjelenés Ferdinánd meghalván Maximilián által tüstént sürgettetett ⁴⁾, még is minden megerő-sítés és törvényszékeknéli alkalmazás, következőleg törvény erő nélkül maradott, sőt mint magányos munka is csak 1798dik évben Zágrábban adatott ki Ferdinánd négyes törvényének, Q u a d r i p a r t i t u m Ferdinandi, czíme alatt a' bécsi könyvtár kéziratái között találtatott példánya után nyomtatásban.

X. Hogy minekutána I. Ferdinánd országlása alatt ünnepnyol-czadi törvényszékek évenként 1542 évig ugyan egyszer ⁵⁾, az-

¹⁾ Vest. Com. 670 lap. — ²⁾ Ugyanott 698 lap. — ³⁾ Lásd az ezeket bizo-nyító leveleket Kovachich Suppl. ad Vest. Com. III. köt. 135, 137, 's 146 lapjain. — ⁴⁾ Lásd Maximiliánnak Thurzó Sztaniszló szepesi gróf 's kir. felség kapitányához 1564diki Július 26kán költ parancsát Vest. Com. 702 és 703 lap. — ⁵⁾ Lásd az 1536: 14, 1537: 23, 1538: 18, 1542 pozson. 31 t. cikkeket.

után pedig kétszer ¹⁾), majd megént négyszer (1548ig) tartatnának; az 1553: 20dik törvényczikk azoknak számát jövendőre állandóul kettőre szállította; melyeknek egyike ugyan a' felső vármegyéknek, másika pedig a' többieknek részére tartatnék, ennek helyéül állandóan Pozson, amannak pedig hol Pozson, hol Kassa, hol Lőcse, hol Eperjes lévén kitűzve.

28. §. Maximiliánról 1564ik év Július 25étől 1577 év Octóber 12éig, és Rudolfról 1577 év Oct. 12étől — 1608 Júnus 27éig.

Mind e' két királyunk, azt kívánván mind az ausztriai magyar és német tartományok egybe kapcsolva maradásának biztosítása, mind az ország dolgainak hatályosabb kormányzása, még atyjának életében királlyá választaték, és koronáztaték; 's mind a' kettőnek országlása törökökkel és Erdéllyel, — melly a' szegény hazáról megfejtkezve világos kötések ellenére János király halála, sőt nemzetségének fiában történt kihalása után sem egyesítémagát Magyarországgal, — és annak fejedelmeivel csak nem folyvást tartó háborgásokban ²⁾) töltel. Törvénykönyvünkben mind kettőtől számos, jelesen Maximiliántól 7 ³⁾), Rudolftól 15 ⁴⁾) törvénylevelekkel bírunk; melyeknek ágazatai, valamint I. Ferdinándéi, szinte legnagyobb részint a' haza védelméről, az évenkénti segedelempénzek kivetésének, és beszédésének, a' várak melletti ingyenes munkáknak, hadi és élelmi szerek vitelésének, 's az országos és részletes táborozásoknak szabályozásával, az igazság folytonos kiszolgáltatása és ítéletek végrehajtása iránti gondoskodással, és így a' nap szükségeivel foglalkoznak, avagy az előbbi törvények határozatainak teljesítését sürgetik. Állandó hatású új rendeletek *) bennök igen gyéren találhatnának.

¹⁾ Lásd az 1545: 31, 's 1546: 33 és 34 t. cz. — ²⁾ Lásd Rozenich történet-irata II. köt. 209—215, 's 224—229 lapjait, 's az ott előidézett kútfőket. — ³⁾ Jelesen az 1566, 1567, 1569, 1572 két rendbeli, 1574, és 1575ik évi törvénylevelekkel. — ⁴⁾ Név szerint az 1578, 1582, 1583, 1588, 1593, 1595, 1596, 1597, 1598, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603, és 1604dik évekről.

*) Ime azoknak érdekesbjeit:

I. Maximilián törvényleveleiből.

Az 1566ik évi törvényleveléből: A' 11 — 13dik ágazatok, mellyek a' megye grófját vagy algrófját szárazvámok eltörlésére kötelezik, és azokat, kik illy eltörlött váموkat visszaállítani vagy igazságtalan vámpénzt venni, vagy vámgátokat 's réveket rossz állapotban tartani, vagy útazókat vámuikaikkal élésre kényszeríteni mérészlenének, először 100,

másodszor 200 forintba, harmadszor pedig azon birtokuknak veszteségébe marasztaltatni parancsolják, megengedvén mindazonáltal az így elvesztett birtoknak közönséges becsüje letétele melletti visszaváltását.

A' 24ik ágazat: hogy az eljáró birói vagy hiteles személyektől kiadott birói levelekben az általok elkövetett hibák birói kézzel jobbitassanak ki.

Az 1567 törvénylevélből a' 27ik ágazat, mely minden ügyvédet 's magát a' királyi ügyek igazgatóját is a' szentszékek szokása szerint minden perben az ügy nevezett patvarkodási eskünek letételére kötelezi, és ha ki esküje ellen tenni, 's ellenfelével egyet érteni merészlene, azt ludasok büntetésébe marasztaltatni, a' külföldi ügyészeket pedig, kik ezen büntetéstől nem tartanak, örökös fogsággal, és ha egyházi hűbérrel bírnának, annak veszteségével is büntettetni parancsolja.

Az 1569ik törvénylevélből:

A' 27ik ágazat, mely a' határvárahhoz közel lévő dézsmákra nézve a' királyi felségnek földes urak előtt bérleti elsőbbséget enged.

A' 41ik ágazat: hogy külföldi ügyészek, mivel több új visszaélések behozatalával a' pert húzni vonni szokják, szentszékek előtt többé ne ügyészkedhessenek, sőt azoknak székhelyeiben ne is lakhassanak; továbbá hogy szentszékekben a' birák ne külföldiek, hanem hazafiak legyenek.

Az 1574 törvénylevélből:

A' 18 ágazat: hogy a' királyi helytartó legelső bíró léven (Primarius iudex), ki a' király távollétében minden bírának ítéleteit feljebbvitel útján átvizsgálhatja, az országos törvényszéktartás idejében a' király ítélőszékében is országunk más rendes bíráiképen minden pereket ítélhessen, kivéve természetesen a' király és hazafiak közt forgókat, ugymint egyedül a' nádort, és a' magonszakadásokat vagy Slavóniából átküldötteket, ugymint az ország bíráját külön illetőket.

A' 21dik ágazat: hogy a' királyi felség földes urak előtti dézsmabérleti jogával a' határszélektől távolabb fekvő helyeken ne éljen, sőt a' határszéleken se olly nemesekre nézve, kik egyéb birtokaiktól törökök által megfosztattak. Továbbá hogy a' nemesek majorsági vagy irtási, és az egyházi személyek tulajdon szőlőiktől tizedet adni ne tartozzanak.

A' 25ik ágazat: hogy a' nemesektől harminczad ne csak a' tulajdon házi szükségekre vett árúkra, hanem az országból kiviendő tulajdon termékeikre nézve se vétessék, 's eziránti törvényeink régi rendelkezései tartassanak meg.

A' 26ik ágazat: hogy dézsmajog sajátágáról perlekedő két főpap közt a' királyi felség lévén rendes bíró, az esztergomi érsek és váci püspök közt némelly nógrádi helységek dézsmái iránt folyó pert a' királyi felség személyesen ítélje el.

A' 34ik ágazat, mely az ügyvédek a' patvarkodási eskü letételétől ismét feloldozza; mivel ezen eskü miatt sokan ügyvédek vagy épen nem, vagy csak igen nehezen 's nagy jutalom mellett kaphattak.

II. Rudolf király törvényleveleiből:

Az 1578 törv. 17ik ágazata: hogy az ügyvédvallási levelek szentzékek előtt is csak egy évig legyenek érvényesek, a' követségekben vagy tanulás miatt országon kívül levőkéit kivéve.

Az 1588dik évi törvénylevélből:

A' 3 és 8dik ágazatok az évnegyedi országos tanácsról, melyekben rendeltetik: hogy fontosb dolgok és ügyek tárgyalására minden évnegyedben határnap rendeltessék, melyre az országnak minden számosb tanácsosai a' királyi felség, vagy az távol lévén, Ernest főherczeg mellé összegyűljenek.

A' 4dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a' tanácsos, urak közül néhány a' királyi felségnek vagy Ernest főherczegnek oldalánál mindenkor jelen legyen; kiknek tanácsával az évnegyedi tanács tartására nem halasztható kamarai és hadi dolgok elintéztethessenek.

A' 19dik ágazat, mely a' czimeres vagy is a' kancelláriából nemességet és czimert nyert nemeseket felkelésre nézve az egy telkes nemesekkel egyenlő teher alá veti.

Az 28ik ágazat, melyben az új kalendárium bevétetik, de mindazáltal azon nyilatkozással: hogy az addiglan akár új akár ő kalendárium szerint tett ítéletek és levélkiadások érvényességöket megtartsák.

A' 29dik ágazat, mely az új jószágelfoglalások perét szabályozza, jelesen: hogy a' panasz egy esztendő lefolyása alatt megtétetvén, 's a' tettes megye széke elébe idéztetvén, a' felek rendkívül hallgattassanak ki, és azután, ha szükség úgy kívánja, az alispán egy szolgabíróval és esküdttel a' hely színére vizsgálat végett menjen ki, és ezeknek jelentése után a' jövő megyeiszék íteletet hozzon, és azt minden ellenmondás vagy visszaűzés kizártával, ha szükség úgy kívánna, az ország főkapitánya segedelmével is hajtassa végre.

A' 40dik ágazat, mely azt rendeli: hogy jövődre nyilvános adósság felett 20 forintig szolgabíró is ítélhessen, és annak ítéletétől csak a' megye székére, és ne tovább engedessék feljebbvitel.

A' 45dik ágazat: hogy az egyházi székek ítéleteire nézve rendelt királyi hatalomkart a' fő vagy alispán, és főkapitányok végrehajtani tartozzanak.

Az 1596 törv. 49 ágazata : hogy az új jószágelfoglalások pereiben, ha a' felek tanúkkal nem élhetnének, vagy élni nem akarnának, régi törvényeink módjára leteendő személyes esküre is bocsáttathassék a' peres ügy.

Az 1597ik évi törvénylevélből:

A' 27dik ágazat: hogy a' királyi fiskus a' magonszakadottak jószágait tetteleg ne foglalja el, hanem törvény útján keresse.

A' 28dik ágazat, melly a' letett vagyonok csalárd visszatartóztatóit azoknak kétszeres értékébe, és gyalázat büntetésébe marasztaltatni parancsolja.

A' 45dik ágazat, melly a' fő és alispánoknak kötelességül teszi: hogy a' királyi, és más közútakat mennél előbb illő szélességre vették.

Az 1598 törvénylevélből:

A' 35ik ágazat, melly a' bormérésnek régi módját megtartatni parancsolván, királyi privilégium mellett bormérési joggal bíró nemes lakokra nézve azt rendeli: hogy magokat privilégiumaik tartalmához alkalmazzák.

A' 1599dik évi törvénylevélből:

A' 30dik ágazat, melly az alispánoknak 24 forint büntetés alatt kötelességül teszi: hogy az utak javításáról gondoskodjanak.

A' 35dik ágazat, melly a' tulajdon termékeiket országból kivitető, vagy árukat házi szükségekre behozató nemeseket oda útasítja: hogy embereiket e' feletti tanúlevelekkel lássák el, mellyeknek a' harminczadosok hitelt adni tartozzanak.

Az 1602 törv. 9ik ágazata, mellyben országunk rendei elismerén, hogy a' rendek személyes felkelése nem nagyon hasznos, helyette a' jobbágyaik által fizetendő 150 denárhoz 50 denárt hozzáadnak, és egy hónapra minden húsz háztól egy könnyű lovast ajánlanak.

Az 1604 évi törvénylevélből:

Az 18dik ágazat, mellyben az ország rendei esedeznek: hogy pusztá feladásra senki se fogassék be, se senkinek jószágai el ne foglaltassanak, hanem a' feladott személy a' királyi helytartó előtt, ha a' kereset hívségtelenség szenyjére nem céloz, perbe fogassék, és soronkívül ítéltessek, és hogy ugyan így ítéltessek el a' csalárd feladó is.

A' 22dik ágazat, mellyet a' király toldott az ország rendeihez ágazataikhoz. Ezen ágazatban előadván a' király, — hogy az ország rendei közül némelylek, a' nélkül hogy magokat egyenként megneveznék, Mátyás főherczeg által két esedező levelet nyújtottak be, és azokban hitvallásokbani háborgattatásokról, és papjaik elmozdításáról panaszkodván, hitvallásuk békes gyakorlatábani meghagyatásért ese-

Rudolfnak törvénykönyvünkben létező törvénylevelein kívül Kováchich Márton még egy t. i. 1594diki decretumát is napfényre hozá; melly egészen az ezen évi Esztergom mellett tartott gyűlésben ajánlott segedelempenzről szól. Vest. Com. 732—737 lap.

Rudolf királynak törvényleveleit törvénykönyvünkben néhány oklevelek követik. Jelesen

1. Az úgy nevezett 1606dik évi bécsi békeszerződés Mátyás főherczeg, mint Rudolf király meghatalmazottja, és Bocskay István Erdély herczege, és vele tartó magyarok között; melly által az ágostai és helvécziai hitvallásoknak Magyarországon és határszéleiben szabad gyakorlás, de mindazáltal a' romai katholika hitnek sérelme nélkül biztosítatik, némelly sérelmeknek országgyűlésbeni felvétele és orvoslása ígértetik, Bocskay Istvánnak azon vármegyéken túl, mellyeket Báthory Zsigmond már Erdélyhez csatolva bírt, Ugocsa, Beregh, és Szathmár vármegyék férfiági maradékaira szálló örökös joggal átengedtetnek, 's ő Erdély herczegének és Magyarország részei urának elismértetik.

2. Magyarország rendeinek Cseh, Morva, Slézsia és Luzácia rendei, és ezeknek Magyarország rendei részére ugyanazon évben költ levele; mellyben a' fenn érdeklett bécsi békeszerződés sértetlen megtartását, 's a' régi jó szomszédságnak, és viszonyos szeretetnek örökre tartandó helyreállítását kölcsönösen ígérik.

3. Rudolf király és a' török császár között ugyanazon évben kötött zsitvatoroki békeszerződés.

Egyébiránt ezen királyaink korából törvénytudományi tekintetből említést érdemlenek e' következők is:

I. Hogy Maximilián császár és király 1573dik évben a' bányaművelés virágzóbb állapotra hozására magyarországi új bányarendszert (Neue Bergordnung des Königreichs Ungarn) alkotott, és azt a' körmöczi és selmeczi régi bányarendszerekre tett felvilágításaival együtt szoros megtartás végett kihirdettette.

II. Hogy Rudolf király alatt 1584dik évben történt törvénykönyvünknek, vagy is királyaink törvényleveleinek első kiadása

---

deznek, kinyilatkoztatja: hogy kérésök teljesítésére magát nem határozhatja, hanem mint romai katolikus király sz. István király, magyar nemzet apostolának, és utódainak katholika hitet érdeklő minden törvényeit újonan megerősíti, és az országgyűlési tanácskozásokat illetően hitvallás ügye feletti vitákkal késleltetni és felbeszakasztatni tilalmazza, és az olyan újítókat az ország törvényeiben kiszabott büntetések alá vettetni határozza.

Mossóczy Zachariás nyitrai püspök által ezen cím alatt: *Decreta, constitutiones, et articuli Regum I. Regni Hungariae ab anno 1035 usque 1583 publicis Comitibus edita. Cum rerum indice copioso Tyrnaviae Anno Domini 1584.*

III. Hogy Rudolf király Kassa, Pozsony, Nagyszombath, Sopron, Bártfa, Eperjes, és Szokolcza tárnoki városoknak kérésére laaki Thuz János tárnokmester által részint királyi privilégiumokból, részint városi és tárnoki törvényszéki szokásokból, és tárnokszéki határozatokból összeszerkeztetett perlekedési törvényeit Tárnoki Jog (*Jus Tavernicale*) címe alatt, II. Ulászlónak tárnoki városok perlekedési módját érdeklő privilégiumával együtt 1602iki Augustus 18kán ünnepélyes privilégiuma által megerősítette, és mind az ország rendes bíráihoz és királyi ítélőszékéhez, mind pedig más országunkban bírói hatalommal bíró törvényszékekhez ugyanazon hónap 20kán intézett parancsai által azoknak megtartását kötelességül tette. Láthatni e' Tárnoki Jogot, de már Pest és Budának törököktől visszavételök után, mint előszava tanusítja, kiadva törvénykönyvünk végén.

IV. Hogy ezen királyaink alatt mind a' királyi mind pedig a' nádori helytartói hivatalok folytonos divatban voltak, és hogy a' nádori hivatal ezen egész időszak alatt be nem töltetett.

V. Hogy a' főispán „*Supremus Comes*“ cím törvényleveleinkben Maximilián alatt fordul legelőször elő, jelesen az 1574 törv. 33, és 1575 törv. 7dik czikkeiben. Rudolf alatt ezen címet már divatos. Maximilián bányarendszeréhez ragasztott két rendbeli 1573iki parancsaiban még „*Späne, und Vice-Späne*“ címekkel él.

VI. Hogy a' „gróf“ nevezet Rudolf király korában már csak a' nagyobb és örökös grófok (*Comites majores et perpetui*) jelenésére használtatott, tanusítván ezt az 1599: 48 agazat.

VII. Hogy a' királyi tábla (*Tabula Regia*) nevezet törvényleveleinkben Korvin Mátyás VI. törv. 20dik czikke után Rudolf király alatt, jelesen az 1593 t. 22, és 1601 törv. 33dik czikkeiben fordul legelőször elő.

VIII. Hogy e' korban Magyarország részére évenként csak két ünnepnyolczadi szék szokott tartatni, mint ezt mind Maximiliánnak, mind Rudolfnak számos törvényei tanusítják, egyik Pozsonban, másik a' felső vármegyék részére rendesen ugyan Eperjesen, néha mindazáltal, az 1569: 39, és 1582: 4, 's 5 czikkek tanúsága szerint, Nagyszombathban. Továbbá hogy királyi helytartói szék is, az 1572: 4, 6, 1574: 17, 1588: 30, és 1601: 34 t. cikkek tanúsága szerint, a' felső vármegyék részére többnyire külön Eperjesen tartatni szokott, 's hogy a' most érdeklett

királyi helytartói szék az itt előidézett és más több törvényczikkek tanúsága szerint a' helytartón túl országgyűlésileg nevezett három főpapból és három báróból állott. Végre hogy Slavóniában is az 1569: 40, 1572: 7, 's más több ágazatok szerint többnyire évenként szinte két ünnepnyolczadi szék, Vízkereszt és sz. Jakab napján, tartatni szokott.

29. §. II. Mátyásról 1608 Nov. 19kétől 1619 Mártius 20káig.

II. Mátyás, — ki némellyeknek az ő nagy fáradságával eszközölt bécsi szerződés ágazatai, és törökkel kötött béke felforgatására intézett működéseit megsemmisítendő a' hozzá szító ausztriai és magyar rendek fegyveres segedelmével bátyját Rudolft Magyarország koronájáról, 's Ausztria és Morvaország kormányáról lemondásra bírván, az általa, mint Magyarország kormányzója által, hirdetett pozsonyi országgyűlésben a' bécsi ágazatoknak országgyűlési elintézése után egy szóval és lélekkel királlyá választaték, és ugyan azon 1608dik évi Nov. 19kén meg is koronáztaték ¹⁾, — törvénykönyvünket négy, jelesen 1608, 1609, 1613, és 1618dik évi, törvénylevelekkel gazdagította; mellyek a' béke vissza lévén állítva, habár nagy részint az ország védelmének jó karban tartásával, és a' napi szükségeken segítő rendelkezésekkel foglalkoznak is, mindazáltal számos új és tartós érdekű törvényekkel bővelkednek.

Iső törvénylevele 1608dik évi pozsoni országgyűlésben hoztaott, és két részre oszlik, úgymint koronázás előtti *) vagy is

¹⁾ Lásd ezekről Mátyásnak 1608diki Sept. 29kére Pozsonba országgyűlést hirdető levelét Kovachich Vest. Com. 764—766 lapjain, 's az 1608dik törvénylevélnek előszavát, 's Rozenich történetirata II. köt. 239—242 lapjait, és az ott előidézett kűtföket.

*) A' koronázás előtti 23 ágazatok közül főleg említésre méltók:

Az 1ső ágazat: hogy Magyarországbán és annak határszéleiben mindenki mindenütt hitének és vallásának szabad gyakorlatában hagyassék, 's abban senki által ne akadályoztassék, és minden vallásnak tulajdon főnökei legyenek.

A' 3dik ágazat: hogy a' király nádori hivatalra mennél előbb két romai katolikus, és két evangélikus egyedet jeleljen ki az ország rendei általi választásra, továbbá hogy, ha a' választatandó nádor meghalna, új nádor-választásra a' királyi felség azon év lefolyása alatt különös általános országgyűlést hirdessen; mit ha ő Felsége elmulasztana, azt megtenni az ország birája, vagy az nem létezvén, a' tárnokmester becsülete és hivatala vesztesége alatt tartozzék.

a' bécsi békeszerződés pontjait tárgyaló ágazatokra, és koronázás utániakra. *)

A' 4dik ágazat: hogy a' korona régi ékességeivel, és a' királyi könyvekkel együtt tüstént Pozsonba hozassék, és koronázás után világi hazafiak közül választandó koronaöröknek adassék át.

Az 5ik ágazat: hogy főkincstárnok, világi férfi, a' király és magyar tanácsa által még ezen országgyűlés alatt választassék, és az udvari vagy ausztriai kamarától semmiben se függjön.

A' 6dik ágazat: hogy a' király magyar tanácsa nélkül többé mezővárost fel ne szabadítson, és községnek semmi szín alatt jószágokat ne adományozzon.

A' 8dik ágazat: hogy a' Jesuiták ingatlan javakat ne bírhasanak.

A' 10dik ágazat: hogy a' magyar tanácsnak, és kancelláriának méltósága és régi hatósága tetteleg állitassék helyre, minden nagyobb és kisebb, jelesen harminczadi hivatalokra is, csak magyar korona alattvalói hitvallásrai tekintet nélkül alkalmaztassanak.

A' 11dik ágazat: hogy ugyanez értessek a' határszéli katona-főnökségekről is, kivéve még most a' győrit, valamint a' slavoniaiakról is, sőt hogy a' báni méltóságra is még ezen gyűlésben, és pedig teljes hatalommal Drávatól ádriai tengerig birandó egyed neveztessek.

A' 13dik ágazat: hogy városi tisztségekre választatások minden nemzet és hitvallás különbsége nélkül történjenek, 's hogy házvétel és beköltözés a' városok által minden született magyarnak megengedtessek.

A' 18dik ágazat: hogy a' királyi felség ezután Magyarországban lakozzék, és ha ezt néha nem tehetné, a' nádort teljes hatalommal ruházza fel arra: hogy az országot a' magyar tanácscsal kormányozhassa.

*) A' koronázás utáni 27 ágazatok közül pedig legérdekesebbek:

Az 1ső ágazat, melly elősorolja, kik tartozzanak az ország négy rendei közé, következőleg kiket legyen szükséges országgyűlésre királyi levél által meghíni. Jelesen a' főrendek táblájához meghívandóknak határozza a' megyés püspököket, sz. Pál remetái generálisát, a' bárókat, és más országnagyokat. A' hazafiak táblájánál pedig helyet ad a' székes és más káptalanok prépostjainak, más birtokos prepostoknak, a' gyűrűs apátoknak, káptalanoknak, a' megyék és Ulászló VII. törv. 3 ágazatában elősorolt városok követeinek, és a' távul lévő főurak küldöttjeiknek, az egyéb városok állapotja a' törvények új szerkezetére útasítván. Végre még a' nemes tanácsosok, az ország rendes birái, azoknak helyettesei, és ítélőmesterei

Ildik törvénylevele 1609dik évi pozsoni országgyűlésben hozatott, 's 77 ágazatokra *) terjed.

Jegyzet. E' két decretum külső alakjára némikép megjegyzést igényel az: hogy utószavaik végén, mi az 1514dik év óta egy törvénylevélnél sem fordul elő, az ország főpapjainak és báróinak neveik elősorolva vannak. Ezen névelősorolás 1625dik évtől fogva, mint azt törvényleveleink utószavai tanúsítják, ismét folytonos divattá vált.

és a' királyi táblának ülnökei is meghívatni rendeltetnek, ellenben más senki.

A' 4dik ágazat, mely a' hatalmaskodásokra nézve, a' régiebbeket is ide értve, rendeli: hogy a' megsértett fél kérésére az alispán, előre bocsátván az ellenfélnek értesítését, és megtartván a' törvényes tizenötöd napot, a' hely színére menjen, és ott meggyőződven a' vádnak valóságáról ítéletet tartson, és a' bűnöst erőszakoskodás büntetésébe, és a' károk megtérítésébe marasztalja; mellyről a' megye székehez birtokon belől, azon túl pedig csak birtokon kívül legyen a' feljebbvitelnek helye.

Az 5dik ágazat: hogy a' dézsmáperek ezután ne szent székek, hanem vármegye előtt folyjanak, és ítéltessenek.

A' 6dik ágazat: hogy a' törvénytelen parancsok ne teljesítesse-
nek, és az ország rendes birái birói parancsolatokon kívül másféleké-
ket ki ne adjanak.

A' 13dik ágazat: hogy azon megyék, mellyekben a' jobbágy-elbocsátás divatban vagyon, annál maradjanak, más megyék pedig az iránt külön rendelkezést tehessenek.

A' 16dik ágazat, mellyben két koronaőr neveztetik, és meghatározzák: hogy általok a' korona egy ládában, a' nádor, három főpap, és három báró pecségeik alatt a' pozsoni várban őriztessék.

A' 18dik ágazat: hogy azon felvállások, mellyek az akkori zavarokban 1604dik évtől fogva Bocskay herczeg, vagy királyi felség biztossai, avagy a' felső vármegyék alispánai és szolgabirái előtt tételtek, teljes erővel bírjanak.

A' 21dik ágazat: hogy a' melly adományok múlt öt év alatt idők viszontagságai miatt iktatással meg nem erősíthetének, érvényességöket tartsák meg, szükség lévén mindazáltal az iktatást azon évi December elsőjétől számított egy év alatt kipótolni.

*) Közülök érdekesbek:

A' 3dik ágazat: mely Bocskaynak bécsi békeszerződés előtti minden örökadományait érvényteleneknek nyilatkoztatja, valamint az ezen gyűlésen elő nem terjesztett jószág-lekötelezéseit is.

III. Idik törvénylevele az 1613. diki pozsoni országgyűlésben hozatott, 's 43 ágazatból áll. *)

A' 8. diki ágazat, melly Bocskaynak bécsi békekötés után Ugocsa, Bereg, és Szathmár megyékben koronára szállott javakról tett adományait teljes erejökben meghagyja.

A' 17. diki ágazat: hogy a' harminczadcsalók minden nálok lévő vagyonukat vesszék el, de ellenben ő Felsége is az olly harminczadosokat, kik a' kereskedőket igazságtalansággal illetik, királyi kincstárnoka és oldalához veendő törvényfudók által büntettesse meg; végre hogy a' dézsmák erőszakos elfoglalóit az alispán kétszer annyiba marasztalja.

A' 28. diki ágazat, melly a' slavóniai bán méltóságának és hatalmának visszaállítását sürgeti.

A' 29. diki ágazat, melly a' kisebb hatalmaskodás perét továbbá szabályozza.

A' 33. diki ágazat, melly a' czimeres levelekre nézve azokat, kik érdemeikért ajánltatnak, tekintetbe vétetni rendeli.

A' 36. diki ágazat, melly azon titoknokokat és ügyészeket, kik az esedezőknék leveleit kezelték, azok jószágainak felkérésétől eltiltja.

A' 44. diki ágazat, melly azon városiakat, kik az 1608. törv. kor. e. 13. ágazatát megszegik, királyi fiskusra szállandó 2000 magyar frtba marasztaltatni parancsolja.

Az 51. diki ágazat: hogy minekutána az ausztriaiak és morvák az általok meghonosított magyar urakat évenkénti adózásra szoritják, hasonlóképen a' magyar hazában honosított külföldiek is évenként a' királyi kincstárnok mérseklése szerint bizonyos pénzösszeget adózzanak.

A' 62. diki ágazat, mellyben azon évre négy forintnyi adózás minden kaputól ajánltatván, egyszersmind a' kapuknak új számítása rendeltetik, és pedig azon új határozással; hogy egy kapunak négy jobbágyi, vagy 12 zselléri ház számíttassék. Slavónia itt is az adózás felével terheltetni rendeltetik, valamint a' török alattvalók is.

A' 66. diki ágazat: hogy minekutána az akkori nádort ő Felsége hivatalának teljes hatalmával felruházta, ő is szinte úgy, mint elődei, 32 jobbágy erejéig adományokat tehessen.

A' 72 — 75. diki ágazatok, mellyek a' birói, kancelláriai, káptalani, és vármegyei leveltaksákat elősorolják.

*) Érdekesb ágazatai:

A' 4. diki ágazat: hogy a' dézsmaszedő korán jelen legyen, midőn a' földes úr kilenczedét szedeti, máskép a' kilenczedszedő magáét

IVdik törvénylevele az 1618dik évi pozsoni országgyűlésben, melyben II. Ferdinánd királlyá választaték és koronáztaték, hoztatott, 's 77 ágazatokra *) terjed.

kivehesse; továbbá hogy a' jobbágyföldön lakó czimeres nemesek, köztisztviselők, 's katona tisztek egész tizedet adni tartozzanak.

A' 23dik ágazat, mely a' múlt országgyűlésnek erőszakoskodások és jószágelfoglalások iránti törvényeit megerősítvén, azoknak perét bővebben szabályozza, jelesen azokat, kik azzal csak hosszontás végett vagy másféle keresetekben élének, helytelen kereset büntetése alá vettetni parancsolja.

A' 24dik ágazat, mely minden megyében, a' rendes esküdt ülnökökön túl, az előbbkelő nemesek közül több táblabírákat választani rendel, kiken kívül másoknak a' megye székén szavazata ne legyen.

A' 34dik ágazat: hogy törvénytelen vagy zárt levél alakú parancsok által vármegyéken a' perek folyama ne akadályoztassék, és senki törvényes idézés és elmarasztalás nélkül személyében vagy jószágában ne károsíttassék.

*) Közülök említésre méltóbbak:

A' 14dik ágazat: hogy a' hazafiak törvényszékek idején kívül az ország rendes birái vagy megbízott bírók előtt törvényt állani, és privilégiumaikat előmutatni bírói parancsok által ne kényszeríttessenek.

A' 24dik ágazat: hogy a' szent gáli nemesek Veszprémben más nemesek gyanánt azon megye biráinak bírósága alatt álljanak, és adózásaikat a' megye pénztárába szolgáltatassák.

A' 28dik ágazat: hogy az ország rendei által megerősítés végett előterjesztett ágazatok se hozzáadás se elvétel által meg ne változtassanak.

A' 60dik ágazat, mely az erőszakoskodás rövid peréről szóló 1608, 1609, és 1613dik évi ágazatokat a' szabad városokra is kiterjesztvén egyszersmind rendeli: hogyha egyes polgár erőszakoskodást követne el, igazságtétel a' városi tanácstól kéressék, és ha ez azt megtagadná, összesen vonassék az alispán előtt perbe, és marasztaltassék el.

A' 61dik ágazat, mely a' hitbéres özvegyeknek férjeik jószágiból kizáratás büntetése alatt kötelességül teszi: hogy azon jószágokat illető minden okleveleket férjeik örököseinek kérésére adják ki. Továbbá rendeli: hogyha ily jószágokat az özvegy törvényes ok nélkül hitbérén felül elidegenítene, azokat a' vármegyei bírák férje örököseinek ingyen adassák a' vevő által vissza; végre

E' királyunk alatt főképen megjegyzést érdemel az ágostai, és helvécziai hitvallások szabad gyakorlatának törvény általi megállapítása, a' nádori, országbirói, slavóniai báni, 's koronaörzői hivataloknak régi hatóságaikkali visszaállítása, 's a' királyi kanczellária és magyar tanács hatóságának megújítása. Megjegyzésre némi tekintetből méltó az is: hogy az 1609: 62, 1613: 9, és 1618: 39 törvényczikkek tanúsága szerint a' koronaörök fizetésére e' korban különös, minden kaputól fizetendő, segedelempénz ajánlatni szokott.

30. §. II. Ferdinándról 1619 Márt. 20kától 1637 Február 15kéig, és III. Ferdinándról 1637 Febr. 15kétől 1657 Aprilis 2káig.

II. Ferdinánd, Károly főherczegnek, Styria herczegének, és III. Ferdinánd II. Ferdinándnak elsőszülött fia, — kik mindketten, minekutána az elejökbe terjesztett 17 feltételeket ünnepélyes oklevél által elfogadták volna, még elődeik életében amaz ugyan az 1618dik, emez pedig az 1625dik évi országgyűlésben királlyá választattak, és koronáztattak, 's kiknek országunk török hatalom alóli felszabadítására és felvirágoztatására czélzó igyekezeteit, amazt ugyan Bethlen Gábor, emezét pedig Rákóczy György erdélyi fejedelmek, és országunknak mellettök felázadt számos rendei tetemesen fogatlaniták ¹⁾), — törvényköny-

hogy ha illy jószágot az özvegy elpusztulni hagyott volna, a' kár hitbéreből húzassék le.

A' 65dik ágazat: hogy a' királyi tábla előtt indított perekben tilalommal (Prohibita) élni ezután csak kétszer, először teher nélkül, másodszor a' szokott teher mellett, az átküldött perekben pedig csupán egyszer szinte teher mellett lehessen.

A' 68dik ágazat: hogy ezután országgyűlésre semmi idézés se tétethessék.

A' 70dik ágazat: hogy a' szentszékek eltérítő parancsnak (Mandatum declinatorium) minden perben, a' házasságiakat kivéve, helyt adni tartozzanak; továbbá hogy aratás, szüret, had, országos törvényszéktartás, és országgyűlés ideje alatt törvényszéket ne tartanak.

A' 71dik ágazat: hogy a' vármegyék közötti határpereket a' nádor hivatalánál fogvást ítélje és intézze el.

A' 73dik ágazat: hogy a' felső Magyarországhban lakozó hajdúkatonák azon megyékbe kebleztessenek be, és más nemesek gyanánt a' vármegye hatósága és bírósága alatt álljanak.

¹⁾ Tanusítják ezeket történetíróinkon túl e' királyainknak törvényleveleik is, főleg az 1622 és 1647 évi decretumaik.

vünket négy négy törvénylevelekkel bővítettek; melyek habár szinte haza védelmét érdeklő és napi szükségeken segítő törvényekkel telvék, de mindazáltal számos állandó érdekű új rendelkezéseket is foglalnak magokban.

II. Ferdinánd törvényleveleiről.

Iső törvénylevele az 1622dik évi soproni országgyűlésben hozatott, 's 79 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök itt főleg említendők:

A' 2dik ágazat, melybe II. Ferdinándnak választási feltételeit elfogadó, 's 1618dik évi Május 15kén költ ünnepélyes levele beiktatva vagyon.

A' 4dik ágazat, mely a' múlt lázadás alatt ide 's tova vándorlott sz. koronát a' pozsoni varba, mint szokott őrzési helyére, visszahozatni, 's ott a' koronaörök parancsa alatt álló felére magyar, felére német gyalog őrkatonák számát 60ról 100ra emeltetni parancsolja.

A' 7dik ágazat, mely Bethlen Gábornak nikelsburgi békekötésig tett minden akár egyházi akár világi jószágok feletti örök adományait, és Ferdinánd királyei közül azokat, melyek párthoz szítás miatt tétettek, megsemmisíti.

A' 8—12dik ágazatok: melyek a' Bethlen Gábor által addiglan bizonyos pénzösszegért zálogul lekötöztetett jószágokat is jövő sz. Bertalan napjáig visszabocsátatni, és erőhatalommal is visszaadatni, a' felettök költ okleveleket pedig jövő országgyűlésen teendő határozás végett a' nádor előtt előmutattatni parancsolják.

A' 14dik ágazat: hogy ha ki jószágot azt érdeklő oklevelekkel együtt elfoglalt volna, a' jószággal együtt ezeket is adja vissza, másképp az ünnepnyolczadi nagy vagy rövid törvényszék által örökös szavatosság terhébe marasztaltassék.

A' 16dik ágazat, mely az őrizetre bízott leveleknek vagy ingó vagyonnak birói intés utáni letartóztatóit becsstelenség büntetésébe, és a' vagyonnak kétszeres értékebe marasztaltatni rendeli.

A' 17dik ágazat, mely a' kancelláriának és magyar tanácsnak hatóságára nézve az 1608diki k. e. 9 's 10, és 1618: 8 t. cikkeket megújítván rendeli: hogy czimeres levél jobbagy telken lakó parasztnak földes urának ajánlása és megegyezése nélkül ne adassék, és hogy illy levelek adásában a' katonai, erényes és tudományos egyedekre elégséges ajánlás mellett méltó tekintet vétessék, végre hogy elavult privilégiumok megerősítései semmi erővel se birjanak.

A' 25dik ágazat: mely azokat, kik a' bányavárosok lakosait külföldi kamara előtt perbe fognák, vagy feljebbvitel útján ellenök oda folyamodnának, törvényes bíráik által, vagy ha ezek azt meg nem

II. d. törvénylevele az 1625. évi soproni országgyűlésben hozatott, 's 66 ágazatokra *) terjed.

tennek, királyi felség személyes jelenléte, úgymint ezen városok legfelsőbb bírása, által patvarkodás büntetésébe marasztaltassék.

A' 29. d. ágazat: mellyben azon feltételek és megszorítások előadatnak, mellyek alatt a' nikelsburgi békekötés által 7 magyarországi vármegye, t. i. Szathmár, Szabolcs, Ugocsa, Beregh, Zemplin, Borsód, és Abaúj Kassa városával együtt Bethlen Gábor hercegnek halála napjáig átengedtettek, mellyek közül főleg említendők: hogy a' katholika hit szabad gyakorlata meghagyassék, — hogy azon vármegyék Magyarország gyűlésein követeik által, a' főurak pedig személyesen is megjelenni, az ország törvényeit teljesíteni, 's a' nádornak és országunk rendes biráinak bírósága alatt állani tartozzanak, — hogy a' fiskusra szállt javakról ugyan Bethlen Gábor a' királyi felség helybenhagyására adományokat tehessen, az egyházi javak osztogatása mindazáltal, és a' pártfogói jog e' megyékben is a' királyi felségnél maradjon, — 's hogy Erdély ezen átengedésből az érdeklött megyékben semmi jogot vagy örökösödést ne követelhessen, se katonákat ott királyi felség engedelmé nélkül ne szedethessen, 's a' t.

A' 49. d. ágazat, melly szerint a' királyi felség koronáztatásakor Slavónia rendéinek is biztosító oklevelet adott, mellynek megtartása itt ismét ígértetik.

Az 58. d. ágazat, melly a' zavarok miatt 1596. évtől kezdve 18. évet elidősítés alól kiveszen.

Az 59. d. ágazat, melly a' királynak és Forgách Zsigmond nádornak párthoz szítás nélküli adományaira nézve megengedi: hogy ha a' zavarok végett a' törvényes iktatás végre nem hajtathatott volna, jövő egy év alatt érvényesen végrehajthatassék.

A' 60. d. ágazat, melly a' múlt zavarok alatt vármegyei tisztviselők vagy más nemesek előtt tett örökvallásokra nézve azt rendeli: hogy a' vevő ellenfelét hiteles személyek vagy helyek előtt újonnan teendő felvállásra biróilag intesse meg, és ez megtörténvén, az eladás, ha új felvállás nem történnék is, érvényes legyen.

A' 67. d. ágazat, melly a' hitbéres özvegyekről szóló 1618: 61. czikket az eljárás módjára nézve továbbá meghatározza, és csupán egyszerű, 's nem közös kereső, hitbéresekről vétetni parancsolja.

A' 75. d. ágazat, melly az olly felpereseknek, kik alpereseiknek azon perben magok védelmére szükséges okleveleiket magokhoz húzták, mindaddig hallgatást parancsoltatni rendel, miglen azokat eskü alatt alpereseiknek ki nem adják.

*) Közülök itt említendők:

IIldis törvénylevele az 1630dik évi pozsoni országgyűlésnek műve, 's 47 ágazatokból *) áll.

A' 45dik ágazat, melly a' dézsma és kereszténységi pénz szedésében minden újítást és visszaélést erőszakoskodás perével bosszútatni parancsol.

Az 53dik ágazat, melly a' megyei törvényszékek bíróságát zálogváltási és nyilvános adóssági perekben 600 magyar forintig kiterjeszti, a' záloglevélnek zálogpénz mennyiséget érdeklő feltételeit mindazáltal épen tartatni rendelvén; továbbá a' bírónak kötelességül teszi: hogy mind oklevél mind tanúság általi bizonyításnak helyt adjanak.

Az 54dik ágazat, melly a' szőkevény jobbágy visszavételét tárgyzó perre nézve pótlólag rendeli: 1) Hogy abban a' 32 évi elidősítésnek hely adassék. 2) Hogy a' vesztes fél új ítélettel, de a' királyi táblához feljebbvitel nélkül, birtokon kívül élhessen. 3) Hogy a' jobbágy által e' pernek lefolyása alatt nyert czímeres levél érvénytelen legyen.

Az 55dik ágazat, melly azon visszaélést, mellynél fogva az erőszakoskodás büntetése 25 forinttal letétetni szokott, eltörülvé rendeli: hogy az 100 forintnál kevesebben soha le ne tétethessék.

Az 58dik ágazat: hogy a' földesúr szőlő, irtomány, vagy kaszáló elbecsültetésekét csak sz. Gergely napja előtt, és csak a' szomszédok jelenlétében tehessen, a' szolgabíró és esküdt jelenléte mindazáltal csak ott, hol addig dívatban volt, legyen szükséges.

A' 60dik ágazat: hogy a' felkért és adományul nyert jószágoknak törvényes örökösei, ha lakásuk távolsága miatt az iktatásnak annak idejében ellene nem mondhattak, a' nádor előtt indítandó rendkívüli per útján azokat, elidősítés és más per orvoslatok ellent nem állhatván, visszaszerezhessék.

A' 61dik ágazat: hogy a' zágrábi prépost országgyűlésre külön királyi levél mellett hívassék meg, 's a' főrendek közt helye és szavazata legyen; továbbá hogy Slavónia követi közül egy a' főrendeknél, többi a' hazafiak közt birjon üléssel és szavazással.

A' 62dik ágazat, melly az országgyűlési helyen és ülésben minden mocskolódást és tetteges sértést szigorúan tilalmaz, és a' tettest tüstént megidéztetni, és elengedhetlenül megbüntettetni rendeli; továbbá parancsolja: hogy a' vármegyék vagy meg nem jelenő nagy urak követül másokat ne küldjenek, mint kik köz tudomás szerint birtokos nemesek és nemes vérből származók.

*) Említendőek pedig közülök:

IVdik törvénylevele az 1635dik évi soproni országgyűlésben hozatott, 's 94 ágazatokra *) terjed.

A' 12dik ágazat: hogy előbbi birói parancs teljesítését sürgető parancsok csak a' vármegyének vagy más azon tárgynak tudomásával bírónak tudósítása mellett, és csak az előbbi parancsnak kiadója által adassanak.

A' 13dik ágazat: hogy a' szentszékek perlekedők felelősei fellett hozott határozás után többé eltérítő birói parancsot elfogadni ne tartozzanak.

A' 29dik ágazat, mely az udvari kancellár mellett mindenkor két tanácsost tartatni rendel, mint az a' boldogult király által czélszerűen divatba hozattatott.

A' 30dik ágazat, mely a' czímeres levél általi nemesítésre nézve rendeli: hogy szabad sorsú hazafiak ezután csak három tanácsosnak vagy valamely vármegyének, jobbágyok pedig csak földes uroknak és a' vármegyének ajánlására, a' külföldiek végre, habár az országban lakoznának is, épen ne nemesíthessenek czímeres levelek által; tovább hogy ezen nemesítésre nézve az 1622: 17 czikk is tartassék meg, és minden czímeres levél azon vármegyében, melyben felkérője lakozik, hirdettessék ki.

*) Közülök itt főleg említendőek:

A' 12dik ágazat: hogy a' birói parancsok mindenkor ezen záradékkal: „a' dolgok úgy állván, mint előadatik“ adassanak ki.

A' 13dik ágazat, mely azt, ki alsó bírakat birói parancs nem teljesítésének büntetésére királyi tábla elébe alaptalanul idéztetett, minden megidézettre nézve 200 forintba marasztaltatni rendeli.

A' 15dik ágazat: hogy rendkívüli törvényszék elébe a' fiskális és a' világos szavakkal oda útasított pereken kívül semmi más per ne vitethessék; továbbá hogy, ha valamely fiskális perben a' nádornak érdeke fennforogna, arra nézve a' rendkívüli törvényszékben az ország bírója, és ez meggátolva lévén, az, kit a' királyi felség megbízánd, elnökösködjék.

A' 18dik ágazat: hogy a' törvényhozás a' királyt és országot egyedülilletvén, a' hárm. törv. 2. r. 3. és 3 r. 2 czimjeinek ellenére akárkik által hozott rendeletek, mint királyi megegyezés és erősítés nélküliek, erő nélkülieknek tartassanak.

A' 19dik ágazat: hogy a' vármegyék határjeleit érdeklő perek az 1618: 71 czikkhez képest a' nádor vagy annak biztosai által men-
nél előbb ítéltessenek el.

A' 20dik ágazat: hogy határbeli villongásról valamelyik fél által jelentés tétetvén, a' megye maga kebléből igazság szerető elégséges egyedeket küldjön ki; kik a' megye fő vagy alispánával és szolgabírájával, és, a' felek gazdagabbak lévén, azokon túl valamely főpapi vagy káptalanbeli személlyel vagy ítélőmesterrel a' hely színeére kimenvén, és a' feleket kihallgatván, a' határjeleket igazság szerint határozzák el, és ha az igazságot elégségesen ki nem nyomozhatnák, a' peres földrészt a' felek közt osszák fel, 's ezen osztállyal mind a' két fél megelégedni tartozzék, szabadon maradván mindazáltal akármelyik félnek, hogy privilégiumának tartalmánál fogvást a' peres földrész tulajdoni joga iránt az ország rendes bírái előtt pert indíthasson.

A' 21dik ágazat, mely a' városoknak kötelességül teszi: hogy a' nemeseket házvételben ne gátolják, őket házaikra nézve polgáraiuknál nagyobbban, a' város szükségait meghaladó terhekkel pedig polgáraikat se terheljék; továbbá hogy nekik házi szükségükre szolgáló bornak és élelmi szereknek bevitelét megengedjék, viszont az illy nemesek kötelesek lévén városi ingatlan vagyionukra nézve a' városi terheket viselni, és mindazokra mind pedig a' polgárok közt tett adósságaikra nézve a' városi tanács előtt törvényt állani.

A' 22dik ágazat, mely a' városoknak Lengyelországba kiviendő borokra nézve követelt harminczad alóli mentességöket, mint királyi jövedelmekre nézve sérelmeseket, érvényteleneknek nyilatkoztatja.

Az 51dik ágazat, mely a' határszéli kapitányokat, ha a' szökevény jobbágyot harmadik intésre sem bocsátának vissza, minthogy az őrizetökre bízott váraknak veszteségére nem kárhoztathatnak, 300 forintba marasztaltatni rendeli.

A' 75dik ágazat, mely a' határszéleken, 's földes urak jószágain, vagy szabados mezővárosokban lakó nemeseket személyeikre és ingó vagyonaikra nézve csupán vármegyének bírósága alatt állani nyilatkoztatja.

A' 89dik ágazat, mely a' széksértés büntetését tüstént a' megsértett szék tartása alatt kisebb teherrel letétetni megengedi.

A' 90dik ágazat: mely az 1625: 53dik cikknek zálogper iránti rendeleteit azzal toldja meg: hogy a' bíróság által ne csak a' zálogpénzt illető feltétel, hanem minden más törvényes és igazságos feltételek is tartassanak meg.

A' 91dik ágazat, mely az 1625: 60dik cikk helyett az 1563 törv. 45 és 46dik cikkeit parancsolja megtartatni, és így amaz visszahúzza.

II. III. Ferdinánd törvényleveleiről.

Iső törvénylevele az 1638dik évi pozsoni országgyűlés műve,
's 73 ágazatokból *) áll.

*) Közülök említést érdemlenek főleg:

Az 1ső ágazat, mely III. Ferdinándnak 1625dik évi Nov. 27kén költ választási biztosító levelét foglalja magában.

A' 27dik ágazat, mely az erőszakoskodás peréről szóló törvényeket továbbá fejtegeti, és azzal bővíti: hogy a' károk mennyiségének meghatározása ne felperes esküje, hanem bírónak lelkiismeretes mérséklése által történjék, és hogy a' bírságok vagy kártérítés fejében elveendő ingó vagy ingatlan jószágok ne közönséges, hanem illendő becsű szerinti árukban adassanak az ellenfélnek.

A' 28dik ágazat, mely az őrizetre bízott ingó jószágokra nézve azon okból, mivel azoknak tulajdonosai az ünnepnyolczadi székek ritkább tartása miatt az 1622: 16 törvény mellett nehezen érhetik céljokat, azt rendeli: hogy a' letartóztatókat, úgymint hatalmaskadókát, bírói intézés előrebocsátása mellett a' rövid ágazatoknál fogva is perbe foghassák, 's a' hatalmaskodás büntetésén túl káruk megtérítésére is szoríthassák.

A' 29dik ágazat, mely a' vármegye széke előtt forgó zálogpekre nézve rendeli: hogy a' vesztés alperes perújítással csak végrehajtás után élhessen; továbbá hogy ha a' zálogbirtokos, a' zálogos jószágon fekvő pénzzel törvényesen megintetvén, a' jószág vissza nem bocsátásának elégséges okát nem adhatná, a' vármegyének széke által pénzének veszteségébe marasztaltathassék.

A' 35dik ágazat, mely a' királyi szabad és bányavárosok minden szabadalmait megtartatni sürgetvén, egyszersmind rendeli: hogy a' városoknak jószágait senki adományúl fel ne kérje, 's ha ki felkérné, fel nem kéretteknék tekintessenek.

A' 49dik ágazat, mely rendeli: hogy kereskedés végett külföldre kivitt boraiktól a' főpapok, országnagyok, és nemesek, habár tulajdon nemes majorságaikban termettek volna is, harminczadot adni tartozzanak.

A' 60dik ágazat, mely a' gonosztevők elleni évnegyedes fürkészetekre nézve az 1625: 13, és 1618: 66 törvényeket megújítván rendeli: hogy az alispányok által teendő illy fürkészetekre száz forint büntetés alatt minden főpapok, országnagyok, nemesek, szabad királyi városok, sőt a' királyi fiskus is jószágaikban megengedni tartozzanak, az alispán mindazáltal a' felfödözött gonosztevőket a' földes uraságnak, ha főbenjáró hatalommal bír, büntetés végett átadni köteles legyen.

II. d. törvénylevele 164^{6/7} évi pozsoni országgyűlésen hozott, 's 155 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök főleg említendők:

A' 2dik ágazat, mely IV. Ferdinándnak királlyá választását, és megkoronáztatását előadja.

Az 5dik ágazat, mely által a' királyi felségnek Rákóczy György erdélyi fejedelemmel és a' pártját követő magyarokkal kötött linczi békeségről 1645diki Dec. 16án költ megerősítő levele, az egyházi rendnek és világi katolikus uraknak 's nemeseeknek ellenmondása örökre érvénytelennek nyilatkoztatván, törvénybe iktattatik. Ezen szerződés 6 első pontjai az evangélikusok szabad vallási gyakorlatát, és ez iránti panaszaiuknak orvoslását biztosítják, a' 7dik pont némelly más közügyek elintézését sürgeti, a' 8ikban országgyűlésnek három hónap alatti hirdetése, végre a' 9ikben közbocsánatadás köttetik ki.

A' 6 — 14dik ágazatok, melyekben az evangélikusoknak követeléseik a' linczi békekötés következtében tárgyaltnak, nekik névszerint elősorolt 90 templomok visszaadtnak, új templomok építésére szabadság adatik, a' katolikus papnak teendő fizetések alól felmentetnek, némelly helyeken a' temetőnek és harangoknak katolikusokkal közös használata megengedtetik; jelesen pedig a' 14ik ágazatban azok ellen, kik ezután templomokat, papi házakat, iskolákat, 's papi jövedelmeket elfoglalnának, a' népet harangok és temetők használatából kizárnák, a' visszaadni parancsolt templomokat, papi lakokat és jövedelmeket vagy iskolákat vissza nem bocsátának, templomok, papilakok 's iskolák építésére az evangélikusoknak helyet nem adnának, vagy őket építésben gátolnák, a' hazafiakat vagy népet vallásuk szabad gyakorlatában nyugtalanítnák, vagy az országnak és királyi levélnek vallás iránti rendeleteit megsértenék, vármegye bírái és katolikusok és evangélikusok közül egyenlő számmal nevezendő nemesei által elítélendő 600 magyar forintnyi büntetés rendeltetik.

A' 15dik ágazat, mely a' végintézeti pereket, a' külső kellékek átvizsgálását kivéve, világi törvényszékek által ítéltetni, 's az úgy nevezett eltérítő parancsokat az egyházi bírák által, házassági ügyeken kívül, egyházi hűbéreik vesztesége alatt teljesíttetni parancsolja, és a' törvényes perfolymot mennydörgő parancsok által akadályoztatni tilalmazza.

A' 16dik ágazat: hogy birtoki jogot, nagyobb vagy kisebb hatalmaskodást, nyelv vagy főváltságot, széksértést, hitbért, mennyegzői ajándékot, 's női hozományt, leányi negyedét, dézsmákat, a' harm. törv. 1 r. 9 czímében elősorolt eseteket, és más világi ügyeket érdeklő perek világi törvényszékek által ítéltessenek, és néhány

törvény által nyilván kijelelt eseteket kivéve, az egyháziak és világiak egymásra nézve minden perekben egyenlő teher alá vetessenek.

A' 20dik ágazat, mely azon feltételeket elősorolja, melyek alatt azelőtt Bethlen Gábornak átadva volt magyarországi hét vármegyék a' linczi békekötés által Rákóczy György herczegnek is átengedettek. A' feltételek ugyanazok, melyek Bethlenre nézve az 1622: 29dik cikkben megállapítva vannak, egyedül csak egy ponttal megtoldva: hogy t. i. Szathmár és Szabolch vármegyéket élők fogytaig Rákóczy herczegnek fiai is bírassák, azoknak halála után pedig az ő véreből származó erdélyi fejedelmek Szathmár várát a' hozzá tartozó jószágokkal együtt zálogi birtokosaiktól kiválthassák, és azokról a' váltási pénzösszeg erejéig rendelkezessenek.

A' 21dik ágazat, melyben az ország rendei azon akaratjokat jelentik: hogy a' királyi felség vagy utódai többé az ország vármegyéit vagy magányosok birtokait át ne engedjék.

A' 22dik ágazat, mely által az 1638 törv. 2dik cikkében érdekllett úri törvényszékek, melyek a' nemeseknek országnagyoktól érdemjutalomul nyert birtoki jogaikról ítélenek, mint törvény ellen divatba hozattak, eltöröltetnek.

A' 36dik ágazat, mely a' segedelempénz-követésnél 4 egész ekéjű vagy is 4 vagy 6 ökrös, továbbá 8 félekéjű vagy is két ökrös, végre 16 zsellért és marhátlan jobbágyot egy kapura számítatni parancsol.

A' 68dik ágazat: hogy a' hajduvárosok, ha a' szőkevény jobbágyot harmadszori visszakiyánásra vissza nem bocsátnák, 300 magyar forintba marasztaltassanak.

A' 74dik ágazat, mely a' magas portához küldendő követségre nézve rendeli: hogy a' felség szószólója mellé egy egyenlő hatalommal felruházandó magyar is adassék.

A' 75dik ágazat: hogy főispányi hivatal csak azon vármegyében birtokos, emberkorú, 's érdemes egyedre ruháztassék, 's egyre csak egy vármegyének kormányzása bizassék.

A' 78dik ágazat, mely a' királyi, bánya, és szabados mezővárosokban lakó nemeseket személyökre és ingó javaikra nézve azoknak minden hatósága alól felmentetteknek nyilatkoztatván, kisebb hatalmaskodás büntetése alatt nekik meghagyja: hogy a' köztők lakó nemeseket és azoknak szolgálait be ne fogassák, személyes munkákra és fizetésekre ne szorítsák, megholtak vagyonát le ne pecsételjék, le ne foglalják, őket borok és élelmi szerek tulajdon szükségök-rei bevitelében ne akadályozzák, szokatlan terhek alá ne vessék, továbbá a' nemesi hatóságoknak illy nemesek iránti birói eljárásait ne akadályozzák.

A' 79dik ágazat: hogy ugyanezen közönségek az előtők perlekedő nemeseknek igazságot ne helybeli szokásaik, hanem az ország törvényei szerint szolgáltatassanak, és mindenféle akárhol hitelesen költ ügyvédvállási leveleknek helyt adni tartozzanak.

A' 81dik ágazat, hogy a' városok által elkövetett hatalmaskodásokért ne csak a' város vagy szabados mezőváros, mint közönség, hanem a' tettehez alkalmazott polgárok és városi szolgák is vármegyé által ítéltesse, és résztvevők gyanánt marasztaltassanak el.

A' 87dik ágazat: hogy ha királyi város vagy mezőváros földén örökséggel bírók felségsértést vagy hívségtelenséget elkövetnek, örökségeik ne a' városi, hanem királyi fiskusra szálljanak, 's azokat a' királyi felség, de még is csak polgári joggali birtokul, szinte elajándékozhasssa.

A' 93dik ágazat: hogy a' városok megengedni tartozzanak, hogy a' vármegyének elmarasztaló ítéletét a' városban lakó nemesek ingó javaiban a' kiküldött alispán végrehajthassa, szabad lévén mindazáltal a' város birájának vagy kapitányának illy eljárásnál jelenlenni; továbbá hogyha a' város illy eljárást ellenzene, a' kiküldött alispán minden további ítélet nélkül azonnal a' város vagonából vegye meg a' marasztalást.

A' 95ik ágazat, mely a' dézsmákra és azoknak bérletére nézve az 1548: 61, és 1609: 18ik ágazatokat megújítván ezen tárgyat kimerítőleg szabályozza. Különös figyelmet érdemlő azon nyilatkozata: hogy a' dézsmáknak szokott és meghatározott ára azon kori állapotjában maradjon, 's jövendőre ne legyen szabad azt többé felemleni.

A' 96dik ágazat, mely az 1618: 45dik cikket a' bárányok és gidák dézsmájáról megújítja azon hozzáadással: hogy a' tizedszedők dézsmabárányait 's gidáikat keresztelő sz. János napjáig elvinni tartozzanak, 's azokat a' paraszt tovább tartani, 's a' netalán törtenendő kárról felelni köteles ne legyen.

A' 104dik ágazat, mely országgyűlése alatt a' személyes jelenlétnek 5, az ország rendes birái helyetteseinek, ítélőmestereinek, és a' táblai ülnököknek pedig 2 forint napi díjat rendel.

A' 122dik ágazat: hogy a' királyi kancellária adományleveleket szokatlan és országunk szokásával ellenkező záradékokkal ne adjon ki, 's ha kiadna, azon záradékok, mint érvénytelenek, törvényszékek által tekintetbe ne vétessenek.

A' 125dik ágazat, mely a' zálogváltási perre nézve az 1635: 90 t. cikket megújítja azon hozzáadással: hogy pénzen vagy szolgáltatón szerzett zálogjóságok ne közönséges becsűjök mellett, hanem a' záloglevélben kitett egész summának letételével váltassanak visz-

III. d. törvénylevele az 1649. évi pozsoni országgyűlésen alkottatott, 's 102 ágazatra *) terjed.

szá; továbbá hogy a' záloglevél, habár iktatás által meg nem erősített is, érvényesnek tekintessék.

A' 126. d. ágazat: hogy ingó, habár végintézet által hagyott javakat, következőleg hitbéreket és női hozományokat is, és azokbani örökösödést követelő pereket 600 forintig ugyan a' vármegye, azon felül pedig az ország rendes biráinak parancsai mellett egy ítélőmesler ítélhesse.

A' 127. d. ágazat, mely az 1635: 19 és 20. d. ágazatokat az azon törvények hozatala előtti peres határjelekről vétetni kívánja, a' határok iránti új hatalmaskodásokat vagy elfoglalásokat pedig kisebb hatalmaskodási perrel megbosszulhatóknak is nyilatkoztatja.

A' 136. d. ágazat: hogy az iktatás, ha törökök félelme miatt helyszinén végre nem hajthatatnék, valamely közelebb fekvő helyen, jelesen ott, hol a' megye törvényszékeit vagy gyűléseit tartja, 's nem máshol, és azon vármegyének, melyben a' felkért jószág fekszik, birái és tisztviselői előtt a' tö és határszomszédok jelenlétébenvitessék végbe, máskép érvénytelen legyen.

A' 144. d. ágazat, mely által megengedtetik: hogy száztól hat forint kamatot mind az adós kötelezhessen, mind az úgy kötelezett kamatot a' hitelezők mind törvényszéken, mind azon kívül megvehessék.

*) Közülök megjegyzést kívánnak:

A' 3. d. ágazat, mely által az ország rendei ez alkalommal segedelempénz helyett költségeiken három évig tartandó 3900 katonát ajánlának.

A' 15. d. ágazat, mely a' városokat igazságos privilégiomaikban megtartatni parancsolván rendeli: hogy a' városban lakó polgárok és szabad emberek máskép ne nemesítenessenek, mint a' városnak és királyi tanácsosoknak ajánlására; továbbá hogy a' birtoktalan és gyanús nemességű személyek azon város hatósága és birói hatalma alatt legyenek, melyben lakoznak.

A' 16. d. ágazat, mely rendeli: hogy a' hivségtelenkedő polgárokról ugyan az 1647: 87. ágazat tartassék meg, magonszakadás esetében mindazáltal a' várospolgári jószágok régi 's hosszú gyakorlat által erősített jogaik szerint ne a' királyi, hanem városi fiskusra szálljanak, természetesen ide nem értvén a' városban és annak határában létező nemes házakat és jószágokat, ugymint nemesi bíróság alatt állókat.

IVdik törvénylevele az 1655dik évi pozsoni országgyűlésen hozatott, 's 119 ágazatra *) terjed.

A' 17dik ágazat, melly a' városokban lakó címeres neméseknek vármegyék általi adóztatásáról azt rendeli: hogy az illy adóztatásnak csak személyeikre, nem pedig vagyonaikra nézve legyen helye.

A' 18dik ágazat: hogy valamely város hatalmaskodást követvén, a tanács összesen mint egy nemes személy, a' résztvevő polgárok egyenként külön, a' város nemtelen jobbágysai és szolgálai pedig úgy, mint a' neméseknek felvett jobbágysai, marasztaltassanak el.

A' 20dik ágazat, melly az 1647: 93ik t. czikket úgy világosítja: hogy a' városban lakó nemések ellen vármegye széke által hozott ítéletek azoknak ingatlan nemes jószágaikban, valamint a' városban létező ingó javaikban is vármegyei kiküldött bírák, város-polgári joggal bírt ingatlan vagyonaikban pedig városi bírák által hajtassanak végre, és ha a' város illőleg felszólítván a' kiküldött vármegyei bírák előtt illy végrehajtást tenni vonakodnék, azok azt azonnal a' város vagyonából eszközöljék.

A' 41dik ágazat, melly által a' vármegye székeének birói hatalma nyilvános adósságokra és zálogos jószágokra nézve 1200 magyar forintig kiterjesztetik, erejében meghagyatván mindazáltal Slavóniára nézve azon országnak ez iránti különrendelése.

A' 44dik ágazat: hogy az országgyűlések két hónapnál tovább ne tartsanak, 's ügyvédek és harminczadosok követek ne lehessenek, és a' rendek ülésébe be ne bocsátassanak, végre hogy országgyűlési tárgyak elintézése végett ajándékot adni vagy elfogadni gyalázat büntetése alatt szabad ne legyen.

*) Közülök itt főleg említendők:

A' 2dik ágazat, melly előadja: hogy az ország rendei meg akarván a' királyi szék ürességének veszélyeit előzni, Leopold főherceget egy szívvel 's lélekkel királlyá választották, és meg is koronázták.

A' 24dik ágazat, melly a' gyámságokra nézve rendeli: hogy a' gyámtyák és árvagondviselők az árvák vagyonát csak vagyonjegyzék megkészülte után vegyék át, 's azt, az árva törvényes korra jutván, annak egyszeri kérésére visszaadni, és bevett jövedelmekről számolni tartozzanak, másképp azoknak okleveleikkel együtt eskü alatt történendő kiadására bíróilag kényszeritessenek. Továbbá e' törvény az árvajóságoknak gyámtyák vagy árvagondviselők által történt felkéréseit vagy káros elidegenítéseit érvényteleneknek, és az elidegenített jószágokat hosszabb per nélkül egyszerűen visszavehetőknek nyilatkoztatja.

A' 25dik ágazat, mely hitbéres özvegyeknek megtiltja: hogy férjök jószágait azok vagy gyermekeik díszes temettetésének ürügye alatt nagyobb adósságokkal terhelni, vagy elidegeníteni, avagy holt testeiket a' jószágok kiadásának hátráltatása végett hosszabb ideig temetetlen hagyni ne merészeljék.

A' 31dik ágazat, mely minden mértékeknek a' budaihoz és pozsonihoz alkalmaztatását, és a' hegyvámra nézve jogtalanul behozott felemeléseknek eltörlését minden vármegyei hatóságoknak kötelességül teszi; továbbá a' parasztság bormérése határidejét mind a' két részről pontosan megtartatni parancsolja; végre a' közbirtokosokat feljogosítja, hogyha birtokostársuk bormérési jogát megkínáltatásuk nélkül bérbe adta volna, azt, letévén alispány kezéhez a' bérleti összeget, pusztán előrebocsátandó bírói intés mellett az idegen berlőtől elvehessék.

A' 34ik ágazat, mely a' városi ingatlan javakra nézve hazafiaknak, habár nemeseknek, idegenek előtt vételbeli elsőbbségi jogot is engedtetni a' városok által 2000 forint büntetés alatt parancsol.

A' 36dik ágazat: hogy a' czímeres levél felkérőjének, ha azt nem azon vármegyében hirdetteti ki, melyben lakik, ne használhasson.

A' 38dik ágazat: hogy azon nemesek, kik lakó házaiknál egyébbel alig bírnak, a' törvényszék megegyezésével fenyítő vizsgálat után tüstént fogassanak be, és vason idéztessenek meg. Továbbá hogy a' vérhatalommal bírók gonosztevőknek ezután meg ne kegyelmezhessenek.

A' 45dik ágazat: hogy a' koronaöröknek egyike a' szent korona mellett mindég okvetlenül jelen legyen.

A' 46dik ágazat: hogy birtokos nemesek várospolgári javaikról végintézetet nemesi módra is tehessenek, a' birtoktalan nemesek vagy kétes nemességű személyek mindazáltal, szükség esetén kívül, azokról végintézteiket a' városi tanács vagy városi személyek előtt tenni tartozzanak.

A' 49dik ágazat: hogy országgyűlés minden harmadik évben tartassék, 's az ítélőszékek és végrehajtások országgyűlés előtt csak harmincz nappal szünjenek meg, országgyűlés után pedig, be nem várva a' nyomtatott ágazatok megérkezését, ismét tüstént nyitassanak meg, mihelyest a' követek visszatérvén tudósításukat megtették.

Az 52dik ágazat: hogy a' zálog valósága zálogváltó perekben magányos pecsét és aláírás alatt költ záloglevéllel is bebizonyíthatassék, ha a' zálogos jószágnak valóságos birtoka hozzá járul.

Az 53dik ágazat, mely az 1635: 13dik czikket módosítván a' törvénytelen bírói parancscsal élők gonoszságának zabolázására

Az itt előadott törvényleveleken túl e' két királyaink korából törvénytudományi tekintetből némi említést érdemlenek e' következők is:

I. Hogy Ildik Ferdinándnak egy törvénykönyvünkben nem létező törvénylevelével ¹⁾ is bírunk, melly az általa 1619 évi Május 26án hirdetett pozsoni országgyűlésben, ő maga a' birodalombeli rendek gyűlésén távol lévén, a' nádornak, mint a' király teljes hatalmú biztosának, igazgatása alatt hozatott, és akkor ugyan mindjárt a' nádor, azután pedig a' király által is helybehagyatott. Az egész törvénylevel, minthogy az ország rendei a' török beütésétől félelem, és a' szomszéd tartományokbani mozgalmak miatt más tárgyakat elhalasztának, 5 ágazatokban az ingyenes munkákról, segedelem-ajánlásról, és felkelésről szól.

II. Hogy Ildik Ferdinánd azon vetekedésnek lecsillapítására, melly a' főpapoknak ingó javaik és szerzeményi jószágaikrólí rendelkezhetőségéről a' királyi fiskus és országunk főpapjai közt régtől fogva létezett, 's mellynek királyi rendelet általi eldöntését országunk rendei már Rudolf király alatt az 1598dik törv. 40dik ágazata által kérték, 1625dik évben Sopronban egy ünnepélyes oklevelet ²⁾ adott ki, mellyben a' főpapoknak szerzeményeikrőlí rendelkezhetősöket elintézte.

III. Hogy Kitionich János királyi ügyek igazgatója törvénykönyvünkben létező „Methodica Directio Processus Judiciarii

---

szokat, ha illy parancsnak felretétele miatt a' birót törvénybe idéznék, nem csak a' megidézett birói személyekre, hanem azon törvényszék minden rendes ülnökeire nézve egyenkint 400 forintba marasztaltatni rendeli.

Az 54dik ágazat: hogy az osztozatlan testvér tulajdon keresményét jövendőre csak első ízi testvéreivel tartozzék osztályra bocsátani. Továbbá hogy nem csak meghagyó parancsolat mellett ítélőmester vagy alispán által, hanem barátságos egyezés, vagy igazlátók által történt atyafiságos osztályok is érvényeseknek tekintessenek.

Az 56dik ágazat: hogy a' hatalmaskodó ne csak tulajdon személyét, hanem felvettjeit, vagy küldöttjeit érdeklő birságokra nézve is végrehajtást szenvedni tartozzék; továbbá hogy ha ismeretlen 's távolról hozott embereket használt volna a' hatalmaskodó tett véghezvitelére, elég legyen azoknak csupán számát és felvételöket 's megbízatásokat bebizonyítani.

¹⁾ Lásd e' törvénylevelet Kovachich Sylloge Decret. Comit. I. köt. 466—475, és Suppl. ad Vest. Comit. III. köt. 374 lap. — ²⁾ Lásd ezen oklevelet Péterffy Sacra Concilia II. r. 434 és 435 lapjain.

Juris Consuetudinarii I. Regni Hungariae“, és „Centuria Contrarietatum et Dubietatum“ című munkáit II. Ferdinánd országlásának kezdetén 1619-dik év Május hónapjában bocsátotta közre.

IV. Hogy a' törvénykönyvünkben létező „Forma Processus Judicii Criminalis, seu Praxis Criminalis“ című munka nem más, mint III. Ferdinándnak Alsó Austria számára 1656-dik évben közrebocsátott fenyítő rendelete; melly némelly hazafiak kívánságára diák nyelvre fordítva ugyanazon század végén törvénykönyvünkbe iktattatni kezdett.

V. Hogy austriai királyaink a' Magyarországhoz tartozó országokat törvényleveleiknek elő és utószavaiban egész 1649-évig „partes eidem subiectae“ nevezettel illették, az 1655-iki törvénylevélről fogva mindazáltal folytonosan „partes eidem adnexae“ nevezettel jelelik, mellyet országunk rendei már előbb is, jelesen az 1625, 1630, és 1635-dik évi törvénylevelek első ágazataikban, használtak.

32. §. I. Leopoldról 1657. Aprilis 2-kától 1705. Május 5-kéig, és I. Józsefről 1705. Május 5-kétől 1711. Aprilis 17-kéig.

I. Leopold, kinek egész hosszú országlása alatt a' törökökkel, és alattvalóival, kik, Vesselényi Ferencz nádornak és országunk néhány főembereinek összeesküvése a' nádornak halála és a' többi főnököknek elvesztése által meghiusítván, először ugyan Tökölyi Imre, azután pedig Rákóczy Ferencz pártvezérek alatt fellázadtak, csak nem szünet nélkül küzdenie kellett, 's ki mindezen tetemes akadályok mellett hazánk fővárosát Budát az ország nagy részével együtt másfél századig tartó törökjárom alól szerencsésen kiszabadítá ¹⁾, törvénykönyvünket négy törvénylevéllel gazdagította. Ellenben I. Józseftől, kinek egész országlásán az atyja életében megkezdett Rákóczy Ferencz vezérlete alatti polgári háború átvonult, minthogy azon egyetlen egy országgyűlésnek, mellyet a' kibékítés reményével 1708-ik évi Február 29-kére Pozsonba hírdetett ²⁾, a' dühöngő dögvész miatt előbb, mint a' már leérkezett több rendbeli királyi válaszokból törvényágazatok alakíthattak volna, rögtön elszéledni kellett ³⁾, egyetlen egy törvénylevéllel sem bírunk.

I. Leopoldnak törvénylevelei, valamint őseiéi, legnagyobb részint az ország védelmével, 's katonai kicsapongások fékezé-

¹⁾ Lásd ezekről történetíróinkon túl az 1681 és 1687 törvénylevelek előszavait. — ²⁾ Lásd I. Józsefnek Sopron városát ezen országgyűlésre meghívó levelét Kovachich Vestigia Comit. 810—812 lapjain. — ³⁾ Lásd az 1715-dik évi törvénylevélnek előszavát.

sével, jelesen a' harmadik és negyedik decretuma a' lázadás okainak és ürügyeinek megszüntetésével, a' lázadók panaszainak orvoslásával, és más napi szükség kívánta rendelkezésekkel foglalkoznak; vannak mindazáltal azokban is számos állandó érdekű, 's itt megemlítendő törvényrendeletek is.

Iső törvénylevele az 1659dik évi pozsoni országgyűlésen hozatott, 's 133 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök itt említendők:

Az 1ső ágazat, melly I. Leopoldnak 1655 Június 25kén költ választási biztosító levelét előadja, mellyben már a' linczi békekötés ágazatainak megtartása is ígértetik. Ugyanez ígértetett már IVdik Ferdinándnak 1647 Junius 14én költ biztosító levelében is. Lásd Sylloge Decret. Comit. I. köt. 403 — 410 lap.

A' 16dik ágazat: hogy gonosztevők üldözésére minden szolgál vagy jobbágy 12 forint büntetés alatt felkelni tartozzék. Továbbá hogy a' vármegye a' gonosztevőket mindenhol üldözhesse, ne is tartozzék azokat a' földesúrnak vagy kapitánynak átadni, 's hogyha ki a' vármegyét ezekben gátlaná, 500 forint büntetés alá essék.

A' 17dik ágazat, melly gonosztevőt befogadó vagy pártolóra fejevesztéséget, lopott jószágot vevőre vagy letartóztatóra pedig 200, és ha nemtelen lenne, 40 forint büntetést rendel.

A' 18dik ágazat: hogy a' súlyosb büntettekről elhiresedett országnagyokat, ha azt a' vármegyei előjárók meg nem tennék, a' nádor, és Slavóniában a' bán idézze és büntesse meg.

A' 21dik ágazat: hogy a' határszéleken lakó nemesek, ha törökökkel szövetkezzenek, vagy ott lázadást tennének, a' határszéli kapitányok által büntethessenek, egyebként azonban kiváltságaik sértetlenül hagyassanak.

A' 31dik ágazat: hogy nyilvános adóssági perekben a' perbeli költségek is oda ítéltessenek a' hitelezőnek, 's a' végrehajtás készpénz és ingatlan vagyon nem létében gyümölcsöző és könnyen pénzre fordítható ingó javakban tétessék; végre hogy emberi test sértése által okozott károkból is a' bírói lelkiismeretes mérséklet szerinti megtérítésnek legyen helye.

A' 35dik ágazat: hogy az alperesek szavatosait minden esetre perújítás mellett is törvénybe idéztethessék.

A' 36dik ágazat: hogyha az atya, első házassági gyermekei kárára az anyai joguknál fogva szerzett jószágokról szóló szerzeményleveleket megváltoztatván, azokat azon jószágokból kizárná; azok még is

illető részeit minden anyai jószágaikból és azoknak segedelmével, vagy anyai jognál fogva szerzettekből, semmi későbbi rendelkező levél ellent nem állhatván, osztályperrel megnyerhessék.

A' 43dik ágazat, mely mások okleveleinek letartóztatóit a' vármegye törvényszéke által annyiszor, a' mennyiszor bírói intének nem engedelmeskednének, 500 forinttal büntettetni parancsolja, fennhagyván azoknak, kik azzal élni akarnának, az örökös szavatosság büntetésének keresetét is.

A' 49dik ágazat: hogy a' városok ezután 2000 forint büntetés alatt hazánkfainak külföldiek ellen ne csak elővételi, hanem szerzett birtokbóli kifizetési jogot is engedi tartozzanak.

Az 53dik ágazat: hogyha valamely pernek tárgya a' városi tanácsnak néhány tagjait érdekelné, az érdekeltek helyébe esküdt polgárok helyettesítenének; ha pedig az egész tanács érdekeltetnék, a' tanácsbeliek tulajdon költségeiken azon per elítélésére más városból elégséges számú bírakat két hónap lefolyása alatt hozatni tartozzanak.

A' 70dik ágazat: hogyha több jobbágy egy perrel kívántatik vissza, csak egy büntetésnek legyen helye; továbbá hogy a' jobbágy visszabocsátásával mindenkor minden, habar időközben szerzett, vagyonának és családjának magával vitele is megítéltessék; végre hogyha nemes leányt házastársul vevő paraszt nője nemes jószágában hatalmaskodást elkövet, nemes gyanánt idéztessék perbe, és marasztaltassék el, 's nejének jószága végrehajtás alá vétethessék.

A' 71dik ágazat: hogy a' vármegye piaczi és művészek vagy mesteremberek által készített árucikkeknek, és húsnak árát határozza meg, és ha kik illy holmikat nagyobb áron adni merészelnének, a' szolgabíró őket azonnal 12 forinttal, vagy ha árúik annyit nem érnének, azoknak elkobzásával büntesse. Továbbá hogyha kik illy árshabásnak, vagy a' mértékek vármegye által tett igazításának ellene szegülnének, az elispának által annyiszor, a' mennyiszor, a' parasztok ugyan 40, mások pedig 100 forinttal büntettessenek. Végre hogy vásáron kívül bőrök elővételi jogával minden hazafi külföldi előtt birjon, 's az ezen rendelést megszegő külföldi vett bőreinek elkobzásával bűnhődjék.

A' 76dik ágazat: hogy Pest, Pilis és Solth vármegyéknek, melyeknek Ulászló törvénye szerint különös főispánai soha sem voltak, főispáni hivatala az ország nádora mellett, kitől régenten is független, maradjon.

A' 104dik ágazat: hogy a' hívségtelenségbe marasztaltattak testvéreiknek és gyermekeiknek osztályrészeik mind Magyar mind Horvátországban és Slavóniában ne a' királyi fiskus által végrehajtás után, hanem mindjárt végrehajtáskor a' bíró által adassanak ki.

Ildik törvénylevele az 1662dik évi szinte pozsoni országgyűlésben hozaték, 's 55 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök itt főleg említhetők:

Az 1ső ágazat, melyben az ország rendei kinyilatkoztatják: hogy ezen alkalommal a' királyi felség intésének engedvén, sérelmeiket félretéve, a' királyi előadásokat tárgyalandják, de még is azon nyilatkozással: hogy máskor szokott tárgyalási modjukat ismét követhessék.

A' 19dik ágazat, mely rendeli: hogy ha ki olly perekben, melyekben hazánk törvénye által minden perorvoslatok kirekesztve vannak, ítélet végrehajtása után a' perbe fogva volt jószágokat visszafoglalná, a' megyei bírák által hivataluk vesztesége alatt, ha szükséges lenne, a' vármegye hadinépének segedelmével, ha pedig a' megyei bírák arra elégtelenek lennének, a' nádor vagy felső Magyarorszában annak parancsára a' hadi főnök, Slavóniában pedig a' bán által minden időközbeni gyümölcsseikkel és károk megtérítésével együtt azonnal adassanak vissza, és azontúl a' megsértett fél a' visszafoglalót megyei törvényszék előtt még kisebb hatalmaskodásnak kétszeres büntetésére is vonhassa. Végre hogy a' világi bírák törvényesen felszólítván a' szentszékeknek ítéleteit végrehajtani tartozzanak, máskép a' végrehajtás valamely országunk rendes bírájának parancsa mellett az azt megtagadó világi bírónak javaira vitessék az illető ítélmester vagy vármegyei bírák által.

A' 31dik ágazat: hogy a' királyi kegyelemmel perújításnak birtokon kívül mindennemű, habár törvényágazati, ügyekben helye legyen, kivéve ha a' felek igazlatoí vagy más szerződés által magok elől minden perorvoslatokat elzártak volna.

A' 32ik ágazat, mely a' vármegye székének biróságát ingó, habár végintézet által hagyott, javakat, 's hitbért, vagy női hozományt, és azokbani örökösödést követelő perekre nézve is 1200 forintig kiterjeszti.

A' 35ik ágazat, mely az 1659: 43 cikket oda módosítja: hogy az oklevél-letartóztatónak 500 forintbani többszöri megmarasztalására szükség legyen minden birói intés után új pert indítani, 's hogy több birói intés és egyetlen egy per mellett csak egyetlen egy büntetés ítélthessék.

A' 41dik ágazat, mely a' hazafiaknak adósságok miatti külföldi törvényszék elébe idéztetését, és a' magyar adósságoknak külföldiek általi összevételét, és pedig ez utolsót a' követelésnek mind eladó mind vevő félre nézvei vesztesége alatt tilalmazza.

A' 47dik ágazat: hogy tetten kapott és hazán kívül valamely

IIldik törvénylevele 1681dik évi soproni országgyűlésben hozatott, 's 82 ágazatokra terjed; mellyek nagyobb részint az akkoron legnagyobb lázadásban lévő országunknak kibékítésére czélzó rendelkezéseket *) foglalnak magokban. Találtálnak mind-azáltal abban néhány állandó érdekű törvényrendelések **) is.

külföldi törvényszék által elmarasztalt hazafiak vagyonát ottan hozott ítélet mellett a' királyi fiskus ne foglalja el.

A' 49dik ágazat: hogy időközben valamellyik koronaőr meghalván, a' királyi felség kamarája főnökét helyébe ne helyettesíthesse.

Az 52dik ágazat: hogy Horvátország és Slavónia ítelőmesterének más ítelőmesterek módjára magyar országgyűlésen szavazata, helye, és naplója legyen.

Az 53dik ágazat: hogy ha ki országgyűlésre királyi levél által meghívatván sem személyesen, sem törvényes akadály esetében küldöttje által meg nem jelennek, vagy ő felségének vagy elnökének engedelme nélkül onnan eltávoznak, az 1498: 1 czikk büntetése alá, ha pedig ő ha felségének vagy elnökének tilalma ellen onnan elmenne, vagy az ülésekre megjelenni hiteles intés után makacsúl vonakodnék, két akkora büntetés alá essék, és ezen büntetések a' bűnhődön ő felségének vagy a' nádornak pusztá parancsa mellett minden perorvoslatok kizártával megvétethessenek, a' birságnak $\frac{1}{5}$ a' végrehajtót, $\frac{4}{5}$ a' királyi fiskust illetvén.

*) Illyenek főleg:

Az 1ső és 2dik ágazatok, mellyek gróf Eszterházy Pálnak nádorrá választásáról, és a' Vesselényi Ferencz nádor halála után behozott helytartóság és kormányzóságnak eltörléséről szólnak.

A' 4dik ágazat: melly a' magyar dolgok magyar tanács általi tárgyalásáról és a' törököknél követségekben a' császári követhez egy hasonló tekintettel bíró magyar követnek mellékeléséről hozott előbbi törvényeinket megújítja.

A' 10ik ágazat: mellyben a' nemesség előjogairól és országunk szabadságáról szóló törvényeink megerősítenek, és mik a' lázadás alatt ezek ellen tétettek, érvénytelenekké nyilatkoztatnak.

A' 12dik ágazat: melly által a' lázadás alatt behozott eleségvá-mok és szokatlan adózások eltörültetnek, valamint az élelmi szereknek katonák részére kiszabott kis áron teendő szolgáltatására és szabad lakások adásairai kényszerítések is.

A' 14dik ágazat, melly a' kincstárnoki hivatalt ismét kirekesztőleg világiakra ruháztatni rendeli.

A' 15dik ágazat, mellyben a' katonatisztek által újabb időben gyakorolni kezdett híd vagy útvámvételek eltiltatnak.

A' 25 és 26dik ágazatok, mellyek által az evangélikusoknak vallásaik szabad gyakorlata megtartatni rendeltetik, — száműzött vagy magokról adott kötelezőlevelek miatt hivatalaik gyakorlásában meggátolt papjaiknak és iskolamestereiknek a' visszajövetel és hivataluk folytatása megengedtetik, — azon templomaik, mellyeknek tetteles birtokában akkoron léteztek, a' papi lakokkal, iskolákkal, és jövedelmeikkel együtt béke kedvéért meghagyatnak, a' temetőknek és harangoknak közös használata mindazáltal az ott lakó katolikusoknak is fenntartatván, — némelly általok épített, 's királyi biztosok által kijelelendő templomoknak visszaadása meghagyatik, más helyeken pedig templom, iskola, és papi lak építésére királyi biztosok által hely kijeleltetni rendeltetik, — és nekiek, ellent nem állhatván a' papi rendnek és más világi katolikusoknak ellenmondása, megengedtetik: hogy további követeléseiket jövő országgyűléseken is előadhassák.

A' 27ik ágazat: hogy minden világi és papi hivatalok, jelesen a' határszéli főnökségek és kapitányságok, egyedül érdemes hazafiaknak adassanak.

A' 29dik ágazat, mellyben az elidősítés a' perekre nézve 1650ik évtől fogva, miolta t. i. ünnepnyolczadi szék nem tartatott, annak jövőndő tartásáig, más tárgyakra nézve pedig 1670dik évtől kezdve lázadás megszűnendéséig nyugodni nyilváníatik.

A' 41dik ágazat: hogy a' szabad királyi és bányavárosok előjáróik választásában, egyházpartfogói 's bormérési jogaikban, és más kiváltságaikban a' magyar kamara és hadi tisztek által ne gátoltassanak.

Az 59dik ágazat, melly által általános bocsánat engedtetik mindazoknak, kik ezen törvénylevél kihirdetésétől számítandó két hónap alatt hűségre visszatérnek, 's a' hűség esküjét fő vagy alispánok és hadi főnökök, vagy várkapitányok előtt leteszik.

**) Ezen törvénylevélnek állandó érdekű ágazatai közül pedig főleg itt megjegyzésre méltók:

A' 30dik ágazat: hogy a' törvény folyama törvényellenes parancsok által ne gátoltassék, jelesen egyszerű visszafoglaltató parancslevelek ne adassanak ki, és ha ki illy parancs mellett visszafoglalt jószágot bírna, azt bírói intés mellett a' győztes félnek visszabocsátani tartozzék, másképp annyiszor a' mennyiszor kisebb hatalmaszkodás büntetésébe marasztaltassék.

A' 31dik ágazat, melly az ítélet végrehajtása ellen szegülőket 50 nehéz girán túl a' hatalomkarrali végrehajtás költségeinek, és a' netalán okozott károknak megtérítésébe, azokat pedig, kik a' jószágot végrehajtás után visszafoglalják, azon túl még az időközbeni jöve-

IVdik törvénylevele az 1687 évi pozsoni országgyűlésben hozott, 's 29 ágazatokból *) áll; melyeknek egy része ismét ország kibékítésére és jövő lázadások eltávolítására szolgáló rendeleteket foglal magában.

delmek megtérítésébe, és ezeken felül a' vármegye által kisebbb a-talmaskodás kétszeres birságába marasztaltatni rendeli.

A' 32dik ágazat: hogy ítélőmesterek egyetlenegy vármegyében fekvő jószágok atyafiságos osztályába ne avatkozzanak, 's a' határnapok és megjelenési helyek kitűzésében ne csak önmagok, hanem feleik kényelmére is tekintsenek. Továbbá hogy a' perhalasztást nyerő fel azt ellenfelének, a' megjelenésre teendő költségeinek megtérítése alatt, azonnal hírül adni tartozzék. Végre hogy perhalasztás soha máskép, mint az új határnap kitűzése mellett, ne engedessék.

A' 33dik ágazat, mely a' vármegyei szék biróhatóságát zálogváltási és nyilvános adóssági perekben 6000 forintig kiterjeszti.

A' 35dik ágazat: hogy a' magyar kamara elnöke egyszersmind koronaőr ne lehessen.

Az 51dik ágazat, hogy több országnagyok vagy azoknak özvegyeik helyettök országgyűlésre együtt egy személyt ne küldhesse-
nek, kivéve ha szegények volnának, és az illyek közül is egy személy kellőnél többet ne képviselhessen.

A' 67dik ágazat: hogy a' határszéli kapitányok és tisztek a' hozzájuk szokott vagy általok elvitt jobbágyokat földes uraik felszólítására azonnal visszaadni tartozzanak, máskép a' vissza nem bocsátásért ugyan 500, az elvitelért pedig külön 100 forinttal bünhődjenek.

A' 76dik ágazat: hogy a' horvátországi és slavóniai ítélőmester nem csak az országgyűlésen, hanem a' hosszú és rövid ünnepnyolczadi székeken is ülessel, szavazattal, és naplóval birjon.

*) Megjegyzésre itt főképen méltók:

Az 1ső ágazat, melyben előadatik: hogy az ország rendei Józséf főherczeget a' királyi szék ürességéből eredhető veszélyek megelőzésére egy szóval és lélekkel történt kikiáltás mellett királlyá koronázták. Továbbá letett esküjének példánya előadatik, melyben II. András 31dik ágazata ellenszegülési jogról szóló záradékának kivétele már előfordul.

A' 2 és 3dik ágazatok: melyek közül országunk rendei a' királynak Buda vára országunk nagyobb részéveli visszavétele által tett jótéteményiért, amabban ugyan ígérlik, hogy senkit mást királyuknak elismérni és koronázni nem fognak, mint ő felsége férflági

maradékainak első szülöttjét, ebben pedig rendelik: hogy ő felsége férfiági maradékai kihelván, II. Károly spanyol királynak férfiági maradékaira szinte első szülöttségi renden szálljon az örökösödés, és csak akkor álljon vissza az ország rendének királyválasztási ősi szabadsága, ha II. Károly spanyol királynak férfiági maradékai is kihalandanak. Egyébiránt mind a két czikk kiköti: hogy a királyi székre lépendő tag koronázása előtt a szokott királyi biztosító levelet kiadni, és a szokott királyi esküt letenni köteles legyen.

A 4ik ágazat, melly által országunk rendei a király és ország között támadható bizodalmatlanságnak gyökeres kiirtása véget meggyeznek abba: hogy II. András 31dik ágazatának ellentmondási és ellenszegülési szabadságról szóló záradéka mind a királyi biztosító oklevélből, mind a koronázási esküből ezután kihagyassék, jóllehet az ország rendének józanabb része azon záradéknak olly értelmet soha sem tulajdonított, hogy annál fogva szabad legyen a törvényes királyuk és urok ellen fegyveres kézzel felkelni és ellenszegülni.

A 6dik ágazat, melly az eperjesi biztosságot (melly csúf néven eperjesi mézsárszéknek nevezteték) minden előtte folyó perekkel 's azokat érdeklő bűnvizsgálati oklevelekkel együtt eltörli, 's az általa letartóztatva lévő foglyokat még azon országgyűlés tartása alatt szabadon bocsátatni határozza, és egyszersmind rendeli: hogy ha ezután valaki hivségtelenség vétkébe esni találna, az ország törvényei szerint vonassék perbe, és azok rendelkezése szerint ítéltessek.

A 7dik ágazat: hogy a kiknek az eperjesi biztosság által vagy máskép lázadás ürügye alatt elfoglalt jószágokra nézve keresetök volna, igazság-szolgáltatásért a királyi felséghez folyamodjanak, ki az illy folyamodásokat kegyelmes tekintetbe veendi.

A 9dik ágazat, melly a pazarolhatás meggátlására országgyűmainknak megengedi: hogy a király jóváhagyásával szerzeményi jószágaitak hitrebizományokká 's majorátusokká alakíthassák.

A 10dik ágazat, melly a világi országnagyok közt országgyűlési ülések rendje iránt létezett visszálkodások megszüntetésére üléseik rendjét pontosan elhatározza, jelesen: hogy a nádort ülésben az ország bírāja, ezt a slávoniai bán, ezt a tárnokmester, ezt az ország bárói neveztetésök rendje szerint, ezeket a pozsoni gróf és koronaörök, ezeket az örökös főispánok hivatalba iktatásuk rendje szerint, ezeket továbbá a többi főispánok szinte hivatalba iktatásaik rendjén, végre ezeket a tanácsosok öregségök szerint kövessék, az ország egyéb rendjeinél pedig az előbbi rend ezután is tartassék fenn.

A 11dik ágazat, melly a házastársaknak zálogos szerzeményi ingatlan javakban és mindenféle ingó jószágokban az egyik fél örö-

Az itt előadottakon kívül megjegyzést érdemlenek itt még:
 I. Hogy 1ső Leopold is szinte, mint elődei, atyjának élteben királlyá választaték és koronáztaték, sőt még I. Józsefnek ko-

kös és végintézet nélküli elhalásának esetére kölcsönös örökösödést enged.

A' 13dik ágazat, mely a' kényszerített felvállásokra nézve Korvin Mátyás III. törv. 26 ágazatát megújítván egyszersmind rendeli: hogy a' felvállónak ismeretlen nyelven szerkesztetett felvállás nekie anyanyelvén pontról pontra magyaráztassék meg, és ő azt azután élő szóval helybehagyja, 's máskép a' felvállás kényszerített felvállás gyanánt sikertelen 's félretételhető legyen.

A' 14dik ágazat, mely az 1655: 38 cikk rendeletét a' szégyen, de még is lakhelyes, nemes gonosztévőkre nézve oda változtatja: hogy mivel megszoktak szökni, a' vármegyei tisztviselők őket mihelyest büntetőkörül elégséges tudomást szereztek, nyomozás megtétele előtt is befogathassák.

A' 17dik ágazat, mely azt rendeli: hogy a' városok száma a' vármegyékét más is felül mulván, a' királyi felség azt többé ne nagyobbítsa; kivéve ha valamely közönségnek nagy érdemeiért különös kegyelmet adni törvényágazat mellett akarna.

A' 18dik ágazat, mely az 1659 törvény birtokos nemes feleségű parasztok ellen hozott 70dik cikkének rendelkezését azoknak anyjok nemes birtokából hatalmaskodó maradékaikra is kiterjeszti.

A' 21dik ágazat, mely által az 1681 törv. 25 és 26 ágazatai az ágostai és helvécziai vallásokat követőkre nézve, jóllehet ellenszegülésök által azoknak kedvezését tetteg elvesztették, a' királyi felség kegyelme mellett közbeke tekintetéből megújítatnak.

A' 23dik ágazat, mely által a' hitvallás egységének, és a' kedélyek az általi békéjének fenntartása végett rendeltetik: hogy Horvát, Dalmát és Slavónia országokban, 's azokhoz azután a' király kegyelméből csatolandó részekben egyedül a' katolikusok bírassanak, valamint addiglan, úgy jövődöben is ingatlan jószágokat.

A' 26dik ágazat, mely a' honosított külföldiekre nézve azt rendeli: hogy ezután minden honosítandó idegen az ország közszükségeire még az országgyűlés folyama alatt a' nádor kezébe 1000 aranyat fizetni, az ország törvényeinek engedelmeskedni, és a' magyar udvari kancelláriából királyi oklevelet, melybe letett esküjének szavai beiktatandók lesznek, váltani tartozzék, 's azokra, kik az esküt le nem tették, a' hazafiúsítás kiterjedve ne legyen.

Jegyzet. Ezen utolsó határozat a' 29 t. cikknek 23dik Sában azokra is kiterjesztetik, kik okleveleiket a' kancelláriából kiváltani elmulasztandják.

ronáztatása is, jóllehet már akkor első szülöttségi örökösödése meg volt állapítva, a' királyi szék ürességének eltávoztatása végett atyjának élteben megtörtént.

II. Hogy a' királyi táblának két főpapja és két bárója 1559dik, a' feljebbviteli főtörvényszéknek 3 főpapja és 3 bárója pedig 1567dik évtől fogva törvényczikkely által ¹⁾ kineveztetni szoktak.

III. Hogy Iső Józsefnek 1687 évi December 8kán költ koronázási biztosító levele ²⁾ már többé nem 17, hanem csak hét feltételt foglal magában, 's abban többé a' bécsi és linczi békekötések és egyes törvények nem hordatnak elő. A' feltételek pontjai ezek: 1) Hogy a' király az ország és hazafiak jogait, törvényeit, 's szabadságait, II. András 31dik ágazatának ellenszegülés jogáról szóló záradékát kivéve, megtartandja. — 2) Hogy II. Károly spanyol királynak magyar királyi székre jutandó maradékai is Magyarországbán vagy ahhoz közel fekvő tartományokban lakandnak. — 3) Hogy a' király sz. koronánkat arra választott világi egyedek által az országban őriztetendi. — 4) Hogy az országnak visszavett és ezután visszaveendő részeit visszakapcsolandja. — 5) Hogy kihalván I. Leopoldnak és II. Károly spanyol királynak férfiági maradékai a' szabad választás joga nemzetünkre visszaszálland. — 6) Hogy a' megkoronázandó örökös királyok koronázásuk alkalmával ezen biztosításnak elfogadását előre bocsátandják. — 7) Hogy ő (I. József) atyja élteben annak és az ország rendleinek megegyezése nélkül az ország kormányába be nem fog avatkozni.

IV. Korszak.

III. Károlytól II. József királyig.

33. §. III. Károlyról 1711diki Aprilis 17kétől 1740diki Október 20káig.

III. Károlytól, — ki bátyja, Iső József, halálának hallatára Spanyolországból, hol örökösödési hadat viselt volt, visszatérván az 1712 évi Aprilis 3kára hirdetett pozsoni országgyűlés alatt Május 21kén megkoronáztaték ³⁾, 's ki a' törököt Bánátból ki-

¹⁾ Lásd az 1559: 38, 1567: 26, második 1572: 4, 5, 6, 1574: 17, 1575: 3, 1582: 4, 5, 1588: 30, 1601: 34, 1609: 70, 1618: 64, 1622: 43, 1625: 51, 1630: 45, 1635: 14, 1638: 23, 1647: 103, 1649: 76, 1655: 51, 1662: 28, és 1681: 28 törvényczikkeket. — ²⁾ Lásd ezen oklevelet Kovachich Sylloge Decret. Comit. I. köt. 411—416 lapjain. — ³⁾ Lásd báró Bellavics Gábor részére költ meghívó kir. levelét Vestig. Comit. 815 lapján, és az 1715diki decretumnak előszavát, 's 1 és 2 ágazatait.

vervén hazánknak törökjárom alóli kiszabadítását befejezé ¹⁾, — törvénykönyvünkhen három ritka jelességű törvénylevéllel bírnunk. Ezen törvénylevelek által t. i. az ausztriai ház örökösödése egy részről ugyan a' spanyol ág mellőzésével I. Leopold maradvékaira szorítatván, más részről ezeknek örökülési joga első szülöttség rendén férfiág kiholtával a' leányág katolikus hiten lévő tagjaira is kiterjesztetvén ²⁾, — a' magyar kancellária 1569: 38dik czikk által kijelelt hatásába visszahelyeztetvén, 's minden más udvari dicasteriumtól függetlensége megalapítatván ³⁾, — a' magyar kamarának bécsi udvari kamarától függése eltöröltetvén, 's a' szepesi, budai, eszéki, szegedi, és más minden jószág-kormányzások alá rendeltetvén ⁴⁾, — az ország nádorának elnöksége alatt 22 tanácsnokból álló királyi helytartói tanács alkottatván, és annak hatósága a' köz jót illető mindennemű tárgyakra kiterjesztetvén ⁵⁾, — a' főispánok tisztje és hatósága, 's a' tisztújítások és vármegyei gyűlések rendbeszedetvén ⁶⁾, — az országgyűlések tartása szabályoztatván ⁷⁾, — a' rendes katonaság és annak tartására a' rendes közadó behoztatván ⁸⁾, — a' slávoniai bán hatósága szilárd lábra helyezettetvén ⁹⁾, — az ország levéltára felállítatván ¹⁰⁾, — a' katonaság szállásozásának és élelmezésének kezelésére tartományi biztosságok rendszerezetvén ¹¹⁾, — a' királyi kúria törvényszüneti napokon kívül folyvást együtt ülő törvényszékké alakítatván, a' hétszemélyes tábla nyolcz új taggal meg bővítetvén, 's a' királyi tábla hatóságának köre az előbbi ünnepnyolczadi perekon túl a' rendkívüli bíróságú, vagy is nádort, országbirót, és törvényczikki birákat illető perekre kiterjesztetvén ¹²⁾, — a' báni tábla Horvátországra és Slavóniára nézve a' királyival egyenlő hatósággal felruháztatván, és ülései szabályoztatván ¹³⁾, — a' vármegyei és ítélőmesteri perek gondosan elkülönöztetvén ¹⁴⁾, — az ítélőmesteri perek ítélésére Magyarországon négy kerületi, Horvátország és Slavóniaszáma pedig egy ítélő tábla alkottatván ¹⁵⁾, — a' vármegyében, melly perek tartozzanak a' köztörvényszéknek, mellyek az alispánnak, és mellyek ismét a' szolgabírónak bírósága alá, pontosan kijeleltetvén ¹⁶⁾, — 's a' perorvosló tételek és az egész perlekedési rendszer újonan elin-

¹⁾ Lásd az 1723 törvénylevél előszavát. — ²⁾ 1715: 3, 1723: 2. — ³⁾ 1715: 17. — ⁴⁾ 1715: 18, 1723: 16. — ⁵⁾ 1723: 97—102; 105, 109, 115, 116, 119, 122. — ⁶⁾ 1723: 56, 58. — ⁷⁾ 1715: 14, 47, 1723: 7. — ⁸⁾ 1715: 8. — ⁹⁾ 1715: 114, 1723: 27. — ¹⁰⁾ 1723: 45. — ¹¹⁾ 1723: 100. — ¹²⁾ 1723: 24, 25, 26. — ¹³⁾ 1715: 121, 1723: 27, 89, — ¹⁴⁾ 1715: 28. — ¹⁵⁾ 1723: 30, 31, 34. — ¹⁶⁾ 1729: 35.

téztetvén ¹⁾, — mind a' dicső ausztriai háznak örökösödése, mind az országnak politikai kormányzása, közgazdálkodása, és külső ellenség elleni védelme, mind a' katonaságnak ellátása, mind végre a' törvényszékek, és az egész igazság kiszolgáltatása a' perlekedéssel együtt új alakba öntettek.

Iső törvénylevele az 1715dik évi pozsoni országgyűlés műve, 's 136 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök itt megjegyzésre méltóbbak:

A' 2dik ágazat, melly e' királyunk koronázási biztosító levelét foglalja magában. Ezen biztosító levélben csak 5 feltételi pont jelenik meg, t. i. I. József biztosító leveléből, mellyel egyébként teljesen megegyez, a' spanyol ágat érdeklő 2dik, és az ifjabb király kormányzásba nem avatkozhatásáról 7ik pont ki vagyon hagyva.

A' 3ik ágazat, mellyben a' királyi felség kinyilatkoztatja: hogy Iső Leopold férfiágának kihaltával országunk rendének ősi királyválasztási joga beálland; továbbá hogy az országot másképp kormányoztatni nem akarja, mint annak tulajdon törvényei szerint, 's attól semmit el nem szakítand.

A' 7 és 9dik ágazatok a' felségbántásról. Amaz rendeli: hogy ezen büntetlben befogadás előtt a' megidéztetés szükséges ne légyen, — a' király személyesen az országon kívül is, az általa netalán megbízandó bíróság azonban csak az ország határai közt ítélhessen, — a' feladó is tanúságot tehessen, — a' kezességnek helye ne lehessen, — 's az álnok feladó fejét és jószágait veszítse. Emez e' büntetlben a' jószágvesztiséget a' bűnös ártatlan gyermekeinek osztatlan jószágrészeikre is kiterjeszti.

A' 8ik ágazat, melly által a' rendes katonaság, és az annak tartására szükséges, 's általános vagy, rendkívüli szükség úgy kívánván, rendkívül egybehivatandó részletes országgyűlésen tárgyalandó közadó behozattaték, fennmaradván mindazáltal a' felségnek azon joga, hogy a' szükség megkívánván felkelést is hirdethessen.

A' 10ik ágazat, melly a' törököktől visszafoglalt jószágok iránt követelést tevőknek jogaik előmutatására három, pusztá magyar bírákból álló, biztosságot, Pozsonban, Kassán és Zágrában felállít, 's azok tagjainak neveit elősorolja.

A' 14ik ágazat: hogy országgyűlés minden harmadik évben, 's ha szükség kívánná, előbb is tartassék.

A' 16ik ágazat: hogy a' királyi nevezés melletti főpapok végintézeti tehetségek iránt Kollonich Leopold esztergomi érseknek szerződése után némelly kétségek támasztatván a' papság által, a' megkezdett biztossági tanácskozások folytatassanak, és végeztesse-

¹⁾ 1723: 27, 28, 29, 32, 33, 34, 's 1729: 26—35, és 38—44. t. cz.

nek be; addiglan pedig a' főpapok magokat vagy azon szerződéshez alkalmazták, vagy szabad rendelkezhetésre királyi engedelmet kérjenek. Továbbá hogy a' holt kéztől tiltó törvény az egyházakra nézve pontosan tartassék meg, kivéve, ha némelly különös esetekben arra nézve kivételt tenne a' királyi felség.

A' 17ik ágazat, mely a' magyar kancelláriát az 1569: 38 t. cikk szerinti hatóságába visszahelyezi, és minden más udvari dicasteriumtól függetlennek nyilatkoztatja; továbbá rendeli: hogy olly pereket, melyeknek törvényben kijelelt birái vannak, a' királyi felség azoktól elvonván megbízott bírák által ne ítéltesse, ellenben továbbá is olly perekben, melyek törvényes bírák nélkül szűkölködnek, a' királyi felséget illesse a' birói hatalommal megbízás.

A' 18ik ágazat, mely a' királyi magyar kamarát a' bécsi udvari kamarától függetlennek nyilatkoztatja, köteleességül tévén mindazáltal neki: hogy azzal levelezzen, s határozatait a' királyi felség elébe terjesztés végett azzal közölje. Továbbá ezen ágazat az összeséges kamarai jószágigazgatóságokat a' magyar kamarának hatósága alá veti.

A' 20ik ágazat, mely a' Bécsben meghalálozó udvari hivatalos és más magyarokról rendeli: hogy minden előforduló esetben egy magyar és német tanácsosból álló vegyes biztosság határozza el, vajjon hátramaradott vagyonuk tárgyalása a' magyar kancelláriát illeti-e vagy sem? Továbbá rendeli: hogy olly magyarok, kik Ausztriában sem birtokkal sem lakossággal nem bírnak, külföldi törvényszék elébe ne vonathassanak, kivéve, ha magokat szerződés által valamelly helybeli hatóság alá vetették volna.

A' 21ik ágazat: hogy a' 8 ágazat értelmében felkelendő seregnek főkapitánya az 1485: 4 cikk értelmé szerint az ország nádora legyen.

A' 22ik ágazat: hogy postamesterek csak magyar birtokos nemeselek legyenek.

A' 23ik ágazat: hogy a' honfűsítást nyert idegenek, miglen az 1687: 26 törvény rendeletének eleget nem tesznek, se honfűség előjogával ne bírijanak, se jószágbirtokra képesek ne legyenek, és ha valamelly ingatlan jószág birtokába jutottak volna, a' magyar nemzet akármelly tagjának kérelmére zálogos jószágból ugyan a' zálogpénznek, örökjószágból pedig illendő becsűjének letétele mellett biróilag kizárathassanak.

A' 24ik ágazat, mely által a' törvények és törvényszékek javítására egy országos választmány nevezetik.

A' 25ik ágazat: hogy a' királyi fiskus nyilvános magonszakadás esetén kívül örökösödését a' birói zár bírāja, vagy is vármegye előtt perrel keresse, és ha az ellenfél vérségi közösségét és osztályosságát hebizonyítván ott győztes lenne, követelt igényeit csak jogperrel kereshesse.

A' 26ik ágazat a' királyi fiskusnak magonszakadási örökösödéséről: hogy a' magonszakadottnak adományi jószágai, kivéve, ha azokról királyi helybenhagyás mellett rendelkezett volna, mindenkor királyi fiskusra szálljanak, a' nem adományiak ellenben csak akkor, ha azokról nem rendelkezett, és ezen esetben is csak úgy és annyira, ha és mennyire kölcsönös hitestársi örökösödés közben nem jönne.

A' 27ik ágazat, melly a' nemesi végintézeteknek külső kellékeit, mellyek addiglan az egyházi és római törvények szerint szoktak itéltetni, jövődre meghatározza, és csak az ezeknek megtartásával szabad rendelkezés alatt lévő javakról tett végintézeteket rendeli érvényeseknek, 's végrehajtandóknak.

A' 28ik ágazat, melly a' vármegye bírósága alá tartozó pereket az ítélőmesterek elébe tartozóktól pontosan elkülöníti, 'smind a' két rendbelieket egyenként elősorolja, és egyszersmind a' vármegyék bíróságát zálogváltó és nyilvános adossági perekben 12,000 forintig kiterjeszti.

A' 30—32dik ágazatok, mellyekben az ágostai és helvécziai vallást követőkre nézve az 1681: 25, 26, és 1687: 21 ágazatok megújítatván, a' panaszok megvizsgálására királyi és országos választmány neveztetik, mellynek határozatával, ha ki magát terheltetve vélné, ő felségéhez tulajdon nevében, nem pedig közös névvel folyamodhasson; továbbá a' rozenbergi ügy nevezett zsinatoknak határozatai megsemmisítenek, és minden ő Felsége engedelme nélkül tartandó gyűlésektől 's pénzüsszeszedésektől eltiltatnak, végre a' Rákóczy Ferencz követői által Onodon, Széchenben, Egerben, és másutt tartott gyűléseknek minden határozatai érvényteleneknek nyilatkoztatnak.

A' 33ik ágazat, melly által a' nádornak és egyszersmind királyi helytartónak 32 jobbágytelekre terjedő adományzási joga megerősítetik, nekie adományának érvénytelensége alatt köteleességül tétetvén: hogy minden tett adományát hiteles másában legfeljebb egy év folyama alatt udvari kancellária útján a' királyi kamarákkal közölje.

A' 38ik ágazat: hogy a' korona őrizeti helyéről Pozsonból szükség esetén kívül elne vitessék, 's akkor is csak a' nádor tudtával. Továbbá a' királyi kamara főnökét koronaőrségből kizáró 1681: 35 törvényt eltöröltetik.

A' 47ik ágazat: hogy az országgyűlési követek elindulások napjától kezdve napidíjat húzzanak, 's ahhoz fizetni azon főpapok, 's világi főurak, és özvegyek is tartozzanak, kik sem személyesen sem követjeik által meg nem jelentek.

Az 51ik ágazat: hogy azok, kik száz forinttól kamat vagy ajándék fejében pénzben vagy más egyetérőben 6 forintnál többet ven-

nének, a' királyi fiskus felperessége mellett kamataiknak és az elfogadott ajándékoknak veszteségébe marasztaltassanak, 's azoknak egy harmada a' feladót illesse.

Az 59ik ágazat: melyben a' politikai, katonai, és gazdálkodási rendszerek kidolgozására országos választmány neveztetik.

A' 62dik ágazat, mely a' magonszakadó vagy hívségtelenség szennyjébe esett parasztok vagy paraszt földön lakó nemes és szabad személyek vagyonában örökösödésről rendeli: hogy a' parasztoknak mind ingó mind ingatlan vagyonában a' földes úr, a' semmi tulajdonos úrnak lekötelezve nem lévő nemeseknek és szabad személyeknek szerzeményi ingó javaikban, és paraszt földbe ruházott pénzeikben pedig a' királyi fiskus örökösüljön.

A' 68ik ágazat, mely a' gyámság és árvagondviselésekre nézve rendeli: hogy a' szülők halála atyafiaik által bejelentetvén az alispán egy szolgabíróval és esküdttel, vagy e' két utolsó azonnal az árva vagyonát írják össze, 's a' gyámnok az árvavagyon lajtmának elkészülte előtt annak kezelését megkezdeni ne merészelje, — hogy a' gyámnok legalább minden harmadik évben a' megye választmánya előtt számolni, a' szülőket egyedül, az atyát ugyan mindenkor, az anyát pedig özvegysege alatt kivéve, tartozzék, — 's hogy a' gyámnok, ha számadásából hívsége kitünik, jutalmul a' jószág jövedelmeinek hatodrésztét nyerje, és hogy a' teljes korra jutott árva gyámnokát annak éltében a' netalán hátralévő számadásra szoríttassa.

A' 69dik ágazat: hogy a' közös épületek tatarozásához járulni vagy közös haszonvételek arányzását megengedni nem akaró közbirtokosok valóságos birtokban lévő birtokos társaik által arra a' vármegye, 's királyi városokban a' tanács előtt szoríthatassanak; továbbá hogy az áradások által okoztatni szokott károk megelőzésére a' vármegye által választmány rendeltessék, melynek határozatához magát kiki a' gátok javítására és perre fordítandó költség megtérítése alatt köteles legyen.

A' 70ik ágazat, mely Rákóczy Ferencz lázadásának éveit 1705-diki Aprilis 24kétől 1711 évi April 24kéig az elidősítés évei közül kiveszi.

A' 71dik ágazat, mely által ingatlan jószágot bírható szerzetbe lépő személyeknek megengedtetik: hogy az atyai és anyai ősi ingatlan javakból járó egy osztályrész tizedrészenek illendő becsűi árát 5000 forintig követelhessék, szülők szerzeményeiből mindazáltal azoknak rendelése nélkül semmit sem kaphatván.

A' 77ik ágazat, mely a' szabad királyi városoknak kötelességül teszi: hogy a' közöttök várospolgári birtokú nemeseket a' közterhek kivetését és az adószedőiknek minden évben benyújtandó számadásait tárgyaló tanácskozássra meghíni tartozzanak.

II. törvénylevele 1723-ik évi pozsoni országgyűlésben hozatott,
's 129 ágazatokból *) áll.

A' 91dik ágazat, mely a' szükségtelen harminczadhelyeket eltörülván a' meghagyottakat egyenként elősorolja, megengedvén mindazáltal a' királyi felségnek: hogy egyik vagy másik harminczadot máshová áttehesse, és hogy a' harminczad-helyeknek itt előadott számát megkisebbitesse.

A' 94dik ágazat, mely az erdőhántást bosszuló perben bíról az alispánt nevezi.

A' 97dik ágazat, mely a' hegyvám felemelését vagy törvénytelen mértékkeli kivételét, valamint szinte a' dézsmaszedőknek visszaéléseit is, kisebb hatalmaskodás büntetésével büntettetni rendeli.

A' 111ik ágazat, melyben országunk rendei megköszönik a' felségnek azon kegyelmét, mellynél fogvást az esztergomi érsekeket római birodalom hercegeivé nevezni méltóztatott.

A' 114ik ágazat, mely a' felségnek az iránti megegyezését előadja: hogy a' horvát és dalmátországi és slavóniai bán utódaival báni hatalmával éljen, és a' királyi pénztárból mind személyére mind zászlóaljára 's bandériumára nézve zsoldot húzzon.

A' 120dik ágazat, mely Horvát, Dalmát és Slavónia országok közönségi különrendeleteire (statuta Municipalia) nézve rendeli: hogy ezen országoknak azon különrendeleteik, melyek vagy a' királyi felség által különösen, vagy az 1681: 66 törvényczikk által általánosan megerősítettek, mind érvényeseknek tartassanak; azon rendeleteik pedig, melyek illy helybenhagyás nélkül divatoznak, vagy legközelebbi országos gyűléseikben a' magyarországi országgyűléshez közvetlen folyamodás eltiltására, és az alispánok bűni táblai ülnökségtől kizáratásokra nézve hozattak, vagy királyi hatóságot 's igazság-kiszolgáltatást vagy perlekedést érdeklő tárgyakra nézve hozatandnak, helybenhagyás vagy félrevetés végett királyi felség elébe terjesztessenek.

*) Közülök főleg említendőek:

A' 2ik ágazat, mely a' dicső ausztriai háznak örökösödését először ugyan IIIik Károlynak, azután I. Józsefnek, végre I. Leopoldnak leányági, katholikus hitvallást követő, törvényes maradékaire a' királyi felség által egyéb örökös 's Magyarországtól elválaszthatatlan tartományaira nézve megállapított rend szerint kiterjeszti.

A' 4ik ágazat, mely által a' királyi felség a' nádornak és egyszerűs mind királyi helytartónak törvényes hatalmát és hatóságát meg-

erősíté, de még is azon nyilatkozással: hogy a' nádor fiskus birto-
kában lévő jószágok felett adományt ne tehessen.

Az 5dik ágazat: hogy a' nemességnek idéztetés és törvényes
elmarasztaltatás előtti be nem fogattathatása, az 1715: 7, és 1687:
14 czikkeken foglalt eseteken kívül, ezután is megtartassék.

A' 6dik ágazat, melly által minden nemeseket a' királyi felség
minden adózástól örökre menteseknek nyilatkoztat, kivéve egyedül
a' pusztán czimeres nemeseket, kiket a' vármegyének házi szükségeire
vármegyék által lelkiismeretesen taksálandóknak rendel.

A' 7dik ágazat, melly az országgyűlések tartását szabályozza,
jelesen: hogy az 1715: 14 cikk által kijelelt időben tartassanak,
két hónapnál továbbra, kivéve ha a' felség közjó tekintetéből meg-
hosszitaná, ne terjedjenek, a' meghivottak korán megjelenni tarto-
znak, a' vármegyék és meg nem jelenhető országnagyok birtokos
nemességű és nemes vérből származó követeket küldjenek, Horvát,
Dalmát, és Slavónia országok magokat az 1625: 61 törvényhez alkal-
mazzák, az egybegyűlt rendek, a' magányosok ügyeit mellőzve,
közdolgozokról mérséklettel, komolyan, és csendesen tanácskozzanak,
's a' tárgyakat rokonságuk szerint egybeszerkeztetni, és úgy a' királyi
felség elébe felterjeszteni, továbbá az országgyűlés berekesztéseig
jelenlenni, és minden akár szóbeli akár tetteges bántalmaktól mind
az ülésekben, mind az országgyűlési helyben magokat visszatartózt-
tatni tartozzanak. Végre hogy az országgyűlés alatt bántalmat el-
követők a' királyi tábla elébe harmadnapra idéztetvén, a' bectelen-
kedők 200 forinttal, a' verekedők vagy vérengzők nagyobb hatal-
maskodás büntetésével, az emberölők pedig megkeményebbitett halál-
büntetéssel fenytessenek.

A' 9 — 12ik ágazatok, mellyek az addiglan hívségtelenség szeny-
jét magok után vonzó esetekről rendelkeznek, 's azok közül jelesen
a' 9ik ágazat kilenczet továbbra is előbbi mineműségében meghágy,
nehányat pedig a' 10dik nagyobb hatalmaskodás, a' 11ik halál, és
a' 12dik bírói belátás szerint kiszabandó büntetésre leszállit.

A' 13dik ágazat, melly a' harminczadosok némelly visszaéléseit
eltörli, a' kamarai bíróságot az elkobzott és tilos árúkra szorítja, és
azoknak ítélethozás előtti eladását megtiltja; továbbá a' földes ura-
kat harminczadi épületekre szükséges térnek ideigleni, míglen t. i.
a' harminczad ott maradand, átengedésére kötelezi.

A' 18dik ágazat: hogy a' földes urak elhagyott telkeikre vissza-
jönni kívánó jobbágyaikat, ha még azokat be nem népesítettek, a'
törvényes elidősítés betöltéig, szökevény jobbágy letartóztatásának
büntetése alatt befogadni tartozzanak; továbbá hogy jobbágyaikat
a' helyesen szerkeztetett úrbéren túl a' közjó hátramaradására no

terheljék, a vármegyék pedig a jobbágynyomtatás ellen védelmezzék, 's a jobbágynyomorgató földes urakat fenytítsék.

A 24ik ágazat, mely a hétszemélyes táblát szabályozza, jelesen tagjainak számát 2 főpappal, 2 országnaggyal, és négy nemessel szaporítatni rendeli, elnökének a nádort, és annak távollétében az ország biráját nevezi, és ítélet-hozhatásra 11 tagnak jelenlétét kívánja.

A 25 és 26dik ágazatok, melyek a királyi táblát és annak hatóságát szabályozzák, jelesen hogy, az ünnepeket és törvényszüneteket kivéve, folytonosan üléseket tartson, hogy ítélethozhatásra az elnököt beszámítva 9 tagnak jelenléte szükséges legyen, 's hogy az előbb is hozzá tartozó perekon kívül ezután mint első bíróságú törvényszék a törvényezikkelyi és rendkívüli bíróságú, vagy is nádor vagy országbíró hatósága alá eddiglen tartozó akár magányosokat akár királyi fiskust érdeklő pereket is ítélje, az idézendőknek legalább négy tizenötödöt tartozván határnapul adni.

A 27dik ágazat, mely a báni táblára nézve rendeli: hogy a bán és országrendei által kitűzendő helyen és időben a gróf bánnak vagy helytartójának elnöksége alatt ünnepnapokon és törvényszüneteken kívül szinte folyvást üléseket tartson, 's hogy ahhoz vitessenek a horvát és dalmát országi, és slavóniai vármegyéktől a perek feljebb, és hogy onnan a feljebbvitelek a királyi, és innen a hétszemélyes táblához intézessenek.

A 28dik ágazat: hogy midőn a királyi táblánál senki tulajdon vagy principálisa perének előadásán jelen ne legyen, valamint a vármegye székén se azon alispán és birói társai, kik az előadató perben mint első bíróság ítéltek.

A 29dik ágazat, mely a törvényszüneti időszakokat és egyes törvényszüneti napokat elősorolja, 's azokat szentszékek által is, a házassági perekon kívül, megtartatni parancsolja.

A 30 — 34dik ágazatok, melyek az ítélőmestereknek királyi kúrián kívüli bíráskodását eltörölven, 's az ítélőmesteri perek ítélésére 4 kerületi táblát felállítván, azoknak székét, szerkezetét, 's tárgyalási módját elrendezik, és mely vármegyék tartozzanak egyik vagy másiknak birói hatósága alá, egyenként elősorolják. Továbbá a kerületi tábla által adandó megjelenési határnapról, a megjelenésre szolgáló órákról, 's a meg nem jelenő alperesnek 15 nap alatti várátásáról, és annak lefolyta után a makacsságból hozott ítélet végrehajtásáról, végre a kerületi tábla előtt teendő ellentállásról, visszafoglalásról, perújításról, és feljebbvitelről rendelkeznek.

A 35 és 36dik ágazatok, melyek a teljes hatalmú biztosi és ügyvédi levelekről rendelik: hogy vármegye pecsége alatt is kiadat-

hassanak, és pedig nem csak a' megye széke vagy gyűlése előtt tett vallás, hanem a' főispánnak vagy alispánnak bírótársaival tett jelentése mellett is, és hogy az általánosan költ illy levelek csak egy évig tartsák meg erejüket, a' bizonyos ügyet érdeklők pedig annak bevégezetéig.

A' 38dik ágazat, mely az ügyvédekről rendeli: hogy az ügyvédek csak eskü letétele után vihessenek pert, hogy minden haszontalan feleseleéstől óvakodjanak, 's a' pernek és keresetnek bizonyos részét magoknak le ne költssék jutalmul, és hogy jutalmuk meghatározásában a' bíró tapasztaltságukat, ügyességöket, és perre fordított munkájokat vegye tekintetbe.

A' 39 — 43dik ágazatok, melyek a' hiteles káptalanok és konventek bírói eljárásait, 's azokról adandó leveleik szerkesztését szabályozzák, eljárásaik körét azon megyékre, melyekben fekszenek, és közelebb fekvő helyekre szorítják, önmagokat érdeklő vallások kiadásától, ügyvédet és teljes hatalmú biztost rendelő leveleiket kivéve, eltiltják, és a' levéltáraikban őriztető oklevelek másolatai kiadásának módját és köteleességét előadják.

A' 45dik ágazat, mely országos levéltárt felállítatni rendel; melybe az országot illető politikai, ítélőszéki, és országgyűlési oklevelek, akárkinek, káptalanoknak vagy magányosoknak, kezelnél legyenek, beadatni, az ezután kiadandók pedig hiteles másolatban átküldetni parancsoltatnak, megengedtetvén a' magányos hazafiaknak is, hogy tulajdon okleveleiket oda letehessék.

A' 46dik ágazat, mely az álorczáskodókat örökös szolgálattal büntettetni parancsolja, egyedül csak az atyáik által felvett álorczát pusztán folytató birtokosokat vevén ki, kiket csak levélhamisítók gyanánt fenyítetni rendel; továbbá a' vértagadás törvényes büntetését azokra is kiterjeszti, kik szülőiket vagy testvéreiket valamely költött szín alatt jószágaik kormányától megfosztani működnek.

A' 47ik ágazat, mely a' jószágszerző osztatlan testvért, ha azt nem közös jövedelmekből szerzette, szerzeményének osztály alá bocsátásától felmenti, az illy atyafiságos osztály előtti szerzeményekben mindazáltal a' szerző magonszakadásának esetében az oldalági örökösödést meghagyván. Továbbá az osztatlan jószágokra nézve tett elidegenítéseket és más lekötelezéseket, ha a' meg nem egyező testvéreknek részekre is kiterjesztve lennének, alsó bíróság által is felretétethetőknek nyilatkoztatja, a' rendelkezőnek tulajdon részére szorítottakat mindazáltal ezután is csak királyi tábla előtt, de még is azonnal és rövid folyamú perrel, megerőtleníthetőknek rendelvén.

A' 48ik ágazat, mely a' pazarlóknak jószágait, mihelyest a' pazarlás ellenők akármikép bebizonyítatik, az illető vármegye által zár

alá vétetni, és valamelyik osztályos atyáinak, és ilyen nem létezőn, más jámbor és birtokos egyénnek kormányára illő jutalom mellett bízni, és mindaddig, míg a' zár czélja el nem éretik, és a' pazarló meg nem javul, az alatt hagyatni parancsolja.

A' 49dik ágazat: hogy csak az tartassék valaki szabad rendelkezése alá tartozó szerzeményének, mit ősi jószágainak jövedelméből vagy tulajdon munkássága által ősi, atyai, és anyai vagyonának elidegenítése nélkül szerzett.

Az 50dik ágazat, mely hitrebizományok felállítását nemeseznek is megengedi, és kijelenti: hogy hitrebizományok nem csak végintézet, hanem örökvallás vagy királyi adomány által is létesíthetnek.

Az 53ik ágazat, mely a' kivonati adósság perét szabályozza.

Az 56—58dik ágazatok, melyek a' vármegyék kormányára nézve rendelik: hogy a' főispányok, minden közdolgok és igazságszolgáltatás gondja őket főleg illetvén, vármegyéjökben folytonosan lakjanak, tisztújító székeket minden harmadik évben, sőt ha a' szükség tisztviselők közötti valamely változást kívánna, előbb is tartsanak, 's alispánságra, a' lelépőt oda számítva, négy alkalmas egyedet jeleljenek, — hogy alispánok és más vármegyei tisztviselők részre nem hajlók, valóságos nemesek, birtokosok, és a' földes uraságoknak semmikép le nem kötelezett férfiak legyenek, 's az egész vármegye egyetértésével választassanak, — hogy a' széksértés büntetése a' megye gyűlésének sérelméről is értessek, 's hogy azok, kik valamely tisztében eljáró bírót törvényszék vagy gyűlés alatt gyalázzal illeltek, a' széksértési 25 girát másképp, mint száz forinttal, le ne tehessék, — hogy a' vármegyei gyűlésben minden dolgok nyilvánosan, 's illő mérséklettel tárgyalassanak, minden határozatok jegyzőkönyvbe iktatassanak, és a' gyűlés végén felolvastatván meghitelesítenek; végre hogy a' közgyűlések határozatait se a' kisgyűlések, se a' fő vagy alispánok, se mások magányos hatalommal meg ne változtassák, 's azokhoz magokat a' jelen nem lévők is alkalmazni tartozzanak.

Az 59dik ágazat, mely a' levelezések oltalmára a' levélfeltörőkre, letartóztatókra, vagy elsikkasztókra nyilvános adósság gyanánt megveendő 100 forint büntetést rendel.

A' 60—62dik ágazatok, melyek közül az első a' szökevény jobbágyságok visszavételének perét szabályozza, a' második a' földes urak jószágaiiban letelepülő szabad sorsú embereket velők kötött szerződések szerint tartatni parancsolja, a' harmadik végre a' földes urak, jobbágaiknak egy vármegyéből más vármegyébe áttelepítésétől, minden így áttelepített jobbágyság vérdíjának büntetése alatt tiltja.

A' 63dik ágazat, mely közpénztárakat személyesen vagy tisztjeik által kezelő földes urak, 's vármegyei, és városi tisztek évenkénti szá-

madásra szorításukról, a' számadások vizsgálatáról, 's a' közadó kivetésének és beszédésének törvényes módjáról, és ezek kezelése mellett elkövetni szokott visszaéléseknek büntetéséről rendelkezik.

A' 70dik ágazat, mely a' kegyes alapítványokrai felügyelést apostoli tiszténél fogvást a' királyi felségnek fenntartja, és sürgeti: hogy akadémiákban ne csak a' bölcselkedés, hit és jogtudományok, hanem külső egyetemekben taníttatni szokott köz és hadi dolgokat illető tanulmányok is taníttassanak.

A' 71dik ágazat, mely a' főpapoknak, királyi felség általi rendelő zár fenyegetése alatt, kötelességül teszi: hogy jószágbeli épületeiket 's gazdasági szereiket jó karban tartsák; továbbá hogy a' lelkeseknek hiyeik általi tartásáról gondoskodjanak, és e' czélra ezeknek a' dézsma szokott részét, legalább tizenhetedét, kiadatni parancsolja.

A' 89dik ágazat, mely a' báni tábláról rendeli: hogy az a' bán akadályoztatásának esetében annak helytartója, vagy a' bán és ország által választandó elnök előlülése alatt rendesen tartassék.

A' 97, 98, 101, és 102dik ágazatok, melyek a' királyi felségtől felállított, 's országunk nádorának elnöksége alatt 22 tanácsosból álló királyi helytartói tanácsról rendelkeznek: hogy a' megürülő tanácsosi helyek ő felségétől azon tanácsnak kijelelése mellett töltsenek be, 's tapasztalásszerzés végett azokhoz ifjabb országnagyok és nemesek közül néhány számfeletti tanácsosok is neveztet-hessenek, a' tanácsban mindenkor legalább 12 tagnak jelen lennie kellessék, 's a' nádor távollétében az ország bírása elnökösködjék. Továbbá hogy a' kancellária igazgatóját és titoknokait a' felség, az alsóbb tisztviselőket maga a' tanács szótöbbséggel nevezze, 's a' tanács által kiadandó minden iratokat az elnök a' kancellaria igazgatójával és egy titoknokkal írjon alá, — hogy ezen helytartói tanács semmiféle udvari dicasteriumtól, hanem közvetlen a' királyi felségtől függjön, ő Felsége elébe terjesszen alázasos felírásai által mindent, és ő Felsége nekie írja meg vagy leiratai vagy királyi rendelő levelei által kegyelmes válaszait, 's ezen úton kellessék történni a' szomszéd országokkal és tartományokkal levelezéseinek is. Végre hogy a' helytartótanács az ország fennálló törvényei ellen semmit se határozzon, 's hogy az országgyűlési határozatokat az illetetők által teljesedésbe vétesse és hogy azt, mi tanácsában szavazatok többségével elvégeztetett, tanácson kívül megváltoztatni senkinek szabad ne legyen.

A' 99dik ágazat, mely egy közalapértéknek (Fundus publicus) 's hazalakosi pénztárnak létrehozását tervezi, és kijelenti: hogy a' tervnek foganata után az ország pénztárnoka iránt a' királyi felség határozatát kiadandja.

Illik törvénylevele az 1729ik évi pozsoni országgyűlésben hozaték, 's 50 ágazatokból *) áll.

A' 100dik ágazat, mely a' felállított tartományi biztosságokra nézve rendeli: hogy a' királyi felség a' főurak rendjéből és tanácsosai közül egy tartományi biztossági igazgatót, az ország négy kerületeinek nemesei közül pedig 4 tartományi biztosokat, sőt ha az országnak és kerületeknek kiterjedtsége megkívánná, a' helytartói tanács indítványára, többeket is nevezzen.

A' 105dik ágazat: hogy a' nevelésben gondatlan atyákat és gyámokat, ha a' vármegye arról nem gondoskodnék, a' helytartótanács köteleességekre szorítsa, 's hogy jobb családoknak otthon lapangó sarjádékait a' vármegyék jelentsék be a' helytartótanácsnak, és ez királyi felség általi alkalmazásukat sűrösse.

A' 107dik ágazat, mely által az adósságoknak illető vármegyék és városok előtti betábláztatása a' kir. felség más tartományainak példájára behozattatik, és az így betáblázott adósságnak elsőbbségi jog adatni rendeltetik.

A' 108dik ágazat, mely a' bánya-törvényszékeket több mint egy század óta megállapított törvényeikkel együtt megerősíti.

A' 111dik ágazat, mely a' szülőknek és előjáróiknak engedetlen, semmire kellő, ifjakat közhatóságok által fenytetni parancsolja.

A' 112dik ágazat, mely a' köz és országgyűlési határozatok teljesítése akadályainak elhárítására azt rendeli: hogy a' vármegyék és városok mindenről tudósító jelentéseket tegyenek a' királyi helytartótanácsnak.

A' 118dik ágazat, mely jelesebb boraink hamisítóit vagy aljasabbakkal felcserélőit boraik egész mennyiségének veszteségével büntetni parancsolja.

A' 120dik ágazat, mely az uzsorásokat királyi fiskus keresete mellett nem csak kamataiknak, hanem tőkepénzeiknek veszteségébe is marasztaltatni parancsolja, és egyszersmind azt, mit az adós törvényes kamaton felül fizetett, nekie visszaadatni rendeli.

*) Közülök legérdekesebbek:

Az 5dik ágazat, melyben az ország rendei a' kir. felség által múlt országgyűlésének alkalmával kérésökre történt só árának leszállításáért halát adván, hogy a' szegény nép ezen jótéteményből ki ne zárathassék, azt rendelik: hogy a' földes urak és közönségek a' raktáraikban találtató sónak elkobzása és 500 forint büntetés alatt alattvalóikat a' sónak királyi raktárakban vagy vásáron vételében ne gátolják, önmagok pedig nagyobb áron ne árulják, mint a' legközelebbi királyi raktárban árultatik, 's egyedül csak vitel fejében

adhassanak ahhoz mázsásként hegyes vidékeken ugyan 3, másutt pedig 2 krajczárt; végre hogy a' hamis feladószinte a' raktárban talál-tató sónak árába és 500 forintba marasztaltassék.

A' 15dik ágazat, hogy ezután minden vármegyének csak egy rendes alispána legyen, kihez mindazáltal, ha netalán hivatalbeli munkáit el nem végezhetné, a' vármegye egy helyettes alispánt ad-hasson, és annak hatóságát szabályozhassa.

A' 22dik ágazat: melly Ulászló V. törv. 18dik cikkét, melly a' vadászatot parasztoknak megtiltja, a' városi polgárookra és minden nemtelenekre kiterjeszti, és mindezeknek vadászbekek tartását is ti-lalmazza; továbbá a' nemeseket is a' vadaskertekbeni vadászatától, valamint a' fázánoknak és foglyoknak vadászatától is olly helyeken, hol különös költséggel neveltetnek, eltiltja; végre némelly vad ne-mek fajzás idejét kijeleli, és azoknak akkori vadászatát máséban tilalmazza, és e' törvény rendeleteinek megszegőit a' perköltségnek és elejtett vadnak megtérítésén felül 3 nehéz márkával büntetletni rendeli.

A' 24dik ágazat, melly elrendeli: miképen kellessék a' hazán kívül lévőeknek ügyvédet vagy teljes hatalmú biztost rendelni, és végintézete tenni.

A' 25dik ágazat, melly a' vármegyei bírának és tisztviselőknél 500 forint büntetés alatt parancsolja: hogy a' vármegye levéltárába minden nálok lévő közirományokat beadni, és minden év végén mindennemű általok készített birói leveleket lajstromukkal együtt eredeti példányban oda letenni tartozzanak.

A' 26dik ágazat: hogy ezután minden becsületes nemtelen ne-mesek mellett, valamint ellenök is, a' fenytő perekben ugyan, ha a' valóság másképp teljesen ki nem nyomoztathatnék, polgári perekben pedig minden megszorítás nélkül tanúságot tehessen, kivéve egye-dül a' szolgálakat és jobbágyokat tulajdon uraikra nézve; kik ezek-re nézve csupán csak polgári ügyekben, és ezekben is csak akkor, ha bennök sem kárak sem hasznuk fenn nem forog, tanúskodhassanak.

A' 27dik ágazat, melly az ügydöntő eskü oda ítéléséről rendeli: hogy ha a' felperes semmi bizonyítást nem teszen, semmi eskünek helye ne legyen, kivéve a' titkos eseteket, mellyekben az alperes tisztító esküre ítélthetetik; ha pedig a' felperes félbizonyítást tett, ő nekie ítéltsessék a' pótló eskü oda, kivéve ha olly tényről volna szó, mellyről saját tudomása nincsen, vagy ha polgári állapotjára nézve az alperesnél alább állana; melly esetekben ismét tisztító eskü foglalna helyet.

A' 28dik ágazat, melly azon pereket elősorolja: mellyek a' ki-rályi táblához csak birtokon kívül feljebbvihetők, és egyszersmind kijelenti: hogy a' többi oda mind birtok mellett átvitetendő.

A' 29dik ágazat, mely azon pereket elősorolja: melyek a' királyi táblához ugyan birtokon kívül, a' vármegye székéhez azonban birtok megtartása mellett feljebbvihetők.

A' 30dik ágazat, mely a' feljebb nem vihető pereket sorolja elő.

A' 31dik ágazat, mely a' horvát 's dalmátországi és slavóniai pereknek feljebbvitelét szabályozza.

A' 32dik ágazat, mely az olly vakmerően perlekedőt, ki perét birtok mellett a' hétszemélyes tábláig feljebbvivé, és mindenütt elvesztette a' nélkül, hogy csak egyetlen egy kedvező ítéletet nyert volna, az egész per költségeibe és a' peres jószágának, vármegyei perekben ugyan a' vármegye széke, más perekben pediglen az első bíróság által hozott ítélet ellen tett feljebbvitellel élés napjától számítandó jövedelmeibe marasztaltatni parancsolja.

A' 33 és 34dik ágazatok, melyek a' visszaüzés és ellentállás melletti perorvoslatokat szabályozzák, amazt egyedül a' hosszú folyamú perekre szorítván.

A' 35dik ágazat, mely pontosan elhatározza: mely perek tartozzanak a' vármegyeiek közül a' szolgabíró, melyek az alispán, melyek végre a' vármegye köztörvényszékének első bírósága alá.

A' 36dik ágazat, mely az osztály-igazításról és új osztályról rendelkezik, 's jelesül azt rendeli: hogy ezen orvosló szerekkel csak egyszer, és csak a' törvényes elidősítésre szolgáló 32 éveknek, melyek mindazáltal árvákra nézve csak élők 16dik évétől számíthatók, lefolyása alatt lechessen élni; továbbá hogy osztályigazítás mellett az osztály lényegét, kivéve ha az osztályban az világosan kikötetett volna, megváltoztatni ne lechessen.

A' 37dik ágazat, mely elidősítésnek nyilvános adósságokban is helyt enged, ha az adós 32 év lefolyta alatt semmit sem tőkepenz sem kamat fejében nem fizetett, és egyszersmind a' hitelező ötlet fizetésre sem bíróilag sem barátságosan fel nem szólította. Továbbá e' törvénytől az adóslevél érvényességéhez megkívántónak rendeli: hogy abban a' levél költsé, az adós neve, és az adósság mennyisége az adósnak tulajdon keze által legyen írva, vagy legalább az adóslevélnek fogamatba lépte bebizonyíttassék.

A' 38dik ágazat, mely az ítélet elleni tilalomról rendeli: hogy annak ezután az egész pernek lefolyta alatt csak kétszer, először ugyan minden teher nélkül, másodszor pedig 6 forint letétele mellett, és csak a' törvényszék hat utolsó napjai előtt, és a' makacsági ítéletek kivételével legyen helye. Továbbá hogy az első határnapra meg nem jelenő alperes, valamint a' kerületi táblánál, úgy a' királyi és báni táblánál is, netalán létező törvényes akadályának előadhatása végett 15 napig várassék, 's ha megjelenvén illet elő-

33. §. Mária Teréziáról 1740 Oct. 20tól 1780 Nov. 29kéig.

Mária Terézia, — kit öröklött tartományainak birtokában az ellene különféle igények ürügye alatt fegyverre kelt II. Fridrik porosz, és V. Fülöp spanyol királyoknak, 's Károly bajor, és III. Auguzst szász hercegeknek, és szövetségeseiknek számos hadaik ellen főleg a' magyar nemzetnek hűsége, vitézsége, és kellő időben hozott áldozatai tartának meg, 's kinek viszont a' magyar nemzet a' nemes ifjúság nevelésére, tudományok felvirágzására, 's hazánkna a' magyar testőrző sereg és sz. István jeles rendjének felállítására általi dicsőítésére tett sok érdemein

adna, sőt hosszú folyamú lévén a' per, ha elő nem adhatna is, perét folytathassa.

A' 39dik ágazat, melly az ügyvéd visszahuzásáról rendeli: hogy hosszú folyamú pernek előbbi szakáiban ügydöntő ítélet után is, utolsó szakában mindazáltal, valamint rövid folyamú perben is, csak ügydöntő ítélet előtt vagy perújítás mellett legyen helye, 's hogy a' visszahúzó visszavont előadásait azonnal újakkal pótolja ki, végre hogy ha ki semmi olly orvosló szerrel nem élván, melly az ügydöntő ítélet erejét felfüggeszti, ügyvédvisszahuzást jövő törvényszék alatt tenne, azt csak 200 forint letétele mellett tehesse.

A' 40dik ágazat, melly a' perletételt minden perben, 's minden törvényszéknél, és pedig, a' helytelen kereset és patvarkodási büntetés kérésének közbenjövételét kivéve, egészen az ügydöntő ítéletig megengedi, de még is az alperes perbeli költségeinek megtérítése, és a' törvényes 3, vagy felsőbb törvényszékeknek 6 forintnyi tehernek letétele mellett.

A' 41dik ágazat, melly a' hatalmaskodó jobbagy iránti igazságszolgáltatásra szorító pert szabályozza.

A' 42dik ágazat, melly a' marha be vagy elhajtás dolgát és perét szedi rendbe.

A' 43dik ágazat, melly a' királyi táblának meghagyja: hogy minden törvényszéktartás végén a' jövő törvényszéktartás alatt tárgyalandó perek sorát elkészíteni 's kifüggeszteni, abba felvételük napjától számítandó koruk rendjében, és a' soron kívüli kiváltsággal bírónak elsőbségét megtartva 40 pert felvenni, és ezen sort szorosan követni tartozzék, pénteken mindazáltal és szombaton ezután is csak szegényeknek pereik és ezek után a' feljebbviteliek tárgyalhatván. Továbbá ugyanezen ágazat elősorolja a' soron kívüli kiváltsággal bíró pereket, és parancsolja: hogy a' törvényszékek a' per kifogó részében három, derekában pedig 4 feleselésnél többet ne engedjenek, és az ügyvédek hosszú szóváltásait ne tűrjék.

túl a' tiszai vidéknek, Slavóniának, Szerémségnek, temesi bánságnak ¹⁾, 's Zrinyi és Frangepán családok által hajdan bírt tengeremelléki részeknek ²⁾ bekebelezését, a' szepesi 13 városoknak, 's Galliczia és Lodomeriának visszaszerzését köszöni, — három országgyűlési törvénylevéllel gazdagította törvénykönyvünket.

Iső törvénylevele az 1741ki pozsoni országgyűlésben hozott, 's 70 ágazatokra *) terjed.

¹⁾ Lásd 1741: 18, 50, 1751: 23, 24, 's 1791: 28. — ²⁾ 1741: 52, 's 1791: 61.

*) Közülök itt főleg említendők:

A' 4dik ágazat, mely által a' királynénak férje, Ferencz lothringiai herczeg, országlótársának, és ha a' királyné gyermeket hagyván előbb halna meg, az ország gyámnoki joggali kormányzójának nevezetik, de mindazonáltal azon hozzáadással: hogy minden törvényesen koronázott királyt illető felségi jogok egyedül a' királyné mellett maradjanak, és ezen tételből jövődöben más királynéi férjekre semmi következtetés ne tétethessék.

A' 8dik ágazat, mely által az ország rendei sarkalatos, jelesen a' hármass törvény Iső részének 9dik címében és az 1723 : 6 ágazatban foglalt jogai, szabadságai, mentességei, 's kiváltságai, nevezet szerint minden adózás alóli mentessége, és azon joga, hogy a' közteher a' földet semmikép ne terhelje, országgyűlési tárgyalás alá semmikép sem vehetőknek nyilatkoztatnak.

A' 9dik ágazat: hogy a' nádori és azzal törvény által egybekötött helytartói hivatal egy évnél tovább üresen ne maradjon, és mindenkor teljes hatóságában hagyassék.

A' 10dik ágazat, mely által a' felség biztosítja az ország rendeit: hogy az ország primását is törvényes teljes hatóságába visszahelyezendi, 's a' királyi kettős pecsétet nekie átadatandja.

A' 11dik ágazat, melyben a' felség igéri: hogy az ország dolgait mind a' hazában mind azon kívül magyarok által tárgyalatandja; sőt ha fontosb okok előfordulandnak, az ország primását, nádorát, 's a' bánt más nehány országnagyokkal rendkívül is tanácskozássra meghívandja, 's magyarokat az álladalom ministeriumához is alkalmazand.

A' 13dik ágazat, melyben a' kir. felség kijelenti: hogy udvari magyar kancelláriájának útján kiadott határozatait ugyan más hatóságok által fogamatba vételőkben meggátoltatni nem engedendi; de egyszersmind igéri: hogy azt más udvari dicasteriumaitól függetlenségben tartandja, 's ahhoz az ország mindem részeiből, tekintetbe véve a' papi rendet is, tagokat választand.

A' 14dik ágazat, melyben rendeltetik: hogy a' magyar kamara udvari kamarától függetlenségének nagyobb tanuságára ezután felterjesztéseit a' királyi felséghez intézze, és leiratokat egyenesen az udvartól kapjon; továbbá hogy a' só és bányák dolga a' magyar kamarának hatósága alá rendeltessék.

A' 16dik ágazat, mely a' főpapokat és más egyházi hűbéres személyeket, ha a' haza vagy egyház dolgain kívül megyéikben 's hűbéreikben nem lagnának, e' kötelességekre jövedelmeik zár alá vétele által királyi felségtől szorítatni rendeli.

A' 17dik ágazat, mely a' hazánkban egyházi hűbérrrel bíró, 's be nem czikkelyezett idegen püspökök, 's nagyobb jövedelmű prépostok 's apátok, és a' fejérvári örkanonok által ugyan 1000, a' kisebb jövedelmű prépostok, apátok, és kanonokok által pedig 200 arany taksát fizettetni rendel.

A' 19dik ágazat, mely az adományzó és nemesítő leveleket régi bevett stíllel, és az új adományokat kamara közbejövetele nélkül parancsolja kiadatni, a' fiskális jószágoknak árverését pedig eltörli.

A' 20dik ágazat, mely a' nádori adománynak királyi kamarávali közöltetését parancsoló 1715: 33dik czikknek azon részét, mely a' közleni elmulasztott adományt érvénytelennek tartatni rendelé, eltörli, a' törvény egyéb rendeletét mindazáltal erejében fenntartván.

A' 21dik ágazat, mely a' törökjárom alól kiszabadított jószágok iránti pereket, az úgy nevezett új szerzeményi biztosságokat (Commissiones Neoaquisticae) eltörülván, a' törvény rendes útjára igazítja.

A' 22dik ágazat, mely az 1715: 8dik czikkben érdeklett rendkívüli részletes országgyűlés egybehívását ellenséges berohanásnak, vagy hazánkat érdeklő dühöngő hadnak esetére szorítja.

A' 23dik ágazat: hogy a' királyi fiskus, perének mivoltához képest, akármely illető bíró előtt mind fel mind pedig alperesképen perlekedni tartozzék.

A' 24dik ágazat, mely a' hétszemélyes tábla tagjainak számát négygyel, ugymint 1 főpappal, 1 országnaggyal, 2 nemessel öregbiti, és minden dicasteriumokhoz és törvényszékekhez tagokat az ország minden kerületeiből neveztetni sűrget.

A' 26dik ágazat: hogy a' királyi fiskus felségsértés miatt indított pereiben a' feladónak nevét a' törvényszék elnöke előtt tüstént kereketi levelének benyújtásakor felfödözni tartozzék.

A' 28dik ágazat: hogy útivám csak marháktól és székerektől, ne pedig az áruktól magoktól is, vétessék.

A' 38dik ágazat: hogy várospolgári ingatlan vagyont bíró kaó tonai személyek és azoknak örököseik azokra és rájuk vonatkozó adósságaikra nézve város bírósága alatt álljanak, 's a' katonai ha-

Hdík törvénylevele az 1751dik évi pozsoni országgyűlésben hozaték, 's 41 ágazatokra *) terjed.

tóság azoknak halála után illy városi javaik lefoglalásába és eladásába ne avatkozzék.

A' 41dik ágazat, melly a' honfűsítés taksáját 2000 aranyra emeli.

A' 46dik ágazat, melly Horvátországot, Dalmáciát és Slavóniát azon jogában, hogy ott jószágot csak katolikusok bírhasanak, megerősíti, és egyszersmind rendeli: hogy ennek következtében gazdasági tisztek se lehessenek más hitvallásbeliek.

Az 50dik ágazat: hogy az, mi alsó Slavóniából visszakebleztetni fog, a' bán hatalma alatt álljon, és főispánok által kormányoztassék.

Az 58dik ágazat: hogy a' báni tábla mint első bíróság előtt indított perek 20 ezer forint értékeig a' királyi táblához birtokon kívül küldessenek át feljebbvitel útján.

A' 61dik ágazat: hogy Slavónia 's Dalmát és Horvátországok bennszülöttjei is hivatalok és egyházi hűbérekre nézve magyarok nevezete alatt értesessenek.

A' 62dik ágazat, melly a' határszéli katonaság részére behozandó posztót harminczad fizetés alól felmenti.

A' 63dik ágazat, melly által a' királynénak ellenségei, jelesen a' burkus király, 's a' bavaríai herczeg és a' franczia király, úgymint ennek szövetségese ellen személyes felkelés, továbbá 21622 gyalog, és minden nádori kaputól egy lovas ajánltatik, 's a' felkelő seregnek kerületi fővezérei kineveztetnek, és az egész felkelés dolga szabályoztatik.

*) Közülök itt főleg említhetők:

A' 6dik ágazat, mellyben a' nemesek rendje a' királynéi felségnek megköszöni azt: hogy királyi személynököt országunk régi szokása szerint az ő rendjökbl nevezett, és hivatalával a' nagyságos címet összekötni méltóztatott.

A' 14dik ágazat, melly az áradást okozó vagy hajókázást akadályozó malomgátokat és más vízi építményeket a' vármegye gyűlésének dologhoz értők véleményének meghallgatása után hozandó határozata szerint a' talajdonos költségén megigazítani, és ha meg nem igazíthatók volnának, lerontatni, továbbá a' folyókat beléjük hullott fáktól kitisztíttatni parancsolja.

A' 16dik ágazat, melly a' faárúknak vásárok alkalmával kereskedők által üzni szokott előrevételét elkobzás büntetése alatt tilalmazza.

A' 17dik ágazat, melly a' folyón hajókázó hajóktól vagy talpaktól veendő mindenféle adózást 100 arany büntetés alatt tilalmaz,

III. d. törvénylevele az 1764^{1/5} évi pozsoni országgyűlésen hozatott, 's 47 ágazatokra *) terjed.

a' katonai személyeket pedig, ha illyesmit tennének, fenyítés végett ő felségének feljelentetni parancsolja.

A' 18dik ágazat: hogy a' megyének bányavárosokban lakozó nemesek személyes tetteik és ügyeik feletti hatósága sértetlenül hagyassék.

A' 23dik ágazat, mely Szerem, Verőcze és Pozsega vármegyét visszahelyezési jogképen országgyűlésre ismét meghívatni rendeli.

A' 25dik ágazat, mely a' jászokról és kúnokról rendeli: hogy minekutána a' német rendtől magokat 515,000 forintok letételével megváltották, régi szabadságaikkal és mentességeikkel élhessenek, 's a' számukra kidolgozott törvényágazatok, ő felsége helybenhagyása hozzájuk járulván, nekik a' nádor úgymint grófjok és bírájok által adassanak ki, végre hogy a' nádornak mint bírájoknak évenként 3000 aranyat vagy 12,600 forintot fizessenek.

A' 36dik ágazat: hogy a' slávoniai 's dalmát és horvátországi fő és alispánoknak vármegyei bírósághoz tartozó pereit is ezután, ne ezen országok ítélőtáblája, hanem az 1729: 35 törvényczikkely szerint a' vármegyei bírák ítéljék.

*) Közülök itt megjegyzésre méltóbbak:

Az 1 és 5dik ágazatok, melyekben országunk rendei a' királynénak megköszönik, az elsőben ugyan azon ígéretét, hogy ha a' körülmények megengedendik, országgyűlések Budán is tartatni fognak, másodikban pedig azon országos kérelem méltányosságának elismérését, hogy királyi személynökök köz nemesi rendből neveztesse.

A' 6dik ágazat, mely a' magyar testőrző sereg kapitányát országbároi méltóságra emeli, 's nekie a' hat többi báró közt kineveztetése napja szerinti helyet ad.

A' 11dik ágazat: hogy a' hiteles helyek levéltáraik lajstromozására szoríttassanak; továbbá hogy mind azok mind pedig a' vármegyék a' levéltáraikban lévő okleveleknek hiteles másait megkereső parancsolat mellett 500 forint büntetés alatt kiadni tartozzanak.

A' 26dik ágazat, mely a' gyámi hatalomra nézve rendeli: hogy a' vármegyei köztisztviselők, mihelyest valamely gyermekeknek árvakká léte tudokra jött, vagyonuk feljegyzésére meghívatas nélkül is azonnal menjenek, és ha gyámnokról gondoskodás téve nem volna, ügyes és hív gyámnokot nevezzenek, ezen jog, ha több vármegyékben elszórva volnának az árvajóságok, azon vármegyét illetvén, melyben jószágban lakhelyök létezik; továbbá hogy a' gyámnokok

Az eddig érdeklettek felül e' királynénk alatt törvénytudományi tekintetből megjegyzést kívánnak e' következők is:

I. Hogy a' jobbágyságnak jogtalan zsarolások és terheltek elleni oltalmára a' régi törvényekből és jogszerű bevett szokásokból királyi helytartótanácsa által általános és országszerte egyenlően megtartandó úrbéreket készítetett, 's azokat foganatba is hozatta. Négy ilyen úrbéreket adott pedig ki, úgymint a' slávonait 1756, a' magyarországit 1767, 's a' horvátországit, és a' bánátit 1780 években, melyek közül a' magyar és horvátországi egymással egyenlő, a' többiek szabályaikban mind ezekről, mind egymás közt különbözök.

II. Hogy a' katonaság és földnépe közötti visszavonások 's minden törvénytelen zsarolások megelőzésére, és a' támadható panaszok elintézésére 1747 évben ugyan az átköltöző, 1751 évben pedig mind az átköltöző mind a' szállásozó katonaságra nézve katonatartás-szabályozó rendelményt (Regulamentum militare) közrebocsátott. Az előbbi törvénykönyvünk végén is olvasható.

---

ezentúl évenként azon megyének, melyet a' gyámnoknevezés illet, számot adni, minden fél évenként pedig rólok és tudomány vagy mesterségbeli előmenetelekről írott jelentést tenni tartozzanak; melyet a' megye a' királyi helytartótanácsnak, 's ez ő felségének felterjeszteni parancsoltatik.

A' 27dik ágazat: hogy a' helytartótanács a' menedékhelyek dolgát, ha és mennyire azt az 1723: 113 cikk következtében ki nem dolgozta volna, mindjárt országgyűlés után munkába vegye; hogy a' jövő országgyűlés az iránt törvényt hozhasson.

A' 28dik ágazat: hogy ügyvédi és teljes hatalmú biztosi vallás ezután egyedül alispán előtt is történhessék, 's annak jelentésére is vármegye által tanúlevél adathassék.

A' 29dik ágazat: hogy feljebbvitel a' vármegye köztörvényszékéhez az uri székektől és szőlőhegyi bíróságtól mindenkinek akár nemesnek akár nemtelennek megengedtessek.

A' 35dik ágazat, melyben országunk rendei a' királynénak megköszönik egy horvátországi egyénnek magyar udvari kancelláriához alkalmazása iránti azon kegyelmes választ: hogy egyéni ügyességéhez és érdemeihez képest a' horvát nemzet iránt is tekintettel leend.

A' 38dik ágazat: hogy az 1729: 28 cikkben elősorolt perek, ellent nem állván az 1741: 58 cikk rendelkezése, értékeik mennyiségerei tekintet nélkül a' báni táblától ezután is birtokon kívül küldeszenek a' királyi kúriához át.

III. Hogy a' birói levelek kiadásai taksáit pontosan meghatározta, 's azoknak jegyzékét (Schema taxarum) 1770dik évben kihirdettette.

IV. Hogy a' jászokat és kúnokat hajdani szabadalmaikba visszahelyezte, és a' számukra kidolgozott külön törvényágazataikat a' nádor által nekik valójában kiadatta.

V. Hogy királyi rendeletei által a' boszorkány üldöző pert eltörölte, a' kínzó vallatást felfüggesztette, a' menedékhelyek dolgát czélirányossan rendbeszedte, és a' rejtett kincsnek királyi fiskus, földes uraság, és felfödözője közötti felosztását szabályozta.

VI. Hogy szent Istvánnak 2dik Silvesztertől nyert apostoli királyi czímetét felelevenítette, 's örököseire átbocsátotta.

Ö t ö d i k,

vagy is az úgy nevezett

átalakítási korszak.

II. Józseftől mostani időkig.

34. §. II. Józsefről 1780 Nov. 29kétől 1790 Február 20káig.

II. József, ki az új philosophia tanainak hódolva az átalakítás eszméjét első fogá fel, hogy annak létesítésére 's népei egyenlő boldogítására, és erejiknek tökéletes egyesítésére czélzó nagyszerű terveit annál háboríthatlanabbúl, 's mennél előbb életbe hozhassa, az észjognak minden történeti jogok feletti erőt tulajdonító tanokra támaszkodva, magát sem meg nem koronáztatá, sem országgyűlést soha nem tartott, hanem minden átalakító rendeleteit merő királyi hatalmával tevő. Kiterjedtek pedig ezen újító rendeletei az ország közigazgatásának mindennemű ágaira. Itt azoknak csak főbb részleteit érintendjük. Jelesen:

I. Az ország politikai kormányára nézve: a) A' magyar és erdélyi udvari kancelláriát egyesítette. — b) Magyarországot 10, 's Erdélyt 3 kerületre osztotta, és eltörülván a' főispánok hatóságát mindenik kerületnek kormányára egy kiterjedt hatalmú, 's magával a' megkegyelmezés jogával is bíró királyi bízott (Commissarius Regius) nevezett; továbbá Magyarországot, több kisebb vármegyéket egybekapcsolván, 38, Erdélyt 11 vármegyére osztotta, 's mindenik megyének külön politikai kormányát, a' megye gyűléseit megszüntetvén, az alispánra és szolgabírákra

bízta; végre a' szabad kerületeket vármegyékbe bekeblezte, és a' városokat nem csak a' kerületi biztosoknak, hanem politikai kormányzásra nézve a' hatóságok egybeülközéséből eredni szokott bajok elhárítása végett az alispánoknak hatalma alá is vetette, mind a' városoknak mind a' szabad kerületeknek dicasteriumokkal közvetlen levelezését eltörölvén. — c) A' királyi magyar helytartótanácsot és kamarát egybeolvasztotta, és az ország közepére Budára áthelyezte. — d) A' közterhek aránylagosb feloszthatása végett katonai hatóságok által az ország minden rendbeli lakóit összeíratta, és az egész országot felmérte. — e) A' jobbágyság földes uraikkal szembeni viszonyait új rendbe szedte, 's az örökös jobbágyságot országsszerte eltörölte. — f) A' közdolgok kezelésének egyszerűsítése végett, valamint más birtokaiban, úgy Magyarországon is a' német nyelvet hivatalbeli nyelvvé tette.

II. Az igazság kiszolgáltatására nézve: a) Az igazságszolgáltatás főigazgatását, udvari magyar kancelláriájától elvevén, a' hétszemélyes táblára ruházta. — b) A' királyi táblát, első bírósági pereit részint kerületi táblákhoz, részint vármegyei altörvényszékekhez áttévén, pusztán feljebbviteli törvényszékké alakította; mellyhez minden, nem csak nemesi, hanem városi 's másféle első bíróságoktól is közvetlen történt a' feljebbvitel, a' tárnoki, királyi személynöki, és más feljebbviteli törvényszékek megszüntetettvén. — c) A' vármegyékben eltörölvén mind a' megye székeinek mind az alispán és szolgabíráknak bíróságát, mindegyik vármegyében egy állandó elnökből és néhány ülnökből álló altörvényszéket alkotott. — d) Általános perlekedési rendszerét és fenyítő törvénykönyvét hazánkra is kiterjesztette. — e) A' szentszékeknek minden világi pereit, valamint a' házasságot érdeklőket is, világi törvényszékekre áttette.

III. Az egyházi dolgokra nézve: a) Az apostoli szék rendeleteinek királyi tetszvény nélküli elfogadását megtiltotta. — b) A' házasságok dolgát 1786ik évben költ rendelvénye által új rendbe szedte, 's több új felbontó akadályokat rendelt, és az egyházi törvényszerintiek közül némellyeket eltörölte, 's a' házasság teljes felbontását némelly esetekben katolikusokra nézve is megengedte. — c) Több birtokos szerzeteket eltörölvén és azoknak vagyonából az úgy nevezett szerzetesi alapvagyon (Fundus religionis) alapítván, a' szerzetesek koldulását, az irgalmas barátoknak egyedüli kivételével, eltörölte. — d) A' lelkészi állomásokat, többeket újonan felállítván, oly rendbe hozta: hogy a' lelkész hiveitől egy mértföldnyinél továbbra sehol sem lenne elválasztva. — e) Az isteni szolgálatot mindenütt egyformán

tartatni parancsolta, 's a' felesleges búcsújárásokat több külső szertartásokkal együtt eltörölte. — f) A' nem katolikus alattvalóinak vallási szabadságát úgy nevezett türelmi rendelete által (decretum tolerantiale) új rendbe szedte.

Azonban II. Józsefnek átalakító rendeletei, részint mivel átalak az embereknek akkor még igen számos előítéleteit mind egyszerre megtámadá, részint mivel azokat nem annak rendes törvényes útján tevő, részint végre mivel az átalakulásnak jótéteményeiben, az egyes nemzetiségeket mellőzve, isteni gondviselés által kormánya alatt álló minden népeket egyaránt részesíteni kívána, hazánkban hajótörést szenvedtek olly annyira: hogy azokat halálát közeledni érezvén 1790ik évi Jan. 28án költ leirata által önmaga mind visszavonná, és csak háromnak, t. i. a' vallási türelmet, a' lelkészi állomások rendbeszedését, és a' jobbágyoknak földes uraik iránti viszonyait érdeklőknek megtartását ajánlaná.

35. §. II. Leopoldról 1790 Február 20kától 1792 Mártius 1jéig.

II. Leopold, ki magtanul kimúlt bátyja után az örökösülés rendje szerint királyi székre lépett, a' kor kíváнатát nem kevésbbé átlátta ugyan, mint felséges elődje Ildik József, de látván a' magyar nemzetnek ősi alkotmányához 's történeti jogaihoz és nemzetiségéhez szoros ragaszkodását, és örökös egyéb tartományai népeivel egybeolvadástól nagy idegenkedését, bátyjának az isteni gondviselés által az ausztriai dicső ház kormánya alá adott népek ereje tökéletes egyesítésére 's a' monarchia hatalmának fő fokárai emelésére czélzó tervét feladá, és az átalakítás eszméjét általános javítás eszméjével felváltva, csak azon újításokat tűzé ki czélul; mellyek a' külön nemzetiségeknek fennállásával, és az ősi magyar alkotmánynak teljes fenntartásával összeférnek, és azoknak létesítésére más utat, az országgyűlést, választá. Annakokáért mindjárt azon országgyűlésben, mellyet koronáztatására egybehívott, országunk rendeivel azokat, mik az ősi alkotmánynak biztosítását illették, vagy azonnali orvoslást kívántak, bölcs törvények által elintézte, az egész nagyszerű műnek létesítésére nézve pedig, minthogy arra több előkészületek kívántattak, megengedte: hogy a' köz igazgatás minden ágaiban behozatandó javításoknak rendszeres kidolgozására 9 országos választmányok neveztessenek; mellyek azon országgyűlése után egybeülvén munkálataikat jövő országgyűlésének elébe terjesszék.

Ezen királyunknak, minthogy bölcs és kegyes országlásával hazánk csak két évig szerencsétlenné lett, törvénykönyvünkben

csak egyetlen egy, de főleg alkotmányi jogunkra nézve igen érdekes, törvénylevelével bírunk; mely Budán kezdett 's később Pozsonban folytatott 1790/ik évi országgyűlésben hozatott, 's 74 ágazatokra *) terjed.

*) Közülök főleg említést kívánók:

Az 1ső ágazat, mely a' biztosító királyi oklevelet előadja. Ezen oklevél M. Terézsiáéval egyébként szórul szóra megegyez, csak hogy annak 1ső pontjában az 1741: 8 ágazatrendelésének biztosítása is már beiktatva áll.

A' 3dik ágazat, melyben a' korona felvételére nézve II. József alatt tett kétségnek elszélesztésére a' királyi felség megegyez abban: hogy ezután a' koronázatásnak az előbbeni király halála napjától számítandó hat hónap alatt mulhatlanul megkellessék történnie, egyebiránt ezen időközben is az örökösülő örökös királynak minden jogaival, a' privilégium osztogatás jogát kivéve, élhetvén.

A' 6ik ágazat, mely azt rendeli: hogy a' korona ezután az ország közepében Budán őriztessék, 's onnet az országgyűlésileg egybegyűlt rendeknek megegyezése nélkül sehová át ne vitethessék nyilvános veszedelem esetén kívül; melyre nézve az 1715. t. 38 czikke megújítatik.

A' 10dik ágazat, melyben a' királyi felség elismeri: hogy Magyarország hozzá kapcsolt részeivel szabad, 's az egyéb ausztriai tartományoktól egész kormányzási formájára és dicasteriumaira nézve független, 's tulajdon törvényeivel és szokásaival élő, nem pedig azoknak módja szerint kormányozható, ország.

A' 12ik ágazat, mely nyilván kijelenti: hogy Magyarországbán a' törvényhozó, magyarázó, és törölő hatalom a' törvényesen megkoronázott királynak és az országgyűlésben törvényesen egybesereglett ország rendének közös joga, mely országgyűlésen kívül nem gyakoroltathatik; hogy a' törvényszékek alaka pusztá királyi hatalom által meg nem változtathatik, 's a' törvényesen hozott ítéletek általa meg nem másoltathatnak, sőt királyi felvizsgálás alá sem vethetnek; végre hogy a' végrehajtó hatalom királyi felség által csak törvények értelmében fog gyakoroltatni.

A' 13ik ágazat: hogy ország gyűlése minden harmadik évben, 's az ország java megkívánván, előbb is tartassék, és hogy mindenik országgyűlésen a' királyi előadások tárgyalása illőleg megtörténvén, az ország rendének minden igazságos sérvei is orvosoltassanak.

A' 14ik ágazat: hogy a' helytartótanács, mellynek úgy is tisztében áll a' törvény teljesítését eszközölni, és megsértésének elejét venni, ha valamelly törvénytelen parancsok küldetnének az ország-

ra, észrevételeit ő felségének előterjeszteni tartozzék, és azokat ő felsége méltányolja, a vármegyéknek és más törvényhatóságoknak hatósága is fennmaradván.

A' 16ik ágazat, melyben a' királyi felség országunk rendeit idegen nyelvnek közügyek tárgyalásárai be nem hozása iránt biztosítja, és továbbá rendeltetik: hogy a' magyar nyelvnek nagyobb terjesztésére és kimivelésére a' gymnasiumokban, akademiákban, és magyar egyetemen magyar nyelv és írásmód tanítói rendeltessenek, a' dicasteriumi ügyek azonban még most latin nyelven tárgyalassanak.

A' 17ik ágazat, mely által az 1741: 11 ágazat egész terjedelmében megújítatik.

A' 18dik ágazat: hogy a' dicasteriumoknak tagjai, ha eddig nem történt volna, a' törvények megtartására is esküdni tartozzanak; továbbá hogy pusztá vádra senki hivatalától meg ne fosztassék, hanem a' vád pontjai a' királyi felség által meghatározandó mód szerint vele közöltessenek, 's nekie maga kitisztítására alkalom nyújtsassék.

A' 19ik ágazat, melyben ő felsége biztosítja a' rendeket: hogy sem az ország rendeit, sem a' nemteleneket valamely akár pénzben, akár termékben, akár újonczokban adandó segedelemre önhatalmával nem szorítandja, sőt szabad ajánlatokra se sürgetendi; továbbá rendeltetik: hogy az állandó katonaság tartására szolgáló adónak mennyisége az országgyűlésen egyik gyűléstől másikig határozotassék meg.

A' 20dik ágazat, mely által ő felsége abban kegyelmesen, de mindazonáltal királyi jogainak sérelme nélkül megegyezett: hogy a' só árának felemelése az országgyűlési rendekkel tárgyalassék, és a' só ára, igen sürgető környülményeket kivéve, országgyűlésen kívül fel ne szökkentessék.

A' 21ik ágazat: hogy az 1723: 99 czikknek közalapértéket és országos pénztárt érdeklő rendelete foganathá vétessék, 's hogy ő felsége ezen köz kívánság teljesítésére ügyelend, és ezen tárgynak további szabályozását az országgyűlésnek szabadságára hagyandja.

A' 22dik ágazat: hogy a' postahivatalok helytartótanács alatt álljanak, 's jövedelmök a' királyi kamarától soha el ne szakítsassék; továbbá hogy a' bányák dolgai országgyűlés után mindjárt királyi kamara alá rendeltessenek, 's a' bányatörvényszékek rendbeszedése az ország rendjeinek közös tanácskozásával történjék, a' bányadolgok gazdasági szabályozása a' királyi felség magányos akaratára fenntartatván.

A' 23—25ik ágazatok, melyek által az egyházak, nádor, prímás, bán, tárnokmester, szabad királyi és bánya-városok, jászok

's kúnok, és hat hajdúvárosok régi jogaikban és szabadalmaikban megtartatni rendeltetnek, a' hajdúvárosokra nézve mindazonáltal a' királyi fiskus törvény útján meghatározandó joga az 1715 : 95 cikk szerint fenntartatván.

A' 26ik ágazat, mely által az evangélikusok hitvallást érdeklő dolgaik rendbeszedetnek, 's az 1608diki koronázás előtti czikkek, és az 1647 : 5 ágazat által elhatározott helyzetökbe visszatétetvén rendeltetik: a) Hogy Magyarországon mindenütt hitvallásukat nyilván szabadon gyakorolhassák, templomokat, papi lakokat, 's iskolákat akár hol minden engedelemkérés nélkül építhessenek, hol a' község a' vármegye vegyes kiküldöttségének véleménye szerint azoknak felépítésére és jövedelmekkel ellátására képes, 's földes úr arra szükséges belső telket vagy gyepes földet rendelni köteles lévén, 's hogy más hitvallásnak külső szertartásaira semminemű szín, például czéhibeli privilégium ürügye alatt, ne szoríttassanak. — b) Hogy vallásbeli dolgaikban csak tulajdon, 's ő felségének jóváhagyásával rendelő előljáróiktól függjenek, és tanácsuléseket, consistoria, sőt zsinatokat is tarthassanak; mellyeknek tárgyait mindazáltal az arra megjelenendőknek számával együtt mindegyik alkalommal a' királyi felség határozandja el, kinek biztosát felügyelés végett tanácskozásiukba bebocsátani, és minden tett határozataikhoz felséges helybehagyását megnyerni tartozzanak. — c) Hogy iskolai tanítókat és kormányozókat szabadon nevezhessenek, a' tanítás módját és rendjét szabályozhassák, fennmaradván mindazáltal az ő iskoláikra nézve is ő felségének dicasteriumai által gyakorlandó felügyelési joga, és a' királyi felség által országunk rendének felterjesztése mellett elhatározandó tanítási rendszert, oda nem értve a' vallás tárgyait, befogadni tartozván. Továbbá hogy ifjaiknak külföldi tanuló intézetek meglátogatása szabad legyen, 's vallási könyveik általok ugyan választandó, de mégis a' helytartó tanácsnak névszerint bejelentendő, egyének által vizsgáltassanak, kik a' katolika vallást sértő gúnyokért mindazáltal felelősek leendnek. — d) Hogy az evangélikusok katolikus papoknak ágybért vagy más taksát ne fizessenek, kivéve ha azoknak eljárásával élnek. — e) Hogy köz hivatalokban a' katolikusokkal egyaránt érdemeik és ügyességök szerint alkalmaztassanak, 's hogy szűz Máriára és szentekre esküdni ne tartozzanak. — f) Hogy alapítványaik kizárólag nekik hagyassanak, a' kir. felségnek felügyelési joga mindazáltal ezekre is kiterjedvén. — g) Hogy házassági pereik, míglen tanácsszékeik (Consistoria) rendbeszedve leendnek, vármegyei köztörvényszékek vagy városi bíróságok által ítéltessenek, 's ezektől a' feljebbvitel királyi táblához történjék, és hogy atyafiság vagy sógorság harmad és negyed ízében engedelemért ő felségéhez folyamodni ne tartozzanak. — h) Hogy a' katoliku-

sok más hitrei vakmerő térésének meggátlása végett minden áttérési esetek ő felségének feljelentessenek, 's kemény büntetés alatt tiltva legyen katolikust evangélikus vallásra édesgetni. — i) Hogy a' kapcsolt részekben evangélikusok se jószágokat, se köz vagy magányos hivatalokat ne bírassanak, 's ha ott valamely ingatlan jószág vérség jogán reájok háromlanék, azt a' királyi felség magyarországi jószággal cserélje ki. — k) Hogy a' vegyes házasságokból származó gyermekek a' katolika hitet kövessék, egyedül csak akkor, midőn az atya evangélikus, követhessék férfi gyermekei atyjok vallását. — l) Hogy a' vegyes házassági perek katolikus szentszékek által ítéltessenek, még akkor is, ha valamely evangélikusnak áttérése által vált volna a' házasság vegyessé. — m) Hogy az evangélikusok katolikuskoknak ünnepnapjait csak külsőleg tartozzanak megtartani, házban szabad lévén lármás munkán kívül nekik azokban dolgozni. — n) Hogy fiskális per terhe alatt senki más hitvallású cselédjét vallása gyakorlásában ne akadályozza.

A' 27dik ágazat, mely a' görög nem egyesült vallásúakat Magyarországhban és hozzája kapcsolt részeiben ingatlan jószág bírásra és hivatalviselésre képeseknek nyilatkoztatja, és a' királyi felségnek egyházi és iskolai dolgaikra, alapítványaikra, és privilégiumaikra nézve eldődeitől öröklött jogait fenntartja.

A' 28dik ágazat, mely a' már visszakeblezett bánati vármegyéket országgyűlési szavazati jogaikba visszahelyezi.

A' 29dik ágazat, mely a' jász 's künkerületeket és a' hajdúvárosokat feljogosítja: hogy országgyűlésekre két két szavazattal bíró követeket küldhessenek.

A' 31dik ágazat, mely a' szerencsejátékokat mind a' játszók mind pedig az illy játékokat tudva megengedő házi gazda által egyenként fizetendő 100 arany büntetés alatt eltiltja.

A' 33 és 34dik ágazatok, melyek az előbbi országglás által tételt népösszeírást és földfelméréteket megsemmisítik.

A' 35dik ágazat, mely Mária Thérézia által behozott úrbéreknek ideigleni törvényerőt ad, az úri székeknek hatóságát visszaállítván általok a' jobbágyságnak igazságot röviden és szaporán szolgáltatni parancsol, a' jobbágyoknak kény szerinti büntetését eltiltja, 's nekik, az örökös jobbágyságot egész országszerte eltörülven, szabad költözést enged, és annak módját szabályozza.

A' 38ik ágazat, mely a' zsidókat azon állapotba visszatétetni és abban megtartatni rendeli; melyben 1790dik évi Januárius első napjáig léteztek, oda nem érte mindazonáltal a' királyi bányavárosokat.

A' 40 és 41dik ágazatok, melyek azokon segílenek, kik II. József fenytő törvénykönyve által magokat terheltetve találták, 's többek

36. §. I. Ferenczről 1792 Márt. 1jétől 1835ik Márt. 2káig.

I. Ferencz, jóllehet buzgó gondoskodásával azt eszközölte, hogy az 1791 törvény 67 czikke által rendelt országos választmányok munkálataikat mind bevégeznék, sőt minekutána azon

közt az a' szerint hozott, habár teljesedésbe ment, ítéletek nemességvesztéséget és gyalázatot magok után vonzó erejökre nézve megsemmisítettek.

A' 42dik ágazat, mely által a' kinzó vállalat, mint valóság fel-födözésének igazságtalan és céliránytalan módja, teljesen megtiltatik.

A' 43dik ágazat, mely által a' fenytő perbeli terhes ítéleteknek feljebbvitelére némelly megszorításokkal városi polgároknak és másféle nemteleneknek is megengedtetik.

A' 44 — 55ik ágazatok, melyek a' II. József által behozott perlekedési rendszer szerint kezdett, folytatott, vagy elítélt perek soráról rendelkeznek.

Az 56dik ágazat, mely által a' királyi felség országunk rendi-
nek esedezésére megegyezett abba: hogy a' felségsértésnek és hivségtelenségnek ezután előfordulandó eseteiben a' királyi tábla ítéljen, és a' jószágvesztés felségsértés esetében is csupán a' bü-
nösnek osztályrészére szoríttassék.

Az 57dik ágazat, mely az erdőpusztításnak közügyvédi per, és a' dolog úgy hozván magával, bírói zár alá vetés által elejét vétetni parancsolja.

Az 58dik ágazat: hogy a' horvát- 's dalmátországi, és slávoniai vármegyék, valamint már Mária Terézia alatt minden politicalai utasításait a' magyar helytartótanáctól kapták, úgy ezután is attól kapják; továbbá hogy ezután a' helytartótanáchhoz igazságos arány szerint egyének ezen országokból is alkalmaztassanak, a' bán pedig abban illő ülésel és szavazattal bírjon; végre hogy az ezen országokat együttvéve illető helyhatósági tárgyak ezen országoknak királyi engedelem mellett tartandó közgyűléseikben tárgyaltsanak.

Az 59dik ágazat: hogy Horvátországnak, és a' felső slávoniai három, t. i. Zágráb, Körözs és Varasd vármegyéknek közadója mindenkor Magyarország országgyűlésén, de mindazáltal a' magyarországtól elválasztva tárgyaltsassék, és azon kívül fel ne emeltethessék.

A' 67dik ágazat, mely által a' közigazgatás minden ágaiban behozandó javításoknak rendszeres kidolgozására 9 országos választmány rendeltetik, 's azoknak tagjai kineveztetnek.

terhes veszélyek, mellyekkel a' trónokat felforgató francia had több esztendőök által birodalmait fenyegeté, végre győzedelmessé vált fegyvere által elhárítottak, 1825ik évre egybehítt országgyűlés alkalmával azoknak tárgyalás alá vételét királyi előadásai közé helyezé; mivel mindazáltal az ország rendeinek nézetei időközben sok tárgyakra nézve megváltoztak, és így azoknak újonnan rendelendő választmányok általi átdolgozása szükségesnek ítélteték, országgyűlési tárgyalás alá vételét közülök csak egynek, törvénnyé tételeit pedig egyellen egynek sem élheté meg, és csupán néhány egyes javítások létesítésének örömeiben részesülhetett. E' királyunknak országglása alatt is egyébiránt az átalakítási buzgalom, szinte úgy mint atyjaé alatt, csupán ősi alkotmányunk szelleme szerinti javításokra szorítkozott, 's csak annak néhány végső éveiben kezdett az ősi alkotmányunknak magának 's alaptörvényeinknek átalakítására kiterjeszkedni. E' királyunk kilencz törvénylevelekkel gazdagította törvénykönyvünket.

Iső törvénylevele az 1792dik évi budai országgyűlésen hozott, 's 22 ágazatokból *) áll.

Ildik törvénylevele az 1796ik évi pozsoni országgyűlésben

*) Közülök itt főleg említendők:

A' 2dik ágazat, melly a' biztosító királyi levelet előadja. Ezen egyébiránt atyjaéval egyenlő tartalmú oklevélben e' királyunk a' koronázást érdeklő kifejezést, melly II. József alatt azon értelemre csavartaték, mintha a' király magát megkoronáztatni köteles nem volna, önindulatjából világosbra változtatta, és az 1791 törv. 3dik ágazatának határozatai hivatkozással megtoldotta.

A' 6dik ágazat, mellyben a' francia nemzet által üzent hadra 5000 ujonczot, 1000 lovat, és 4 milliom forintot ajánlanak országunk rendei.

A' 7dik ágazat: hogy a' magyarnyelv magyarországi minden iskolákban rendes tanulmány legyen, az országhoz kapcsolt részekben mindazáltal, valamint külföldi tanulókra nézve is, csak rendkívüli maradván. Továbbá az ország rendei az azon kérésére, hogy a' helytartótanács a' hozzája magyarul író törvényhatóságoknak magyarul feleljen, a' kir. felség igéri: hogy erre nézve előkészületeket teend.

A' 10dik ágazat, melly által a' királyi felség az illir kancelláriának eltörlését, és ezen nemzetbélieknek magyar udvari kancelláriához és helytartótanácsához alkalmaztatását igéri, az ország rendei

keletkezett, 's csak 3 ágazatból áll; mellyek közül említést igényel a' 2dik, mellyben országunk rendei a' franczia hadra 50,000 újonczot, 2,400,000 mérő rozst, 3,760,000 mérő zabot, 20,000

pedig érseküknek és püspökeiknek az ország gyűlésén szavazatot adnak, ülésök és szavazatuk mineműségének meghatározását mindazáltal az országgyűlés rendbeszedésére halasztják.

A' 11ik ágazat, melly Kraszna, Zaránd, 's Közép-Szolnok vármegyék és Kővár kerülete bekeblezése iránt az erdélyieket jövő országgyűlésöknön kihallgattatni, magának Erdélynek bekeblezése dolgát pedig a' közpolitikai országos választmány által tárgyaltatni rendeli.

A' 12dik ágazat, melly a' jobbágyok úrbéri panaszaik szaporább orvoslására rendeli: hogy az előbb divatozott úrbéri vizsgálatok helyett ezután a' jobbágy panaszát akármikor urának, és ha ettől orvoslást nem nyerne, a' fő vagy alispánnak vagy szolgabírónak bejelenthesse; ki azonnal vizsgálatra menni, és a' dolognak barátságos kiegyenlítését eszközteni, és ez nem sikerülvén egy részről ugyan a' földes urat úri szék tartására inteni, más részről pedig eljárásáról a' megye gyűlését tudósítani tartozzék; melly a' földes urat a' panasznak úri széken teendő elítélésére szorítani, 's ha ezt meg nem nyerhetné, azt tulajdon úrbéri széken elítélni köteles legyen.

A' 16dik ágazat, melly a' perlekedés gyorsítására rendeli: 1) Hogy a' hétszemélyes tábla a' törvénytartás szakain, a' hűsvét utánin kívül, folyton együtt legyen. — 2) Hogy az országgyűlés alatt is, vármegyében ugyan a' nyilvános adóssági, kisebb hatalmaskodási, visszahelyezési, és tisztí ügyészi, a' városokban pedig mindennemű perek folyjanak. — 3) Hogy a' királyi táblánál ő felsége a' négy ítélőmesteren túl az ülnökök közül négyet elbádókká nevezzen. — 4) Hogy a' királyi fiskus változván utódját megidézni szükség ne legyen. — 5) Hogy az ellentálló, tettének törvényes okát adni nem tudván, az ellentállás napjától számítandó jószágjövedelem megtérítésébe is marasztaltassék. — 6) Hogy ítéletek végrehajtásai törvényszünet szakai alatt is tétethessenek. — 7) Hogy ügyvédet és teljes hatalmú biztost szolgabíró és esküdt előtt is lehessen vallani.

A' 17dik ágazat, melly némelly esetekben megengedi: hogy olly magyar hazafi is, ki ő felségének más örökös tartományaiban lakosi joggal nem bír, ezen tartományok törvényszékei elébe idéztessék; továbbá elrendeli, melly úton kellessék az idézőlevelet, és más bírói leveleket az alperes törvényhatóságához átküldeni, valamint a' hazafiak illy külső törvényszékek ítéltése általi megkárosításának megelőzésére szolgáló ovásokat is.

ökröt, 's 10,000 lovat ajánlanak, és a' törvény esetének belépésére országos nemesi felkelést is rendelnek.

III. dík törvénylevele 1802 évi pozsoni országgyűlésben született, 's 34 ágazatokra *) terjed.

*) Megjegyzést közölök főleg érdemlők:

A' 2ik ágazat, melly által a' nemtelen népségnek az ország gyűlése által megállapított mód szerinti összeíratása elrendeltetik.

A' 3dik ágazat, mellyben az ország rendei megegyeznek abban hogy a' sónak ára jelen szükségek földözhetése végett minden mázstól 1 ft. 16 krajczárral felemeltessék, a' királynak felségi joga egyébiránt épen fennmaradván.

A' 7dik ágazat, melly a' kilenczed, hegyvám, és tized kivételének módját és idejét célirányosabban szabályozza, többek közt jelesül rendelvén: hogy mihelyest valamely határban vagy birtokrészben az őszi vagy tavaszi vetések aratása bevégeztetett, a' földmivelők eziránti bejelentésétől számított 8 nap alatt a' tized és kilenczed okvetetlenül kivétessék, 's a' földmivelő gabonáját tovább földén hagyni ne tartozzék, a' borból járó tized, kilenczed, vagy hegyvám pedig szüret bevégezetekor a' szőlőhegy színén vétessék ki.

A' 19dik ágazat, melly rendeli: hogy országgyűlés, nemesi felkelés, 's felperes halála után, valamint minden törvényszéktartás kezdetén is emlékeztető idézéssel élni szükséges ne legyen, kivéve, ha az alperes utódaira háromlanék a' per, vagy új alperesek lennének beperlendők.

A' 20dik ágazat, melly szerződési és egyszerű örökösödési perekben nemteleneknek nemesek ellen tulajdon nevökbeni felperességet enged.

A' 21dik ágazat, melly az olyan uzsorásokat, kik kötelező leveleikbe a' kölcsönözöttnél nagyobb pénzösszeget iratnak bé, lökepénzök és kamataiknak veszteségén túl börtönnel vagy pénzbírsággal is büntettetni parancsolja, és az atyai vagy gyámnoki hatalom alatt lévő nevéndékkorú, 's tulajdon szerzeménnyel nem bíró személyeknek atyjok vagy gyámnokuk megegyezése nélkül tett adóssági kötelezéseiket örökre érvényteleneknek nyilatkoztatja.

A' 22 és 23dik ágazatok, mellyek közül amaz ugyan az ingó vagy ingatlan vagyonuknak birtokából hatalmaskodás által újonan kivetetteket rövid úton visszahelyeztetni, emez pedig békes birtok fenntartása vagy visszaállítása végett a' határújításokat és határjel-igazításokat szinte rövid 's sommás úton eszközöltetni parancsolja, és az eljárás módját pontosan leírja, egyébiránt a' sommás úton tör-

IVdik törvénylevele az 1805 évi pozsoni országgyűlésben létesült, 's 8 ágazatokból *) áll.

Vdik törvénylevele az 1807ik évi budai országgyűlésben hozott, 's 32 ágazatokra **) terjed.

tént határozattal meg nem elégedő félnek a' törvény rendes útját nyitva hagyván.

A' 24dik ágazat, mely a' vadászati jogot szabályozza. Ezen törvény által jelesen feljogosítottak a' földes urak birtokaik felének tulajdon vadászataikra fenntartására.

A' 30dik ágazat, mely által egy országos választmány rendeltetik annak kidolgozására, miképen lehessen ősi alkotmányunk sérelme, és az adózó népnek új terheltetése nélkül egy közalapértéket (*Fundus publicus*) létesíteni.

*) Közülök említésre méltóbbak :

Az 1ső ágazat, mely által a' franczia had ellen személyes felkelés, 's minden nádori kaputól két lovas, és hat gyalog katonaállítás rendeltetik, 's ezen felkelés dolga szabályoztatik. Különös megjegyzést kíván ezen ágazatnak 17ik §a, melyben a' czímeres leveles nemesek, hogy felkelési kötelességeket jobban teljesíthessék, a' házi pénztárbaik taksáltatástól örökre felmentetnek.

A' 4dik ágazat, mely a' magyar nyelv használatára nézve rendeli: a) Hogy már azon országgyűlésből a' felterjesztések latin és magyar nyelven tétessenek. — b) Hogy a' törvényhatóságok a' magyar udvari kancelláriához szintűgy szerkesztethessék felterjesztéseiket. — c) Hogy a' törvényhatóságok levelezéseikben a' helytartótanáccsal, továbbá ítélletteleikben, és más eljárásaikban magyar nyelvvel élhessenek, és a' helytartótanács magyarul író vármegyéknek magyar nyelven feleljen, a' királyi kúria mindazáltal a' feljebbvitte magyar perekben még most magyar nyelven itélni ne tartozzék.

Az 5dik ágazat, mely az ártatlanok csalfa bévádlásainak megelőzésére rendeli: hogy a' névtelen beadások tekintetbe se vétethessenek; továbbá hogy a' törvényhatóságok királyi biztosok küldése által rendkívüli eseteken kívül ne terheltessenek, 's akkor is királyi biztosokká a' vádlottaknál alsóbb rangon álló egyének ne neveztesse, 's hogy a' királyi biztosok az ellenök harczoló irományokat egészen a' tanúknak valomásaikkal és neveikkel együtt közöljék, 's a' czáfolatot elfogadni tartozzanak; végre hogy a' bűnösöknek találtattak hivatalaik veszteségébe vagy másféle büntetésbe csak a' hatóság tisztí főügyészének felperessége mellett törvény rendes útján marasztaltathassanak.

**) Közülök itt említendőek :

Az 1 és 2dik ágazat, mellyek közül amabban ugyan 12,000 ujonc, emebben pedig a' tiszta jövedelmek hatod, és az épületek és ingó jóságok értéke század részéből álló segedelempénz ajánltatik

A' 3dik ágazat, melly az úrbérek erejét továbbra kiterjesztvén egyszersmind rendeli: hogy a' szőlőmivelők egész termésöket a' kilenczedelő házhoz vinni ne kényszeritessenek.

A' 8dik ágazat, melly a' perlekedés gyorsítására rendeli: a) Hogy a' visszahúzott perbeli előadások azon napon, a' királyi táblánál pedig három nap alatt újakkal pótoltassanak. — b) Hogy a' tilalommal élő okait jövő törvényszéktartás alatt, sőt a' másodikban is utolsó nyolczadik napig előadhassa, de ha addig nem tenné, tilalma félrevetessék. — c) Hogy ezután a' visszaüzéssel élő is, ha tettét nem igazolhatná, a' visszaüzés napjától bevett jövedelmeknek és költségeknek megtérítésébe marasztaltassék. — Továbbá ezen törvényczikk az idéző és intőlevelek átadásának módját szabályozza.

A' 9dik ágazat, melly a' királyi tábla halmozott munkáinak részint gyorsabb bevégezhetésére, részint gyéritésére rendeli: a) Hogy a' feljebbviteli fenyítő pereket két kilencz kilencz tagokból álló külön ülésekben ítélje. — b) Hogy a' báni táblától és tárnoki széktől feljebbvitt perek egyenesen a' hétszemélyes tábla által véteszenek átvizsgálás alá, s a' királyi táblánál egyedül csak az illy perek felvétele történjék. — c) Hogy a' több vármegyékben fekvő zálogok perében ezután a' kerületi táblák, a' zálog átruházási perekben pedig a' vármegyei bírák, vagy ha a' zálogos jóságok több vármegyékben léteznének, szinte a' kerületi táblák bíraskodjanak. — d) Hogy ha a' hétszemélyes táblánál valamely pernek első bírósághoz visszaküldése szükségesnek találtatnék, azt ezen főtörvényszék is visszaküldeni tartozzék.

A' 10dik ágazat, melly a' királyi táblánál az első bírósági pereknek korát nem a' perfelvételnaptól, hanem azon naptól számítani rendeli; mellyben azokat a' felek ügydöntő vagy illy erővel bíró ítélet alá bocsátották.

A' 11dik ágazat, melly a' másodszori ellentállást jövendőre eltörli.

A' 12dik ágazat, melly a' megbukott adósokat bukásuk igazolására szorítatni, és csalárdságuk bebizonyodván társaikkal együtt mint tolvajokat büntettetni rendeli.¹

A' 13dik ágazat, melly az 1802: törv. 22ik cikkének rövid útú visszahelyezés iránti rendeleteit továbbá magyarázza, és új határozatokkal bővíti.

A' 14dik ágazat, melly a' levéltáraik lajstromozását elmulasztó hiteles helyeket 500 forinttal büntettetni rendeli.

Vidik törvénylevele az 1808dik évi pozsoni országgyűlésen hozatott, 's 11 ágazatból áll; mellyek nagyobb részint a' haza védelmét, az akkor ajánlott nemesi felkelést, a' felkelő sereg szemlét 's fegyverbeni gyakorlását, a' katona fenyítéki törvényeket, és 20000 újoncz-állítást, és a' hajdani banderiumok dolgának kipuhatolására egy országos választmánynak kiküldését érdeklik.

Egyébiránt ezen országgyűlést emlékezetessé teszik egy katonai akadémia „Ludovica“ nevezet alatti felállításának elhatározása, 's az e' célra tett bőkezű pénzbeli ajánlatok, és a' nemzeti muzeum részenkénti behozásáról rendelkezés.

VIIIdik törvénylevele az 1812dik évi pozsoni országgyűlésben hozaték, 's 5 ágazatból áll, mellyek egy milliom mérő rozs, és másfél milliom mérő zab szabad ajánlásán túl, a' Ludoviceára tett további ajánlatoknak, 's némelly országos választmányok kiegészítésének, és megyék közt történt cseréknek törvény-czikkebe iktatását tárgyalják.

VIIIdik törvénylevele az 1825dik évi September 11kén egybegyűlt, és 1827ik évi Augusztusig tartott pozsoni országgyűlésben hozatott, 's 45 ágazatokra *) terjed.

A' 17dik ágazat, melly megengedi: hogy ha az érdekeltetőknek nagyobb része vízáradás elleni vízi építmények tételében megegyezne, azt a' törvényhatóságnak vagy helytartótanácsnak helybenhagyásával létesíthessék, a' nélkül mindazáltal, hogy a' részt venni nem akarókat szükséges költségekhez adózásra kényszeríthetnék.

A' 19dik ágazat, melly által a' királyi felség a' hazafiaknak harminczadtól mentességét tulajdon szükségekre behozott vagy kivitt árúkra nézve az 1723: 14dik czikk szerint megtartatni igéri.

A' 20dik ágazat, melly a' futó homok általi károsítások ellen teendő intézetek előmozdítására azt rendeli: hogy a' közös homokos tájaknak közbirtokosai meg nem egyezhetvén a' teendők iránt, a' vármegyének kiküldendő alispán azoknak, kik faültetés vagy más alkalmas módok által káraiknak elejét venni kívánják, a' rövid utú visszahelyezés módjára részeitet valóságos belső birtokaik aránya szerint szakassza ki.

A' 21dik ágazat, melly az erdőpusztítás esetébeni birói zárt és arányzást szabályozza.

*) Közülök itt főleg említést kívánnak:

A' 3 és 4dik ágazatok, mellyekben ő felsége az ország rendének sürgető kérésére őket biztosítja: hogy az ország ősi alkotmányát és ugyanazért jelesen az 1791: 10, 12, és 19dik ágazatoknak

IXdik törvénylevele az 1830dik évi pozsoni országgyűlésben hozaték, 's 17 ágazatokból *) áll.

rendeleteit állandóan mind ön maga megtartandja, mind mások által megtartatandja.

A' 7dik ágazat, melly az országnak kapuk kiigazítása kulcsául szolgáló újonnan összeíratását rendeli.

A' 8ik ágazat, melly az 1791diki országos választmányok munkálatainak új átvizsgálására, és törvényágazatok tervezésére új országos választmányt rendel.

A' 11dik ágazat, melly a' magyar tudós társaságnak magányosok által tett, és ezután teendő ajánlatokból mennél előbbi felállítását, és alapszabályainak ő felsége elébe felterjesztését rendeli.

A' 13 és 14dik ágazatok, mellyekbe az ország Száván túli részeinek és a' magyar tenger melléknek megtörtént visszakeblezése beiktattatik, és az előbbi illyriai törvényszékek előtt lefolyt perekről célirányos intézkedések tételnek.

A' 10dik ágazat, melly a' városi tanács bíróságának nemesek ellen indított pusztán személyt érdeklő perbeni lezállítására az alispánnak és járásbeli szolgabírónak és esküdtnak alperes fél nemességét elismerő tanúlevelét elégségesnek nyilatkoztatja.

A' 36dik ágazat, melly a' magyar testőrző sereg alapértékének öregbítésére segedelem pénzt rendel, és az ott kiképzett magyar ifjakra mind katonai mind polgári alkalmazásokban tekintet vétetni kíván.

A' 37dik ágazat, melly azon hazafiúsított idegeneket, kik a' törvényes taksát két év alatt le nem fizetnek, a' törvényágazatból kitöröltetni rendeli.

*) Közülök itt említendők:

Az 1ső ágazat, melly a' koronaörökösnek, V. Ferdinándnak, atyja előgondoskodására tett megkoronáztatását előadja.

A' 2dik ágazat: hogy a' megkoronáztatott ifjabb király atyja halála után 6 hónap alatt országgyűlést hirdetni, és biztosító királyi levelét törvényczikkbe iktatni köteles legyen.

A' 7dik ágazat, melly által az ország rendei a' királyi felség felszólítására 28000, és ha ellenséges megtámadás történnék, ismét 20,000 újonczot ajánlanak.

A' 8dik ágazat, melly a' magyar nyelv használatára nézve rendel: a) Hogy a' helytartótanács a' magyar felterjesztéssel élő vármegyékhez minden intézőleveleit, oda nem értve még is a' körleveleket, magyar nyelven küldje. — b) Hogy a' királyi kúria a' feljebbvitelt magyar perekben magyar kivonat mellett magyar ítéletet

E' királyunk alatt az itt előterjesztett törvényleveleken túl törvénytudományi tekintetből említést kívánnak:

1. Királyaink rendkívüli hatalmának gyakorlatára nézve: hogy e' királyunk a' francia hadakra szükséges tömérdek költségek fődözésére a' bécsi banknak jegyeit mód felett szaporítani kényszerítetvén, monarchiája pénzügyi állapotjának orvoslására azoknak értékét 1811dik évi Mártius 15kétől kezdve egy ötöd részére leszállította, és hogy minekutána ezen pénzügyi rendelkezésből magányosok egymás iránti viszonyaikban szülemlett zavarok eligazítására nézve az 181 $\frac{1}{2}$ évi országgyűlési rendekkel egyetértésre nem juthatott volna, 1812dik évi Augusztus 1ső napján költ felséges leirata által ezen viszonyok elítélésében zsinormértékül szolgáló ideigleni rendeleteket hozott legyen; mellyek, habár országgyűlésileg soha nyilván el nem fogadtat-

hozzon. — c) Hogy a' kerületi táblák, vármegyei, városi, sőt egyházi törvényszékek előtt is, mennyire világi pereket ítélnék, szabad legyen Magyarország határai közt magyarul perlekedni. — d) Hogy ezután az ország határai közt senki közhivatalt ne nyerhesen, ki magyarul nem tud. — e) Hogy 1834dik évi Jannárus 1ső napja után ügyvédi vizsgálathoz senki se boesátassék, ki a' magyar nyelvet kellőleg nem tudja. — f) Hogy ezután akár sorbeli, akár határszéli ezredek és minden magyarországi katonai főnökségek magyar irományokat elfogadni tartozzanak.

A' 9dik ágazat, melly az elhunyt katonai személyek hátrahagyott vagyonának tárgyalását (a' halálukkor szolgálatban volt nemtelen egyedekét egyedül kivéve) polgári hatóságokhoz átteszi; pusztán csak az országon kívül elholt katonai személyek vagyonának összeírását és eladását hagyván a' katonai hatóságok mellett.

A' 11dik ágazat, melly azt rendeli: hogy a' határszélek igazításával foglalkozó biztosságok ezután legközelebbi országgyűlésen működésök bevégeztéről, és ha be nem végezhettek volna, akadályoztatásuk okairól jelentést tenni tartozzanak.

A' 13dik ágazat, melly a' pannonhegyi főapátokat kötelezi: hogy egyházuk kihalt nemeseinek telkeit magoknak meg ne tartsák, hanem szokott adományzásra fordítsák.

A' 17dik ágazat, melly által néhány egyedek a' törvényes taksának le nem fizetése miatt a' hazafiúsítottak lajstromából kitörültetnek, és egyszersmind azon rendelés tételik: hogy ezután a' hazafiúsítást nyert idegenek közül senki előbb be ne czikkelyeztessék, mintsem magát a' törvényes taksának teljesített lefizetése felől az ország pénztárának nyugtatványával igazolná.

tak, mindazáltal törvényszéki általános gyakorlat által szentesítettek, és maiglan fogamatban vannak.

2. A' törvényhozás módjára nézve: hogy az előbbeni egyes kerületi, pusztán a' szétágazó vélemények némi egyesítésére szolgáló és végzés hozatalába nem ereszkedő, tanácskozások az ország mind a' négy kerületét magokban foglaló és végzéseket hozó gyülekezetekké változván, és ez által az alsó rendek táblája törvényes elnökeinek, a' kormány egyetlenegy organumának, a' törvények indítványairai befolyása tetemesen meggyengítetvén, e' királyunk korában a' törvényhozás módjára nézve, nem világos törvény erejénél fogva ugyan, hanem gyakorlatilag lényeges változás történt.

37. §. V. Ferdinándról 1835 évi Mártius 2kától kezdve.

Most kegyesen országló Vdik Ferdinánd királyunk, hogy törvényeink hív megtartásáról tüstént tanuságot adna, azon országgyűlést, melyet atyja az országos választmányi munkálatok tanácskozás alá vételére 1832dik évi December 16ikára egybehívott, annak halála után szakadatlanul folytatatni rendelte, és azóta is már két országgyűlést tartott. E' királyunk alatt egy részről ugyan a' magyar nemzetiség terjesztésére, más részről pedig a' majd mindennek 's magának az ősi alkotmánynak is átalakítására törekvő buzgalom napról napra kiterjedtebbé lőn, és amaz ugyan más nép törzsökökből eredetteknel keserű ellenszegülést, emez pedig több megyékben az ellenkező véleményűek közt, minekutána a' pártfőnökök céljaik kivitelére a' tudatlan alnemesi tömeget tanácsteremekbe csöditék, véres jeleneteket előidézett, és néhány megyékben a' túlhév a' hatalmasbb pártot fennálló törvényeinkbe ütköző némelly újításoknak önhatalommal behozására is ragadá; melly rosszaknak kiirtását jelenleg a' kir. felség országlói gondjainak egyik főtárgyává tette.

Három rendbeli törvénylevéllel bírnunk pedig eddiglen e' kegyes királyunk korából.

Iső törvénylevele az 1832dik év végén kezdett, 's 1836diki Május 2kán végzett pozsoni országgyűlésben hozatott, 's 49, többnyire nagy érdekű, ágazatokra *) terjed.

*) Közülök itt főleg említést igénylenek:

A' 3dik ágazat, mellyben a' királyi felség azon nyilatkozatának, hogy a' törvények magyar szerkezete eredeti és a' két szerkezet között támadható kétséges értelem eseteiben elhatározó legyen, hálás említése után a' magyar nyelv használatára nézve rendeltetik: hogy a' felek pereiket ezután a' királyi tábla előtt is magyarul vi-

hessék, 's olyyakban a' hétszemélyes tábla magyar nyelven ítéljen, — hogy minden hiteles kiadásoknak szokott bevezetése és befejezése magyar lehessen, — 's hogy azon helyeken, hol a' szent beszédek magyarul mondatnak, az anyakönyvek is magyarul irassanak.

A' 4 — 10dik ágazatok, melyek az ezen országgyűlés által állandóul megállapított úrbéri törvényeket előadják. Ezen törvények a' jobbágyok sorsát az úri és jobbágyi legelő elkülönözésének, a' jobbágy minden földbeli illetékei összesítésének és egy tagbani kiszakasztásának, a' boltnyításnak, 's a' jobbágyi haszonvételi jog és tulajdon szabad eladásának megengedése, a' bárány, gida, 's méhrajbeli kilenczed és tizednek, 's csirke, kappany, tojás, vaj, 's borjú-adásnak, a' földes úr elővételi és botoztatási jogának eltörlése, a' földes úr és embeereknek az úrbéri úriszékből kikizárása, 's az úri hatalom többféle megszorítása által sokkal kedvezőbbé 's jobbá tették, mint Maria Thérésia úrberei szerint az előtt volt.

A' 11dik ágazat, mely a' jobbágytelken lakó nemeseket minden jobbágyi haszonvételeiktől mind hadi mind házi pénztári közadófizetésnek, sőt azokat, kik ezután magoknak jobbágytelkeket szereznének, katonaság élelmezésének terhe alá is veti; továbbá mindazon jobbágyi telkeket, melyek vagy az úrbér behozatalakor mint megszállottak összeirattak, vagy idő jártával alakultak, és későbben vagy elhagytak, vagy h. t. 1. r. 40 címének esetén kívül földes úr használatára fordítottak, tüstént megyei küldöttségek által összeírtni, és megszálltatni parancsolja, és a' földesurat, ha azt addig használná, a' jobbágyi közteher viselésére szoritatja.

A' 12dik ágazat, mely a' határbeli közös haszonvételek arányúsításának kulcsát minden előfordulható esetre meghatározza, és közös birtokosságokban arányúsítás alkalmával a' külső földeknek öszvesítését, és az illető részeknek, mennyire történhet, egy tagbani kihasítását is, mihelyest a' közbirtokosoknak bármellyike kívánja, megtéetni parancsolja.

A' 13dik ágazat, mely által minden nem nemesek, akár földes úri hatalom alatt álljanak, akár nem, feljogosítanak: hogy minden-nemű követeléseiket vagy személyeik sértését ezentúl akárki ellen tulajdon felperességök mellett kereshessék, egyébiránt ezentúl is szabad lévén nekik, ha kívánnák, a' tisztí ügyész pártfogását szinte, mint azelőtt, igényleni.

A' 14ik ágazat, mely a' vérek közötti világos örökösödés eseteiben rövid útú osztályt divatba hoz, és annak rendjét és módját szabályozza.

A' 15dik ágazat, mely pénzbeli elmarasztalásokban a' nyertes felet kész pénzben kielégítenni, és a' végre az elmarasztalt félnek vagyonát, mennyire a' szükség kíváná, árverés útján eladatni parancsolja, és az árverésnek módját elrendeli.

A' 16dik ágazat, melly minden bíróságokat és ítélőszékeket arra kötelez: hogy ezután polgári perekben hozandó minden ítéleteiket okokkal támogatassák.

A' 17dik ágazat, melly által a' nem nemes hazafiaknak fenyítő perekbeni feljebbviteli tehetsége tovább kiterjesztetik, és a' veretési büntetés végrehajtására nézve némelly korlátok tételnek.

A' 18dik ágazat, melly által a' vásári bíróságok felállítatnak, 's hatóságuk és eljárásuk szabályoztatik.

A' 20dik ágazat, melly a' szóbeli perek tárgyát és bíróságát elhatározza, és az eljárás módját szabályozza.

A' 25dik ágazat, melly azoknak, kik a' kereskedés gyarapítására némelly kijelelt vonalokban saját költségükön létesítendő vízcatornák és vasutak készítésére egyesülnének, némelly kedvezményeket enged, 's jelesen őket a' vállalatukra megkívántató földrészek kisajátítására feljogosítja.

A' 26ik ágazat, mellyben Buda és Pest közt egy állandó hídnek részvényes társaság általi építése határoztatik, 's a' vállalkozandó társaság arról előre biztosítatik: hogy az országos választmánnyal kötendő szerződési esztendők alatt hídvámot azon hidon kivétel nélkül mindenki fizetni tartozik, 's a' kialkudandó vám mennyisége legkisebb változást sem szenvedend; továbbá a' kiküldendő választmány felhatalmaztatik: hogy a' vállalkozandó társasággal a' hídvámszedési esztendőkről és minden szükséges feltételekről elhatározólag egyezkedhessék; végre a' szükséges kisajátítások 's más előgondoskodások iránt rendelkezések tételnek.

A' 33ik ágazat, melly az ország nemeseit és szabad királyi városok polgárait, habár kereskedést vagy mesterséget űznek is, helypénzfizetés alól felmenti.

A' 36ik ágazat, melly az 1807iki törvény vízi építmények tétele iránti rendeletét oda módosítja: hogy minden közbirtokos, kit az építmény érdekel, a' költségekben a' törvényhatóság által kidolgozandó mérték szerint részt venni tartozzék, 's arra tiszti ügyvédi perrel szorítassék.

A' 37dik ágazat, melly által a' nemzeti muzeum új épületének felállítására 500,000, Jankovich Miklós gyűjteményének megvételeire pedig 125,000 forint ajánltatik, 's ezen pénzüsszegek egyedül a' nemesi rendre, és azokra, kiket a' törvény ezen név alatt foglalva ért, felosztatni rendeltetnek.

A' 45ik ágazat, melly az összegyűlt pereknek gyorsabb elítéltetése végett azt rendeli: hogy a' királyi táblánál mindennemű feljebbvitt perek két tanácsban vétessenek ítélet alá, 's e' végre a' királyi tábla tagjai számának neveltetése ő felségének ajánltatik.

11dik törvénylevele az 18^{39/40} évi pozsoni országgyűlésben hozaték, 's 55 ágazatokból *) áll.

*) Közülök említendők:

A' 2dik ágazat, melly által a' magyar ezredek kiegészítésére 38,000 újoncz sorshuzás mellett állitatni rendeltetik.

A' 3 — 5dik ágazatok, mellyek által a' katonaelelmezés és számlásolás, a' folyamok szabályozása, 's a' büntető és javító rendszer dolgában országos választmányok nevezetnek.

A' 6dik ágazat, mellyben az ország rendei mély tisztelettel vevén ő felségének azon kegyelmét, mellyel az országos felírásokat már ezen ország gyűlésből egyedül magyar nyelven tételni megengedé, és megköszönvén azon kívánatuk elfogadását, hogy legfelsőbb helyre ezután a' magyarországi köztörvényhatóságok is egyedül magyarul szerkeztessék felírásaikat, egyszersmind rendelik: a) Hogy a' helytartótanács nem csak intéző, hanem körleveleit is az országbeli minden törvényhatóságokhoz magyarul bocsássa. — b) Hogy a' magyar kamara a' hozzá magyarul író hatóságokkal szinte magyarul levelezzen. — c) Hogy az egyházi hatóságok a' világiakkal, és ezek az ország határain belől egymással csupán magyarul levelezzenek. — d) Hogy a' káptalanok kiadásai kezdő és befejező szakaszait, a' tárnoki szék pedig ítéletleveleit magyarul szerkezze. — e) Hogy három év elmulta után az anyakönyvek átalánosán mindenütt magyar nyelven vitessenek. — f) Hogy egyházi hivatalra minden válásbelieknél ezután csak magyarnyelv-tudók alkalmaztassanak. 's a' t.

A' 7dik ágazat, mellyben az úrbéri törvényeknek némelly szakaszai módosítatnak, és megengedtetik: hogy a' jobbágyok úrbéri tartozásaiktól magokat soha fel nem bonthatandó szabad egység által örökre megválthassák.

A' 8dik ágazat, melly által a' jobbágyok örökösödésének dolga szabályoztatik.

A' 9dik ágazat, melly a' mezei rendőrséget és a' mezei károsítás iránti eljárást szabályozza.

A' 10dik ágazat, melly a' vizek természetes lefolyását mások kárával gátló építmények megigazításáról, vagy szükség kívánván, leontásáról, a' vizek szabályozásáról és kiszáritásáról, 's a' csatornák és vizek ágyai jó karban tartásáról rendelkezik.

A' 11dik ágazat, melly a' szóbeli bíróságnak hatóságát 200 forintig, és a' világos adósságokban azon esetben, ha az adós magát szóbeli per bírósága alá vetette, határozatlan summa erejéig kiterjeszti.

A' 12dik ágazat, mely az 1836: 16 cikk rendeletét a' büntető perekre is kiterjeszti.

A' 13dik ágazat, mely az 1836: 14 cikk rendeletét oda módosítja: hogy az osztályért folyamodó fél mindjárt folyamodásában két bírót nevezzen, kikhez a' másik fél 15 nap alatt más kettőt nevezni, és ezek magoknak egy ötödiket elnöknek választani tartozzanak.

A' 14dik ágazat, mely a' polgári személyeket, ha végintézeteket saját kezökkel irták, és aláírták, annak a' hitelesítő tanúk előtti felolvastatásától felmenti.

A' 15 — 20dik ágazatok, melyek által a' váltótörvényszéki eljárás honosítván, a' váltótörvénykönyv egész kiterjedésében a' kereskedőkről, gyárok jogviszonyairól, alkuszokról, és fuvarosokról hozott rendeletekkel együtt becikkelyeztetik.

A' 21dik ágazat, mely az adósság-követeléseknek be és kitaházását újonnan szabályozza.

A' 22dik ágazat, mely a' csődületi pert egészen új, 's ausztriai modorú rendbe szedi.

A' 23dik ágazat, mely megengedi: hogy a' városi tanács előtt akár mely törvényszéknél indítandó perére nézve mindenki, akár nemes, akár nemtelen, ügyészt vallhasson.

A' 26dik ágazat, mely elhunyt egyházi személyek hátrahagyott vagyonának összeírására a' kamarai és egyházi illető személyek által az illető örökösöket is meghívatni parancsolja.

A' 27dik ágazat: hogy az önkénytes sequestrumok a' bírói ítéletek végrehajtását ne akadályozhassák, moratoriumok pedig csak valamennyi hitelezőnek világosan kinyilatkoztatott megegyezésével adathassanak.

A' 28dik ágazat, mely az 1836: 33dik cikket a' jász- és kún-kerületek lakosaira kiterjeszti.

A' 29dik ágazat, mely a' zsidóknak bányavárosokon kívül akárhol szabad lakhatást, gyáralapítást, kereskedés és tulajdon vallásukbeli legények általi mesterségüzést enged, 's holeddig telkeket vehettek, ott ezen jogukat meghagyja, valamint továbbá azon tudományok és mesterségek gyakorlatában is őket megerősíti, melyeket eddiglen gyakorlottak.

A' 30 és 31dik ágazatok, melyek a' jászok, kúnok, és hajdúvárosi lakosok közötti összesítésről és arányításról rendelkeznek.

A' 39dik ágazat, mely a' budapesti álló híd építése iránt báró Sina Györggyel 1836 törv. 27 cikkének következtében kötött szerződést megerősíti.

A' 44dik ágazat, mely a' magyar színház első bútorozására 50,000, megalapítására pedig 400,000 pengő forintnyi, 's pusztán

III. Idik törvénylevele az 1843^{3/4} évi pozsoni országgyűlésben hozatott, 's 13 törvénycikkre *) terjed.

nemesek és nemesi szabadalmakban résztvevők által fizetendő adózást rendel.

A' 46 — 54dik ágazatok, mellyek által számos hazafiúsított idegenek becikkelyeztetnek. Ezen ágazatok azért kívánnak különös megjegyzést; mert ezek által az idegen főrendbeliek, vagy is grófok 's bárók, honfiúsításának két különböző neme keletkezett, t. i. országgyűlési üléssel és szavazattal felruházotté, és országgyűlési ülés és szavazat nélkülié.

*) Közülök főleg említésre méltók:

A' 2dik ágazat a' magyar nyelvről: 1) Hogy az országgyűléshez, és az ország határain belül akárhova magyar udvari kancellária útján bocsátandó minden akár ő felsége által aláírt, akár nevében kiadandó iratokban, továbbá a' helytartótanácsnak minden tárgyalásaiban, jegyzőkönyveiben, felírásaiban, 's ország határain belüli minden hatósághoz bocsátandó intézvényeiben, végre az ország határain belüli minden törvényszékek irományaiban a' magyarnyelv használtassék, a' kapcsolt részekbeli hatóságoknak latin leveleiket mindazáltal a' magyar hatóságok, valamint viszont ezeknek magyar leveleiket amazok elfogadni tartozván. — 2) Hogy az országgyűlési nyelv ezután kirekesztőleg a' magyar leszen, a' kapcsolt részek követői mindazáltal, ha a' magyar nyelvben jártasok nem lennének, még hat év alatt latinul is szavazhassanak.

A' 3dik ágazat a' vallás dolgában: hogy vegyes házasságok evang. lelki pásztor előtt is költethessenek ezentúl. Ugyanezen törvény az 1839 évi Mártius 15ikétől kezdve 1844ik évi Nov. 10kéig eddig fennállott törvényellenére evang. lelkészek előtt kötött vegyes házasságokban nemzett gyermekeket törvényesítetteknek jelenti, és a' katolikusoknak evangélikus vallásra térését megkönnyíti, 's a' királyi felségnek megelőző befolyását megszünteti.

A' 4dik ágazat, melly a' birtoki jog nem bírhatási ügyutat az országban és kapcsolt részekben született, állandóan lakó, 's törvényesen bevett bármely vallású nemtelen honfiakra nézve eltörli.

Az 5dik ágazat, melly az országban és kapcsolt részekben született, vagy honosított, 's bevett vallású nemteleneket is akármmely, akár kinevezéstől akár választástól függő, közhivatalra alkalmazhatóknak nyilatkoztatja.

A' 6dik ágazat, melly az 1840: 15 törvénycikkbe foglalt választótörvénykönyv némelly szakaszait felvilágosítja, 's illetőleg módosítja.

A' 7dik ágazat, melly az 1840ik évi csödületről rendelkező 22dik ágazatot némelly új rendeletekkel bőviti, 's részint szinte módosítja.

A' 8dik ágazat, melly a' hétszemélyes táblát ezentúl húsvét utáni törvényszakban is ülések tartására kötelezi, és az eltörölt ünnepnapokat a' törvényszünet napjai közül kitörli.

A' 10dik ágazat, melly a' folyó homok által okoztató károk meggátlásáról rendelkező 1807: 20ik ágazatot módosítja, 's illetőleg bőviti.

A' 11dik ágazat, melly az országgyűlési szállásoktól bérfizetést behozza, 's azt mind jelenre mind jövőre nézve szabályozza.

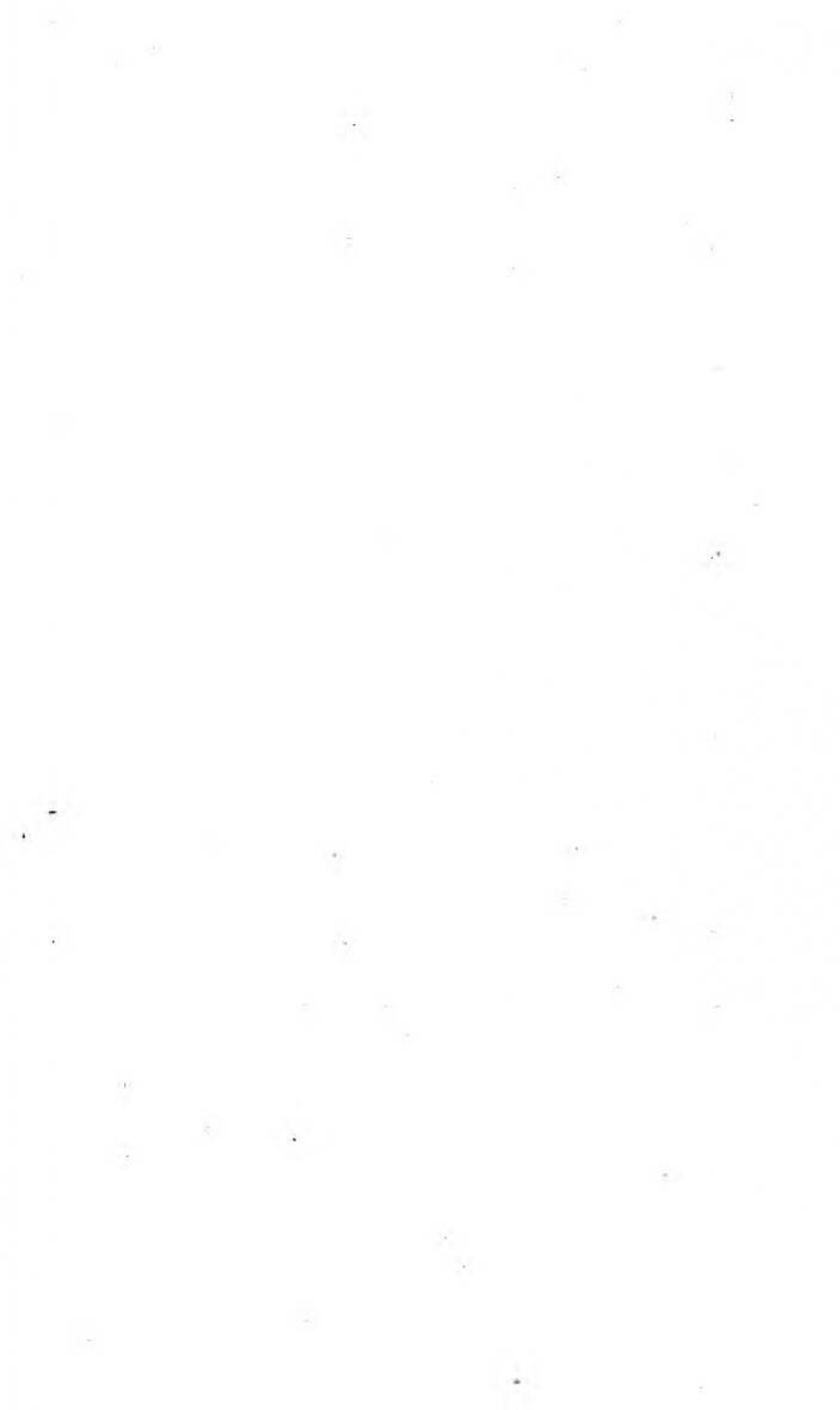
TARTALOM.

Magyar törvények történetirata.

	Lap.
Bevezetés	5
Iső korszak. Eleink Európába jövetelétől sz. Istvánig	6
II dik korszak. Sz. Istvántól II. Ulászlóig	9
Sz. Istvánról	—
Péterről és Aba Sámuelről	19
I. Andrásról és I. Béláról	20
Salamonról, I. Geizáról, és I. Lászlóról	21
Kálmánról	25
II. István, II. Béla, II. Geiza, III. István, II. László, IV. István, III. Béla, Imre, és III. László királyokról	28
II. Andrásról	31
IV. Béláról	37
V. Istvánról és IV. Lászlóról	41
III. Andrásról	45
Venczel, Ottó, és I. Károly királyokról	51
I. Lajosról	58
I. Máriáról, II. Károlyról, és Zsigmondról	66
Erzsébetről és Albertről	78
I. Ulászlóról	82
V. Lászlóról	85
Korvin Mátyásról	89
III dik korszak. II. Ulászlótól III. Károlyig	103
II. Ulászlóról	—
II. Lajosról	117
Zápolya Jánosról és I. Ferdinándról	124
Maximiliánról és Rudolfról	141
II. Mátyásról	147
II. és III. Ferdinánd királyokról	152
I. Leopoldról és I. Józsefről	166
IV dik korszak. III. Károlytól II. Józsefíg	175
III. Károlyról	—
Mária Teréziáról	190
V dik korszak. II. Józsefről mostani időkig	196
II. Józsefről	—
II. Leopoldról	198
I. Ferenczről	203
V. Ferdinánd mostan országló kegyes királyról	212

Hibajegyzék.

Lap.	Sor	Hiba	Jobbítva.
21	21	kiegészítő	kiegészítő
30	19—20	esküt-társakkal	eskü-társakkal
38	29	tartván	tartatván
45	21	azontúl,	azon túl
48	40	elköveteték	elkövetették,
56	7	birái	biráinak
57	19—20	szabadamakat	szabadalmakat
—	36	VII. köt.	VIII. köt.
66	1, 16	atyának	atyjának
67	1	1836dik	1386diki
69	13	ugyan azon	ugyanazon
82	5	lemondja.	lemondjon.
97	4	talpkövet	talpkövé
104	34	szín alattal	szín alatt
111	17	per lajstrom	perlajstrom
115	15	egyenként	egyenkénti
116	36	romaiak	romaiak
117	35	végett	véget
123	12	alávalóival	alattvalóival
130	21	székek felől	székek tartása felől
131	40	megátllására	meggátllására
136	3—4	nap szükségek	napi szükségek
137	2	ugyanazt	ugyan azt
143	19	tanácsos, urak közü	tanácsos urak közül
147	16	ugyan azon	ugyanazon
—	23—24	ho-ztaott	ho-zatott
153	12	varban	várban
154	4	marasztaltassék.	marasztaltatni rendeli.
158	36	fürkészetek százt	fürkészeteket száz
166	17	32 \$.	31 \$.
168	43	tán	után
170	17	ha pedig ő ha felségének	ha pedig ő felségének
173	42	bázastársaknak	házastársaknak
175	28	33 \$.	32 \$.
185	38	szerző-t	szerző-
—	39	uraka,	urakat
188	20	végintézete	végintézetet
192	41—42	kaó tonai	ka-tonai
—	42	vonatkoz-	vonatkozó

Österreichische Nationalbibliothek

+Z158823003

